

Institutiones pathologicae ... / [Leopoldo Marco Antonio Caldani].

Contributors

Caldani, Leopoldo Marco Antonio, 1725-1813.

Publication/Creation

Patavii : Typis Cominianis, 1776.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/f52mf7qa>

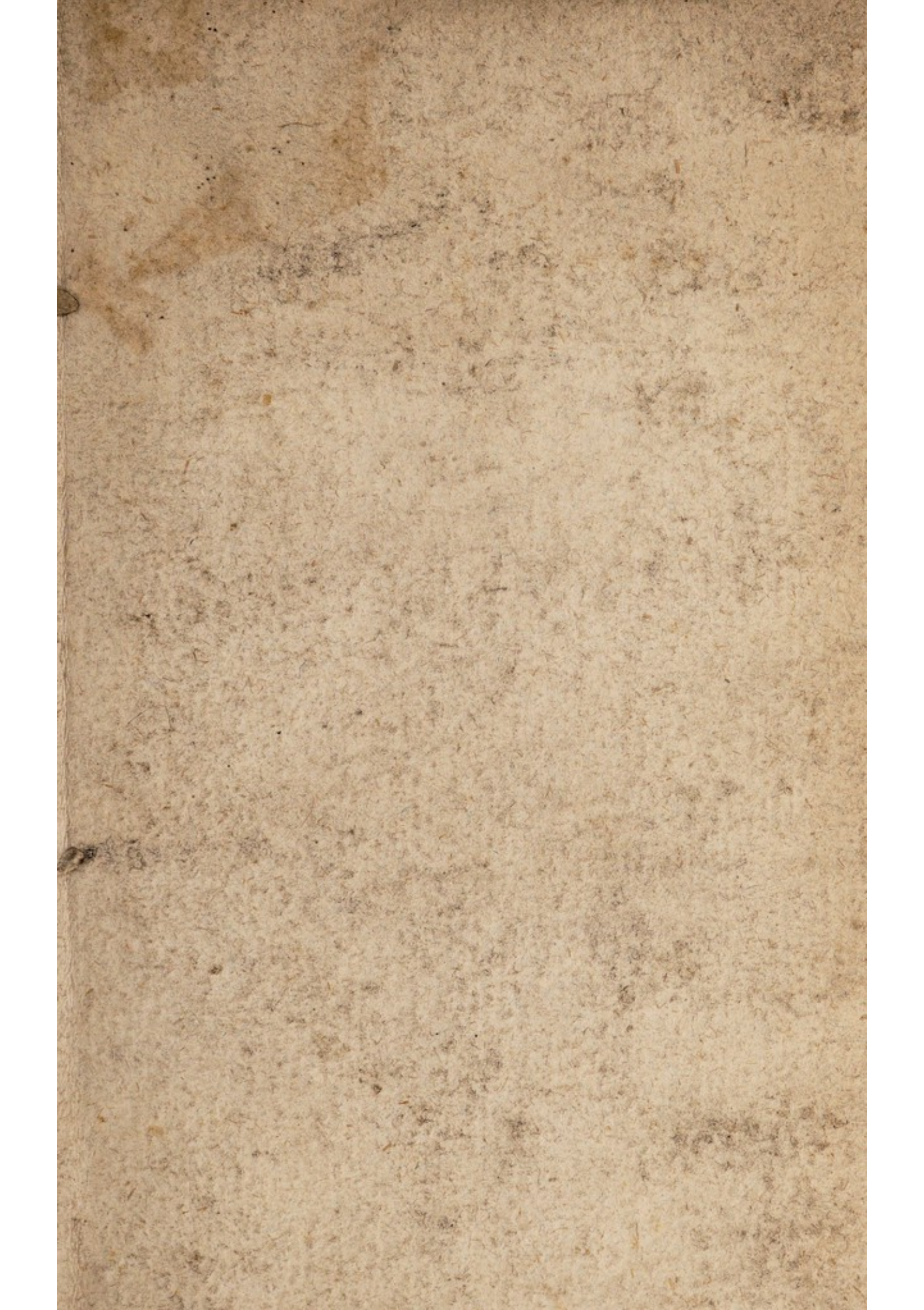
License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

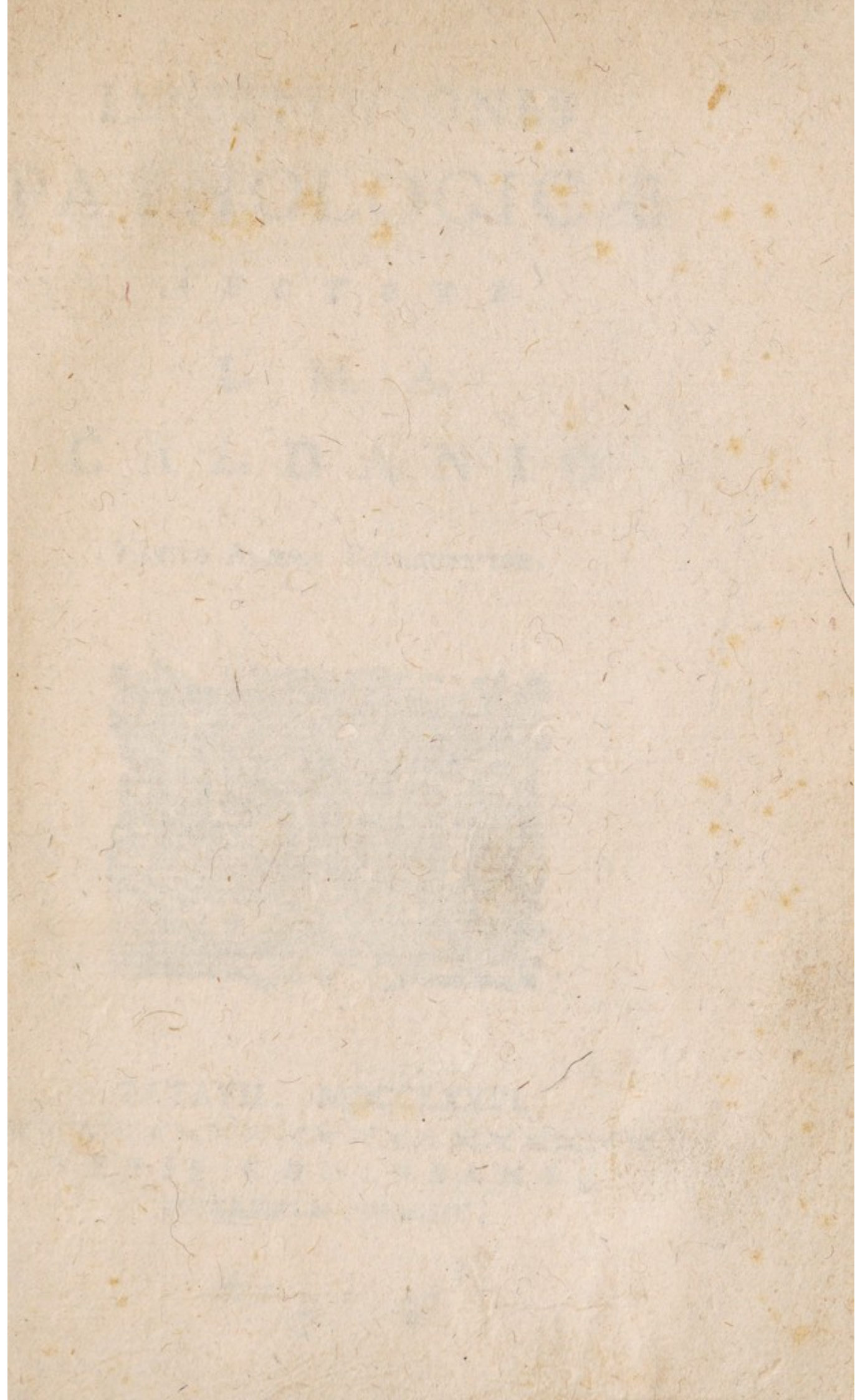
Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

100 118 11

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b30504946>

55350

INSTITUTIONES PATHOLOGICÆ

AUCTORE

L. M. A.

CALDANIO

EDITIO ALTERA RETRACTATIO.

PATAVII. MDCCLXXVI.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
TYPIS COMINIANIS.

SUPERIORUM PERMISSU.

Handwritten in blue ink: *Mag. Com. 1776*

INSTITUTIONES
PATHOLOGICAE

NOTAE

L. M. A.

C. A. L. D. A. N. I. O.

LIBRARIUS

PATAVI. MDCCXXVI.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

XXXXX COMITATUS

SUPERIORUM

ILLUSTRISS. ATQUE EXCELLENTISS.
GYMNASII PATAVINI
MODERATORIBUS

SEBASTIANO JUSTINIANO

ALOYSIO VALARESSO

LAURENTIO MAUROCENO

Eq. & Æd. D. M. Procuratori.

Ceterisque Rei Litterariæ

TRIUMVIRIS.

L. M. A. CALDANIUS
F.

Nihil magis receptum
est apud homines,
qui litterarios labo-
res suos publici juris faciunt,
quam ut eos Illustribus No-

minibus inscriptos proferant ;
quo & objurgatorum injurias
antevertant , & Virorum Prin-
cipum auram aucupentur .
Neutrum horum , si vera fate-
ri licet , meum permovit ani-
mum , ut opusculum hoc In-
clyto Vestro Nomine ornatum
ac munitum in lucem prodire
optaverim : nam & obtrectan-
tium cavillationibus vix quic-
quam perturbor , & Patrocinii
Vestri testis mihi est luculen-
tissimus is ipse locus , quem a
Vobis liberalissime traditum ,
quantulacunque in me est , di-
ligentia ac fide tueor . Ea me
uni-

unice causa impulit, ut scilicet voluntati Vestrae morem generem; quæ illud nobis imperavit, ut earum rerum, quas tradituri sumus, rudimenta contexeremus; ac propterea nihil æquius esse duxi, quam ut ad Vos fructus rediret hominis, qui fortunas suas Vobis unis acceptas refert, & quem in clientelam Vestram adeo humaniter recepistis, ut in Vobis spes suas omnes jure ac merito collocare non dubitet.

unice tanta iustitia, ut scilicet
 et Voluntas Vestra, nostra
 generum, que illud nobis im-
 peravit, ut eam rem, quas
 tradidit fuit, redimeret con-
 textibus: ac proinde nihil
 equius esse duxi, quam ut ad
 Vos singulas rediret hominis
 per fortunas suas, Vobis illis
 acceptas rediret, & quem in
 christianam Vestram adeo in-
 stantiter recipitis, ut in Vo-
 bis ipse per omnes huc ac illic
 esse collocare non dubitet.

AUDITORIBUS SUIS

L. M. A. CALDANIUS.

ARDUUM *Scribenti ac perdifficile semper fuit ea angustis limitibus coercere, quæ nullis fere terminis sunt definita. Hoc cum de aliis Scientiis atque Artibus dici merito potest, tum multo æquius de Physiologia ac Pathologia, quæ Naturam omnem, quam longe lateque patet, complectuntur; quamvis non pauci inveniantur Medici, qui, sibi nimium confidentes, in utraque hac Medicinæ parte plurimum se*

pollere glorientur. Sed erat novissimis legibus obtemperandum, quibus sancitum est, ut rerum pertractandarum Synopsin quandam proponeremus, quam fidelibus oculis subjectam consulere diligenter in antecessum possitis: hinc enim in Vos gemina utilitas redundatura fuerit; altera, ne, cum publice privatimque res ipsas enucleabimus, quidquam novum atque insolens Vobis accidat; altera, ne, cum publicum de his ipsis rebus subituri eritis examen, Vobis praesidia deesse possint, quibus adjuti & Vobis laudem comparare possitis, & Praeceptorum nomen tueri, & munificentissimi Principis sollicitudini ac providentiae respondere. Nec vero solum in scribendis his, sed neque in explicandis, ausim profiteri rerum amplitudinem exaequare me unquam posse. Hæc cum mecum

ipse

ipse reputarem, diurna nocturnaque manu versare non destiti eorum Auctororum volumina, qui in Theoretica Medicinæ parte immortalitatem sibi apud Posteris peperere. Quæ vero in scriptis hisce a viris præstantissimis Boerhaavio, Hallero, Gaubio, aliisque excerpserim, quæ silentio prætermiserim, quæ addiderim, quæ mutaverim, judicium vestrum esto. Hoc autem in repræstanda, palam edico, non Magistris sed Vobis scripsisse me; quod ipsum etiam scribendi genus, nudum, simplex, ac nullis salebris impeditum, vel me tacente, testatur: quippe qui, ut cum Martiali loquar,

. . . . . Nostræ fercula cænæ

Malim Convivis quam placuisse Cocis.

IN-

I N D E X

C A P I T U M.

C A P U T I.

De Morborum Natura.

Pag. 1

C A P U T II.

De Morborum differentiis in genere.

18

C A P U T III.

De Differentiis morborum essentialibus, sive in specie.

37

C A P U T IV.

De Morbis simplicissimis ad simplicissima solida pertinentibus.

46

C A P U T V.

De Morbis organicis.

58

C A P U T VI.

De Humoribus morbis, & primum de cohesione aluta vel imminuta.

61

CA-

CAPUT VII.

De Morbis ex humorum copia. 72

CAPUT VIII.

De Morbis humorum proprio loco aberrantium. 82

CAPUT IX.

De Morbis ex rubro sanguine aut sero in vasa minorum generum traducto. 99

CAPUT X.

De Morbis ex vitiis motus in humoribus. 101

CAPUT XI.

De Morbis ex prava humorum qualitate in genere. 108

CAPUT XII.

De Morbis ex prava humorum qualitate in specie. 120

CAPUT XIII.

De Morborum causis generatim. 141

CAPUT XIV.

De Morborum causis speciatim & primo de Aere, tamquam morborum causa. 157

CAPUT XV.

De Alimentis, tamquam morborum causa. 184

CAPUT XVI.

De Motu & Quietē, tamquam morborum causa. 191

CAPUT XVII.

De Vigilia & Somno, tamquam morborum causa. 196

CAPUT XVIII.

De Animi Pathematibus, tamquam morborum causa. 201

CAPUT XIX.

De Excretis & Retentis, tamquam morborum causa. 209

CAPUT XX.

De Symptomatology generatim. 222

CAPUT XXI.

De Symptomatibus speciatim, & primum de
Dolore. 230

CAPUT XXII.

De Anxietate. 235

CAPUT XXIII.

De Symptomatibus pertinentibus ad organum
Tactus. 242

CAPUT XXIV.

De Symptomatibus pertinentibus ad organum
Visus. 249

CAPUT XXV.

De Symptomatibus pertinentibus ad organum
Auditus. 260

CAPUT XXVI.

De Symptomatibus pertinentibus ad organum
Olfactus. 269

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

COncediamo Licenza a *Giuseppe Comino* Stampator di *Padova* di poter ristampare il Libro intitolato *Institutiones Pathologicae Auct. L. M. A. Caldanio &c.* osservando gli ordini soliti in materia di Stampe, e presentando le Copie alle Pubbliche Librerie di *Venezia*, e di *Padova*.

Dato li 20 Settembre 1775.

(*Alvise Vallareffa* Rif.

(*Andrea Tron* Kav. Proc. Rif.

(*Girolamo Ascanio Giustinian* Kav. Rif.

Registrato in Libro a Carte 296. al Num. 4505

Davidde Marchesini Seg.

I

PATHOLOGIÆ

PARS PRIOR.

CAPUT I.

DE

Morborum Natura.

I. Q UOD Græci PATHOLOGIAM Quid Pathologia, & quæ ac quæ ejus partes.
vocat, Latinis sermo de præternaturalibus, ut ajunt, humani corporis affectionibus dici consuevit. Affectiones istiusmodi apud Medicos *morborum* nomine veniunt; in quibus eorum natura, differentiae, causæ, & symptomata concomitantia peculiarem considerationem expostulant. Necessaria hæc consideratio fecit ut Pathologia in partes quatuor tribueretur: in quarum prima de morborum natura, in altera de eorum differentiis, in tertia de eorum causis, in quarta de symptomatibus (de omnibus autem & singulis generatim) dicendum esset.

2. Cum autem *Naturæ* nomen frequenter Quid pro rei alicujus naturæ intelligendū sit.
a Philosophis ac Medicis usurpetur, idque apud priores plura significet, idcirco quid cum nos *naturam* dicimus intelligendum sit non inopportunum erit indicare. Est igitur apud nos *natura* id quod Veteres *quidditatem*

dicebant : hoc autem vocabulo attributa designabant aut proprietates illas , quæ faciunt , ut res ea sit quæ reapse se se præbet , non vero alia . Quod sane idem est ac si diceres , *naturam* rei alicujus illud esse , quod rem ipsam constituit ; & quo propterea posito ponitur ipsa res , deficiente res illa non ponitur : id quod rei ipsius *essentiam* significare videtur .

Qua natura valetudinis & morborum generatissima .

3. Quotiescunque igitur Pathologi morborum *naturam* sibi contemplandam ac describendam proponunt , non aliud sibi volunt quam attributa morborum in genere investigare atque aperire ; quibus porro attributis deficientibus jam non adesset morbus . Ut vero ægritudo quæcumque est affectio valetudini contraria , & *natura* valetudinis ea est ut corpus vivens functiones omnes libere , alacriter , & constanter exerceat ; ita *natura* morbi hujusmodi erit , ut viventis corporis functiones modo plures modo pauciores vel impediat , vel peculiari ratione perturbet .

Qua definitio cum valetudinis , tum morbi .

4. Ex hac eadem *natura* cum valetudinis tum morborum utriusque hujus affectionis definitio orta est . Nempe valetudo est ille status corporis humani (a) qui huic facultatem impertit aptam ad functiones omnes perfecte exercendas : quemadmodum morbus definitur status ille ejusdem corporis , qui facultatem tollit exercendæ actionis cujuscunque . Cum autem

(a) Cum *humanum* dicimus , jam vivens omnes intelligunt : hominis quippe cadaver non idem est cum humano corpore .

tem hæc sit generalis cum valetudinis tum morbi definitio; in Tyronum gratiam monere prius oportet quid sit *facultas*, quid *functio* seu *actio*; demum quot in humano corpore facultatum genera insint.

5. *Facultas* idem est ac potentia ad aliquid moliendum: *functio* est ipsa facultas in actum adducta. Perperam igitur a nonnullis facultates cum functionibus seu actionibus confunduntur.

Quid sit
facultas
& quid
functio.

6. Tria facultatum genera a Medicis in humano corpore constituuntur. Dicitur autem solent facultates istiusmodi *vitales*, *naturales*, *animales*: unaquæque rursus in alias dividi posset; & fortasse genera illa non sunt adeo inter se distincta, ut unius natura alterius naturam quadantenus non participet. Sed questionem hanc missam facimus; satius enim videtur, ad perspicuitatem, a recepta communiter divisione non recedere.

Quot sine
faculta-
tum ge-
nera.

7. *Vitales* facultates ex sunt; sine quibus vita stare non potest: ob hanc tantummodo rationem *vitales* appellantur. Pertinent ex ad cor atque pulmones: quæ sane viscera dum propriis quodammodo defunguntur munibus habetur quidem vita; verum non semper valetudinis integritas: neque enim vita animantium est facultatum actionumque omnium conservatio ut a nonnullis traditur; si quidem vita superest cum læsione aliarum etiam facultatum, de quibus paullo post. Ea definitio convenit potius valetudini, quæ vi-

Vitales
faculta-
tes quæ
sint, &
quibus
visceri-
bus insi-
deant.

Quæ vi-
ta defini-
tio secun-
dum non-
nullos;

Qua definitio magis propria.

tam includit; quæque propterea *vita functionum vitalium conservatio* dici potest. Ob id factum est ut vitales facultates merito dicerentur principes, cum iis vigentibus vita consistat, debilitatis autem vel conquiescentibus vita ipsa infirmetur & deficiat.

Num facultates vitales sine aliarum adminiculo esse queant.

8. Dum autem animalia vivunt, & facultatum principum exercitium facultates ceteras ad actionem impellit, ipsa etiam vita & vitalis facultas nonnullis indiget adminiculis, quibus foveatur ac persistet. Nam cordis & pulmonum actio per instrumenta exercetur, quæ, velut cetera omnia cum animata tum inanimata, usu debilitantur, deteruntur, ad agendum inepta fiunt.

Quid precipue ad earum exercitiū requiratur.

9. Porro eorum, quæ deteruntur ac pereunt, reparatio a solis alimentis petenda est; quorum præparatione, eorumque ad detrita loca appositione, illud restituatur, quod vitæ actione singulis temporis momentis deperditur. Eam corporis molem, ad quam omnes & singuli plus minus perducimur, debemus iis quibus nutrimur. Humani corporis partes crescunt, aliæ renovantur, coalescunt aliæ si a causa aliqua separatæ fuerint

Naturales facultates quæ sunt, & a quibus videri exercentur.

ab invicem. Totum hoc a nutritione precipue dependet, & facultas illa propter quam alimenta sic mutantur ut in materiam nutritionis facessere incipiant, ea est quæ *naturalis* appellatur; cuius sane exercitium ad tubum pertinet alimentorum, nec non ad magnam abdominalium viscerum partem, quæ humoribus

ribus in propria substantia elaboratis ad digestionem ciborum, eorumque separationem in chylum & materiam excrementitiā, suam operam conferunt.

10. Sed quoniam alimentorum præparatio in primis & secundis digestionis viis absoluta non sufficeret, nisi quod præparatum fuit per universum corpus distribueretur, detritive locis apponeretur, satis, ut arbitror, manifestum est, naturales facultates, quæ ad vitales conservandas plurimum faciunt, ipsas vitales ponere tamquam præexistentes; quarum exercitio ac viribus & humores alimentata macerantes separantur suis locis, & conservatur calor, & movetur id quod debet atterere, & præparatur id quod proxime nutrire debet, præparatum autem opportunis locis admovetur, ut animale corpus vivat atque consistat.

11. Facultatium cum vitalium tum naturalium exercitium mutationem ponit in instrumentis, quæ a natura fuerunt ad illud exercitium comparata: & nihilominus mutatio hæc non est huiusmodi, ut in eam animus advertat, aut ab ea commoveatur. Nemo, prospera utens valetudine, ex cordis & pulmonum alternis motibus, a stomachi atque intestinorum naturali actione quicquam patitur; & quamvis ad alternum pectoris motum, nempe ad respirationem perficiendam, aliquis incommodi sensus nos compellat, quemadmodum in Physiologia demonstravi-

*Num
functio-
nes na-
turales
sine vi-
talibus
esse pos-
sint.*

*An vita-
les & na-
turales
faculta-
tes exer-
ceantur
cum mo-
lestia.*

mus, attamen, & longum exercitium, & per-
exigua incommodi vis id præstant, ut nul-
la, ex respiratione secundum naturam, mo-
lestia nobis procreari videatur.

*Anima-
les facul-
tates quæ
sunt.* 12. Verum non eadem est ratio in omni-
bus facultatum generibus. Animales faculta-
tes, quas nunc exponendas aggredimur, hu-
jusmodi sunt, ut ad eas exercendas vel mens
compellat, vel in quarum exercitio mentis
ipsius status mutetur; inde functiones, quæ
hinc proficiuntur, vocantur *animales*, quod
mens atque animus, communiori consensu,
sint unum atque idem. Huc pertinent pro-
pterea functiones omnes a voluntate penden-
tes, nec non etiam illæ, quæ sensuum
cum internorum tum externorum ministerio
peraguntur.

*Quid ad
functio-
nes per-
tineat a-
nimales.* 13. Motus igitur voluntarius, vel totius
corporis, vel peculiaris cujusque partis, ad
functiones animales pertinet. Volo aut cor-
pus, aut partem aliquam movere, aut a mo-
tu conquiescere? Possum alterutrum perficere
quotiescunque libuerit, quod (ubi integre
valeam) facultas ad motum, aut ad quie-
tem, in me est. Moveor reipsa, aut ex mo-
tu ad quietem revertor? Atque en facultas
in actum adducta, adeoque exercitium ad
quod mens impellit, quæ in eo voluntatis
actu statum mutat. Inter noctis silentia aut
somno indulgeo, aut meditationibus philo-
sophicis: strepitus excitatur inopinanter; ex-
cutior a somno vel a meditatione: & en mu-
tatio-

tationem in mente, quæ aliô me distrahit, & quasi traducit. Ergo si functiones illæ dicuntur animales, ad quas non solum mens impellit, sed etiam in quarum exercitio mentis status mutatur, erit auditus functio animalis, & propterea etiam visus, & sensuum quorumcumque externorum exercitium.

14. Cum autem ab externis sensibus ortum ducere videantur sensus interni, hi etiam inter animales functiones erunt recensendi. Nam quis est qui in aliquid cogitans, illud sibi præsens non statuatur in quod cogitat, aut quod saltem rationem aliquam habeat cum iis, quæ aliàs per externos sensus mentem commoverunt? Quis est qui in memoriam revocet ea quæ vidit, vel audivit, vel aliis externis sensibus excepit, absque effecta præsentia aliqua eorum, quæ nititur in memoriam revocare? Quis demum tam fervida pollet atque admirabili imaginandi vi, ut ea sibi animo repræsentet, quæ nullam habent similitudinem aut convenientiam cum iis, quæ per externos sensus olim mentem affecerunt? Si absque his præsiidiis hæc nemo præstare potest, neque pariter ideas comparare, & alia ex aliis deducere, seu ratiocinari, erunt propterea internorum sensuum functiones inter animales recensendæ.

15. Si igitur functionum harum omnium, de quibus hæctenus, exercitium liberum, expeditum, constans, sine dolore ac molestia, valetudinem, quemadmodum diximus, con-

Num interni sensus ad easdem functiones referri queant.

Quale esse debeat functionum exercitiū in valetudine.

stituit, morbus autem earum alias plus minus impedit aut perturbat; consequens est, ut vel fluidum vel solidum quod humanum corpus constituit, vel utrumque, præter naturam se habeat; proptereaque ab hoc vitio, tamquam a causa, solidorum vel fluidorum functio a naturali statu recedat sensibiliter; nempe functionis illius vitium per phænomena in sensus incurrentia se se prodat: secus nulla esset Medici necessitas; vitia siquidem phænomenis sensibilibus destituta, si quæ sunt, Medicorum operam non exposcunt.

Quid in morbis præter naturam se habeat. 16. Hæ sensibiles functionum læsiones apud præstantissimos quosdam Pathologos unum atque idem sunt cum ipso morbo: morbus quippe ab ipsis definitur *functio læsa*. Sed quoniam plerumque fit ut hæc vel illa agritudo ex plurium simul functionum læsione coalescat, & tamen unius duntaxat peculiaris morbi nomine donetur; eam definitionem non satis accuratam puto, etsi aliquando locum habere possit. Exemplo sit *Apoplexia*, in qua non tam internorum & externorum quandoque sensuum exercitium est impeditum, verum etiam, una cum defectu motus musculorum voluntatis imperio famulantium, stertens non raro & difficilis respiratio conjungitur: id quod satis indicat plurium simul functionum læsiones *Apoplexiam* constituere.

Quot modis functiones 17. Ut ut autem se res habeat, læsio functionum, quæ ex dictis potius præsentiam morbi in genere significare videtur, quam esse

esse unum atque idem cum hoc vel illo morbo, læsio, inquam, functionum vel in excessu posita est, vel in defectu, vel ad quamcunque aliam pertinet mutationem sensibilem, quæ secundum naturam non sit. Excessus exempla habemus in motibus convulsivis, ut ajunt, musculorum; in fame canina; in vomitu, diarrhœa, febribus, & morbis aliis; in quibus violenta nimis est actio viscerum, quæ sub affectibus istiusmodi laborant. Læsiones ex defectu patent in musculorum paralyfi; in vitiis plurimis sensuum cum internorum tum externorum; in amissa facultate digerendi alimenta, & sic porro in aliis affectionibus. Tandem de mutationibus aliis præter naturam certi sumus in depravatione quarundam functionum. Ita fit aliquando ut videamus vel audiamus, quod alii, integra fruenter valetudine, sub iisdem circumstantiis neque vident, neque audiunt; aut illud appetamus quod in nutrimentum converti non potest.

18. Ceterum omnes siue læsiones siue mutationes præter naturam, quæ in morbis occurrunt, ad duas classes commodè referri possunt; quarum altera sit earum læsionum seu mutationum, quæ ortum ducunt ab impedimento aliquo in functionis exercitio; altera vero earum, quæ debentur defectui conditionis alicujus, quæ ad functionis illius exercitium requiritur. Ita, ut exemplis utamur ad perspicuitatem, si quis paralyfi laboret

lædi possunt.

Ad quorū classes læsiones referri queant.

Exempla quæ id cōfirmant.

ret in musculo elevatore palpebræ superioris alterutrius oculi, videndi facultate destituitur oculus ille, quamvis in tunicis, vasis, humoribus, & nervis, bulbus sit optime constitutus. Contra vero, oculi cornea, vel ipsa lens crystallina, vel humor sive aqueus, sive vitreus, obscurantur; opacitas nascitur, & perit videndi potestas. En in primo casu cæcitatem ex impedimento in exercitio functionis; oculus enim sanissimus palpebra reclusus non videt; dum in altero casu cæcitas oritur ex defectu conditionis ad visum requisitæ: debent enim & cornea, & lens crystallina, & humores pellucere, ut lucis radii ad retinam traducantur, eamque percellant. Idem censendum de syncope ex tristi nuncio, aut ex odore olfactum violentius commovente; & de syncope propter gravem sanguinis jacturam. In primo casu, quia nihil est mutatum in fabrica viscerum circulationi famulantium aut in sanguine vasis contento, nascitur syncope ex impedito cordis motu; in altero autem casu syncope fit a sanguinis inopia, seu defectu conditionis ad cordis motum requisitæ.

Num morbi omnes ad has læsiones reduci possint. 19. Ad duas hasce læsionum classes morbi omnes pertinere videntur, sive ii in solidis sedem habeant, sive in fluidis, sive in utrisque. Nam ubi sanguis & humores non fuerint optime constituti, læduntur certe aut impediuntur aut alia ratione perturbantur facultates, ad quarum exercitium peculiare hu-

mores concurrunt a sanguine secreti. Demonstrat virium debilitas, & perturbatio aut impedimentum excretionum quarundam in febribus, aliisque morbis a vitio fluidorum primum obortis. Cum vero functiones ab instrumentis peragantur, neque functio absque *Valetudinis re-* motu aliquo esse queat, satis patet functio-*dintegra-* num restitutionem in integrum eo tandem *tio quid* spectare, ut eæ aptæ iterum reddantur ad *requirat.* suos determinatos motus edendos.

20. Quamvis autem maxima motuum pars animæ præsentiam requirat, & licet functiones interdum lædantur ex animi affectibus, *An Medicus debeat de statu mentis aegrorum quicquam cogitare.* non ideo tamen Medici est in ægrorum curatione de animæ statu quicquam cogitare. Tum quod nullum est Medicorum imperium in id quod corporeum non est, & substantiam non tantum differentem sed primo diversam a corpore constituit; tum quod cogitatio hæc parum conferre videtur ad morbum cognoscendum, nihil vero prorsus ad eum curandum. Et revera, quis unquam Medicus ad hæc usque tempora in curando delirio vel febrili, vel melancholico, vel maniaco; in sensu restituendo vel per syncope ablatam, vel per apoplexiam; in vi digerente instauranda propter tristem animi affectum debilitata; quis, inquam, Medicus in curandis his morbis, in quibus aut mens sibi non constat, aut qui a mentis affectionibus ortum duxerunt, qui tunc sit animæ status vel obiter cogitavit?

*Quæ pro-
poni possit
objectio.*

21. Et tamen, objicere posset aliquis, medicinae subjectum, ut appellant, est animatum corpus, non mortuum: dum enim sermo est de tuenda valetudine, aut de amissa restituenda, quæ duo Medici officium constituunt, palam est, alterutrum ex his, immo utrumque, in animato tantum corpore locum habere. Quæ cum ita sint, qui fieri potest, ut Medicus vel animæ scientiam negligat, vel de animato principio nihil cogitet, cum in propriæ artis administratione versatur? Ideo *Objectio solvitur.* autem hæc negligere debet, quia vel sublati impedimentis, vel restitutis conditionibus in instrumentis, quæ animæ imperio parent, quæ corpus constituunt, movent, ac dirigunt, ipsa quoque mens, si forte ejus constitutio vi morbi aliquid passa fuerit, ad consuetas revertitur operationes. Neque tamen ex eo quod in aliquibus morbis mens sibi non constat, aut in aliis impar est ad proprias operationes, ideo mentem physice mutari existimandum est, veluti mutantur corpora ipsa: aliud enim est quod ea instrumenti vitio commoveatur, aliud quod vi aliqua aut aliquo morbo labefactari atterive possit.

*Ratio eorum, quæ
postremo
loco per-
posita
sunt.*

22. Hæc leviter indicare consultum duximus de iis mentis affectionibus, quæ a morbis proficiscuntur, aut quibus mentis affectiones occasionem præbent; propterea quod hodiernis temporibus Stahlilianorum secta, quæ omnia cum in valetudine tum in morbis ad men-

mentem referebat, iterum Regnum ponere videtur. Liberum unicuique esto per illud Regnum cum Recentioribus quibusdam exspatiari: quod ad nos attinet ex ejus finibus longe recedimus: neque enim in ea hypothese eos decet conquiescere, qui secundum notas corporum proprietates & leges, quantum quidem sine abusu fieri potest, functiones omnes explicare nituntur, & Medicinam tradunt Sy-*Quid me-*
stematicam; videlicet experimentis atque ob-*dicina*
servationibus tamquam fundamentis innixam. *systema-*
Systema quippe illud est, quod utroque hoc *tica.*
præsidii genere fulcitur: reliqua, hypotheses dicuntur aut suppositiones, in quibus Auctorum ingenium potius quam rerum veritas elucet. Exemplo sit motus muscularis. Celebrissimi viri, qui primas tenuerunt in Literaria Republica, ex vesiculis fibras componi; spiritus acidæ naturæ esse; globulos sanguineos aerea bullula in centro occupari, quæ cum spiritibus influentibus effervescentiam iniret, hæc inquam omnia assumpserunt tamquam demonstrata; dum interim motus muscularis phænomena, musculorum fabrica, & sanguinis indoles, commenta hæc, atque alia in hunc finem proposita, prorsus deleverunt.

23. Neglecta igitur a Medico, in ægris *Quid me-*
etiam delirantibus, quacunque mentis confide-*dici offi-*
ratione, in id totus incumbat, quod læsas fun-*cium, &*
ctiones in naturalem statum restituere potest. *quid ad*
Ad hoc autem præstandum maxime eum de-*illud re-*
cet humani corporis fabricam, quantum qui-*quiratur.*
dem

dem fieri potest, penitus cognoscere; ut quæ sint functiones, quæ conditiones ad earum exercitium sint necessariae, quæ functionum ipsarum instrumenta, quæ demum in sanis phænomena edant, omnino perspiciat. Ut enim hæc omnia differunt inter se, cum non unius generis sint functiones, non iisdem instrumentis singulæ exerceantur, neque easdem conditiones requirant, non eosdem effectus producant; quantum, & quomodo aberrent, & morbum constituent, absque Anatomes & Physiologiæ studio, non poterit unquam percipere.

*Quæ alia
necessaria
sint.*

24. Præterea sunt etiam morborum quorumcunque causæ cognoscendæ (de quibus suo loco); quæ vel manifestæ, vel, quod sæpe fit, latentes sunt. Si autem, ubi patent, accurata atque prudenti ratiocinatione opus est, ut intelligamus num eæ cum effectis conveniant, multo accuratior certe requiritur ubi, cum latent, ab effectuum consideratione ad earum cognitionem adscendere nitimur.

*Functionum
latens
quibus
inditiis
se se præ-
beat.*

25. Cum vero dicimus accurate investigandum esse num effectus suis causis respondeant, jam palam fit effectus istos huiusmodi esse debere ut in oculos incurrant. Incurrunt autem per phænomena morbum comitantia, quæ *symptomata* etiam appellantur, aut *signa*, pro diverso considerationis modo, quemadmodum suo loco patebit. Atque hæc porro phænomena si præcipua, nempe ejus sint

*Quot spe-
cies pha-*

in-

indolis ut morbi præsentiam maxime indicent, ^{nomen} & magnam partem constituent, sunt totidem ^{rum.} functionum læsiones; sin minus præcipua, ab iisdem læsionibus primario dependent aut secundario: primario quidem, si cum morbo ipso necessariò conjungantur: secundario autem, si, cum ab iisdem causis nata sint, morbus tamen sine iis phænomenis esse possit; aut si, cum ab aliis agentibus profecta fuerint, morbum exasperant, & ideo gravius affligunt quia corpus ægrotat. Ita in acuta febre, nimia pulsus frequentia est phænomenon præcipuum quod læsam indicat functionem cordis: calor nimius, inde natus, est necessarius frequentię illius effectus, adeoque phænomenon cum ea læsione necessario conjunctum: capitis dolor, aut ingens sitis, aut aliud simile symptoma, ab ea frequentia & calore proficiscuntur quidem, sed tamen non semper feбри adjunguntur; cujus exacerbatio propter animi affectum, aut aeris accessum, aut remedi alicujus usum intempestivum, phænomena gignit secundaria; quatenus (ut de siti diximus & capitis dolore) acutam febrem non semper comitantur.

26. Quam varia sit horum phænomenorum ^{Unde} indoles ex hætenus dictis facile est intellige. ^{phænomenorum} re, & vix satis dici potest. Nam, posita e- ^{diversi-} tiam in pluribus Individuis earum causarum na- ^{tas & co-} tura ac vi, cum hæ causæ alias atque alias in- ^{piæ.} terdum partes afficiant; diversa sit hominum constitutio; conditiones in corporibus variis

sæpe inter se differant; ita fit, ut morbos alios atque alios producant, & proinde phænomena toto cœlo dissimilia. Hinc valde præstat nosse hujus vel illius Individui peculiaritatem constitutionem, ut, inter hanc & causas supervenientes, atque ad morbum excitandum aptissimas, tum & inter phænomena morbosa, instituta comparatione, rectum de morbi natura juditium ferri possit.

Quæ præsidia ad diversitatis causas cognoscendas sint maxime accommodata.

27. An facile sit juditium istiusmodi viderint ii, qui, dum accuratiores theorias negligunt, in ea sunt sententia, ut ars medica solis fere observationibus inniti debeat. Inepte quidem (libere enim loquor) agunt ii Medici, qui dum ægros visitant, per theoriæ Regnum curiosius & inaniter evagantur: utilitas quippe, quam theoriis assequimur, in eo sita est, ut cognita functionum natura in statu sano; instrumentorum fabrica; eorum usu, atque cum aliis connexionem; morbi sede; impedimentorum indole, vel conditionum defectu (n. 18.); perspecta causa, eaque comparata cum phænomenis quæ morbum antecesserunt & comitantur; ipsius morbi natura melius innotescat; quo proinde opportuna auxilia in usum traducantur, & qualis futurus sit eventus prænuncietur. Sapienter porro in hanc rem Boerhaavius. *Ut curem surdum, inquit ille, non debeo mentem ejus docere quid auditus sit; sed ita disponere organum, uti DEUS dispositum esse voluit, ut ex definito statu corporis definita idea*

idea sequatur. Hæc autem dispositio requisita eo tandem collineat, ut conditiones restituantur in auditus organo quæ ad sonum excipiendum, ejusque impressionem menti traducendam, sunt necessariae. At quicumque noverit quam composita sit auris fabrica, quot præterea modis vitiari possit, quot conditiones ad auditum requirantur, quam multiplices sint partes, in quibus æque multiplices surditatis causæ propriam sedem habere possunt; is porro intelliget, utrum Medicum deceat accuratioris Anatomies & Physiologiæ studium posthabere.

28. Neque tamen existimet aliquis sola hæc *Num hæc præsidia* præsidia, quæ nempe ex Anatomico & Physiologico fonte depromuntur, ad rectam sufficienter *sufficiat.* administrandam, quemadmodum nonnulli contendunt. Hisce quippe adjumentis Praxis Medicæ studium, & frequentem atque accuratam observationem eorum quæ in ægris occurrunt adungere necesse est. Descriptio enim quamvis exquisitissima phænomenorum, quibus morbi stipantur, non parum differt a phænomenis ipsis in sensus incurrentibus. Omnia simul, ægrotantis inspectione, quasi ob oculos ponuntur, quod non facile sola ac simplici descriptione obtineri potest; & certa quædam momenta, ut ita dicam, in quibus aut aliquid moliri aut ab omni opere abstinere præstat, doctus pernoscit Clinicus, quæ a Practicis plerisque, seu potius Empiricis, tum & ab iis qui in Theoricis pluri-

num versati Praxis exercitio parum aut nihil dederunt operam, per imperitiam penitus negligenterentur. Ex quibus colligere pronum est cum Theoricis disciplinis etiam Practicas esse conjungendas, ut, cognita morbi sede ac natura, apta remedia opportunis temporibus in usum traduci queant. Ceterum ubi alterutrum inter hæc præcipua artis fundamenta in Medicis occurreret, non vero utrumque, Theoricis citius quam Practicis in recta morborum curatione primas deberi fatendum est; id quod cum ratione tum exemplis etiam Celeber: Alambertus (a) demonstravit.

P A T H O L O G I Æ

P A R S A L T E R A.

C A P U T I I.

De morborum differentiis in genere.

29. **P**ost morborum naturam eorum differentias indicandas aggredimur, & quidem generatim: enimvero differentias alias, quæ peculiare dici queunt, absoluto hoc Capite, singillatim persequemur. Quod antequam facimus, monitos volumus Adolescentes, illud nobis nequaquam constituisse, ut

(a) Melanges de Littérature &c. Tom. V. pag. 69. 70.

ut de omnibus & singulis differamus. Non quod eas omnes, quas Pathologi quidam Clarissimi pertractarunt, tamquam inanes aut falsas reiiciamus; sed tum quod brevitati studemus quam maxime, tum etiam quod earum differentiarum plures adeo per se pateant, ut peculiari quadam enumeratione minime indigere videantur. Quis enim cum Sennerto ex sola accidentium consideratione tercentas & amplius morborum differentias minute persequi velit? Multiplex hæc differentiarum copia Tyrones obruit potius, quam doceat. Si cuilibet autem tot differentię arrideant, vim illi non inferam ut ab iis abhorreat. Suum quisque noscat ingenium, dicebat Tullius, atque ad id quod facere potest detrudatur.

30. Interim morborum differentię distinguuntur primum solent in accidentales, atque essentielles. Accidentales ex sunt quæ a particularibus morborum circumstantiis desumuntur, nempe aut varia causarum sede; aut origine diversa; aut ætate; aut sexu; aut anni tempestate; aut morborum duratione; aut propriis horum sive temporibus, sive periodis, magnitudine, compositione, indole peculiari, ac similibus. Hæc enim omnia proprios habent characteres, quibus differunt inter se. Differentię autem essentielles pertinent proprie ad vitia cum solidorum tum fluidorum, & a morbi natura seu intrinseca ratione profluentes, ipsorum quasi mor-

*Quæ mor-
borū dif-
ferentia
dicantur
accidēta-
les; quæ
vero esse-
ntiales.*

borum essentiam videntur constituere. De accidentalibus primum dicemus, utpote facilioribus ad intelligendum, & magis etiam generalibus.

Qui mor-
bi Idiopa-
thici di-
cantur,
& Sympa-
thici.

31. Primo itaque distinguuntur morbi in *Idiopathicos* & *Sympathicos*, *Idiopathicus* ille dicitur, qui sedem habet & causam in ea ipsa parte, quæ affecta est. *Sympathicus* autem vocatur ille, qui non in parte affecta, in qua nempe morbus se se prodit, sed alio in loco & sedem primariam habet & causam.

Horum
morborum
exempla.

Ita, ut exemplo utamur, Apoplexia, quæ fit a cerebro compresso, & sensuum cum internorum tum externorum exercitium tollit, & libertatem motuum voluntariorum, est morbus *Idiopathicus*. Pariter Epilepsia nata a causa intra caput, quæ nervorum principium irriter, vocatur Epilepsia *Idiopathica*: contra, Epilepsia, quæ comitatur aliquando morbosam uteri aut hypochondriorum affectionem; vel delirium a dolentibus hæmorrhoidibus; aliæque affectiones similes, quæ causam habent ac sedem extra partem affectam, dicuntur morbi *Sympathici*.

Qui
Deutero-
pathici,
& Pro-
topathi-
ci.

32. Altera morborum differentia, quæ cum superiori aliquam habere videtur affinitatem, ea est, ob quam distinguuntur morbi in *Deuteropathicos*, seu secundarios, & *Protopathicos*, sive primarios. *Deuteropathicus* ille est, qui priori morbo, nempe *Protopathico*, supervenit: adeoque intelligitur & quid

quid sit *Protopathicus*, est enim idem ac morbus primum existens; & simul intelligitur dictionem hanc, nempe *Protopathicus*, locum non habere ubi morbus *Deuteropathicus*, seu secundarius non superveniat. Ita, exempli causa, si uteri inflammationi delirium accedat, uteri inflammatio dicitur morbus *Protopathicus*; delirium autem, *Deuteropathicus* appellatur (a). Manifestum igitur est, hanc morborum differentiam plerumque non convenire cum ea, quæ morbos distinguit in *Idiopathicos* & *Sympathicos*: cum hi postremi sæpiissime prioribus superatis evanescant. Plerumque diximus; nam si accidat ut morbi causa ægritudinem in parte excitet in qua sedet, & simul etiam partem aliam remotam afficiat; unde morbus *Idiopathicus* cum *Sympathico* jungatur; aut si fiat ut devicto morbo *Idiopathico* *Sympathicus* non tollatur; hic non amplius *Sympathicus* dicitur, verum secundarius, seu *Deuteropathicus*: atque ita perspicuum est differentias paullo ante indicatas omni prorsus congruentia non esse destitutas.

Horum
morborum
exempla.

33.

(a) Non sum nescius delirium in his aliisque similibus circumstantiis superveniens a nonnullis tanquam symptoma considerari: verum quia non raro peculiarem curationem exposcit, & quandoque (præsertim in uteri inflammatione) devicto priori morbo, aliqua superest mentis aberratio; idcirco delirium superveniens secundarius morbus potius quam symptoma rectius appellari posse videtur.

Qui
morbi
hæredi-
tarii.

Qui con-
nati.

Qui mor-
bi acqui-
siti.

33. Tertio loco distinguuntur morbi in *hæreditarios*, *connatos*, & *acquisitos*. *Hæreditarii* ii sunt, qui a parentibus in filios propagantur. Hujusmodi sunt interdum Epilepsiæ, Podagricæ, Arthriticæ, Rachiticæ, Venereæ, Scorbuticæ, aliæque similes morbosæ affectiones. *Connati* ii appellantur, qui nobis in materno utero adhuc conclusis aliquando superveniunt, sive ob perversam uteri vel structuram vel positionem, sive ob nutritionis vitium qualecunque, sive demum ob peculiarem quamdam vel animi vel corporis materni ægritudinem. Demum *acquisiti* morbi quinam sint vel ipsum nomen declarat: ad horum enim classem pertinent deformitates, & morbosæ quædam affectiones in partu primum nascentes, vel ex ejus difficultate, vel obstetricum imperitia, dein nutricum atque custodum; tum & ægritudines omnes, quæ a variis causis profectæ, homines ab ortu usque ad interitum affligere possunt.

Num
connati
morbi i-
dem sint
cum hæ-
redita-
riis.

34. An vero *connati* morbi unum atque idem sunt cum *hæreditariis*? Non desunt Auctores qui id contendant. Nos autem cum plerisque hos inter se discriminandos esse censemus; quod *hæreditarii* ponant ipsos parentes iisdem morbis obnoxios esse, aut fuisse; *connati* autem seu *congeniti* non item: potest enim gravida mater peculiari morbo torqueri, proles autem, quam gerit, ob hanc causam non ad eandem ægritudinem dispo-

disponi, sed ad morbos omnino diversos. Huc spectant tot valetudinarii, qui, propter morbos quosdam matris affectus quo tempore ejus utero excipiebantur, vitam ducunt plus minus languidam, & minimis de causis ægrescunt.

35. Ad *connatos* morbos pertinere etiam possunt nævi, maculæ, deformitates quædam, quas ignarum vulgus ex matris imaginatione fœtui communicari posse arbitratur: aliud quippe est absone hæc nævorum ab causa istiusmodi nascentium opinio; aliud vero quod valida mentis ægritudo in prægnante matre animalem ejus œconomiam perturbans, ipsum proinde fœtum sic afficiat, ut is ad peculiare quædam ægrotationes subeundas aptus fiat. Vivit enim ac nutritur fœtus humoribus matris, & in hujus utero continetur; ac propterea humorum vitia, tum & solidorum ad uterum pertinentium, aut partium quæ cum utero cohærent, ipsumque vel præter naturam comprimunt, vel alia ratione afficiunt, non difficulter ipsi fœtui communicantur. Ab his causis, non secus ac a perversa uteri vel structura vel positu; a perturbata aut impedita aut præcipiti partium quarundam evolutione, ac proinde nutritionis vitio; a vasorum numero, distributione, amplitudine, quæ a naturali statu recedat, citius quam a matris imaginatione, nævos ac deformitates quædam oriri rationi videtur magis consentaneum.

Qui alii morbi ad connatos pertinere possint.

*Num æ-
tas mor-
borum
differen-
tiam
consti-
tat.*

36. Differunt quarto loco morbi inter se ratione ætatis. Notum quippe est infantes ac pueros certis quibusdam morbis obnoxios esse, aliis vero cum adolescunt, consistunt, consenescent. Præter morbos, quibus interdum corripuntur ex respiratione primum inchoata; aeris exterioris appulsu; mutato sanguinis circuitu per hepar præcipue; absurda compressione fasciarum (quamvis infantes non sint fortasse adeo liberi servandi, ut nullo prorsus repagulo coerceantur); præter morbos ex lactatione & vermibus, quibus frequenter vexantur; præter variolas & morbillos, qui sane morbi infantibus ac pueris sunt magis familiares, alios recensuit Hippocrates lib. III. Aphorismorum, N. XXIV. XXV. XXVI. Eodem libro morbos commemoravit proprios pubertatis, ætatis maturæ, & senectutis: qui porro morbi N. XXVII. XXIX. XXX. XXXI. ejusdem libri indicantur.

*Num i-
dem de
sexu di-
cendum.*

37. Verum præter mala hæc omnia ab Hippocrate memorata, alia etiam sunt virorum propria, alia mulierum, propter partium generationi inservientium diversitatem: quinimmo mulieres aliis morbis affliguntur, menstruis vel primum ingruentibus, vel fluentibus, vel suppressis, vel per ætatem deficientibus; aliis in partu; aliis statim a partu ex lochiis, ex affluxu lactis ad mammas, aut cum lac ipsum, sive statim sive progrediente tempore, a mammis repellitur: quorum

rum porro morborum muliebrium plurimos Hippocrates persecutus est Aphorismorum libro quinto.

38. Sic vārium temporis intervallum, quod morbi percurrunt priusquam ad finem perducantur, differentiam aliam constituit. Qui morbi acuti, & chronici. Nam distinguuntur morbi in *acutissimos*; in *peracutos*; in *acutos simpliciter* sive *exquisite*, ut dicunt; in *acutos non exquisite*; in *acutos ex decidentia*; & demum in *chronicos*. *Acutissimi* quartam diem non excedunt; *peracuti*, septimam; *acuti exquisite*, decimam quartam; *acuti ex decidentia*, vigesimam aut vigesimam primam; demum *acuti ex decidentia*, quadragesimam. Qui hoc temporis intervallum transcendunt, generatim vocantur *chronici*. Neque tamen quis existimet solam temporis brevitatem, acutorum essentiam, ut sic dicam, constituere: An acutorum natura in sola temporis brevitate sita sit. brevitati enim adjungi debet symptomatum vehementia, & proinde periculum: secus, morbus, si proprie loquamur, non acutus, sed brevis potius duntaxat dicendus est.

39. Sexto loco differunt morbi in temporibus uniuscujusque morbi propriis; quæ sane tempora a Medicis dicuntur quatuor esse, & quæ, etiamsi locum habeant cum in acutis tum in chronicis, communius tamen & frequentius in iis considerantur potius quam in istis. Vocantur autem quatuor hæc tempora, *principium*, *augmentum*, *status* seu *vi-*

gor.

Quid principium. gor, & *declinatio*. *Principium* illud est, in quo morbus modum illum servat, quem primo accepit, sine ullo incremento. Ubi morbus vires intendit, hæc virium intensio constituit tempus illud, quod *incrementum* dicitur. Cum morbus adeo increvit, ut incrementum amplius non possit, neque tamen declinet, sed acceptam vehementiam conservet,

Quid augmentum. tunc dicunt Medici morbum esse in *statu* seu *vigore*. Demum ubi morbus sensim viribus decrescit, tunc status hic dicitur *declinatio*.

Quid status seu vigor, & declinatio. 40. Verum quatuor hæc morborum tempora non solum iis indicantur modis, quos paullo ante commemoravimus, sed simul etiam signis cruditatis & coctionis, quæ in excretis apparent: siquidem principio excreta omnia cruda sunt; nempe plus minus, in qualitate præcipue, recedunt a statu naturali: dum augescit morbus aliqua apparent coctionis signa; videlicet excreta accedere incipiunt ad statum secundum naturam: dum viget, apparent luculentius; demum cum declinat, concoctio morbosæ materiæ est absoluta; eaque aut partim aut penitus eliminata est.

Quibus signis hæc tempora indicantur. 41. Duplici autem modo hæc tempora a Medicis considerantur; *generatim* videlicet atque *speciatim*. *Generatim* quidem, cum tempora hæc ad integrum morbi decursum referuntur: *speciatim* vero cum referuntur ad singulas morbi exacerbationes. Ita febris intermittens vernalis rite tractata septem ple-

Quot modis hæc tempora a Medicis considerantur. rum-

rumque circuitibus sponte absolvitur. Hi septem circuitus, simul sumpti, non modo quatuor morbi tempora comprehendunt superius memorata; sed hæc tempora comprehenduntur etiam a singulis circuitibus, seu exacerbationibus, seu paroxysmis; qui sane paroxysmi & incipiunt, & crescunt, & vigent, & declinant.

42. Aliam morborum differentiam constituunt anni tempora, quo factum est, ut morbi nonnulli *vernales* dicantur; alii *æstivi*; *autumnales* alii; alii demum *hyemales*. Sectio tertia Aphorismorum Hippocratis, a N. I. usque ad XXIV. qui ætatum morbos incipit commemorare, hanc differentiam describit luculentissime. Ad rationem hujus differentię investigandam plurimum facient ea quæ suo loco dicemus, cum de aeris mutationibus harumque effectis sermo erit.

43. Octavo loco ea venit considerata morborum differentia, qua morbi ipsi a Medicis (præsertim ubi de febribus edisserunt) dividuntur in *remittentes*, *intermittentes*, *continuos*, & *continentes*. Cum vero quid sint *remittentes* atque *intermittentes* ex ipso nomine perspicuum sit, dicemus tantummodo qui *continentes* sint, qui etiam *continui*. Dicuntur autem *continui* morbi illi, qui toto eorum cursu corpus quidem affligunt, verum ea ratione, ut aliquibus horis *increcant* & *vigeant*, aliis vero aliquantulum *remittant*. Videntur propterea unum fere atque
idem

Num in
morbis
differen-
tiam af-
ferant
anni
tempora.

Qui mor-
bi remit-
tentes &
intermit-
tentes.

Qui con-
tinui.

Qui continentes.

idem cum *remittentibus* : & forte discrimen ; ubi litem de nomine afferre non debeamus , in eo tantum situm est , quod in *remittentibus* proprie dictis certus quidam insit ordo temporibus remissionis atque exacerbationis , in *continuis* autem non item . *Continentes* vero appellantur ii , qui eodem prorsus virium gradu ab initio usque ad finem decurrunt . Solent nihilominus *continentes* morbi pro *continuis* promiscue usurpari ; atque hoc quidem præcipue cum de febribus sermo est : id quod Cl. etiam Heisterus admonuit in *Medicinæ Compendio* . Fortassis autem ex eo confusio hæc orta est , quod rari admodum sint morbi , & præsertim febriles , qui certis quibusdam horis , aut temporibus , quamvis incertis , non recrudescent , & aliquantisper remittant ; ex quo proinde fit , ut ea differentia , quæ morbos distinguit in *continuos* & *continentes* , magis subtiliter quam vere excogitata videatur .

Quid periodici & num idem sint cum intermittentibus.

44. Non idem autem censendum est de morbis *intermittentibus* & *periodicis* . Sunt quippe *intermittentes* etiam *periodici* , non vero *periodici* omnes ad *intermittentes* referri debent : siquidem *periodici* dicuntur illi , qui determinato quodam tempore revertuntur . Sive autem tempus hoc aut mensis , aut hebdomadæ , aut diei unius vel alterius , aut demum horæ alicujus spatium comprehendatur , idem prorsus est : videlicet *periodicorum* nomine communiter insigniuntur .

45. At

45. At cum non raro, inter alias ægritudines, intermittentes maxime febres jam fugatæ revertantur, & recursus istiusmodi illud constituat quod *recidivam* Medici appellant; propterea factum est ut Pathologi quidam differentiis accidentalibus eas etiam annumerarent, quas morborum dicunt *recidivantium*. Hoc igitur nomine ii donantur, qui jam dispulsi vehementius plerumque redeunt; sive quod eorum causa non penitus devicta fuerit, sive quod pars quæ morbi vim prius pertulit pristinum robur non hætenus recuperaverit. Intermittentes febres, quemadmodum diximus, non secus ac affectiones arthriticæ, apoplecticæ, paralyticæ, phthysicæ, scorbuticæ, venereæ, ictericæ; hæmorrhagiæ, cephalalgicæ, aliæque ægritudines in hunc censum referri possunt.

46. Revertuntur etiam morbi alii, sed ratione paullo diversa: nempe certis anni temporibus eadem ægritudo, quæ primum invasit, iterum aggreditur iterumque. Commune hoc esse solet affectionibus catarrhalibus, arthriticis, asthmaticis; inflammationibus nonnullis, aliisque ægrotationibus. Inter quatuor anni tempora verum & autumnale horum morborum evolutioni plurimum conferunt. Igitur anni tempus, huic morborum reversioni veluti constitutum, fecit ut Pathologi hos morbos cum *recidivantibus*, ut ajunt, non confunderent, sed *anniversarios* appellarent.

Quid
anniver-
sarii?

Qui mor-
bi magni
& par-
vi.

47. Morbi præterea vel *magni* sunt, vel *parvi*: inde alia enascitur morborum differentia. *Magni* ii censentur qui a graviori causa proficiscuntur; ideo graviora producunt symptomata, & proinde actiones nobiliores vel magnopere lædunt, vel multum perturbant. Ex his facile est percipere quanam morbi dicantur *parvi*. Ceterum præstantissimi quidam Pathologi in morbis, quos *magnum* vocant, modo periculum subesse scribunt, modo non. Recte porro, si magnitudinem ad symptomata seorsim referant, quæ intensa esse possunt, & tamen functiones præcipuas aut parum aut nihil lædere; velut in Ephemera molestissimus capitis dolor aut fitis intensissima: minus vero recte, si quid ego video, ubi symptomata ejus sint indolis, qua metum incutiant.

Qui
morbi
compositi
& sim-
plices.

48. Sed quoniam fit ut morbi plures aliquando insimul copulentur; hinc orta est morborum differentia in *compositos* & *simplices*. *Compositus* itaque dicitur morbus ille, qui morbum alium adjunctum habet, & proinde symptomatibus stipatur cum alterutrius morbi propriis, tum aliis, quæ ex utriusque ingenio componuntur. *Simplex* vero est ille, qui solus ægrotantem affligit; & symptomata habet ipsius tantum morbi naturæ convenientia. An vero *simplices* rectius dicuntur ii, quorum unica est proxima morbi causa, ut nonnullis placuit, *compositi* autem illi qui ex plurium istiusmodi

cau-

causarum connubio exsuscitantur ? Nullum videtur in descriptione discrimen : qui enim morbus ab altero superaddito exasperatur , cum a propria tum a supervenientis morbi causa proxima evidenter exsurgit ; adeoque symptomatibus præditus est , quæ utriusque morbi naturæ respondent .

49. Cum autem morborum naturam dicimus , ea differentia non est silentio prætereunda , quam affert peculiaris ipsorum morborum indoles , quæque facit ut morbi distinguantur in *benignos* & *malignos* , ut Nostrum loqui amant . *Benigni* dicuntur morbi illi , qui humani corporis functiones non valde lædunt aut perturbant ; qui a manifesta & debili causa proficiscuntur ; qui ordinem servant in propriis temporibus , in coctione materiæ morbosæ ejusque evacuatione ; quique præterea cum non magnis urgeant symptomatibus , neque metum afferant , curationem recipiunt (ubi tamen minime negligantur , & ubi rite tractentur) sive ab arte , sive a natura comparatam .

Qui
morbi
benigni.

50. *Maligni* contra , quos appellant , ii communiter dici solent , qui benignitatem simulantes , seu , ut alii dicunt , insidiosè mites , insuetis sæviunt symptomatibus , gravissimis & repente ingruentibus : alii *malignos* eos vocant , qui absque causa manifesta œconomiam animalem magnopere turbant : alii *malignitatem* in eo sitam esse contendunt , quod pariter sine manifesta causa summam

Qui ma-
ligni.

virium debilitatem adjunctam habeant : de-
 mum alii *malignum* morbum eum vocant ,
 qui vehementibus & periculosissimis affligit
 symptomatibus , & cujus causam vincere ea
 ratione , ut coctio superveniat , & proinde
 critica evacuatio , difficile admodum est . Est
 autem æque difficile dijudicare quæ inter has
 definitiones aptior censenda sit . Fortasse dif-
 ficultas in eo sita est , quod idea *Malignita-
 tis* , si proprie loqui velimus , morbis nequa-
 quam conveniat . Ut ut se res habeat , in eo
 consentit maxima Clinicorum pars , ut *mali-
 gni* dicantur morbi illi , qui a causa foven-
 tur pessimæ indolis , apta nata ad solidorum
 robur maxime infirmandum , quique a sym-
 ptomatibus gravissimis inopinanter superve-
 nientibus vi intenduntur ; & symptomatibus
 quidem insolitis , adeoque cum natura mor-
 bi , ut videtur , neutiquam convenientibus :
 quasi nempe *malignum* id appellare velint ,
 quod proprium ingenium non patefacit , sive
 ex eo quod symptomata non respondeant ,
 sive ex eo quod causa proxima non sit satis
 perspecta .

Qui
 morbi
 pestilen-
 tes ,

51. Morborum distinctionem in *benignos*
 & *malignos* ea excipit differentia , quæ mor-
 bos discriminat in *pestilentes* & *contagiosos* .
Pestilentes dicuntur ii , saltem communius ,
 qui a peculiari miasmate excitati , adeoque
 a causa penitus ignota , in plures grassantur
 simul eodem tempore , cum omnis generis
 gravissimorum symptomatum congerie , præ-
 sen-

sentissimoque vitæ periculo . Diximus *pestilentes* ita *communius* describi , quia nimirum ii , propter miram symptomatum diversitatem , nequeunt apte definiri : modo enim inter symptomata numerantur bubones , vel carbones , quos Græci dicunt *Anthraces* , vel exanthematicæ quædam eruptiones variis corporis locis , præsertim vero in collo , aut facie , sub axillis , in inguinibus ; modo sudores colliquantes , ut dicunt ; modo sanguinis effusiones ex cutis poris ; modo demum gangrænæ partium quarundam peculiarium .

Num hæc pestilentium morborum descriptio sit accurata .

52. Sunt etiam qui differentiam faciunt inter *pestem* proprie dictam , & morbos *pestilentes* : quod nempe ea plures simul invadat ; plures interficiat ; gravioribus symptomatibus adoriatur ; demum ex causa unica pendeat ; contra quam pestilentes morbi , quorum causa partim a principio sparsim prius grassante , sine contagii suspitione , partim vero a peculiari quodam vitio , sive in aere sive in alimentis infito , suppeditatur .

Num inter morbos pestilentes & pestem discrimen intercedat.

53. Ad *contagiosos* quod pertinet hoc nomine ii describuntur morbi , qui per contactum communicantur : ex quo patet , *pestilentes* , qui & ipsi per contactum sive proximum sive remotum communicari solent , simul etiam esse *contagiosos* , non autem *contagiosos* simpliciter dictos esse *pestilentes* . Ita scabies , lues venerea , tabes , variolæ , febres nonnullæ acutæ communicantur sæpe per

Qui contagiosi.

contactum, & tamen hujusmodi morbos nemo dixerit *pestilentes*.

Qui morbi Endemici. 54. Ut vero *pestilentes* sunt etiam *epidemic*, ita altera est morborum differentia indicanda: nempe morbi alii *endemici* sunt, alii *epidemic*, alii demum *sporadici*. *Endemicos* appellamus eos, qui sive Regionum, sive Civitatum, sive locorum quorundam peculiarium proprii sunt: ita *Bronchocele*, vulgo *il gozzo*, morbus est alpinis gentibus familiaris, aliquibus præcipue Terræ locis, quemadmodum *Scorbutus* iis qui oras incolunt maritimas. Neminem porro latet, febres indolis intermittentis, at plerumque anomalæ, eorum fere proprias esse qui in paludosis locis vitam ducunt.

Qui Epidemici. 55. *Epidemicos* morbos illos dicimus, qui a vitiis in aere nascentibus ipsiusve aeris inquinamentis profecti, plures eodem tempore corripunt; verum non sunt proprii unius potius loci quam alterius; quique, secundum peculiarem dispositionem individuorum quæ aggrediuntur, varia inferunt symptomata plus minusve periculosa; quo fit ut non raro sub specie aliorum morborum in diversis ægrotantibus se se præbeant.

Quid Sporadici. 56. Demum morbi illi, qui neque communiter, neque in speciali quadam Regione grassantur, adeoque non plures uno eodemque tempore sed hos aut illos separatim invadunt, ii sunt quos Medici vocant *Sporadicos*. Ita podagra ejusque species diversæ, pleu-

pleuritides , calculosæ affectiones , denique ægritudines illæ omnes , quæ maxime a prava vitæ & victus ratione ortum ducunt , sunt morbi *sporadici* , qui ubique locorum homines , neque tamen simul plurimos , interdum infestant .

§7. Est & alia morborum differentia , quæ morbos distinguit in *legitimos* & *spurios* . Qui morbi legitimi .
Legitimi , quos alii vocant etiam *exquisitos* , ii censentur , qui propriam naturam retinent ; adeoque & suis peculiaribus symptomatibus iisque ordinariis se se produnt , & constituto quodam tempore finem habent . Alii *genuinos* , alii *regulares* appellant . *Spurii* contra sunt ii , qui neque propriam servant naturam , neque ordinaria symptomata habent adjuncta , neque , ut plurimum , certum habent & constitutum tempus , quo ad finem perducantur . Hos alii dicunt *corruptos* , alii vero *anomalos* . Qui spurii .

§8. Dissimilis pariter morborum finis atque eventus morbos distinguit in *salubres* ; Qui morbi mortales .
mortales , *sanabiles* , *insanabiles* . Ipsa nomina rem penitus declarant ; & ea præcipue quæ pertinent ad tres species postremo loco memoratas : nemo enim , ut arbitror , confundet *insanabiles* cum *mortalibus* . Etenim qui morbi *mortales* sunt , *insanabiles* etiam dici merentur ; non tamen morbi omnes *insanabiles* sunt *mortales* . Cæcitas , ut unico tantum exemplo utar , aliquando sanari non potest ; verum plures cæci vitam ducunt . Sanabiles .
insanabiles .

Qui morbi salubres? Quod attinet ad morbos *salubres*, qui alias nempe morbidas affectiones dispellunt, febres periodicæ vernaes non raro propriæ salubritatis exempla præbent; fugant enim longas & contumaces febres autumnales. Non raro etiam febris leviores apoplexias, & paralyfes, & convulsiones tollit, aut mitiores reddit; ea ferme ratione, qua nonnulli morbi cutem affligentes quasdam chronicas vincunt ægrotationes, quæ nulla remediorum vi curari potuerant.

Quid retrogradi? 59. Cum autem cutis affectiones commemoramus, quemadmodum eæ aliquando ab exterioribus partibus irrumpunt in interiores, & quidem ut plurimum cum ægrotantium periculo, hinc nata est ea morborum differentia, quæ fecit ut apud nonnullos morbi quidam dicerentur *retrogradi*, aut *retrocedentes*. Ad quam porro classem, præter cutis ægritudines cum febre aut sine febre, ulcera referuntur, bubones, & alterius generis tumores.

Num artificum morbi differentiam cōstituant. 60. Non desunt tandem qui considerato ingenio morborum quibus torquentur Artifices, hos ipsos morbos differentiam specialem facere opinati sint. Certe materia, quæ ab aliquibus tractatur, eorum vitæ genus, aer sub quo vivunt, alimenta quibus vescuntur, hæc, inquam, omnia aptissima sunt quæ differentes morbos exsuscitent. Nam ubi vita maxime exercitata est, inflammationes præ aliis acutis affectionibus facilius ingruunt: qui

qui inter metallorum effluvia vitam ducunt, pectoris morbis obnoxii sunt, iliacos dolores, colicos, paralyses patiuntur. Tusses ac phthyfes sunt iis communes, qui lino, cannabi, lanisque depectendis ac purgandis operam navant. Pruriginosis affectibus, ulcerosis, scorbuto peculiari, infelix præ ceteris Remigum turba divexatur; & sic porro morbis aliis specialibus alii Artifices afficiuntur. Non est igitur negandum ab his causis ægrotationes progigni non parum diversas; hæ autem, cum naturâ seu intrinseca ratione ab aliis differant, videntur potius essentielles, quam accidentales differentias constituere.

C A P U T III.

De differentiis morborum essentialibus sive in specie.

61. **H**Actenus eas morborum differentias indicavimus, quæ cum a peculiaribus quibusdam accidentibus desumantur, idcirco *accidentales* appellari solent. In harum enumeratione videbimur fortasse aliquibus nonnullas potiores omisisse; & quidem eas præcipue, quæ ab extraneis quibusdam conditionibus sunt repetendæ: quæ porro conditiones adesse possunt aut abesse, manente eadem morbi natura, atque ipso prioris morbi nomine. Verum, aut plurimum fallimur,

An potiores morborum differentia accidentales fuerint enumerata:

aut certe differentiae istiusmodi ad eam classem referri possunt, quæ morbos distinguit in *primarios* & *secundarios*; aut ad eam procul dubio, quæ morbos discriminat in *magnos* & *parvos*. Ut hoc manifestum fiat, liceat exemplo aliquo rem illustrare.

Probat
exemplo,
conditio-
nes quas-
dam su-
perveniē-
tes facere
morbos
magnos
aut par-
vos.

62. Proprium est inflammati ventriculi, præter acutam febrem quam habet adjunctam, intumescere ea ratione, ut regio Epigastrica cum dolore tumida fiat: intimum molesti ardoris sensum ad cordis, ut dicunt, scrobiculum patiatur æger; tum & sub costis spuris, præcipue sinistrorsum; & dolor sane ad dorsum usque protendatur. Quæcumque alia intumescencia, etiam dolorem excitans, ubi & absque febre acuta sit, & sine ardoris sensu, quamvis eundem locum occupet idemque viscus, non erit ventriculi inflammatio. Fit autem interdum, ut ventriculi inflammationem comitetur difficilis respiratio, aut difficultas in deglutendo, vel in ructuum explosione, aut hæc omnia simul cum ejus visceris inflammatione conjungantur. En itaque in his phænomenis seu symptomatibus extraneas eas condiciones, quæ adesse possunt aut abesse, manente eadem morbi indole. In allato exemplo acuta febris, intumescencia, dolor, & caloris molesti sensus in locis paullo ante indicatis, constituunt morborum *primarium* (N. 32.): Symptomata autem difficilis respirationis, deglutitionis, ac ructuum explosionis, si Me-
dici

dici opem exquirant, ad morbum pertinent *secundarium*, & ægritudinem exasperant. Commode igitur differentiæ istiusmodi ad eam referri possunt, quæ morbos (N. 47.) discriminat in *magnum* & *parvum*: & si fiat ut affectus *secundarius* magnus & ipse sit, ubi alter eorum minus vehemens fuerit, alter in ratione ad alterum *parvus* poterit appellari.

63. Dimissis itaque morborum differentiis *accidentalibus*, iis videlicet, quas alii dicunt *secundarias*, protinus ad *essentiales* sermonem convertimus, quæ definiri posse videntur eæ, propter quas morbus naturâ sua seu intrinseca ratione ab altero discriminatur; & quæ proprie ad vitia pertinent cum solidorum tum fluidorum, & quasi morborum essentiam, ut ajunt, videntur constituere.

Differentia morborum essentialis quæ sint.

64. Ad duas autem classes, tanquam ad summa capita, hæ differentiæ revocari possunt: quarum altera morbos *simplicissimos*, ut appellant, comprehendat, altera autem *organicos*. Ideo vero distinctio istiusmodi locum obtinuit apud Pathologos, quod animalis corporis partes ab Anatomicis in *simplicissimas* atque *organicas* fuerint dispartitæ. Hoc igitur vel illo nomine morbi appellantur, pro ut in *simplicissimis* aut *organicis* partibus sedem habent.

Ad quot classes revocari possint.

65. Longum nimis esse arbitramur morbos utriusque speciei ex mente Auctorum recensere; quod hi fortasse morbi citius hypothese-

Qua methodo de his differentiis augeamus.

pothetici quam veri dici mereantur, quemadmodum in sequentibus sumus demonstraturi. Quod igitur ad nos attinet, postquam brevissime indicaverimus, ad clarioris doctrinæ gratiam, quæ partes dicantur *simplicissimæ*, quæ vero *organicæ*; quæ differentiæ in *simplicissimis* morbis attendendæ occurrant; pauca primum subjungemus de morbis *simplicissimis* ad solida pertinentibus, nec non etiam de morbis *organicis*, ne a Recentioribus penitus recedere videamur; secundo de morbis auctæ vel imminutæ co hæ sionis in humoribus; tertio de morbis ex humorum copia; quarto de morbis fluidorum proprio loco aberrantium; quinto de motu eorum cum aucto tum imminuto; sexto demum de prava ipsorum humorum qualitate.

*Quæ sint
partes
simplicis-
simæ.*

66. *Simplicissimæ* igitur partes sunt illæ, quæ & sibi ipsis similes sunt, & similes etiam toti quod componunt; quæque propterea solidis partibus omnibus sunt communes. Ita vidimus in Physiologia fibram minimam, quæ lineam refert seu potius gracilem cylindrum, & laminulas quasdam, quarum latitudo ad longitudinem majorem habet rationem, esse *simplicissima* animalis corporis elementa. Hæ partes *simplicissimæ* dicuntur etiam *similares*, quia, ut in allato exemplo, carneæ fibrillæ, & laminulæ cellularis membranæ non solum similes sunt sibi ipsis in omni, ut ita dicam, puncto; verum etiam fibris aliis muscularibus, aliisque cellu-

*Quo alio
nomine
insignita
fuerint.*

cellulosis laminulis , tum & musculis atque cellulosis membranis , quæ ex filis ac laminulis componuntur . Ex harum *simplicissimarum* partium conjunctione , accedentibus plerumque vasis , pars *organica* exsurgit ; nempe instrumentum quod figuram & magnitudinem habet determinatam ; certam quandam cum aliis connexionem & proportionem ; quod demum nonnullis præditum est proprietatibus , quibus ad certa quædam munia obeunda fit aptissimum .

Quæ sint partes organicae .

67. Quod pertinet ad differentias , quæ in *simplicissimis* morbis attendi debent ex mente Pathologorum , hæc tres censentur præcipue . Prima spectat ad sedem morbi , qui vel fluidas vel solidas potest partes occupare , easque *simplicissimas* : altera ad vitium alicujus earum qualitatum , quibus & solida & fluida prædita sunt ; cum utraque qualitates seu dotes habeant non solum generales five communes , verum etiam proprias ; tertia demum differentia ad vitium pertinet proportionis inter solidum & fluidum , inter solidum & solidum , & denique inter fluidum & fluidum .

Quot differentia in morbis simplicissimis attendendæ sint secundum nonnullos .

68. At vero quod morbi modo partes solidas oblideant *simplicissimas* , modo fluidas ejusdem naturæ , id quidem , nisi plurimum fallimur , hypotheseos potius sapit quam veritatem . Nam primum quærerem libenter , ubi fibra aut laminula *simplicissima* in animali corpore occurrat ita a reliquis sejuncta ,

Num solidum simplicissimum ladi queat sine fluidi vitio ; & vicissim .

ut

ut cum aliis five fibris, five laminulis, five vasculis, *organicam* partem non constituat. Quærerem an ullum detur in eodem corpore solidum, quod fluidum aliquod non habeat intermixtum, & quod certis non renovetur temporibus. Quærerem demum si absque functionum læsione, adeoque sine vitio organorum (quæ sola ad functiones exercendas sunt comparata) morbus esse queat. Quæ porro omnia cum locum non obtineant in humano corpore, qui fieri poterit ut vel solidum *simplicissimum* vitium contrahat, functiones lædat, sicque morbum faciat, vel labes five in solido five in fluido primum nata, si non protinus, saltem paullo post alteri non communicetur, quo propterea nisi solidum aut fluidum in genere, alterutrum saltem in specie vitium contrahat? Noxa solius solidi, neque tamen *simplicissimi*, fortasse in morbis quibusdam chirurgicis tantummodo locum habet; raro admodum aut fere nunquam in iis, quorum curatio spectat ad Medicos. Non ideo tamen inficiamur aut solidum aut fluidum hujus speciei prius perverti non posse: id solum contendimus, morbum phænomenis sensibilibus neutiquam se prodere, usque dum vitium *simplicissimis* tantum partibus insideat.

Num
comūnis
solidorū
qualitas
perverti

69. Alteram modo differentiam ad examen revocemus, nimirum investigantes num aliqua solidorum qualitas, eaque five communis five propria, vitium contrahere possit super-

superstite integritate fluidorum ; aut eadem *possit sine*
 fieri queant in quadam fluidorum qualitate *vitio flui-*
 absque solidorum noxa . Principio statuimus, *dorum.*
 pro qualitate seu dote solidorum communi
 sumi posse cohæsiõnem illam , qua cuilibet
 corpori solida ipsa resistunt . Fac igitur ut
 cohæsiõ hæc imminuatur ; & protinus vide-
 bis fluida , quæ a solidis impelluntur , len-
 tius moveri , atque hinc congestiones subori-
 ri , quarum efficacitate fluidorum indoles
 pervertitur .

70. Eadem prorsus est ratio de fluidis re- *Num*
 late ad solida . Ponamus enim communem *qualitas*
 fluidorum qualitatem esse cohæsiõnem parti- *comunis*
 cularum componentium adeo minimam , ut *fluidorũ*
 aliæ super alias nullo negotio excurrant & *vitium*
 ab invicem separari possint ; quinam erunt *cõtrahat*
 effectus naturalis hujus cohæsiõis mutatæ , si *illæsis so-*
 ea videlicet ex causa aliqua incrementum su- *lidis.*
 sceperit ? Nimirum , ubi fluidorum particulæ
 nimis inter se cohæreant , fluida ipsa in so-
 lida vehementius impingent ; quo ea & ni-
 mis distenta , & citius detrita , in propriarum
 functionum exercitio a naturali statu rece-
 dent .

71. Quod de communibus cum solidorum *Num i-*
 tum fluidorum qualitatibus asserimus , ad qua- *dem di-*
 litates seu dotes proprias traduci potest . Sen- *cendũ 1.*
 sitivitas , irritabilitas , secretio , excretio , flui- *de qua-*
 dorum attenuatio , propulsio , ac similia , sunt *litatibus*
 qualitates solidorum propriæ ; quarum nem- *propriis*
 pe aliæ peculiaribus solidis conveniunt , sed *solidorũ.*

non

non omnibus . At quis ignorat sensum auctum in dolore facere fluidorum congestiones ; imminutum aut deletum partium nutritionem prohibere , & gangrænam quandoque afferre ; nimiam vim irritabilem , adeoque motus augmentum , fluida promoverè velocius , & sæpe validius atterere ; secretiones excretionesve vel auctas , vel imminutas , vel deficientes , humores depravare ; fluida non propulsa stagnando corrumpi , non attenuata crassescere & retardari ; validius attrita ex phlogisti evolutione vehementer incallescere ?

2. de qualitatibus fluidorum propriis,

72. Si vero propriæ fluidorum animalium qualitates ad indolem pertinent aqueam , mucosam , concrescibilem , oleosam fluidorum ipsorum , satis manifestum est aquam exsuperantem laxare solida ; minorem quam natura ferat obstructionibus occasionem præbere ; acrem ipsa solida irritare ; augmentum partis mucosæ aut concrescibilis canales & meatus reddere impervios ; alterutrius humoris dissolutionem , seu attenuationem nimiam , solida infirmare , quæ non apte nutriuntur ; demum olei incrementum vel exaltationem , ut dicunt , propter admixtam partem inflammabilem solida ipsa lacerare , ac distendere præter modum . Ex quibus omnibus & singulis liquido patet , neque solidum *simplicissimum* , neque *simplicissimum* fluidum , sive in communibus sive in propriis eorum qualitatibus ita perverti posse , & phænomena morbosa in sensus incurrentia

pro-

procreare, quin unius labes alterius etiam labem inferat.

73. Demum quod vitium proportionis inter solidum & fluidum, inter solidum & solidum, atque inter fluidum & fluidum, ad morbos pertineat partium *simplicissimarum*, adeoque ad morbos *simplicissimos*, hoc quidem a veritate maxime alienum videtur. Nam hoc ipsum proportionis vitium excludit, ut ita dicam, casum morbi *simplicissimi*, & morbi *compositi* ideam exhibet. Et revera aut ego fallor magnopere, aut cum *proportionem* dicimus, rationem intelligimus peculiarem inter solidum & fluidum, vel inter speciem unam & alteram sive solidi sive fluidi: quæ omnia sine compositionis idea concipi omnino nequaquam possunt.

74. Etsi vero satis superque demonstratum putem quod ab initio proposui, morbos videlicet istiusmodi potius hypotheticos censendos esse quam veros; cum tamen lucem aliquam affundant pathologiæ morborum, propterea quod in his aut solidum magis peccat aut fluidum sive cohesionis vitio, sive qualitate aliqua speciali, sive demum proportionem, aliove modo; & possunt vitia istiusmodi, quæ citius morborum causæ dicenda forent quam morbi particulares, in partibus *simplicissimis* primum subnasci etiam si tunc temporis phænomenis sensibilibus nequaquam se præbeant; cum hæc, inquam, ita se habeant, non inutilis omnino videtur

Num vitium proportionis constituat morbum simplicissimum.

An prorsus inutilis sit morborum simplicissimorum tractatio.

eorum pertractatio : quam ob rem de mor-
bis simplicissimis pauca præmittemus .

C A P U T IV.

*De Morbis simplicissimis ad simplicissima
solida pertinentibus .*

*Quot vi-
tiis sim-
plicissima
partes
sint ob-
noxia .*

75. **P**artes corporis simplicissimæ (n. 66.)
vitiis quibusdam sunt obnoxia, quæ
porro vitia, si Recentiorum sententiam se-
quamur, ad quinque Classes, ceu totidem
Capita, referti possunt. Vel enim fibræ &
laminulæ nimio robore præditæ sunt aliquan-
do, vel nimia debilitate; vel possunt esse
laxæ nimis, vel nimis rigidæ; vel demum
a mutuis contactibus separari & dissolvi. Vo-
cant, postremam hanc affectionem, solutam
unitatem. Nos laxitatem tantum considerabi-
mus, & cohæsiorem nimiam; quod debili-
tas cum laxitate plurimum convenire videat-
ur, augmentum vero cohæsiõis ideam ri-
giditatis exhibeat. Chirurgorum officium est
de soluta unitate disserere, ne, si Patholo-
gico ordine hanc etiam fibræ affectionem de-
scribere velimus, in definitionibus duntaxat
tradendis, & paucis differentiis indicandis
tempus conterere videamur.

*Num fa-
cile sit
cohæsi-
onis vi-
tium co-
gnoscere.*

76. Difficile nimis est definire quinam co-
hærentiæ gradus in fibris bonæ valetudini con-
veniant, quo proinde fiat, ut recessus ab
his gradibus, sive in defectu sive in aug-
mento

mento, morbum constituat. Ut enim singula fere individua peculiari partium temperatura, quæ a singulari elementorum cohæsione & proportionem dependet, prædita sunt; ita illud, quod unius valetudinem facit atque conservat, alteri morbum inferre potest. *Quo modo quatenus cognosci queant.*
 Una tamen spes est ad id, aliqua saltem ratione, assequendum: nempe cognitio habitus corporis, vitæ generis, ætatis, ac sexus uniuscujusque individui.

77. Ita vir carnosus, adultus, præsertim qui in labore vitam ducit, tum etiam senex, fibris nimis cohærentibus instructus esse debet. Pinguis, macilentus, otiosus, iners, pueri, & femina, fibrarum laxitate, si generatim loquamur, fere omnes laborant. Si causa alterutri accedat, quæ in fibris constitutionem inducat naturali prorsus contrariam, alteruter in morbum incidet: nempe adultus & exercitatus in morbos incurret, qui a laxitate fibrarum exoriuntur, & contra macilenti, femina, pueri, inertes, morbos patientur ex fibris nimis cohærentibus provenientes. *Utilitas modi probatur exemplis.*

78. In his autem cavendum ne morbosum dicamus id, quod secundum naturam est. *Quæ cautiones adhibenda.*
 Insunt enim in humano corpore partes, quæ naturâ sua validius cohærent cum in propriis elementis, tum etiam cum proximis ac similibus; aliæ vero quæ cohærent minus; quinimmo ætas ipsa aliam atque aliam partium cohæsionem facit. Carneæ fibræ, ut
 exem-

exemplis res illustretur, in singulis individu-
 duis magis cohærent, in propriis elementis,
 quam laxæ cellulosæ membranæ: carneis fi-
 bris magis etiam cohærent tendinæ; mox
 cartilagines; demum ossa, quorum elementa
 sunt reliquarum partium omnium validius
 cohærentia. Præterea, inter cellulosas mem-
 branas densiores & laxiores, quot insunt di-
 versæ cohæisionis gradus intermedii! Quæ
 mollitudo & partium laxitas in embryone,
 si comparetur cum firma ea cohæisione, quæ
 earundem partium propria est cum homo
 consenescit! Ossium epiphyses per ætatem
 vanescunt, firmiter coalescentes cum apo-
 physibus; & apophyses ipsæ crescente ætate
 solidescunt, non secus ac ossa, quorum ele-
 menta in senibus validissime junguntur inter
 se. Usque dum autem major hæc vel minor
 cohæisio partium secundum naturam se ha-
 bet, nulla effingi potest idea morbi *simpli-*
cissimi, qui iis partibus inhæreat; morbus
 enim tunc solum aderit, cum præter naturæ
 ordinem id fiat laxum, quod validius cohæ-
 rere debet, aut contra.

Quæ fi-
 bra di-
 catur la-
 xa.

79. His præmissis duo illa vitia scrute-
 mur, quæ in fibris considerare polliciti fu-
 mus (n. 75.). Laxam itaque dicimus fi-
 bram illam, quæ lente proprios edit mo-
 tus (si ad motus natura sua fuerit compa-
 rata) facile autem cedit agentibus, quæ
 paullo violentius eam vel distendunt, vel
 alia ratione impellunt: quibus porro agenti-
 bus

bus fibra ipsa magis magisque laxatur, & vel disrumpitur, vel nimis elongata propriæ dissolutioni maxime accedit. Hisce characteribus addi potest difficultas restitutionis postquam distenta fuit, aut compressa.

80. Causa proxima laxitatis fibrarum simpliciorum est 1. aut major distantia inter elementa terrea fibras componentia, & materiam quamcunque his elementis interspersam, ^{Quæ causa proxima laxitatis.} ita ut, sub dato volumine, minor etiam sit quantitas eorum elementorum, quæ ad fibrarum constitutionem concurrunt: 2. aut minor affinitas partium se se mutuo contingentium. Hinc laxitas ponit imminutam densitatem naturalem; id enim, ut notum est, densius dicitur, quod sub dato volumine plus habet materiæ. Hinc etiam fit, ut laxæ fibræ sint parum elasticæ, adeoque compressæ aut distentæ non facile resiliant: ^{Quæ vis elastica in fibris laxis.} videntur enim corpora majori vel minori vi elastica pollere, quo particule elementares, seu componentes, plus minus cohærent inter se: quo igitur terrea solidorum elementa aut magis inter se distant, aut materiam habent interspersam minus affinem, minor est vis cohæsionis, quæ, ut videtur, ea est quæ restitutionem molitur. Demum hinc etiam patet, ^{Num fibra laxa sit etiam debilis.} laxam fibram, simul esse debilem; cum debilis fibra & ipsa facile cedat agentibus, quæ ipsam impellunt, tarde autem in proprios motus adducatur: & si prompte etiam adduceretur, cum robur a majori elemento-

rum cohæſione dependeat ; debilitas autem a minori , hinc motus , ut in laxa fibra , eſſent infirmi ; cum terrea elementa fibræ debilis , paullo majus inter ſe diſſita , aut particulis minus affinibus intermixta , in contactus ruant debiliores.

*Quæ ſint
cauſa
diſponen-
tes ad
laxitatē.*

81. Quæ autem cauſæ ad hoc vitium plurimum conducunt , ſunt ipſa fibrarum laxitas hæreditaria ; evacuationes quæcunque nimix ; abusus alimentorum tenacium , tum & eorum quæ humectantia dicuntur , aquoſa , calida , præſertim ſi accedat vita otioſa atque iners ; depravata digeſtio aut nutritio ; ſolum humidum , & ſimilia , quibus aut non reparatur id quod amiſſum fuit , aut aquæ ratio in ſanguine reiſa augetur , aut hæc eatenus creſcit , quatenus id retinetur , quod per cutis poros præcipue excerni deberet . In his enim circumſtantiis aut aqueus humor retentus , inter fibras fibraſque atque inter earum particulas congeritur , quo ſoliditas tanto magis minuitur quanto minor eſt ex interjecto humore elementorum contactus , & proinde cohæſio ; aut ex depravata digeſtione , nutritione , peculiari alimentorum indole , aliquid terreis elementis , & conjungenti additur materiæ , quod minorem cum his habet affinitatem , & propterea cohæſionem relaxat . Hiſce cauſis (ut de iis ſileam , quæ fibram ipſam diſſendunt nimis) addi etiam debet externus calor , & quicquid aliud atmophæræ preſſionem poteſt imminuere : tunc enim

Enim vero corpus ejusque fibræ , aut protinus laxatæ addimento phlogisti earum elementa disgregantis ; aut minus compressæ ; minus etiam in propriis elementis cohærent , adeoque laxantur.

82. Effectus laxitatis in fibris differunt inter se secundum diversitatem partium , in quibus vitiosa laxitas insidet , atque etiam functionum ; quæ partium earum sunt propriæ . Ita laxitas in fibris muscularibus facit cum motus ; tum laboris , atque exercitii impotentiam ; & quæ ex his consequuntur ; in nervis ; facere videtur imminutam sensitivitatem , inertiam sensuum internorum & externorum ; nec non etiam motuum muscularium ; & eorum præcipue qui a voluntate dependent : in membranis , affert facilem distensionem , unde morbosæ partium magnitudines , præcidentiæ , atque *Herniæ* , de quibus Chirurghi sunt consulendi : in vasis , promovet aneurysmata , varices , disruptiones , atque dilataciones alias ; de quibus in Capite de *morbis Organicis* . Præterea laxitas in vasis non hæc solum facit , verum etiam crûdorum & viscidorum humorum congestiones , ac proinde tumores , putredines , impedimenta secretionum atque excretionum . Quod si demum ossibus laxitas insideat , ea emollit , flexilitatemque nimiam illis impertit , qua corpus nequeunt commode sustinere .

83. Nunc alteram fibræ affectionem persequamur ; nempe nimiam cohæsionem . Nimis

Qui sint
effectus
laxita-
tis.

Qua fi-
bra di-
catur ni-

mis cohærens. autem cohærentem vocamus fibrâ illam, quæ densior est, compacta nimis, hinc partium flexilis, aut distensionî obtemperans; quo proinde tum potentiis paullo validius resistat, quæ ipsam secundum naturam impellunt, tum etiam potentiis aliis, a quibus in paullo fortiores motus adduceretur. Hisce characteribus addi potest prompta restitutio postquam compressa fuit, aut distenta.

*Quæ causa proxima cohæ-
sionis nimie.* 84. Causa proxima nimie fibrarum cohæ-
sionis vel in majori terreorum elementorum
vicinitate, vel in majori affinitate partium
interspersarum merito ponitur. Credibile est
enim aut superficiebus paullo majoribus ele-
menta sibi mutuo respondere, aut aliquid
maxime affine elementis ipsis admixtum esse.
Utrovis modo fortior est cohæsiô, & proin-
de etiam robur ac resiliëntia, quæ a cohæ-
sione dependet. Hinc aucta fibræ cohæsiô
ponit nimiam densitatem, adeoque majorem
massam sub dato volumine: hinc major vis
elastica; ibi enim promptior est restitutio
ubi majus est robur, adeoque major cohæsiô:
hinc demum manifestum est qui fiat, ut fi-
bra hac ratione constituta potentiis omnibus
valide obstat, quæ aut ipsam in motus ne-
cessarios impellunt, aut ipsam, distrahendo,
nituntur elongare.

*Quæ sint
causæ
disponē-
tes ad ni-* 85. Jam si causas investigemus, quibus hoc
vitium debetur, præter nimiam cohæsiônem
hæreditariam, huc debent revocari agentia
omnia

Omnia, iis prorsus contraria quæ paullo ante (n. 81.) indicavimus: videlicet alimenta sicca, glutinosa, terrestria; potus parcus, frigidus, roborans; vita exercitata; vis valida causarum & instrumentorum digestionem & circulationem famulantium; soli siccitas atque frigiditas, & similia, quæ aut emulgent ex fibra id, quod terrea elementa paululum inter se dissita servare potest; aut aliquid addunt fibrarum elementis valde affine, & proinde ad cohesionem fovendam maxime idoneum.

86. Effectus autem fibræ nimis coherentis & ipsi diversi sunt pro diversitate functionum ac partium, quæ in fibris componentibus huiusmodi vitio laborant; & quidem opponuntur magnam partem iis quos supra (n. 82.) commemoravimus. Igitur fibra muscularis nimium coherens facilem motum impedit, unde pariter impotentia aliqua ad motum, & proinde mala motus imminuti, de quibus alibi. Si in fibra, ut ajunt, nervea vitium sedeat, quamdam efficit insensitivitatem, sensuum internorum aberrationem, ac proinde tardum ingenium, promptam oblivionem, nullam fere imaginationis vim, & aliquando etiam *Maniam*: si in membranis & vasis, producit difficultatem secretionum atque excretionum, & humorum motum retardat: si in osseis fibris, facilem ossium fracturam, & difficilem conglutinationem. Demum si laxitas fibrarum multum confert ad promptum & magnum corporis aut partium incrementum, unde postea

*miâ co-
hærent:*

*Qui sint
effectus
nimie
cohesionis.*

morbi sunt ex aucta magnitudine ; contra , nimia fibrarum cohesio incrementi velocitatem , & magnitudinem magnopere retardat , & imminuit ; unde aliquando morbi nascuntur imminutæ magnitudinis.

Num vitia indicata simplicissimas tantum partes affectare queant.

87. Quicumque in ea quæ hætenus attulimus animum paulisper advertit , nonne statim intelligit , vitia hætenus recensita soli fibræ simplicissimæ , seu , ut dicunt , *similari* , evenire non posse , quin organicæ partes iisdem affectionibus laborent ? Certe cum maxima sit simplicissimæ fibræ tenuitas , neque ullibi in animali corpore fibra occurrat ab aliis ita separata , ut organum aliquod non constituat , rationi maxime consonum videtur arbitrari , affectionem quamcunque in simplicissima fibra primum nascentem , signis peculiaribus in sensus incurrentibus destitui , quorum ope affectio ipsa cognosci queat ; & cum peculiaribus signis indicatur , jam partem aliquam organicam affectam esse.

Num ad vitia indicata referri possint alia, quæ a Bartholomæo commemorantur.

88. An vero ad laxitatem ac nimiam cohesionem alia etiam fibrarum vitia referri possunt , quæ a Pathologis commemorantur ? Tensio procul dubio , durities , soliditas , rigiditas , videntur gradus sensim aucti nimix cohesionis , quemadmodum varii laxitatis gradus , mea quidem sententia , fibræ aut flexilem , aut debilem , aut teneram reddunt . Nam gracilitas , quam differre putant nonnulli a debilitate in eo , quod graciles fibræ sint iusto exiliores , adeoque facile rumpantur ,

tur, mihi nunquam probabitur: neque enim demonstrari unquam poterit num plures crassitiei gradus admittat fibra simplicissima, quæ, omnium consensu, conatus plurimos accuratiorum Observatorum irritos semper fecit. Idem dicendum est de eo, quod appellant *fissile & fragile* in partibus duris; enim vero si hæc sunt, quemadmodum docent, ob inopiam, vel siccitatem majorem glutinis terrea elementa revincientis, hoc referri posse videtur vel ad laxitatem, propter imminutam cohæsionem, natam ex inopia glutinis intermedii aut particularum affinium; vel potius ad cohæsionem nimiam, quæ pariter, aut ex mollis glutinis siccitate, aut copia majori affinium particularum, solvi citius patiatur, quam cedere viribus agentium exteriorum paullo validius in eas partes impetentium.

CAPUT V.

De Morbis Organicis.

89. **M**orbi, qui organicas partes, seu *Qui mor-* corporis instrumenta, afficiunt, ii *bi dicantur organici, &* sunt, qui *organici* appellantur, aliis *instru-* *mentarii*. Hos Pathologi in quatuor Classes *quot eorum clas-* *ses.* dispartiri solent: quarum I. morbos figuræ læsæ comprehendit: II. partium excessum, aut defectum: III. magnitudinem auctam vel imminutam: IV. mutationem situs, & con-

Dubia nexionis . Verum aut in magno versamur
circapa- errore , aut classes istiusmodi ad vitia perti-
thologicā nept , quæ interdum morbi non sunt ; vel ,
horum si morbos constituunt , curationem non ad-
morborū mittunt ; vel demum si admittunt , Chirur-
tractatio- gica præsidia frequentius expostulant quam
nem. Medica , ut proinde eorum tractatio Patho-
 logis neutiquam convenire videatur . Hoc in
 morbis primum læsæ figuræ confirmari po-
 test ; in quorum censum vitia asperitatis su-
 perficierum , rectitudinis aut curvitatibus in par-
 tibus , cavitatis demum auctæ vel imminutæ
 annumerari solent .

Dubia 90. Quoties igitur asperitas præter natu-
confirmā- ram in partibus superficiem corporis exterius
tur i. in limitantibus subnascitur , ea aut debetur tur-
affectio- berculis , aliisque similibus sive excrescen-
nibus ex tiis sive affectionibus , quæ Chirurgorum o-
superficie pem exposcunt ; aut exanthematibus protube-
asperita- rantibus , quæ plerumque sunt morborum
te. symptomata potius quam morbi peculiare ;
 aut demum ea asperitas morbos quosdam con-
 stituit cutaneos , qui ad *Scabiem* , tamquam
 ad genus , revocari possunt , & a fluidorum
 vitio originem ducunt . Si vero asperitas e-
 rumpat in superficie interiori , ea neque sen-
 sibus percipitur , neque opportunis ac certis
 signis se se præbet . Exempla habemus in os-
 seis tumoribus , aut alterius naturæ , quæ in
 superficie intima ossium cranii , aut cerebri
 meningibus , sedem habent ; ut asperitates il-
 las non commemorem , quæ in aliis interio-
 ribus

ribus partibus interdum natæ, in cadaverum dissectionibus non infrequenter occurrunt.

91. Ubi curvum sit, quod rectum esse debet, aut contra, morbus est malæ conformationis, qui non semper functiones turbat, adeoque tunc improprie morbus dicitur: si turbat, raro curationem admittit; si vero admittit, Chirurgicam operam magis requirit quam Medicam. Exempla sunt in distortis artubus; in spina dorſi præter rationem inflexa; nempe in Rachitide vel mitiori vel graviore; cujus curatio ad Medicos quidem pertinet quo ad præſidia interiora: at quoniam ejus indoles, causæ, remedia, hujusmodi sunt ut non parum ad Chirurgos spectent, idcirco ab his omnibus Pathologica methodo, nempe superficie tenus, recensendis abſtinemus. Quod si vitium rectitudinis aut curvitatſ internis receptaculis, aut vasis etiam majoribus infideat, quis est qui vitia hæc in vita indicare queat, & signa afferre quibus cognoscantur, si forte functiones quasdam aut perturbarent, aut impedirent?

92. Receptacula etiam & vasa, quæ in corpore occurrunt, dilatari possunt præter naturam aut constringi; & interdum quoque vi causarum quarundam solidescere, seu propriam cavitatem amittere. Quintuplex est autem cavitatis species: videlicet 1. pertinet ad anastomofin: 2. ad diapedesin: 3. ad diæresin: 4. ad aneurisma: 5. ad varices. Est autem

2. In vitiosa partium rectitudine, aut curvitate.

3. In vitiosis cavitatibus.

Quot sint species cavitatis auctæ

Ana-

Anastomosis vitiosa dilatatio quæ in ostioli-
 vasorum occurrit, sive qua parte fluidum re-
 ciunt, sive qua emittunt. *Diapedesis* ita de-
 scribitur, ut sit secessio filorum, quibus va-
 sorum & receptaculorum tunica intertexun-
 tur, unde contentus humor rimis inde na-
 scentibus exsudat. *Diæresis* idem sonat quod
 disruptio vasorum aut cavearum quæ pecu-
 liares humores excipiunt. Demum *Aneurysma*
 est dilatatio arteriarum in saccum peculia-
 rem, quemadmodum *Varices* non aliud sunt
 quam morbosæ venarum dilatationes. Sunt
 hæc auctæ magnitudinis vitia, quæ tamen ad
 vasa tantum pertinent & receptacula. At vi-
 tia istiusmodi ubi a nimia sanguinis copia or-
 tum non duxerint, aut ab ea foveantur, &
 ubi eorum nonnulla a peculiari sanguinis di-
 scrasia profecta non fuerint, nonne, si vasis
 infideant exterioribus, Chirurgicam præcipue
 opem exposcunt, si vero interioribus cura-
 tionem ut plurimum non recipiant?

Quor
 species
 cavitatis
 iminuta.

93. Imminutæ vero cavitatis vitium ad ob-
 structionem, tamquam ad genus, referri po-
 test, quod quatuor species comprehendit: 1.
 scilicet simplicem viarum angustiam a tumo-
 re inter tunicas cavitatem componentes obor-
 to; hanc vocant Pathologi *Stenochoriam*: 2.
 cavitatem sensim arctatam, deinceps deletam
 a causa aliqua ipsi cavitati circumposita, eam-
 que sensim per gradus comprimente; dicunt
Thlipsin: 3. conglutinationem ipsius cavitatis,
 natam sive a viscido humore quocunque con-
 gesto

gesto intra ipsam cavitatem, cumque hujus parietibus conglutinato, sive ab externa compressione; *Symphisin* appellant: 4. demum cavitationis abolitionem ex parietibus se se mutuo contingentibus, vel propter subitam evacuationem, vel propter spasmum fibrarum carnearum, quæ cavitatem ipsam circumambiant; cui vitio nomen fecere *Synizesis*. Verum hæc imminutæ cavitationis vitia, ubi aut externas partes non obsideant, aut ad summum gradum non pervenerint, vix cognoscuntur. Qui fieri igitur poterit, ut apte curari queant a Medicis, præsertim cum eorum plura, ubi innotuerunt, ferme insanabilia sint? Nam ubi deobstruentibus remediis etiam validioribus pertinaciter reluctarunt, tantum præsidia quædam Chirurgica, neque etiam semper, locum aliquem, sed tamquam extrema, habere contineverunt, Hæc de prima classe morborum *organicorum*; nunc reliquas ad idem examen revocemus.

94. Partium excessus aut defectus, magnitudo aucta vel imminuta (n. 89.) morbos proprie dictos generatim non constituunt, sed plerumque deformitates, quarum plurimæ *vari-
etudinem* non labefaciunt. Quæ functiones impediunt, aut perturbant, tolli tantum possunt aliquando a Chirurgiæ Magistris, vix aut ne vix quidem a Medicis. Nemo potest oculi unius, aut alterius partis defectum restituere. Chirurgorum officium est partes quasdam Naturæ errore superadditas interdum

4. In vitis excessus aut defectus; magnitudinis aucta vel imminuta.

dum rescindere : & sextus digitus in extremitatibus, aut tertius testis, aut tres vel quatuor renes, aut lien geminus, & similia, functiones non lædunt. Instrumenta & membra vitiose intumescencia idoneis repagulis, seu adminiculis, mature comprimere tentant Chirurghi, ne intumescant præter modum; ac sæpe incassum tentant. Tumores & carnes præter naturam succrescentes pariter a Chirurgis abscinduntur; & moles partium imminuta siue ex humorum vitio, siue ex labe nervorum, aliarumque partium solidarum, peculiare morborum classes constituunt, de quibus consuli debent Præacticorum opera.

5. Denique in vitiosis sitis & connexionis.

95. Tandem vitia situs & connexionis aut sunt hæreditaria, aut monstrosa; quemadmodum sunt aliquando renes intra pelvim, intestinorum flexiones vitiosæ, testium collocatio in inguinibus, glans penis supra pubis ossa protuberans, urethra ad penis latus aperta, labra leporina, palpebræ fissæ, lingua bifida, digiti connati, & similia, quorum plurima curari non possunt: aut demum vitia situs & connexionis nascuntur a vi aliqua externa; & hujusmodi sunt vulnera, fracturæ, luxationes, herniæ siue ramices, procidentia, & affines aliæ affectiones, quæ, ut omnes norunt, inter morbos Chirurgicos recensentur.

Quid ex dictis cōficiendū sit.

96. Quæ proposita sunt hætenus satis ostendere videntur id, quod ab initio (n. 89.) proposuimus; videlicet, minus fortasse Pathologiæ scriptoribus convenire, de his mor-

bis

his organicis, quorum maxima pars chirurgicam poscit administrationem, peculiari atque paullo prolixiori sermone differere. Et si quis opponat, Chirurgicæ artis cognitionem Medicis maxime necessariam esse, adeoque non recte a Pathologo eorum morborum tractationem negligi, liceat nobis id unum respondere; scilicet; Chirurgiæ cognitionem in Medicina accurate faciendam a nobis tantum fieri, ut vix Medicam artem, qua decet peritia, eum exercere posse putemus, qui Chirurgicis administrationibus non fuerit innutritus. Verum ars adeo necessaria, & humano generi perutilis, quæ post Anatomiam alterum fuit Medicinæ fundamentum, non definitionibus comparatur, aut differentiis, quæ, prætervolando, solent a Pathologis indicari.

CAPUT VI.

De humorum morbis, & primum de cohesione aucta vel imminuta.

97. **D**emonstrat Physiologia, humores, qui in animali corpore insunt, varias classes constituere, & præterea varios in ipsis humoribus esse fluiditatis gradus, quemadmodum in solidis varii occurrunt gradus soliditatis. Ut vero fluidum ab immortali Newtono definitur id, cujus partes facile cedunt viribus quibuscunque, & nullo negotio in motum aguntur; propterea fluiditas major vel

*Quid
fluidum
sit. &
unde fluiditas va-
ria.*

vel minor in fluido homogeneo ; ut appellant ; a minori vel majori particularum cohaesione proficisci videtur ; in heterogeneo autem , quod scilicet ex diversis humoribus in simul permixtis exsurgit , varii fluiditatis gradus a singulari fluidorum componentium proportionem ortum ducunt : ubi enim , inter hæc , fluidiora exsuperant , major fluiditas dominatur ; secus , ubi ea redundant quæ minori pollent fluiditate . Humor igitur animalium princeps , nempe sanguis , certis quibusdam fluiditatis gradibus præditus esse debet , ut , in solido rite constituto , valetudo integra sit : eademque est ratio fluidorum peculiarium , ex quibus sanguis componitur .

Quot modis fluiditas mutatur .

98. Potest autem humorum fluiditas ita mutari , ut minor sit vel major quam par est . Ea ponit in ipsis humoribus auctam cohaesione elementorum ; hæc vero ponit ipsam cohaesione imminutam . Auctam cohaesione vocant nonnulli *spissitudinem* , *lentorem* , *tenacitatem* : imminutam vero , *tenuitatem* dicunt ; aut *dissolutionem* , ubi cohesio maxime imminuta fuerit .

Quot sint classes fluidorum animalium , & quæ eorum præcipua magis obvia .

99. Ut vero clarius , quo ad fieri potest , vitia innotescant auctæ vel imminutæ cohaesione , oportet in mentem revocare , fluida animalium (uti vidimus in Physiologia) ita esse comparata , ut eorum nonnulla maxime aquea sint , alia inflammabilia , alia mucosa , alia demum ex peculiaribus causis , sive internis , sive externis , cogantur ; videlicet in

coa-

coagulum abeant. Totum hoc sanguis ipse recens emissus, & vitro exceptus, confirmat luculentissime; cum partim secedat in fenum seu vaporem aqueum; partim concreseat in placentam, quam communiter *crassamentum* dicunt; partim denique in serum, in quo & aquæ plurimum inest; & partis, ut loquuntur, coagulabilis; minimum autem mucii. Crassamentum, seu placenta sanguinis, panno excepta, & aqua sæpius abluta, ruborem dimittit intra aquam, superstitē intra pannum parte quadam albida ac tenaci, quasi filis intertexta, quæ ab aqua solvi non potest: æmulatur partem feri concrescibilem, & Nuperis quibusdam Cl. dicitur *basis crassamenti*. Pars rubella, quæ huic crassamento seu fibrosæ parti iuncta erat, & oleo constat, & terra ferruginea, tum denique sale. Vocatur pars sanguinis inflammabilis; in qua idem igneum inest principium subtilissimum, quod Chemici *phlogiston* dicunt. Si ergo in sero plurima aqua reperitur, maxima pars concrescibilis, & aliquid mucosum, præter alia principia minus obvia; in crassamento autem & pars in coagulum prona feri æmula, & oleum adest; non immerito diximus, animalium corporum fluida partim aquea esse, partim concrescibilia, partim mucosa, & partim oleosa, seu inflamabilia; atque hæc peculiari proportionē simul mixta sanguinem constituere.

*Quot mo-
dis immi-
nuitur
fluiditas,
seu coha-
sio au-
geatur.*

100. Cum igitur huius humoris fluiditas imminui possit vel augeri, idcirco modos prius indicabimus, quibus ea fluiditas imminuitur. Tribus autem modis decrescit fluiditas hæc, sive, quod idem est, cohesio augetur: nempe 1. excessu crassamenti: 2. minori aquæ ratione: 3. demum mucæ redundantia. Facile est porro intelligere copiâ crassamenti, utpote magis coherens (n. 99.) fluiditatem minorem reddi; atque hoc idem fieri aquæ ratione decrescente, quod aqua sit ceteris mixtis sanguinem componentibus fluidior, iisque, tanquam vehiculum eorum particulis interpositum, fluiditatem majorem impertiat: hinc in ejus inopia cohesio augebitur. Quod vero pertinet ad mucæ redundantiam, satis manifestum est quâ fiat ut ea fluiditatem minuat, ac proinde cohesionem majorem efficiat, quamvis non proprie tenacitatem. Viscidus quippe mucus est; cumque viscidum sine sensibili aliqua cohesionem esse nequeat, propterea in mucæ copia major procul dubio cohesio fit quam humorum natura ferat. *Pituitam* tunc temporis reliquis componentibus excellere non male dicebant Veteres.

*Quot mo-
dis au-
geatur
fluiditas,
seu coha-
sio immi-
nuatur.*

101. Opposita sanguinis constitutio est fluiditatis incrementum, seu cohesionis imminutio, quæ debetur 1. aquæ ubertati: 2. inopiâ crassamenti: 3. minori denique mucosæ partis rationi. Et primum quidem aqua cohesionem debilitat, quia crassamenti globulis inter-

intermixta mutuam eorum concretionem prohibet. Cum vero inter humores sanguinem componentes crassamentum & mucum particulis magis cohærentibus constare paullo ante demonstraverimus, nemo non videt in alterutrius humoris penuria sanguinem esse minus cohærentem, ac propterea fluidiorem. Ex his (n. 100. 101.) conficitur, sanguinis fluiditatem esse in ratione directa aquæ & inversa crassamenti ac muci; proptereaque cohæSIONem sanguinis ipsius, directam muci & maxime crassamenti, inversam vero aquæ rationem sequi.

102. Nunc ad examen revocare præstat, ^{Que cau-} seu potius indicare, causas, quæ, aquæ ra- ^{sa mi-} tionem minuantes, nimiam humorum cohæ- ^{nunt} sionem fovant, atque illi occasionem præ- ^{aqua co-} bent. Sunt autem causæ istiusmodi potus ino- ^{piam.} pia; aquearum excretionum augmentum; abstinentia ab alimentis quæ humida dicuntur; vehemens corporis exercitium, & auctus calor corporis tum ex hac causa, tum ex aliis; ea demum fluidorum degeneratio, qua fit, ut id quod aqueum est, & crassamenti (n. 99.) fluiditatem conservat, tanquam vehiculum, intra peculiaria quædam loca decumbat: quemadmodum in variis *Hydropis* speciebus communiter evenire solet. Hæc sane omnia aquæ copiam in sanguine imminuunt, vel quod magna ejus pars per communia emuntoria eliminatur, vel quod id non redditur quod amissum fuit, & fluiditatem facit atque

tuetur . Augmentum cohæſionis ab his cauſis proſectum minorem ponit aquæ rationem .

*Quæ
augeant
crassa-
mentum.*

103. Cauſæ vero quæ augent humorum cohæſionem , ex aucta crassamenti quantitate , sunt alimentorum terrestrium & adstringentium abusus , tum & eorum quæ dura dicuntur & sicca : farinosa etiam non fermentata huc pertinent , tum pingua omnia , glutinosa , coagulantia , sive alimentâ fuerint , sive medicamenta , sive venena . Si enim ex terra ferruginea , oleo , & sale , rubra sanguinis pars componitur , quæ crassamenti basi , seu fibrosæ ac tenaci albidæ materiæ (n. 99.) arcte adhæret ; cauſæ hæcenus enarratæ , quæ alterum ex his principiis , aut plura simul , sanguini magna copia suppeditant , partem ipsius sanguinis maxime cohærentem , nempe crassamentum , plurimum augent ; quotiescunque tamen robur maneat & integritas functionum naturalium , & vitalium . Majus autem erit cohæſionis augmentum , si , cum his omnibus , intermixtæ aquæ copia reipsa imminuatur . Ceterum cum dicimus *medicamenta* aut *venena* crassamenti copiam interdum augere , admonere præstat tenacitatem etiam ab his agentibus interdum afferri , propter affinitatem quam habent cum omni eo , quod in sanguine pronum est ad concreſcendum .

*Quæ minu-
cum ac-
cumulet.*

104. Farinosa non fermentata , glutinosa , ac similia , augent etiam feri mucum ; & proinde cohæſionem a priori (n. 103.) diver-

ver-

versam : quibus porro causis addere necesse est debilitatem virium digerentium ; & vitalium functionum languorem , sive naturalem , sive deside vita ; aut morbo aliquo comparatum ; tum demum imminutam mucosarum excretionum copiam . Nam farinosa , & quæ glutine pollent , plurimum in se habent , quod fila trahit , ac mucosum dicitur ; & digestio infirmata viscidum non dissolvit , quemadmodum neque languor functionum vitalium ; mucus vero retentus auget ejus quantitatem in sero ; ac proinde in universa humorum massa ; quæ deinceps in pituitosam colluviem degenerat .

105. Austæ humorum cohæsiōni opponitur cohæsiō imminuta , quam etiam tenuitatem vel dissolutionem appellari diximus (n. 98.) Hujus tenuitatis causæ repetendæ sunt a *Qua causæ cohæsiōnem minuant* potionum aquearum & præcipue calentium abusu ; a victu humectante , vegetabili , diuturno ; a solo humido , aut a cubiculo , ratione situs , humidis & calidis vaporibus circumfuso ; a vita sedentaria atque inertī ; a naturali vel acquisita solidorum maxime vitalium debilitate ; imbecillitate virium digerentium ; & similibus . Per hæc enim aut aquæ copia reipsa augetur in humoribus ; aut fovetur laxitas , atque inde tenuitas ab adjuncto calore ; aut impeditur vel imminuitur perspiratio , unde aquea intra corpus retinentur ; aut non rite attenuantur alimenta & chylus ac fluida inde præparanda , ex quo fit , ut cru-

dum & aqueum per vasa decurrat. Id etiam præstant nimix evacuationes, quæ corporis vires, functionesque omnes magnopere infirmant, & nativum, quasi dicam, calorem extinguunt. Ceterum hæc humorum tenuitas, seu imminuta cohæsiō, oritur aliquando a quodam acri, quod humoribus admiscetur: quo factum est, ut nuperi Pathologi Cl. duplicem in humoribus tenuitatem subnasci docuerint: alteram nempe simplicem, de qua hæctenus a nobis dictum est; alteram vero compositam. Sed de hac suo loco; nempe cum de prava humorum qualitate sermonem instituemus.

Effectus auctæ cohæsiōnis in genere. 106. Jam vero effectus auctæ cohæsiōnis in sanguine duplici modo spectari possunt; nempe generatim & speciatim. Generatim sunt præcipue difficilis ipsius sanguinis excursio per proprios canales; inde stases, obstructions, tumores varii pro diversitate stagnantis fluidi, & partis in qua stagnat; hinc impedimentum secretionum atque excretionum; & sexcenta alia mala, quæ ex his consequuntur. Nam facile intelligimus in minori aquæ ratione, quæ crassiorum particularum vehiculum est, fluiditatem imminui, quæ, ut secretionum & excretionum libertati est maxime contraria, ita stasi, obstructioni, morbisque inde nascituris occasionem præbet.

Effectus auctæ cohæsiōnis in specie. 107. Quod si speciatim hi effectus considerentur, scilicet ratione habita ad cohæsiōnem auctam ex redundantia vel crassamenti vel

vel muci, tunc erunt inter se dissimiles pro-
ut ab altero ex his componentibus cohæsi-
o profecta est. Nempe aucta cohæsi-
o propter
crassamenti copiam facit etiam diathesim phlo-
gisticam, adeoque dispositionem ad inflamma-
tiones, & distendit vasa nimis quam par est:
quæ enim cohæsi-
o ab hac causa oritur, ea
cum globulorum soliditate conjungitur, ac
propterea nasci possunt vitia alibi (n. 92.)
commemorata: denique cohæsi-
o hæc id effi-
cit, ut ceteri humores cum crassamento in-
termixti, in ipsius crassamenti globulos im-
pingentes, propellantur validius & atterantur.
Contra, cohæsi-
o nimia propter muci exsu-
perantiam, præter mala auctæ cohæsi-
onis (n. 106.) in genere, obstructions facit na-
turæ muci respondentes; adeoque tumores
qui difficulter in suppurationem abeunt, aut
universalem frigiditatem & *Leucophlegmatiam*;
album videlicet ac tumidum totius corpo-
ris pallorem.

108. Tenuitatis, seu imminutæ humorum *Effectus*
cohæsi-
onis effectus censentur esse, circulatio-
nis languor; caloris decrementum; solido-
rum debilitas; functionum inertia; cutis to-
tius pallor; aquosa ac frigida colluvies, &
hinc variæ *Hydropis* species. Cum enim mi-
nor sit aquearum particularum densitas, &
blandior natura, in ratione ad rubras, cor
non satis irritatum debilius contrahitur; hinc
fluida non propellit valide contra solida;
hæc particulis minus densis, & minori motu

præditis , non facile cedunt ; non fit attenuatio , neque proinde conservatur calor , etiam ex inopia crassamenti ; laxantur deinceps solida ab aqua inundante ; languet propterea solidorum & fluidorum motus ; retardantur fluida in minimis vasis ; atque in his aqua congeritur , tum & in cellulis membranarum , unde , quotiescunque Natura superfluum aquam per commune quoddam emunctorium non eliminat , pallores nascuntur , cachexiæ , tumores , hydropes .

*Num a-
lia par-
ticulari
sanguinis
vitia huc
referri
queant.*

109. Hæc de cohesione aucta vel imminuta . Huc etiam revocari possunt , nisi plurimum fallimur , morbi nimiae soliditatis , rigiditatis , elasticitatis , molis auctæ vel imminutæ , demum mutatæ figuræ in humorum particulis , qui porro morbi a Celeber : Pathologis commemorantur . Si enim in particulis seu globulis elementaribus hæc evenire posse contendunt , nos , bona eorum venia , hos morbos hypotheticos dicere non dubitamus ; propterea quod elementorum magnitudo , soliditas , figura quæ sit , nemo poterit indicare . Quod si massulas ex globulis compactas iis mutationibus obnoxias esse velint , satis manifestum est , soliditatem , rigiditatem , elasticitatem , & molis magnitudinem , ad cohesionis augmentum merito pertinere : neutra enim ex his affectionibus sine aucta cohesione esse potest ; quemadmodum imminuta soliditas , densitas , elasticitas , moles , ideam exhibent debilioris cohesionis . Has vero mas-

fulas

sulas, globulos istiusmodi figuram mutare posse (ita tamen ut nisi sphæroideam, quemadmodum appellant, ellipticam saltem retineant) æquum sane est arbitrari; neque desunt observationes ad id confirmandum: an autem aliam figuram acquirant, ac propterea acre, quod in humoribus quandoque se prodit, ab aculeis, ut ita dicam, ejusmodi particularum ortum ducat, in *Capite de prava humorum qualitate* diligenter examinabimus.

110. Verum liberum esto cuilibet has etiam particularum affectiones discriminare inter se, ac proinde eas non referre ad cohesionis augmentum, vel decrementum. Quod ad me attinet, si conjecturæ locus esse queat, fere dicerem postremas hasce fluidorum affectiones in Pathologiam a nonnullis inventas fuisse, quod in ea essent sententia, singulos rubros globulos sex serosis constare; unumquemque serosum sex lymphaticis; hos rursus ex aliis sex minoribus, & sic porro. Hac enim hypothese in antecessum posita, tamquam fundamento, non difficile est sibi in animum inducere, id in globulis majoribus effici posse, quod in minoribus componentibus evenire arbitrantur; ac proinde ex vario globulorum coherentium numero, aut ex priorum secessione, tum & ex varia cohesionis vi, molem & soliditatem vel augeri vel imminui, figuram mutari, aliaque imaginationis libidine fieri, quasi sub eorum oculis hæc omnia & singula evenirent. Quid

Unde opinio de aliis particularum vitiis.

vero de hac hypothefi fentiendum fit in
 Physiologia a nobis propositum fuit , alia-
 que Cap. IX. harum Institutionum subjunge-
 mus .

C A P U T VII.

De morbis ex humorum copia .

*Quot mo-
 dis humo-
 res copiam
 peccare
 queant .*

III. **P**ost vitia cohæſionis auctæ vel im-
 minutæ in humoribus , ea veniunt
 indicanda , quæ ſpectant ad eorum copiam .
 Neque enim ad liberum atque expeditum
 functionum exercitium ſufficit , ut corpus pe-
 culiaribus quibuſdam liquidis , hanc vel il-
 lam indolem præ ſe ferentibus , perfluatur ;
 verum id etiam requiritur , ut certa ſit flui-
 dorum proportio ad ſolida , in quantitate præ-
 fertim , qua deficiente valetudo labefactatur .
 Humorum autem quantitas duplici modo pec-
 care poteſt ; nempe poteſt eſſe major aut mi-
 nor , quam natura poſtulat . Prius vitium ge-
 nerali nomine dicitur *Plethora* , poſterius au-
 tem vocatur *Inanitiſ* .

*Difficul-
 tas in co-
 gnoſcen-
 da nimia
 humorum
 copia ; &
 ratio dif-
 ficultatis .*

II2. Difficile admodum , immo fortaffe im-
 poſſibile eſt , humorum maſſam definire , qua
 poſita , *Plethora* ipſa ponatur . Difficultatem
 facit tum naturale diſcrimen , quod occurrit
 in temperamentorum , ætatum , & ſexus di-
 verſitate ; tum obſervatio , quæ docet , ni-
 miam , aut minorem quam par eſt , fluido-
 rum quantitatem , quæ morbis occaſionem

præ-

præbere potest, certis quibusdam limitibus non ita circumscribi, citra aut ultra quos valetudo non consistat. Si temperamenta, quæ dicuntur *sanguinea*, cum aliis temperamentis comparentur; juvenes cum senibus; mulieres cum viris, manifesta erit ratio difficultatis, de qua nunc sermo est: nam a prioribus, nempe sanguineis temperamentis, juvenibus, ac mulieribus, sæpe feruntur insignes quædam sanguinis evacuationes, sive naturales sive artificiales, absque valetudinis detrimento: dum contra, si retinetur id quod deberet excerni, aut sanguinis copia plus minus augeatur, statim morbi occurrunt a nimia plenitudine, tamquam a primaria causa profecti. Contraria evenire solent in temperamenti non sanguineis, tum & in senibus, & in viris (ratione habita ad juvenes & mulieres) qui ab evacuationibus paullo ante indicatis persæpe læduntur, & repletionis vitia non raro ferunt sine incommodo.

113. Quicquid autem sit, fluidum, & præcipue sanguis rite constitutus, cum ea copia abundat, quæ functiones turbare potest, illud humorum vitium constituit, quod appellatur Græcis *Plethora*. Hujus tres censentur species: prior dicitur *Plethora vera*; altera *apparens*; tertia *relativa*. Vera rursus distingui solet in *Plethoram ad vasa*, & *Plethoram ad vires*.

114. *Plethora ad vasa* ea dicitur sanguinis quantitas, & boni cujusque humoris, quæ id

Quid proprie sit Plethora, & quot sint ejus species.

Quid sit Plethora ad vasa,

Et ad vi- id præstat, ut vasa plurimum distenta, &
res. jam proxime disrumpenda, nequeant ea ra-
 tione se restituere, qua præterfluentia liqui-
 da attenuare atque impellere possint. *Pletho-*
ra autem *ad vires* definitur Veteribus, &
 Galeno præcipue, ea boni humoris copia,
 quæ vitalium functionum viribus nequit pro-
 moveri.

Utrum 115. Quæri autem potest, utrum *Plethora*
Plethora *ad vasa* adeo differat a *Plethora ad vires*, ut
ad vasa, propterea duæ species *Plethoræ veræ* consti-
Et ad vi- tuendæ sint. Nos certe, nisi toto cælo erra-
res, duas mus, ea ratione has differentias interpretan-
Plethora das esse censemus, ut *Plethora ad vires* con-
species cõ- siderari debeat tamquam ipsa *Plethora ad va-*
stituunt. *sa*, ad summum gradum perducta. Ut enim
 sanguinis circulatio non parum promovetur
 a vi vasorum se se restituentium, hinc, de-
 bilitatis ipsorum vasorum viribus a nimia
 sanguinis copia, consequens est, ut in corde
 etiam nascatur impotentia ad movendum flui-
 dum, quod prius, juvante vasorum actione,
 non parum promovebatur. Verum per nos
 liceat unicuique, inter unam alteramque *Ple-*
thoram, sensibilem ponere differentiam; at-
 que ob id præsertim, quod *Plethoram ad*
vires sensum suffocationis, debilitatis insignis,
 ac ponderis afferre doceant plerique in to-
 to corpore, & ponderis quidem majoris vel
 minoris, pro ratione copię contenti & pro-
 movendi liquidi; *Plethoram* autem *ad vasa*
 sensum molestæ distensionis & formicationis,
 quo

quo membra stupore quodam affici videantur ; vertiginem ex capitis inclinatione : se-
gnitiem ad motum ; sudorem minima de cau-
sa erumpentem ; somnum profundum , aliaque
hujus census symptomata movere tradant.

116. Quid sit *Plethora apparens* ipsum no-
men satis declarat. Cum enim dicimus , ap-
parens , jam palam est humorum quantitatem ,
seu massam , neutiquam redundare : volumen
duntaxat auctum est ; quo eadem humorum
quantitas determinato & naturali spatio ne-
quit fere amplius contineri : immo reapse non
contineretur , nisi distenta vasa liquido ce-
derent impellenti . Est , uno verbo , *Plethora*
apparens , simplex humorum rarefcentia.

Quid
Plethora
apparens.

117. Tandem *Plethora relativa* neque est
absoluta humorum copia naturæ modum ex-
cedens , neque incrementum voluminis , sive
ipsorum humorum rarefcentia ; sed tantum-
modo spatium , quo humores comprehendun-
tur , est imminutum . Hinc hujusmodi *Pletho-
ræ* species Illustribus quibusdam Recentiori-
bus dicitur *Plethora ad Spatium* .

Quid
Plethora
relativa.

118. Quod ad causas pertinet *Plethoræ ve-*
ræ , ex censentur vis valida causarum , quæ
digestionem faciunt ; quarum ope magna chy-
li copia ex alimentis elicitur , & in rubra va-
sa traducitur : valida pariter actio cordis &
arteriarum , quibus receptus chylus in san-
guinem mutari possit : laxitas venarum & mi-
norum vasorum , qua distendi facile patian-
tur , atque ita magnam humorum copiam
con-

Quæ cau-
sæ Ple-
thoræ ve-
ræ.

continere : natura alimentorum apta nata ad chylum magna copia suppeditandum : somni diuturniores , & nimia corporis quies , quibus & parum deteritur , & parum excernitur , quia languet solidorum ac fluidorum motus : evacuationum quarundam naturalium immunitio , tum earum , nec non artificialium etiam , suppressio : demum incrementi corporis cessatio absque respondente crassitie succedente ; quibus fit , ut plus intra corpus retineatur , quam decet ad integritatem vitæ , ac valetudinis .

Quæ causa Plethoræ apparentis.

119. Causæ autem *Plethoræ apparentis* exsunt , sive internæ sive externæ , quæ humorum rarefactionem inferunt . Calor igitur vel atmosphæræ , vel alius quicumque , suas in corpus vires exercens ; & propterea balnea calida ; hypocausta ; vehemens corporis exercitium , præsertim sub Sole ; frequens aromatum usus ; tum & rerum earum omnium , quæ sulfureis , oleosis , uno verbo igneis ac volatilibus principiis constant , titulo sive alimenti sive medicamenti sive veneni , vel per os assumpti , vel per contagium , ut dicitur , communicati ; suppressæ evacuationes sanguinæ ; repulsa demum , aut imminuta & prohibita perspiratio ; hæc , inquam , omnia , aliaque hujus generis , *Plethoram apparentem* inferre possunt . Nam & sanguinis oleum calore rarefcit , & igneum principium magis evolvitur , & calor externus minuit atmosphæræ pressionem , unde aer fixus , fluidis con-

contentus, incipit elasticam vim, qua præditus est, exercere, & propterea intumescens fluidum vasa distendit. Ex vehementi corporis exercitio fit maximus attritus, quo pariter oleum rarefcit, & igneum principium evolvitur. Quæ sulfureis, oleosis, igneis ac volatilibus principiis constant, augent copiam phlogisti, & olei hujus in rarefcientiam proni. Suppressæ evacuationes sanguineæ eadem prorsus ratione agunt; unde non solum *Plethoram veram*, sed etiam *apparentem* fovēt, quatenus in ea suppressione plus rubræ sanguinis portionis, in qua oleum sedet ac phlogiston, intra vasa congeritur. Demum perspiratio repulsa, acri retento quod solida irritat, quemadmodum acutas febres vel acutos morbos febriles sæpe excitat, ita humorum rarefcientiam, nempe *Plethoram apparentem* gignit; non secus ac faciunt ea omnia, quæ febres movent absque præexistente *Plethora*. Quod si imminuatur vel prohibeatur ipsa perspiratio, tunc plethora ob id nascitur quod intra corpus ea subsistunt, quæ deberent eliminari.

120. *Plethora* denique *relativa* causas habet in subito terrore: in frigore sive externo sive febrili; in vasorum rigiditate; in eorum conglutinatione, qua plura minora vasa propriam cavitatem amittunt; tum demum in membrorum majorum mutilatione. Terror namque ac frigus vasa, præsertim arteriosa, spasma afficere videtur; quæ proinde

Quæ causæ Plethoræ relativæ.

de constricta spatium angustant, manente eadem fluidi quantitate. Atque hæc quidem spatii angustia in vasorum conglutinatione, rigiditate, membrorum mutilatione, præsens est. Cum vero eadem chyli copia ab ingestis alimentis eliciatur, ubi vires digestionis integræ sint, ac propterea eadem sanguinis quantitas ab integritate vitalium functionum ex chylo ipso præparetur, sane intelligitur qui fiat, ut in his circumstantiis *Plethora* nascatur. Verum inter has *Plethoræ relativæ* causas, quæ censentur potiores, illud præstat animadvertere; quod terror videlicet ac frigus, uti brevi temporis intervallo sponte ut plurimum vanescunt, ita non semper eos effectus producunt; quos protinus indicabimus; dum, contra, vasorum conglutinatio, ipsorum rigiditas, membrorum mutilatio, ut vitia sunt huiusmodi, quibus frustra medicina adhiberetur, ita potius *Plethoræ veram* quam *relativam* in iis peculiaribus Individuis constituunt, eaque propterea ad morbos disponunt.

An Plethora in genere sit morbus.

121. Diximus *Plethoræ veram* ad morbos disponere, non secus ac *apparentem* & *relativam*, propterea quod sanguinis & cuiusque humoris abundantia, si Auctores audimus, morbum proprie dictum non constituit. Hæ omnes *Plethoræ* species habentur solummodo tanquam causæ aptissimæ ad morbos frequenter producendos. Quæcunque enim *Plethoræ* differentia, nempe sive illa quæ ponit excessum

sum humorum absolutum, five illa quæ ponit excessum relativum, ipsorum humorum attenuationem & circulum infirmit, ac retardat. Ex hac retardatione fiunt stases, & proinde humorum degeneraciones, quæ sæpe ad inflammationem disponunt; secretiones aut perturbantur, aut impediuntur; comprimuntur nervi prope majora vasa decurrentes, unde nascuntur stupiditates, ac paralyfes peculiare; debilitantur interdum alicubi vasa nimis distenta, &, in saccos singulares dilatata, faciunt aneurysmata, aut varices, pro ut dilatatio est in arteriis, vel in venis: demum vel sanguis contentis vasis per inorganicas rimas exsudat, aut per dilatata vasorum extrema effluit, aut denique erumpit ex vasis disruptis (n. 92.) & in cavitationem aliquam peculiarem effunditur, cum maximo valetudinis detrimento, ac vitæ periculo.

Qui sine
Plethora
effectus.

122. Funesti hi effectus, tum & alii, qui ex dictis facile intelliguntur, videntur quidem *Plethoræ veræ* magis convenire, quam *apparenti & relativæ*; cum in his postremis nonnullæ earum causarum, quæ utramque promovere ac fovere, illius naturæ sint, quemadmodum (n. 120.) vidimus, ut sponte, vel minimo negotio, conquiescant: at nihilominus satis in aperto est, ibi periculum esse gravius, & magis promptum, ubi *Plethoræ veræ* vel humorum rarefcentia adjungatur, videlicet *Plethora apparens*; vel angustia spatii, nempe *Plethora relativa*. Quis enim

Num hi
effectus o-
mnibus
Plethora
speciebus
sint com-
munes.

effe-

effectus promptiores & majoribus viribus præditos non expectabit, ubi causarum copia & vires incrementum susceperint?

Num Plethora & Inanities plurium morborum cause esse queant.

123. Quæ hæcenus de *Plethora* attulimus hujusmodi videntur, ut luculenter ostendant, non longe fortassis a veritate aberrare eos, qui (minime neglectis vitiis qualitatis in humoribus, quorum tamen plura ab ipsis forte *Plethoræ* speciebus, & humorum inopia, aut proxime pendent aut remote) in ea essent sententia; inter maximam videlicet causarum partem, quæ ad morbos producendos sunt aptissimæ, principem sibi locum eas vindicare, quæ humorum excessum inferunt, aut inopiam; adeoque ex alterutro horum fluidorum vitio maximam pariter morborum partem proficisci. Et fortasse Medicinæ Parens idem sensit, cum libro primo de *Diætâ* monuit, non posse hominem qui alimentis utitur integra frui valetudine, ubi corpus non exerceat in ratione alimenti: est quippe exercitium ad id comparatum, ut illud absumat, quod superfluit. Quam ob rem, addit libro tertio, pariter de *Diætâ*, sollicitè investigandum esse, utrum alimentum labori præstet; utrum labor alimento; utrum denique & labor & alimentum mutua sibi proportionè respondeant: ex horum enim inæqualitate nascuntur morbi, ut ex eorum æquilibratè valetudo dependet. Cum autem *Plethora* vera comparetur alimentis præcipue ac deinde vita; cum ad apparentem *Plethoram* ii sint magis dispositi, qui melioribus utuntur cibis,

cibis, chylum maxime oleosum præbentibus; cum morbis omnibus febrilibus *Plethora*, aut *vera* aut *apparens*, adjungatur; cum denique morbi alii plures a retentis iis quæ deberent excerni, aut ab excretionem eorum quæ retineri deberent originem ducant; satis constare videtur, vitia quæcunque pertinentia ad humorum copiam, quocunque modo a naturali statu recedentem, recte inter causas plurimorum morborum numerari posse.

124. Post enarrata vitia, quæ a sanguinis & boni cujusque humoris redundantia profiscuntur, de inanitione seu imminuta horum quantitate dicendum esset. Verum hæc inanitio aut subito fit, aut sensim sensimque. *Quam ob causam inanitionis vitia prætermittatur.* Cum subita est, ea nascitur ab hæmorrhagia; cum fit sensim, ea aut ab inedia oritur, aut a morbi longitudine. De hæmorrhagia differere ad Clinicos spectat, aut etiam ad Chirurgos ubi ex vulnere aliquo ea ortum duxerit. Inedia adjunctam habet pravam humorum qualitatem; neque pariter optimæ notæ sunt humores, quorum copia ex longo morbo imminuta fuit. Ob has igitur rationes peculiari sermone inanitionem minimæ persequemur; præsertim quia de prava humorum indole singulari Capite nobis agendum est.

C A P U T VIII.

De morbis hæmorum proprio loco aberrantium .

*Quid sit
loci aberr.
ratio.*

125. **A**D valetudinis integritatem tuendam illud etiam pertinet, ne scilicet humores propriis locis aberrent. Tunc autem aberrare dicuntur, cum ii proprium mutant locum; adeoque vel per canales non suos excurrunt; vel intra sinus, receptacula, & cavitates quasdam effunduntur, intra quas secundum naturam effundi non solent. Ex hac igitur loci mutatione in humoribus morbi oriuntur ii, qui nonnullis dicuntur *ex errore loci*, & qui diversi inter se sunt cum pro humoris aberrantis ingenio, tum pro diversitate loci, ad quem is præter naturam traducitur. De his paullisper disseremus; quantum videlicet ferre possunt simplicissima Pathologiæ elementa.

*Quomodo
abberret
sanguis,
& que
mala as-
ferat sub
cute effu-
sus.*

126. Initium ducemus a sanguine; qui propriis vasis elabens, vel in vicinas cellulas congeritur, vel intra cavitates corporis aut communes aut particulares, vel demum extra corpus aliquando erumpit; quo tempore, ut notum est, hæmorrhagiam constituit. Ubi intra cellulas se se recipiat, suggillationes facit, quas Græci vocant *Ecchymoses*, quod idem est ac si diceres sanguinem sub cute effusum ex vasorum ruptura; & ruptura qui-
dem

dem nata a compressione, contusione, aut vulnere. Si pauca admodum copia in extimam cutis superficiem, aut inter hanc & cuticulam effundatur, atque hic illic stigmata excitet, ea stigmata, communi quodam vocabulo, dici solent *Exanthemata*; quæ tamen absque effusione si quid video, simplici nempe congestione in minimorum vasorum ad cutim pertinentium extremitatibus, suboriri possunt. Si ex disrupta arteria quadam externa, magnâ copia sanguis prorumpat, & cutim elevet in tumorem, tunc tumor hic dicitur *Aneurysma spurium*. Sanguis intra hæc loca congestus, si neque multus sit, neque prompte nimis concrevit, quo proinde inhalantibus venulis forberi possit, vix molestiam afferre solet: verum copiosus & in grummos coactus, præterquam quod partes comprimit quibus continetur, unde plura mala eveniunt, nisi scalpello incisa cute educatur, aliaque fiant quæ a Chirurgiæ peritis fieri solent, longa mora, calore, & fortasse aliquâ alia causa non satis nota, in partes secedit, degenerat ex blanda ejus indole, putrescit, partes irritat, atque hinc dolores, convulsiones, febres, inflammationes, abscessus, gangrænæ, & similes æque graves ægritudines præsto sunt.

127. Eadem prorsus accidunt si intra communes ac principes corporis cavitates profundatur: nam intra Caput, facit *Apoplexiam* & morbos apoplexiæ affines: intra Thora-

Qui ejus effectus cum in cavitates delabitur.

cem , facile putrescit , & movet *Empyema* : intra Abdomen , putridum gignit *Hydropem* ac *Tympanitin* , præter alia mala quæ ex putrido humore , contenta his cavitatibus viscera inferciente , oriri consueverunt . Quod si sanguis effluat ex bronchiis , seu ex viis pulmonum , facit *Hemoptysin* , videlicet sanguinis sputum : si ex ventriculo aut intestinis , vel vomitus excuscat , vel dejectiones sanguineas : si ex renibus aut vesica urinaria , mictum cruentum , & sic porro .

Qui effectus lymphæ aberrantis .

128. Sed etiam lymphæ propriis emittitur vasis ; & si angusto spatio sub membranis alicubi coerceatur , has elevat in pustulas , seu bullas . Si occupet cellulofam subcutaneam , *Leucophlegmatiam* efficit seu tumidum totius corporis pallorem ; adeoque eas *Hydropis* species , quæ dicuntur *Anasarca* , aut *Hyposarca* , quasi diceret aquam inter cutim , aut inter carnes . Si intra majores cavitates delabatur , *Hydropem* verum creat , qui in Capite dicitur *Hydrocephalon* , in Thorace *Hydrothorax* , in Abdomine *Ascitis* : si intra particulares cavitates , facit *Hydropes* peculiare , qui nomen sumunt a loco intra quem aqua congesta est : si in artubus , & præcipue in inferioribus , lymphæ ita stagnet , ut ii intumescant , & foveam servant comprimente digito impressam , ea intumescencia vocatur *Edema* : si demum in Scroto , herniam aquosam promovet , quæ *Hydrocele* græco nomine appellatur .

129. Congesta pinguedo intra proprias cellulas, & densata magis quam par est, in tumores assurgit peculiari folliculo inclusos, qui dicuntur *Steatomata*; quasi diceret sebum, aut certe pinguem humorem, præter naturam, nempe nimia copia, accumulatum. Hi autem tumores fiunt etiam aliquando a pinguedine resorpta, & in partem aliquam, aut peculiare viscus, effusa: ubi hos tumores absorpta pinguedo non producit, ea si, vel nimio corporis motu vel febris vi prius soluta, citissime sanguini reddatur, aut febrem intendit, aut ipsam acutam febrem excitat; propterea quod blandâ naturâ depositâ, propter vim hujusmodi causarum, indolem irritantem adipiscitur.

130. Ipse etiam aer sua habet in corpore loca, in quibus secundum naturam plus minus continetur. Sunt autem hæc loca & pulmo & alimentorum tubus. Si fiat igitur, ut ex vulnere, aut ictu, aut ulcere, aut ruptura, sive pulmonum sive tubi alimentorum, aer ex his locis erumpat in cavitates, quibus hæ partes continentur, cito corruptus omnia pessundat, & in abdomine *Tympanitin* facit, nempe *Hydropem siccum*; qui tamen morbus rarissime aeri debetur intra abdominis cavitatem concluso. Quod si ab his cavitatibus sibi viam faciat in proximas cellulosas, eas distendit in tumores aereos, quos Græci dicunt *Emphysemata*; quæque aliquando universum corpus occupant cum intus tum ex-

Qui pinguedinis effectus.

Qui effectus aeris.

terius, propter cellulosas inter se communi-
cantes.

Qui bilis effectus. 131. *Hydropem siccum* movet etiam bilis ex propriis receptaculis in abdominis cavum prolapsa : est enim bilis humor, qui facile putrescit ; & sub putredine aer elasticus evoluitur ; præterea, putrescendo, partes violentè irritat, & proinde spasmos movet, convulsiones, tormina, inflammationes, abscessus, ulcera, & mala his affinia. Cumque absolutæ atque optimæ ciborum coctioni plurimum faciat ipsa bilis, quemadmodum manifestum est ; hinc effusa, præter mala hætenus enarrata, promptam etiam affert corporis maciem ; depravatam digestionem ; intestinorum inertiam, & proinde alvum tardam, ac tumentem ; & abdominalium viscerum obstructions. Mitto dicere de altero errore loci in bile ipsa ; de eo videlicet, qui constituit *Icterus* ; tunc nascentem, ut omnes norunt, cum bilis ex propriis hepatis vasis per venæ portarum ramos in universam humorum massam commigrat.

Qui effectus chyli.

132. Maciem paullo ante indicatam, tamquam effectum aliquando ipsius bilis proprio loco aberrantis, infert etiam chylus propriis vasis, receptaculis, ductibus emissus : humorem enim hunc id corpori suppeditare, quod partes omni momento deperditas instauret, adeoque maciem consequi quotiescunque propriis cavitatibus aberrat, hoc quidem est adeo notum, ut nihil fortasse notius esse possit.

fit. Sed neque in sola corporis emaciatione poni posse videntur effectus erroris in chylis: nam, ut fileam de descensu hujus humoris per loca, ad quæ secundum naturam pervenire non solet, nempe per crassa intestina (quo tempore cum fæcibus eliminatus affectionem constituit *Cæliacam* alibi describendam) non ab re est conjectari, chylum in aliena loca effusum, nempe sive in abdomen, sive in pectus, sive in cellulosas chyliferis canalibus proximas, iisque accumbentes, spontanea ejus degeneratione vicinas partes stimulis perfodere, & morbos excitare, qui a partium irritatione pendere solent.

133. Urina separata, & inhalantibus vasis recepta, ipsa quoque morbos ex errore loci progignit. Solet autem in ventriculum impetere, in cerebrum, atque in alias corporis partes; nam vomitus movet urinosos, sudores pariter urinam maxime redolentes; apoplexiam ex sero urinoso intra cerebri cavitates effuso; & proinde etiam convulsiones dirissimas: qui sane morbi non semper urinae suppressionem comitantur, propterea quod acre lotium retentum inflammat citissime, atque pessundat organa urinaria; præcipue autem vesicam maxime sensilem, & partes cum ipsa vesica cohærentes.

134. Sed loci error in ipsis etiam noxiis seu morbidis humoribus videtur attendendus: nam & ii, sive alicubi stagnantes, sive cum universa humorum massa circulum obeuntes,

Qui urina effectus.

Qui effectus humorum morborum.

locum sæpe mutant, modo cum detrimento, modo autem cum ægrotantium levamine. Itaque ab exterioribus corporis partibus intra venas resorptum, & in fluentum sanguinis importatum, quandoque in partes principes deponitur, velut aliquando deponuntur humores morbidi, qui acutam febrem, aut morbum aliquem acutum febrilem excitarunt, atque foverunt; quem sane pravorum humorum in eas partes *decubitum*, ut dicunt, mors excipit. Tristia habemus exempla in vulneribus capitis, quæ funestum hepatis abscessum interdum inferunt: de morbidis autem humoribus in morbo aliquo febrili ad partes principes traductis cum læthali eventu, exempla sunt adeo obvia, ut supervacaneum sit in his recensendis immorari. Contra, ex pectoris cavitate, ex renibus, ex utero, aliisque interioribus partibus, visum est aliquando receptum pus aut per urinas deijci, aut per sputum, aut demum in exteriores partes prorumpere; a quibus chirurgicæ artis adminiculo educi potuit, & quidem eo eventu, ut valetudo in integrum fuerit restituta.

Qui hu-
moris nu-
tritii effe-
ctus.

135. In humore nutritio errorem etiam contingere posse conjectati sunt Pathologi quidam præstantissimi. Ratio conjecturæ ea fuisse videtur, quod, cum scilicet credibile valde sit nutritium humorem, diversæ naturæ partibus apponendum, ejusdem non esse mixtionis atque indolis, hinc fieri possit, ut
quod

quod uni parti nutriendæ comparatum est , in alterius nutritionem impendatur . Ad hunc igitur errorem revocarunt callum cutis , huiusque degeneraciones in excrefcentias cornua referentes , aut crustas monstrofe intumescen- tes ; ossium mollitudines ; mutationes carnum in cellulosas & tendines (si carnes reipsa in tendines unquam mutantur) & partium qua- rundam mollium in cartilagineam , osseam , lapideam naturam .

136. Tandem , ut omnia brevi sermone *Qui de-*
 complectamur , humor quicunque , sive uti- *mum ef-*
 lis sive excrementitius , potest a causa ali- *fectus hu-*
 qua , vel interna vel externa , ex propriis locis *moris cu-*
 in aliena transfundi ; atque inde alios aliof- *juscunque.*
 que morbos procreare , tum pro natura hu-
 moris aberrantis , tum pro indole & actione
 partium , ad quas traducitur . Ab his tamen
 morbis indicandis superfedemus , propterea
 quod , cognito ex Physiologicis humorum
 peculiarium usu atque indole , tum fabrica &
 actione partium humani corporis , nemo non
 videt quæ vitia ex singulari hujus vel illius
 humoris aberratione enascantur .

C A P U T IX.

*De morbis ex rubro sanguine aut sero in
vasa minorum generum
tractato.*

137. **M**Orbos ex errore loci in genere haftenus persequuti sumus. Mirabitur fortasse quispiam, quod inter ea humorum vitia celebre illud a nobis fuerit omissum, quod inflammationem afferre dicunt, & quod summus Boerhaavius tantum exornavit, toties in propriis scriptis memorat, tot viri præstantissimi adoptarunt, & de cujus præsentia in inflammationibus etiam nunc adeo parum dubitant, ut potius inter paucissimas veritates medicas principem sibi locum vindicare arbitrentur. Rationes afferemus, quæ nos eo adduxerunt, ut in hac parte ab iis dissentiremus: eas publico examini subicimus: liberum unicuique erit aut in iis acquiescere, aut eas reiicere. Harum rationum partem ex Illustriss. Viris Albino & Hallero decerpimus; partem alteram nos ipsi adjecimus, ut, si per nos fieri posset, Illustrium amicorum placitis momentum adderemus.

*Summa
Boerha-
aviane
sententia.*

138. Monuerat itaque Cel. Boerhaavius (qui tamen in ea erat hypothese, ut crederet globulum rubrum sex serosis constare, serosum sex lymphaticis, & sic porro) monuerat, inquam, ultimam arteriolam rubram
sumi

sumi posse tamquam aortam arteriolæ flavæ inde productæ: flavam arteriolam esse aortam continuæ lymphaticæ, & sic deinceps. Quotiescunque igitur ex sanguinis excurrentis aut impetu aut rarefcentia, vel ex vasculorum debilitate, dilatatur ostium arteriæ flavæ aut lymphaticæ, in eam sanguis subibit, in hanc vero serum: cumque, crescente horum vasculorum angustia, nequeat intrusus liquor ipsorum vasculorum fines superare, hic stagnabit, obstruet vascula illa; adeoque in primo casu nascetur inflammatio rubra ex errore loci; in secundo autem inflammatio flava, similiter ex errore loci. Obstructis hisce vasculis, cor auget suarum contractionum frequentiam ac vim: propterea impetit violentius in vasa obstructa, quæ, ut obstructa, magis resistunt: ita crescit attritus, & proinde calor, febris, rubor, & quicquid aliud inflammationem comitari solet; quæ porro omnia, & singula, in rubra inflammatione graviora sunt, quam in flava. Fere similia docuerat Erasistratus cum dixit, inflammationem tunc fieri cum sanguis ea vasa ingreditur, per quæ secundum naturam moveatur spiritus.

139. Rationes autem, ob quas in hoc negotio a Boerhaavio aliisque viris præstantissimis libens dissentio, hæc sunt. Positis diversis vasorum decrefcentium seriebus, non iis tamen omnibus, quas nonnulli per imaginationis libidinem in Physiologiam invexerunt, cer-

*Dubitatio
1. in Sen-
tentiam
Boerha-
avii.*

certum tamen est exploratumque plurimis cum observationibus tum experimentis, nullum fere in animali corpore locum esse, rubris etiam vasculis destitutum, qui aliquando, vel absque vasorum ruptura, sanguinem rubrum non admiserit sine subsequente inflammatione; vel in cadavere crassioribus injectionibus repleri non potuerit. Ex his confecerunt viri quidam præclarissimi, fortasse autem nimis festinanter, ea ipsa vascula, etiam in vita ac valetudine, rubros globulos recipere; qui cum per vasa solitarii excurrentes sint pallidiusculi, præ eorum tenuitate, idcirco rubrum colorem per ea minora vasa non sinunt translucere; quo proinde pro minorum generum vasculis plurima usurpantur, quæ re ipsa rubra sunt. Ita injectiones per viscera ac ductus excretorios traducuntur, qui in vita ac valetudine rubros globulos repellebant: demum ita fit, ut oculi album, quod dicitur, album videatur in integrum, seu quaquaversum, quamvis, admota lente, innumeris rubris vasculis pingatur. Est igitur valde probabile, ut error loci id communiter dicatur in his circumstantiis, nempe in quibusdam inflammationibus, quod revera error non est, sed tantum major globulorum congestio intra vasa, quæ sanguinem rubrum admittunt, non facile oculis perspiciendum propter globulorum atque vasorum exilitatem, & quæ porro vasa distenta, atque hinc majus spatium occupantia, faciunt, ut partes, ob

ob vasorum distentorum vicinitatem, quaquaversum rubere videantur.

140. Posito autem errore loci, nempe quod *Dubitatio 2.* sanguis ruber aut serum flavescens traducatur in vasa minora alterius generis, deberent hæc vascula alieno liquore, rubro scilicet aut flavo, repleta in oculos incurrere; adeoque vel retia, vel arbusculas, vel cincinnos, vel aliam quamcunque peculiarem vasculorum distributionem exhibere. Neque obstat, quod in repletionibus etiam felicissimis, quæ arte fiunt, semper multum supersit quod non impletur: nam repleta vascula peculiarem semper imaginem referunt inflexionum earum, quæ repletæ partis propriæ sunt. Contra, aut digitus, aut brachium, aut pars alia corporis quæcunque inflammata, rubet undique (vel saltem ut plurimum in exquisita, ut ajunt, inflammatione) neque eam præ se fert vasculorum distributionem, quæ ad partem spectat tunc inflammata. Undique rubent variolarum bullulæ, & pustulæ quæcunque, aut tubercula, quæ aliquando cutim aliquibus locis inflammant.

141. Præterea est valde rationi consonum *Dubitatio 3.* arbitrari, obstructionem, quæ inflammationem facit ex errore loci juxta Boerhaavianam sententiam, majoribus viribus non pollere in ratione ad vincula. At vinculum arteriis, si ve majoribus si ve minoribus, de industria injectum, sanguinem non retardat & demoratur supra vinculum, quemadmodum experimentis præ-

præfinito institutis ostenderunt Albinus Lib. II. Adnot. Acad. Cap. X., & Hallerus Element. Physiolog. Tom. I. Lib. II. Sect. I. § XXXI. Sub his enim periculis sanguis in vinculum impetens, cum nequeat ulterius propelli, sibi viam facit per ramos superiores ab ipso trunco ligato productos, qui, non tam cum venis, quam sæpissime cum ramis ligati trunci communicant; atque ita sanguis per vim in vasa minorum generum nequaquam intruditur. Quotiescunque igitur error etiam aliquis consequeretur, a vi causarum earum, quas (n. 138.) ex Boerhaavio proposuimus, stases minime fierent; neque obstructio, vix incipiens, incrementum susciperet. Non enim facile est intelligere qui fieri possit, ut obstructus locus a cordis actione validius urgeretur (n. 138.): nam cordis impetus insumi videtur in proximos ramos superiores, qui fortius pulsant, aut pulsare incipiunt, si prius naturaliter non pulsabant: id quod (mirum sane!) ipse docuit Boerhaavius in Medicis Institutionibus § 141. cum dixit: *quæcunque arteriarum detecta, filique circumductu constricta fuerit, tumet illa & vibrat inter vinculum & cor . . . simul vicinæ arteriæ liberæ vehementius pulsantur*. Tanto autem minus cordis vis atque impetus auctus in obstructum locum validius agere videtur, quod non semel observatum fuerit, paullo majorem sanguinis copiam in rubræ arteriæ minimæ cavum intrusam, vi se se contrahentis

arteriæ in truncum reverti, adeoque per eam viam retroagi, quam paullo ante legerat. Hoc evincunt inflammationes per resolutionem, ut dicunt, vanescentes. At vero, posset ne unquam sanguis ex ramusculis in truncos recurrere, si in eos ramusculos cor validius impeteret?

142. Comprimuntur a Chirurgis arteriarum trunci in membrorum amputationibus, estque ea compressio adeo valida, ut per compressa loca, & infra ea, sanguis nequeat excurrere; neque tamen partes supra vinculum positæ inflammatione unquam vexantur, nisi inflammatio & suppuratio (quæ amputationem sequitur, & partes occupat sectas infra vinculum positas) superioribus etiam partibus communicetur: id omnes norunt. Cur ergo diceres obstructionem in vasis minorum generum in inflammationem abire? Forte ne vinculum adeo validum minora vasa non comprimet, & sanguinem, aut serum, non urgebit in loca aliena? Huc adde, quod sæpe rubor incipit in parte aliqua absque febre, quæ deesse non posset, quoties obstructus locus a cordis contractione validius urgeretur: immo, si liberaliter agentes, hunc majorem impetum admittimus, non ideo validus erit attritus in parte, adeo in Boerhaaviana hypothesisi necessarius; verum fieret hic attritus supra locum obstructum in liberis non obstructis arteriis; quo proinde, nisi dolor, ac certe calor non in loco inflammato se se præberet;

*Tertia
dubita-
tio ex
plis con-
firmatur*

beret; aut procul dubio ibi major non esset, quemadmodum reipsa est.

Dubita-
tio 4.

143. Denique ut Boerhaavii hypothesis de inflammatione ex errore loci innixa est alteri hypothese notissimæ (n. 138.) de rubro sanguinis globulo secedente in sex serosos; de seroso autem in sex lymphaticos &c; liceat nobis exquirere a Boerhaavii sectatoribus, qui fiat ut ruber globulus, in serosum vasculum traductus, non solvatur in suos componentes globulos serosos; aut cur serum, in vas lymphaticum impulsus, in lymphaticos componentes globulos non secedat? Non difficilis est, secundum Boerhaavium, secessio hæc, cum doceat in Prælectionibus ad Institutiones Medicas § 226., *sola quiete ruborem in globulo perire, & statim globulos apparere flavos, quorum sex uni rubro omnino æquales sunt: mox colorem flavum evanescere, & spherulas se se præbere, quarum sex flavo globulo, triginta sex vero, rubro æquales sunt.* Quæ si ita se habent, ut ipse se vidisse testatur, cum sanguis aut serum in aliena vasa compulsus quiescat, quatenus globuli a crescente vasorum angustia nequeunt ultro propelli, neque in majores truncos recurrere propter vim cordis impellentem, ea secessio necessario sequeretur, quæ inflammationem omnem anteverteret. Nam sanguis ruber, serosis vasculis contentus, in serum mutatus, propriis tunc vasis veheretur; quemadmodum serum, secessione mutatum in lympham, in vasa tunc lymphatica libere moveri posset.

144 Post ea quæ hætenus attulimus (a n. 139. ad 143.) contra hypothefim inflammationis ex errore loci, quæque num aliquid roboris habeant nec ne alienum iudicium fuerit, posset aliquis a nobis sciscitari quid sentiamus de inflammationum causa & sede. Quod ad sedem pertinet non videbimur fortasse longe a vero aberrare, si plurimorum sententiam secuti dixerimus, communio-rem inflammationum sedem in cellulosis esse. Ceterum & ipsis minimis vasis rubris etiam interdum inflammatio insidere videtur; dum scilicet intra hæc vasa, sive ex peculiari stimulo sive ex ipsorum debilitate, majori copia quam par est congeruntur globuli rubri, & mutuis superficiebus quasi dicerem cohærentes (vel propter inopiam aquei vehiculi, vel, ut probabilius est, propter admixti cuiusdam principii affinitatem) ac fere cum vasis conglutinati, impediunt quominus majores globulorum massulæ inde natæ vel pellantur ulterius, vel in majora vasa regrediantur. Usque dum vero intra vasa minora hæc rubræ massulæ aggestæ continentur, spes est ut Naturæ & remediorum viribus attenuatæ, seu in globulos naturales solutæ, iterum in circulum moveantur; ubi autem hoc cito non fiat, mora, calore, & peculiari principio, cui sunt intermixtæ, vel quod in iis evolvitur, eam indolem adipiscuntur, qua vascula erodant vel distrahendo disrumpant; unde vitiosus sanguis congestus, in proximas tunc

*Cōjectu-
ra de ir-
flamma-
tionis so-
de.*

cellulas effusus, tumorem *phlegmonodem*, ut dicunt, primum facit; qui postea vel in abscessum transit, vel subito partes exsiccat, adeoque gangræna nascitur aut sphacelus, pro ut inflammatio partes obsidet loco minus aut magis profundo positas. Hæc de sede.

Conjectura de inflammationis causa.

145. Quæ autem esse potest inflammationis causa? Nempe cum ipsa rubri sanguinis congestio vel intra cellulas vel intra rubra vasa minora, tum fortasse plerumque acre, seu igneum aliquod principium (n. 99.) modo minoribus modo majoribus viribus præditum, ac sæpissime partem sanguinis coagulabilem, propter maximam cum ea affinitatem, citissime cogens; & quod phlogisticam illam sanguinis diathesim constituit a Boerhaavio toties commemoratam. Et revera sæpe rubent præter naturam partes ex violento corporis exercitio, ex frictione, balneo, humorum rarefcentia; diu rubet, immo livet cutis ex admotis cucurbitulis ficcis, aliisque similibus causis, neque inde inflammatio est; etsi sanguis in ea loca sit congestus, eorumque vasa insolenter repleat: effunditur interdum sanguis intra cellulosas, & fiunt suggillationes, quæ non semper in inflammationem abeunt; quamvis nonnullæ difficulter admodum, aut lentissime, resolvantur. Non igitur sola sanguinis congestio sufficere videtur ad hoc, ut inflammatio fiat proprie dicta; sed peculiaris etiam requiritur sanguinis indoles, acris profecto seu ignea (si ad calorem, dolorem, aliaque in-

inflammationum phænomena animum advertamus) & aliquando fere dicerem prorsus caustica, ut partes promptissime in gangrænam & sphacelum impellat, & simul vitalibus functionibus sit maxime detrimentosa. Postremum hoc demonstrant experimenta a nobis instituta (lett. 2. de la sens. & irrit. Tom. 3. pag. 369. edit. Lausana.) quibus constitit, caustica, & vapores venenatos vini fibrarum insitam, nempe irritabilitatem, celeriter destruere: id significat subita partium insensitivitas, quæ dolorem excipit; virium omnium dejectio; corporis perfrigeratio, & similia, quæ imminensem mortem indicant: id demum confirmat stimulus in oculis, in cute, aliisque locis, qui inflammantur ubi irritamentum præsens sit.

146. Post hæc supervacaneum videtur illud quærere, num scilicet inflammatio, quæ dicitur flava, locum reipsa habeat inter morbos: nempe num feri pars crassior in propriis vasculis; aut serum ipsum in lymphaticis vasis arteriosis, ut ajunt, retardari queat; sicque ipsa hæc vascula obstrui possint ea ratione, qua proinde flavam moveant inflammationem. Postremum hoc (nempe quod serum in lymphatica vasa traducatur, atque in iis hæreat) post ea quæ hætenus diximus, hypotheticum potius videtur, quam veritati consonum: primum, eam forte inflammationem constituit, quam Chirurghi præcipue *spitriam*, seu serosam, vocant. Ceterum flavus

Collectura de ea inflammatione, quæ dicitur flavava.

color, qui aliquando in inflammatis externis partibus in sensus incurrit, aut a minori globulorum rubrorum copia intra minima rubra vasa congestorum repeti posse videtur, aut a mutata in sanguine indole partis concrescibilis; quæ, dum in morbis inflammatoriis coacta se se præbet in educti sanguinis superficie, flavum colorem induit ob majorem fortasse phlogisti copiam; quemadmodum & crustæ polyposæ, quas dicunt, seu morbosæ membranæ, quæ in cadaveribus occurrunt, inflammationis internis partibus non infrequenter superinductæ, satis luculenter videntur confirmare.

147. Interim hæc, quæ longiorem sermonem exposcerent, & peculiaris operis materiam suppeditare possent, vix indicavimus, ne a proposito instituto recederemus. Si rationes, quas contra inflammationem ex *errore loci* simpliciter spectatam protulimus, & conjecturæ de inflammationum sede & causa hæctenus propositæ aliquibus non arrideant, iisque propterea non moveatur, quo receptam illam inflammationis causam hypotheticam censeat, utpote quæ hypothese (n. 138.) evidentissime superstructa est, ubi nos in maximo errore nequaquam versetur, fateri oportet, Medicos in inflammationum Theoria adhuc fortasse cæcutire.

CAPUT X.

De morbis ex vitiis motus in humoribus.

148. **H**UMORES, qui intra determinatos canales moventur, duplici motus specie agi ex Physiologia notum est: nam & de loco ad locum traducuntur, & miscentur atque agitantur insimul, ac reciproce propelluntur per innumeras prorsus directiones. Prior motus species dicitur motus progressionis: species altera vocatur motus rotationis, vorticosus, seu intestinus. A quibus causis secunda hæc motus species proficiscatur a nobis jam dictum fuit in Capite Physiologico *de vi & actione arteriarum &c.* Præstat tantummodo hic loci admonere, omnem fere in sanguine intestini motus ideam vanescere, nisi concipiamus sanguinem ipsum progressionis motu moveri; nempe impelli a corde in arterias conicas, atque ita fluere ab ipso corde in extremas usque corporis partes. Quæ si ita sunt, tunc vorticosum seu intestinum motum a Naturæ lege aberrare intelligemus, quotiescunque motus progressionis aliqua ratione perturbetur.

Quot sint species motus in humoribus.

149. Motus itaque progressionis, seu circulationis, de quo in præsens loquimur, ita vitari potest, ut vel major sit, vel minor, quam valetudinis constantiæ, & proinde libe-

Quot modis humorum motus perturbari possit.

ro & facili functionum omnium exercitio generatim conveniat. In eo humores moventur velocius, in hoc autem lentius quam ferat Naturæ ordo: at quoniam humores omnes separantur a sanguine, in quo etiam aliqua ratione insunt, ita non absurdum videtur asserere, vitia motus, in universa sanguinis massa, convenire etiam humoribus, qui ab ipso sanguine variis locis secernuntur; seu absurdum non est existimare, ex perturbato sanguinis motu humores etiam reliquos plus minus mutari.

Nam reliqui humores mutationes subeant ex perturbato sanguinis motu.

150. Quod autem perturbato sanguinis motu humores reliqui plus minus mutantur, hoc quidem omnibus innotescit. Si enim ad secretionum diversitatem, quemadmodum vidimus in Physiologia, motus quidam sanguinis, ab angulis, flexionibus, diametro, distantia locorum determinatus, plurimum facit; procul dubio aucto motu, vel imminuto, mutabitur ipsa secretio, & proinde humor a sanguine separatus. Res patet in febribus, præcipue acutis, in motu corporis valido, in labore, in motu animalis inertia, in morbis ex laxitate solidorum, aliisque affectionibus, in quibus sanguinis motus vel auctus est, vel imminutus. Nam urinæ modo crudæ separantur & inodoræ; modo rubræ, cœruleæ, foetidæ, ac turbidæ cum sedimentis; modo aqueus humor, loco muci, ex naribus destillat, & parcus; modo viscidus mucus lingæ, faucibus, & proximis at-

Demonstratur exemplis.

que

que cohærentibus partibus superinducitur ; modo cutis est arida , modo sudore perfusa , & quidem vel aqueo , inodoro , & insulso ; vel viscido , graveolente , flavo , cœruleo , rubro ; bilis præterea in motus augmento acrior fieri solet ac tenuis ; in motu imminuto viscida , iners , ac vapida : uno verbo , morbus non est , in quo , aucto vel imminuto sanguinis motu , humores a sanguine secreti a naturali statu plus minus non recedant .

151. Nunc igitur potiores causas indice-^{Quæ cau-}
mus quæ motum in humoribus augent , ut ^{sa motus}
effectus , ac proinde vitia in humano corpore ^{aucti in}
nascentia , cognosci queant . Et primum qui ^{humori-}
dem , cum nequeat humorum velocitas in a-
nimali viventi corpore incrementum susci-
pere , nisi cor frequentius & fortius contraha-
tur ; propterea causa proxima aucti motus
erit frequentior & fortior cordis contractio ,
quæ aliquando debetur majori irritabilitati ,
sive naturali , sive acquisitæ ; remotæ autem
atque occasionales causæ erunt quicquid va-
let cor in frequentiores & validiores motus
adducere . Huc igitur pertinent valida corpo-
ris exercitia , labores , cursus , id omne vi-
delicet , quod aut respirationis aut motus vo-
luntarii cujuscunque organa validius exercens ,
consueto temporis intervallo majorem sangui-
nis copiam ad cor determinat . Deinde idem
præstant irritamenta quæcunque per sanguinis
vias ad cor traducta ; quemadmodum sunt a-
cria omnia , sive intus assumpta sive clam in-

tra corpus inuenta, titulo contagii, pestis, veneni; siue demum ex peculiari aliquo corporis loco resorpta per venas; demum variæ animi affectiones inter causas, quæ cor sollicitant ad frequentiore ac fortio rem contractionem, debent recenseri.

Quid ostendat has causas sanguinis motum accelerare.

152. Et revera si ea inest musculis omnibus vis, qua ab acri irritati aut contrahuntur si quiescebant, aut contrahuntur fortius si prius motu aliquo agebantur, profecto cor, cui ea vis maxime insidet, debet vel ex majori sanguinis aut copia, aut densitate, vel ex irritanti materie admixta, & fortius & frequentius micare. Hinc intelligitur, ut alio in loco monui (Rissels. Fisiolog. § 91. pag. 136.) quæ fiat, ut vulnera quæcunque, etiam maxime dolentia, non statim febris excipiat; verum tunc solum cum congesti sanguinis & alterius humoris degeneratio, actione, ut videtur, aeris exterioris comparata, in acrem indolem faceffit; quo pravus humor per venas ad cor traductus hoc viscus præter naturæ modum irritat. An vero animi affectiones quædam ideo cor movent fortius & frequentius, quod majorem sanguinis copiam ad cor determinent? Sed quo mechanico artificio determinant? An quia fortasse sub plurimis animi affectionibus vel nixum edimus, vel petus agimus frequentius, vel spiritum cohibemus, sicque & respirationem perturbamus, & musculos in actionem deducimus, quo, compressis venis, sanguis velocius irrumpit in cor?

cor ? Supervacaneum videtur admonere has esse primas mentis cogitationes, quibus verosimiliter vel nihil vel parum tribuendum est; quamquam in opusculo modo citato, §. 154. pag. 266. 267. not. (***) has ipsas cogitationes paullo fusius exposuerimus.

153. Effectus ab aucta velocitate pendent *Qui sint effectus aucti motus humorum.* censentur primum valida solidorum distensio, qua solida ipsa irritata, vi elastica, atque insita, fortius restituuntur. Crescit hinc attritus, & proinde phlogiston evolvitur, rarefcent humores, calor augetur; attritus cohesionem primum fovet ac densitatem particularum; quatenus fluidiora dissipat; sales & olea, subducto aqueo liquido & evoluto phlogisto, fiunt acriora; adeoque nascitur pronitas ad inflammationem & putridam humorum indolem, qui prius blandi erant, & omni irritandi facultate destituti. Quod si adeo aucta fuerit velocitas, ut solida continentia nimis distenta sint, præter vitia (n. 92.) indicata, & mala inde promanantia, ea etiam locum habere possunt, quæ Cap. VIII. commemoravimus.

154. Post enumerationem causarum & effectuum ab aucta humorum velocitate proceduntium, de causis & effectis potioribus velocitatis imminutæ nonnulla sunt proponenda. *Qua sint causa motus imminuti in humoribus.* Quod ad causas pertinet, aliæ a solidis pendent, aliæ autem a fluidorum vitio. Ad primam classem referri debet laxitas solidorum, quibus fluida continentur, & languida *Qua vitia solidorum id præstent.*
cor-

cordis & arteriarum vis insita: duo enim hæc plurimum possunt, tamquam causa proxima, ad humorum motum imminuendum: nam laxitas ponit minorem vim elasticam, & languor vis insitæ ponit debilitatem contractionis. In primo casu distenta solida a fluidis in ea impetentibus, prompta & æqua vi non resiliunt, quo fluida ipsa non promoventur, ut par est in secundo autem casu, languide pariter propelluntur humores, quia naturalibus stimulis ipsa solida non commoventur, neque propterea cientur in opportunas contractiones. Hinc causæ hujus laxitatis & languoris sunt primum vita otiosa atque iners: enimvero si ex corporis exercitio agentes musculi circulationi promovendæ non parum favent, ipsius corporis inertia circulationem retardabit. Verum a corporis inertia imminuitur etiam perspiratio, adeoque aqueum intra corpus manebit ad solida præter naturæ modum laxanda efficacissimum. Ita etiam laxitas viscerum digerentium, & præcipue ventriculi & intestinorum, tum & languor vis insitæ, in his visceribus, causa est inertiae motus in humoribus: ubi enim non bene digeruntur alimenta, optimus chylus ex ipsis alimentis non elicitur, cruda in sanguinem congeruntur, aquosa; viscida, quæ neque solida impetu distendere apta sunt, neque, ut decet, irritare; quo proinde motus elanguet.

Quæ vero 155. Quæ de solidorum vitiis, quorum vi-
languorū. ribus motus humorum languescit, hæctenus

a no-

¶ nobis proposita sunt, satis ostendunt fluidorum etiam cum singularium, ut ita dicam, tum universalium depravationes quasdam peculiare, humorum motum retardare posse, quatenus eæ solidorum vires infirmant. Atque hinc intelligitur, cur vitia humorum digredientium, & præcipue bilis inertia ac natura, ut ita dicam, vapida, alimenta non satis mutando, cruda congregent & aquosa, quæ cum solidum laxent id tandem præstant, ut humorum motus imminuatur. In censu igitur causarum fluidorum motum remorantium & *Plethora* & abusus alimentorum quorundam haberi debent; præcipue ubi hæc aquosa sint, farinosa, acida, austera. Nam *Plethora* solidum extenuans & cordis ac vasorum viribus nimis resistens, motum humorum suffocat; alimenta autem aquosa fibras relaxant; farinosa & glutinosa viscidum congerunt; acida & austera solidum ipsum violenter arctant, eique motum pene omnem adimunt; præterquam quod in ipsis humoribus depravationes seu acrimonias excitant peculiare, de quibus sequenti Capite sermo erit. Interim facile intelligimus tanto magis ex usu horum alimentorum languere fluidorum motum, si desidiosum etiam atque iners vitæ genus accedat.

156. Si potiores imminutæ velocitatis causas, quas modo indicavimus, paullisper contemplemur, effectus, qui inde oriri possunt, quasi in oculos incurrunt. Quis enim ignorat

Qui sint imminuti motus effectus.

ex languente humorum motu calorem immi-
nui, attritum necessarium inter moleculas re-
ciprocè, & inter solidum ac fluidum, ma-
gnopere infringi, quo proinde necessaria ac
naturalis humorum densitas prohibetur; a-
queum & viscidum morbosum congregari,
quod solidum infirmit, vim insitam debili-
tat, elementa quasi disgregat particularum,
alias inter se validius cohærentia; stases in
promptu esse; impedimenta coctionum, se-
cretionum, excretionumque atque propterea
viscerum ac partium functiones aut prohibe-
ri, aut plurimum perturbari? Quæ porro
omnia & singula quot morborum causæ esse
possint nemo non videt, qui partium fabri-
cam atque usum ex Physiologia & Anatome
accurate cognoscat.

C A P U T XI.

*De morbis ex prava humorum qualitate
in genere.*

Quibus
argumen-
tis humo-
rum acri-
monias
impu-
gnent
nonnulli.

157. **A**Ntequam de prava humorum qua-
litate, seu de eorum, ut alii lo-
quuntur, acrimonia sermonem habeamus,
præstat monere, nonnullos fuisse inter Nupe-
ros Scriptores, qui morbos hypotheticos eos
appellaverunt, quos Pathologi & Clinici ab
humorum acrimonia pendere autumant. Ne-
gant enim posse unquam humores acridinem
cujusque generis concipere; & cum Boerhaa-

vio pugnant contra Boerhaavium: quippe qui cum de humorum acrimoniis disseruerit in Pathologia, & in Aphorismis de cognoscendis & curandis morbis, easque assumpserit tamquam demonstratas; nihilominus in chemicis Prælectionibus, quæ non hypothesebus sed experimentis innituntur, apertissime fateretur, animalium humores in vita nunquam posse aut acidos fieri, aut alcalicos, aut putridos, aut rancidos. Addunt, ipsius Boerhaavii auctoritate, caloris gradus fere 150. thermometri Fahrenheitiani requiri, ut sanguis, in partes dissolutus quibus componitur, corrumpatur: tunc autem solummodo alcali volatile educi, dum calor gradus 266. ejusdem thermometri excedit. Sed calor hujusmodi neque in febre occurrit vehementissima; & sales urinosi volatiles, qui naturâ suâ in sanguine insunt, & materiam ex parte suppeditant perspirationis, urinæ, ac sudoris, cum muriatico alimentorum sale copulati, in salem facessunt ammoniacalem, blandum propterea, & omni irritandi vi destitutum. Sola igitur, si ipsos audimus, acrimonia muriatica jure admitti potest aliquando; eaque potius morborum quorundam effectus quam causa habenda est: siquidem ad eam obtinendam requiritur, ut muriaticus sal, reliquis principiis sanguinem componentibus naturâ suâ coercitus, fræna disrumpat. Id autem non tam marini salis abusui debetur, quam sanguini præcipue, aut humoribus alicubi stagnan-

gnantibus: degeneratio enim, quæ ex stagnatione consequitur, muriaticum salem, ut ita dicam, evolvit. Denique, ne omnino humorum acrimonias rejicere videantur, ea erga Boerhaavium ejusque sectatores utuntur liberalitate, ut aliquando intra alimentorum tubum duntaxat eas acrimonias suboriri fateantur.

Unde rationes desumpserint; & quid ea probent.

158. Arduum sane est Illustrium Virorum opiniones evertere; nihilominus libere dicant quod sentio, & ex ipso etiam Boerhaavio ea in medium afferam, quæ litem omnem videntur dirimere. Et primo quidem ii, qui contra acrimonias Boerhaavii auctoritate disferunt, ea quæ proferunt, nisi plurimum fallor, videntur desumpsisse ex ejusdem Chemiæ elementis, processu 129., & fortasse etiam ex processu 94. ubi hæc leguntur. *Nullum ergo alcali fixum aut volatile in homine sano naturale est. Neque certum acidum ullum fixum aut volatile in humoribus naturalibus sanisque adest.* Loquitur ergo de homine sano, & de humoribus sanis, ac naturalibus; non vero de homine ægrotante, aut de humoribus præter naturam constitutis. Quæ igitur interest chemica inter atque alia Boerhaavii opera, aut inconstantia, aut contradictio? Non plurima ex praxi exempla excerpsero, quæ humorum acrimoniam videntur confirmare. Ad chemicos ipsius Boerhaavii processus confugiam, ut rem ostendam.

159. Itaque processu 6. num. pariter 6. sic

rem

rem exponit. Sapo igitur natus humoribus *Quid Bo-*
 plantarum & animalium inest, si sanescant: ve-^{erhaavium}
 rum si oleum seorsum vel sal, morbus utrique ^{in hanc}
 fit. Et processu 12., circa finem, monet; mo-^{rem pro-}
 deratum salium alcalicorum usum prodesse podagræ
 illi, quæ Acido nimio ortum debet, nocere au-
 tem podagricis acriter biliosis, quorumque hu-
 mores jam sponte in Alkali putridum vergunt.
 Inde liquet (processu 90.) corpora debilia
 chylum & lac album facere, rubrum inde in
 sanguinem difficilius conficere: quare Acido
 abundant, Acidum eructant, olent, sudant,
 totoque corpore pallidi sunt. Quibus recte con-
 sideratis plurima mala corpori humano evenien-
 tia vere intelliguntur Medicis. Tandem, ne
 nimius sim, processu 98. ait: Chemiam... Me-
 dicos docere ingenium illorum salium, qui in cor-
 pore sano sunt acerrimi, Alcalescentes maxime,
 sed non tamen Alcalici.... Norunt inde Medici
 ceteros sales, qui in aliis humoribus continentur,
 longe minus ergo acres Alcalicosve esse.

160. Hæc omnia, si quid ego video, satis *Quomodo*
 ostendunt minime Boerhaavium cum Boerha^{eius men-}
 avio pugnare: certe enim neque acidum ne-^{tem liceat}
 que alcali verum in sanis humoribus inesse ^{interpre-}
 docet manifestissime; at simul declarat per
 morbos ita mutari blandam humorum indo-
 lem, ut, nisi penitus acidi, aut alcalici, aut
 putridi fiant, vergant saltem ad alterutram
 indolem; quo proinde plurimis in locis suo-
 rum operum eos acscentes vocat, vel alca-
 lescentes, vel putrescentes, & sic porro. Nos
 igi-

igitur de acrimoniis tractaturi, ut omnem de nomine litem antevertamus, ita rem intelligi volumus, ut cum dicimus acrimoniam *acidam, alcalicam, putridam &c.* de pronitate ad hanc vel illam peculiarem humorum degenerationem, sive potius de incepta evolutione alterutrius qualitatis, sermo sit.

*Quid sit
acrimo-
nia, &
quot ejus
genera.*

161. Acrimoniæ itaque nomine id venit apud Pathologos, quod facultatem habet pun- gendi, erodendi, discindendi, aut alio quo- vis modo irritandi solida, quibus humores continentur, aut quæ his alluuntur; ac pro- pterea sensum auget in iis, quæ nervis disse- minantur, tum simul motum in iis, quæ ad peculiares motus edendos sunt comparata; dummodo acrimonia causticæ non fuerit indo- lis, quæ irritabilem vim in carnibus destruit, & vires plurimum infirmit. Qui in Patho- logia principatum obtinuerunt, acrimoniam ad duas classes, tamquam ad duo genera, re- tulerunt; quarum alteram dixere *Mechani- cam, Chemicam* vero alteram.

*Quid a-
crimonia
mechanica;
&
unde no-
men de-
sumpserit.*

162. *Mechanica* acrimonia ea est, quæ so- lida irritat vel figurâ angulosa & acuta, vel duritie majori quam natura ferat, vel de- mum motu nimis vehementi. Desumptum fuit acrimoniæ hujus nomen, & ad ânima- lium humores traductum, a consideratione effectuum, qui a nonnullis rebus extrinsecus in humanum corpus impetentibus proficiscun- tur. Certe enim quod angulosum est & acu- tum, corpori paullo violentius applicatum, lædit;

lædit ; quemadmodum & id omne , quod durum nimis , aut motu violento actum , ipsum corpus urget præter naturæ modum . Nemo igitur non videt figuram angulosam in humoribus (si in his locum habet) aptam esse ad partes stimulo perfodiendas , erodendas , discindendas . Quod pertinet ad duritiem ac motum , solidas partes ab hisce fluidorum corporum qualitatibus irritari posse ii omnes intelligunt , qui considerant , ab his ipsis liquorum dotibus solida paullo violentius urgeri necessario , ac distrahi .

163. Quæ autem sit chemica acrimonia , seu quæ peculiaris particularum constituentium figura in humoribus , qui solidas partes diversimode irritando , immo sæpe exedendo , acres propterea appellantur , difficile admodum est definire . Nihilominus si effectuum similitudo causarum similitudinem indicare potest , quoniam chemicæ acrimoniæ effectus cum effectibus acrimoniæ mechanicæ magnopere conveniunt , idcirco nonnulli confecerunt , etiam in acrimonia chemica humorum particulas vel triangulares esse , vel cubicas , vel alterius figuræ pro diversitate prædominantis acris ; vel ea duritie , aut motu illo præditas , qui distensione nimia , aut rudi impulsione vel impetu , solida laceffere , ac proinde extimulare plus minus potest cum majori vel minori valetudinis detrimento .

164. Quod si quis in ejusmodi qualitatibus acrimoniæ naturam minime sitam esse con-

Quid acrimonia chemica secundū nonnullos.

Quid cō-jectandū

ubi hac opinio non admittatur. tendat, eam in peculiari aliqua non satis perspecta aut qualitate, aut principiorum mixture constituat necesse est: id quod secundum nonnullos rationi magis consonum videtur.

Quid propositam conjecturam confirmet.

Nam, ut uno vel altero utamur exemplo, sal ille, qui *vulgo* dicitur *della Rocella*, & quem Galli vocant *Sel de Saignette*, figuram gerit in particulis suis vix aut ne vix quidem angulosam; refert enim prismam per axim dissectam, plurimis superficiibus planis in convexa parte constructam; & tamen alvum movet eadem efficacia, qua sales purgantes omnibus notissimi. Idem dici posset de iis purgantibus omnibus, quæ a resinis depromuntur, & præsertim ab earum extractis; quæ porro extracta nihil aliud sunt, quam solutio partis oleosæ, aut resinosæ, a spiritu vini comparata, & mox præcipitata, ut loquuntur Chemicæ, communis aquæ affusione. Cum enim vini spiritus cum oleosis ac resinosis plurimam habeat affinitatem, majorem autem cum aqua, idcirco oleosas ille primum partes in proprio, ut sic dicam, sinu recipit, deinde receptas aquæ communis affusione dimittit, unde præcipitatio.

Quid ab illatis exemplis conji-ciendum.

165. Quæ si ita sunt, liceret ne conjectari eas humorum degeneraciones, quas dicunt acrimonias, in humoribus suboriri, quod causas ad hanc vel illam degenerationem disponentes variam cum diversis humorum particulis affinitatem habeant, unde peculiaris mixtio consequatur? aut reipsa per vias alimen-

torum, cutis, respirationis, extraneum aliquod in sanguinem invehiri, quod inter particulas fluidorum se insinuans figurâ suâ ad solidas partes fodicandas ac discindendas aptissimum, phænomena exsuscitet, quæ sub acri humorum natura se se præbent? Id alii viderint. Si quis autem contendat in resinis, præter oleum, salem inesse acidum, & proinde extractâ paullo ante memorata alvum movere propter admixtum salem; & hinc propter figuram peculiarem; is porro videretur ignorare, eum salem ad oleum in plurimis resinis minimam habere rationem, & oleosæ parti ita esse arcte conjunctum, ut nunquam possit acidi vires exercere: quo propterea fatius sit vim omnem oleo tribuere; ubi quis nolit purgantem facultatem aut in peculiari principiorum componentium ratione, aut eorum cum succis animalibus mixtione residere. Sed de his paullo fusius alibi differemus.

166. Quicquid autem sit, certè præcipua acrimoniæ origo in alimentis esse videtur; quæ tamen, ubi Naturæ providentiæ voluptuosum & audax hominum genus non illulisset, ejusmodi essent, ut detrimentum afferre non possent. Nam quæ alimenta in mundi exordio hominibus Natura comparavit, blandam porro habent plerumque indolem. Legumina, cerealia, fructus, aliaque vegetabilia, prima fuerunt hominum alimenta solida: inter fluida autem aquam dedit, quæ solus fuit primævis mortalibus potus. Ingluvies addidit

Unde a:
crimonia
origo præ-
cipua.

animalium carnes, & pisces; atque sensim in dies increscens sales adjecit, olea etiam acriora, aromata, spiritus fermentatos aut fermentescentes, aliaque gulæ irritamenta, citius ut gustus sensum intensius titillaret, quam ut molestum sensum famis obtunderet. En itaque in assumptis alimentis materiam aptam, quæ humores nostros jam in acredinem pronos in degenerationem adducat; cum satis notum sit in carnibus, piscibus, ac plurimis vegetabilibus acrioribus principia inesse alcali ingenii; in salibus facultatem irritantem, quemadmodum in oleo & aromatibus, quæ phlogisto plus minus exuberant. Hæc sanguini addita, quod oleo scatet, faciunt ut humores a naturali statu recedant, atque ita blandam eam indolem amittant, quæ ad optimum valetudinis statum requiritur.

Quæ causa acrimonia in genere. 167. Neque tamen velim quis existimet acrimoniæ fontes in alimentis tantummodo quærendos esse. Enim vero, præter cibos, medicamenta etiam nonnulla, venena, aer, corporum quorundam contactus, inedia, vehemens corporis exercitium, calor ingens, humorum retardatio in aliqua corporis parte, causæ sunt ad acrimoniam in humoribus excitandam aptissimæ; quemadmodum perturbatio quæcunque sive secretionum, sive excretionum quarundam peculiarium.

Qui modus agendi causa. 168. Et primum quidem, quod attinet ad medicamenta, ad venena, ad miasmata ut loquuntur (quæ per communem alimentorum viam

viam aut per cutis poros in sanguinis massam ^{vñ istius-}
 inferri solent) ad aerem, ad contactum cor- ^{modi.}
 porum quorundam, effectus quos in corpore
 producant sunt nimis manifesti, ut de acri
 nonnullorum natura dubitari queat; posita for-
 tasse (n. 164.) in peculiari quadam qualitate
 non satis perspecta, quæ vitæ viribus aut nul-
 lo modo, aut admodum difficulter subigi pos-
 sit. Inedia vero cum nihil aliud sit quam ab-
 stinentia a cibis præter consuetudinem, hinc
 non constituit morbum per se; at ob id tan-
 tum quod non renovati humores, qui vitæ
 viribus per tot emunctoria eliminantur, in-
 dolem habentes animalem, adeoque alcalescen-
 tem, ad acrimoniam hujus speciei fiunt ma-
 gis proni; idque præsertim ex aqueo vehicu-
 lo subducto, quo crassamentum & phlogiston
 aut copiâ reliquis principiis præstat, aut a-
 cuitur, seu majoribus viribus pollet. Similia
 fiunt a vehementi corporis exercitio, tum &
 a calore: enimvero duo hæc fluidiores pri-
 mum aqueasque partes dissipant, sales acuunt
 & oleum sanguinis; nempe duorum horum
 principiorum efficacitatem augent; demum i-
 gneum principium magis actuosum reddunt,
 partim attenuatione si de corporis exercitio
 nimio loquamur, partim ejusdem principii
 additamento si de exsuperante calore sermo
 sit. Stagnantes humores, ubi tamen non sint
 frigida, ut dicunt, naturæ, in pravam in-
 dolem aliquando degenerare alibi (n. 126.)
 diximus. Denique perturbatio quarundam se-

cretionum excretionumque peculiarium acre in humoribus evolvit; nam sive hæc perturbatio in nimia evacuatione sita est; & producit effectus similes iis, quos affert inedia, & quicquid aliud, fluidiora dissipans, crassamentum & phlogiston proportionem auget, aut hoc postremum evolvit: sive spectat ea perturbatio ad retentionem eorum, quæ eliminari deberent; & prævum retentorum ingenium vel universam humorum massam inficit, vel in partem aliquam impetit, modo cum majori, modo cum minori vitæ discrimine. Nota sunt omnibus, quæ a retento perspirabili, aut sudore, aut lotio consequuntur, tum & a bile sive non secreta, sive non excreta: de quibus porro vitiis singillatim imposterum nobis erit paullisper differendum.

Quid natura præstiterit ut acrimonia non facile nascatur.

169. Et tamen sagax ipsius Naturæ providentia, ut damna anteverteret, quæ a similibus principiis per alimentorum tubum in sanguinem injectis proficisci possunt, tum & ab aliis quæ aliunde ad sanguinem traducuntur (quemadmodum inferius patebit, cum nempe de hujus vel illius acrimoniæ causis sermo erit) ut ea, inquam, damna anteverteret, & sensu & motu animale corpus regi voluit, & vias quasdam communes comparavit. Ita aut ab acris irritatæ partes contrahuntur, aut commune sensorium, nimio stimulo percitum, facit, ut animalis natura concitata in violentos motus erumpat, quibus vel sursum vel deorsum illud dejiciatur quod acre est; vel

vel ingenti humorum affusione obtundatur ;
vel si quid ejusdem indolis seu in sanguinis
massam inductum seu in ipsa evolutum fue-
rit , iisdem naturæ motibus atteratur , mute-
tur , ac demum per loca quædam communia
disjiciatur .

170. Quod si ad hoc præstandum naturæ *Qui sint*
vires non sufficiant , tunc humorum degene- *effectus*
ratio effectus parit , qui innotescunt satis su- *a-rimor-*
perque , si consideremus moveri liquida intra *nia in ge-*
corpus non exiguo calore fectum , & sensu *nere.*
motuque præditum . Augetur itaque prava in-
doles , jam nata a calore ; & irritata solida
cum sentientia tum irritabilia in motus cien-
tur enormes , unde convulsiones & spasmi
fiunt , vel universales vel particulares ; inde
obstructiones , humorum effusiones , inflam-
mationes , abscessus , ulcera , gangrenæ ; tum
& alia his affinia ; ac proinde insignes per-
turbationes cum in secretis humoribus , tum
in excretis , ac demum in ipsa nutritione :
nimirum quia nutrientes humores blandam
atque gelatinosam naturam requirunt , quæ ab
acribus liquidis nequit suppeditari . Et quis
porro ignorat quot & quæ mala ex pertur-
bata , aut prava , aut impedita nutritione ex-
oriri communiter soleant ?

C A P U T XII.

*De morbis ex prava humorum qualitate
in specie.*

*Quot a- 171. E*ffectus hactenus enarrati ii sunt, *crimonia*
species a quos edit humorum animalium a-
Patholo- credo generatim considerata. At quoniam a-
gis nume- crimonia ab Illustribus in arte Viris in clas-
rari so- ses distribuitur; nempe in acescentem, auste-
leant. ram, alcalescentem, putrescentem, salinam
cum muriaticam tum ammoniacalem, nec non
etiam in alias species; de his nonnulla affe-
remus, causas indicantes, effectusque earum
describentes; quo & prioribus occurrere, eas-
que refrænare Medicus possit; posteriorum
autem attenta inspectione, causarum indolem
ac naturam penitus assequatur.

Quid aci- 172. Præstat autem in antecessum monere,
dñ dica- acidum illud vocari, quod linguæ admotum
rur, quid ipsam percellit cum sensu quodam illius simi-
alcalicū, li, qui percipitur in aceto, in succo limo-
& quid num, & similibus; nempe plus minus sen-
neutrum. sum commovente, pro ratione acidi fortioris,
aut debilioris: quod alcalicis admixtum, si
non effervescentiam semper excitat, in neu-
trum tamen salem facessit: quod demum sy-
rupum violarum, tincturam Coronæ solis, &
cœruleos vegetabilium succos rubro inficit co-
lore. Contra, alcalicum id appellatur, quod
linguam ferit cum sensu caloris modo debi-
lioris,

lioris, modo intensioris: quod cum acidis plerumque (a) effervesceat: & cum iis copulatum, neutrum salem exhibet: quod denique syrupum violarum viridi colore tingit. Neutri vero sales ii dicuntur, in quibus neque dotes aciditatis se se præbent, neque dotes alcaliescentiæ; eæ nempe quas in præsens indicavimus, & quæ sunt præcipuæ.

173. Hæc sunt phænomena præcipua, quibus acidi, alcalici, & neutri sales se se præbent in conspectum. Ceterum meum non est inquirere, num sales omnes ideo sint sales, quia aciditate aliqua pollent; quo propterea etiam sales neutri acidum foveant a peculiari terra retusum, seu, ut dicunt, *dulcificatum*: & similiter alcalica dicantur sales, quod fiant a paucio acido, fusionis ope in plurima absorbenti terra concentrato; qua porro mixtione consequatur, ut sales alcalici sint facile solubiles & saponi, nempe sales reipsa sint. Id unum circa hanc Recentiorum quorundam opinionem animadvertam, videlicet, ut nascatur alcali non ita acidi fusionis opus esse, quasi

Quæ sit quorundam opinio de horum salium natura.

In hanc opinionem animadvertit.

(a) Aer fixus, quem a'ii *factitium* appellant, plurimis inhæret corporibus. Inter corpora hoc aere turgentia alcalici sales numerantur, a quibus variis modis separari potest: separatur autem maxime acidorum admixtione. Quæ igitur nascitur effervescentia a connubio acidorum cum alcalicis nihil aliud est quam fixi aeris expulsio; quæ peracta neuter sal obtinetur. Hæc debemus Cl. Priestleyo, ut constat ex Sermone Academico Illustriss. Pringle, qui inscribitur *Discourse on fixed air* &c. London 1774.

quasi nempe absque ignis artificialis vi, & præcipue absque plantarum combustione, alcalicus sal generari omnino non possit: non desunt quippe alcalica quædam naturalia, quorum exempla nonnulla liceat in medium asferre.

*Qua hanc
animad-
versionem
cõfirmet.*

174. Et primum quidem *alkali minerale*, seu marinum, quatenus basis est salis communis, absque ignis opera in ipso occurrit marino sale, & in *Soda* seu cinere plantæ illius marinæ, quæ communiter *Kali* appellatur: a qua porro planta marinus sal elicitur non tam ustione, quam decoctione, ac succo expresso, deinde percolatione atque evaporatione. Similiter *alkali fixum* vegetabilium proprium, ab ipsis vegetabilibus etiam sine horum ustione obtinetur: nam nitrum verum (nempe salem cujus basis est sal alcali vegetabilium) invenit Cl. Baumé (a) in ea planta, quæ vocatur *Corona Solis*: & Marggrafius præstantissimus vidit alcali fixum tartari, seu alcali fixum regni vegetabilis, inesse naturæ opera in plantis ac lignis (b). Quid si tertia ac postrema alcali species, nempe *alkali volatile* insit secundum naturam in animalibus, quemadmodum revera inest in plantis illis quæ *cruciferae* appellantur? Id ipse Marggrafius in citato opere demonstrare pollicitus est; & mul-

(a) Vid: Dictionnaire de Chymie ad vocem Alkali.

(b) Act. Reg. Soc. Berolin. ad ann. 1764.

multa sunt, quæ id suadent, quæque institutum nostrum nos non sinit recensere. His prænotatis ad causas potiores acescentis acrimoniæ indicandas properamus.

175. Debetur autem acrimonia acescens aut debilitati viscerum & causarum digerentium, aut ului acidorum, vel acescentium, frequenti nimis, sive eorum abusu. Alimenta huius indolis, dum copiose ingeruntur, non satis mutantur a bile, aliisque succis digerentibus; quemadmodum neque satis mutantur, etiam secluso abusu, ubi digerentes vires fuerint infirmæ. Ex iis igitur alimentis chylus paratur, seu emulgetur, ad acescentiam maxime pronus; qui in sanguinem traductus cum aqua & oleo plurimam habens affinitatem, sanguinis crassamentum quod oleo scatet non parum debilitat, tum ex aquæ intermixtione, tum etiam quia phlogisti vires retundit. Quam ob rem intelligitur, quæ fiat ut chylus istiusmodi, nempe multum acescens, nequeat facile vitalium functionum exercitio, præcipue ob phlogisti penuriam, & arctum ipsius phlogisti cum acido vinculum, in rubras moleculas compingi. Tanto autem magis hoc eveniet si animale corpus inopia laboret boni sanguinis: debet enim optima huius constitutio, & sufficiens quantitas considerari tamquam fermentum quoddam, ea immutans in propriam naturam, quæ illi admiscuntur; nempe affusos humores in sanguinem generationem consideratum. Quapropter recte porro fecerunt

*Qua sine
causa a-
crimonia
acescen-
tis.*

cerunt ii, qui boni sanguinis penuriam, & vitalium functionum languorem, quibus præcipue optima debetur *hæmatosis*, inter causas acrimoniæ acescentis aliarumque humorum degenerationum recensuerunt. Ubi enim vires sanguinem atterentes elangueant, qui fieri potest ut phlogiston evolvatur, & rubrum in sanguine colorem exfuscitet?

*Qui sint
acescentis
acrimonia
effectus.* 176. Ex his perspicue cognoscimus a longo acidorum aut acescentium abusu effectus oriri partim ad alimentorum tubum pertinentes, partim vero ad humores. qui in circumlum moventur. Nam præter spasmos, & motus illius tubi inordinatos, qui secretiones digerentium humorum plurimum turbant, horumque vim infringunt, nascitur tandem ex spasmō debilitas solidorum digerentium; affusa bilis nimie acescentiæ retundendæ non sufficit: unde & digestio magnopere infirmatur & cruda supersunt intra tubum intestinorum; quæ duo obstructionibus, aliisque morbidis affectibus occasionem præbent. Contractis lacteorum radicibus parum chyli sorbetur, proptereaque imminuitur nutritio, & totius corporis vires enervantur. Interim qui chylus lactea intrat, glandulas obstruit mesenterii per quas trajicitur, quatenus crudis & crassioribus turgēt particulis, & nimia pollet acescentia, quæ solida crispat: in sanguinis massam traductus non facile in rubrum sanguinem vertitur, cum propter indolem suam, tum propter boni sanguinis penuriam, & vi-

& vitalium functionum infirmitatem, quæ ex nutritione partim prava, partim imminuta suboritur: hinc totum corpus friget, ac pallore perfunditur; solida strigosa fiunt; macescunt in dies; prohibentur secretiones aliæ; aliæ depravantur; & tota turbatur animalis œconomia, ubi primum ejus functiones elanguentes acescenti acrimoniæ occasionem non dederint.

177. Eosdem effectus, sed magis violentos, exhibet acrimonia illa, quam austeram dicunt, & quæ iisdem causis (n. 174.) sed præcipue austeris alimentis debetur; nempe acerbis fructibus, atque iis omnibus, quibus natura inest frigida cum principio stiptico, seu adstringente; quod ab ipsa lingua in cibis distinguitur, cum ii sensum in ea moveant tamquam vinculi constringentis. Hæc non bene subacta a viribus digestionis, coagulo inducto (ut loquar cum Cl. Svietenio in commentar. ad aphor. 60.) humorum augment tenacitatem: adeoque inter effectus acrimoniæ austeræ ii etiam jure possunt ex parte numerari, qui ab aucta humorum cohæsiōe (n. 106.) proficiscuntur.

178. Acrimonia humorum alcalescens originem ducit 1. ex abusu aromatum & plantarum acrium, quæ alcalico sale saturæ sunt: 2. ex medicamentis ac venenis saponacei ingentibus, & quæ lixivo sale abundant: 3. ex spontanea humorum degeneratione in acrimoniam hujus speciei, natam quidem vel propter

*Qua vero causa
& effectus acrimonia
austeræ.*

*Qua sint
causa acrimonia
alcalescens.*

pter inediam, vel motum corporis validum, vel calorem nimium, vel corporis ipsius inertiam: 4. ex alimentis ab animali regno quotidie desumptis: 5. demum ex boni sanguinis redundantia. Enimvero medicamenta ac venena saponacea humoribus nostris permixta & nativo horum sali, alcali volatile ex iis evolvunt ob summam affinitatem salis lixivi cum aciditate sali nativo humorum inhaerente: ex hac enim affinitate consequitur ut sal alcalicus nullis nunc vinculis coercitus suam volatilitatem significet. Notum præterea cuilibet atque compertum est humores nostros naturâ suâ in indolem vergere alcaliscentem. Ipse chylus in lac mutatus caseosam partem exhibet, quæ in chylo deest (saltem sensibus non est conspicua) & quæ alcaliscentem naturam præsefert: unde patet quid censendum sit de reliquis humoribus, qui a chylo proxime non separantur. Ita manifestum est quod major erit dispositio ad alcalicam humorum indolem, ubi phlogiston abundet; aut sit magis evolutum; ubi humores propter inediam non renouentur; ubi per motum & calorem nimium aqueas blandioresque partes dimittant, & præter modum incalescant ex evolutio phlogisto; ubi alcaliscentibus vescamur cibis; ubi demum in torpore nimio corporis vitam agamus; qui torpor scorbuticas affectiones dirissimas cum fœtore intolerabili interdum movet. Lentus quippe motus, non fecus ac nimius, spontaneas excitat in humoribus

ribus degeneraciones : in motu nimio, ob auctum calorem, & augmentum aquearum excretionum : in lento motu, ob id quod opportuna particularum admixtio non fovetur, non mutatur assumptorum ingenium, non elaboratur chylus & sanguis, excretiones plurimum imminuuntur; unde aqueum congeritur, salinum, acre, quod solida irritat atque erodit, & naturalem fluidorum cohesionem relaxat. Copia autem boni sanguinis, cum ponat phlogisti & humoris sponte alcaliscentis exsuperantiam, propterea hæc ipsa copia seu *Plethora* non immerito inter causas acrimoniæ alcaliscentis enumeratur.

179. Præcipuus vero hujus acrimoniæ effectus censetur humorum dissolutio, seu cohesio imminuta; verum non simplex sed composita, adeoque nata sive a nimia copia phlogisti elementa sejungentis (semper enim cum alcali volatili phlogiston adjunctum est) sive ab intermixto acri dissolvente, quod nullam fere habeat affinitatem cum fluidorum particulis: quam ob rem perspicuum est quæ fiat, ut in hoc humorum vitio auctæ sint excretiones præter naturæ modum; & quare ab eodem acri laceßita solida cum sentientia tum irritabilia, immo interdum erosa, dolores moveant, stomachi præcipue atque intestinorum, cum ardoris sensu; convulsiones; spasmos; hæmorrhagias; aliorumque humorum effusiones: demum quare acrimonia hæc sitim excitet, putridum in ore saporis sensum, appeti-

*Quinam
sint hu-
jus acri-
monia ef-
fectus.*

petitum dejiciat; alvum aliquando moveat potenter, & sudorem, cum virium debilitate. Atque hinc patet etiam quare excreta omnia sceteant cum sensu ardoris quoties eliminantur; nutritio prohibeatur, & cito corpus contabescat; & demum quam ob causam acutissimis febribus, ac dirissimis inflammationibus occasionem præbeat acrimonia hæc, aliisque affectionibus æque funestis.

*Num a-
crimonia
alcale-
scens a
putrescē-
te diffe-
rat.*

180. Quum tamen effectus hujus acrimoniæ cum illis qui putrescentis proprii sunt plurimum conveniant, quemadmodum inferius patebit, propterea disputari solet num inter utramque hanc acrimoniæ speciem discrimen intercedat. Certe Boerhaavius dum agit de morbis ex alcalino spontaneo (aphorism. de cognoscend. & curand. morb. a §. 76. ad 92.) has duas acrimoniæ species non videtur distinguere. Verum illustris ejus successor Gaubius (Pathol. n. 312.) acrimoniam putrescentem, seu putredinem, ut ipse vocat, minime cum acrimonia alcalescente confundendam esse docet, etsi huic sit affinis. Est enim, inquit ille, *compositum acrimoniæ genus, quo affecti humores simul & salem habent volatilem alcalinum, & oleum huic permixtum acre, fætidum. Utriusque materiæ corruptio* (nempe, si quid ego video, corruptio salis & olei recte constituti, quod in nostris inest humoribus) *demum putredinem constituit, & maxime quidem posterior, quam simplex alcali volatile etiam antevertere potest.* Ideo autem olei acris ac fæ-

tidi

tidi corruptio (quæ debetur acidi evolutioni in oleis vegetabilem indolem præ se ferentibus, evolutioni autem alcali volatilis in oleis animalibus proprie dictis) alcalico volatili sale antevertitur, quia quemadmodum ex admixtione acidi & alcali neuter sal præparatur, ita alcali volatile oleis omnibus permixtum saponis speciem componit (a). Est ne igitur putrescens acrimonia gradus major vel minor alcaliscentis? Hoc definiant Chemici. Id unum ego quasi per transennam admonebo, videlicet Celeber: Pringlium (b) demonstravisse alcalicos & volatiles sales ipsam animalium corporum putredinem plurimum retardare.

I

181.

(a) Olei animalis corruptio evolvit alcali volatile, corruptio olei vegetabilis evolvit acidum, unde rancida habetur humorum indoles, quæ est omnium degenerationum pessima. Sed duplex olei species animalium corporibus inest: altera vegetabilis, altera animalis. Vegetabilem naturam habent pinguedo, medulla ossium, pars lactis oleosa: hæc enim omnia acidum continent, quod in corruptione maxime explicatur. Ossis, quæ medullâ proprie dicta orbata sint, nervi ac tendines omni prorsus pinguedine circumposita destituti, tum cornua, destillationi commissa, nihil acidi præbent, & in corruptione alcali volatile exhibent, quod in ipsis inerat.

(b) *Esperienze sulle sostanze septiche & antiseptiche.* Opus a Clariss. Serao ex Anglica in Italicam linguam translatum illustratumque, atque Neapoli editum una cum ipsius Pringlii libro, qui inscribitur: *Osservazioni sopra le malattie di armata.*

*na cau-
sa acri-
monia pu-
trescentis.*

181. Quod si de hujus acrimoniæ causis sermo sit, eæ nimirum valde cum iis conveniunt quæ alcaliescenti occasionem præbent; adeoque indoles humorû qui natura sua ad putredinem sunt magis proni; carniû abusus, & earum præcipue, quæ ex animalibus carnivoris desumuntur; harum carniû omnium singularis præparatio ad putredinem promptius disponens; potus aquarum putrescentium; natura soli putridis exhalationibus circumfusi; inspirandus aer non renovatus, causæ censentur hujus acrimoniæ, quatenus augment in sanguine naturalem pronitatem ad putrescendum. Idem præstant vermes in primis viis hærentes, qui, mortui, facile putrescunt; viventes, putridas fæces deponunt. Putridi humores ex aliqua corporis parte in sanguineam massam importati dubium non est quin acrimoniam hanc facile inferant. Eo autem magis sub his circumstantiis putrida acrimonia excitatur si accedant motus & calor nimius; medicamenta cum irritantia tum calefacientia; venena, & miasmata quædam, quæ vel remote vel proxime phlogisti vires acutunt, aut vitalia organa debilitant, quo fluida lentius propulsa in putridam degenerationem adducuntur, aut demum peculiari ingenio putredinem suscitant. Hæc enim omnia nemo non videt causas esse aptissimas, quæ in animali corpore aut natura sua, aut ex vitio aliquo, ad putrescendum disposito, ipsam putrescentem acrimoniam aut excitent, aut excitatam augeant.

182. Putrescentis hujus acrimoniæ effectus *Qui ve-*
 plurimum conveniunt cum iis, qui ad alca-*ro effe-*
 lescentem (n. 177.) spectant: immo viden-*ctus.*
 tur prorsus iidem, & gradu duntaxat differ-
 re, utpote qui in putrescente acrimonia (præ-
 sertim *oleosa putrefacta*, ut verbis utar Boe-
 rhavii, Prælect. ad Instit. med. §. 915.) &
 promptius ingruunt, & vehementiores esse so-
 lent, quam in alcalescente. Hinc febres &
 inflammationes inde excitatæ sunt ardentes
 magis; quod sales evoluti, & olea corrupta,
 fortius irritent cor & arterias, & in rare-
 scentiam abeant insignem: hinc ob eandem
 rationem urinæ maximo suffunduntur rubo-
 re, urentes sunt ac putridæ, fœtidissimæ,
 spumam facile agentes & conservantes: hinc
 exanthemata, pustulæ, vesiculæ alicubi erum-
 punt, & fiunt hic illic peculiare fugillatio-
 nes; quod acre corruptum minima vasa exe-
 dat, quæ proinde contentum humorem in vi-
 cinâ loca effundunt: hinc pariter ex calore
 nimio sæpe arefcit cutis, aliquando autem
 colliquante sudore perfunditur, si humores in
 dissolutionem quasi putridam abierint: hinc
 demum functionum omnium perturbatio in-
 telligitur, quo mirandum non sit varias, tum
 capitis, tum pectoris, tum abdominis, læsio-
 nes, cum præsentis vitæ periculo, putrescen-
 tis acrimoniæ effectus esse. Hæc autem omnia
 debentur phlogisto evoluti, quod in parti-
 bus putrescentibus animalium ita ab aliis prin-
 cipiis liberatur, quibus erat intermixtum, ut

ejus pars jungatur cum alcali volatile, acri, caustico, urentem sensum movente, quod in putrefactione se se præbet: dum interim pars alia in auras abit. Ita fit ut sola terra ex putrefactis partibus tandem superfit; & fortasse phlogisti pars illa, quæ in auras avolat, cum aliis mixtis componitur. An electricam constituit materiam, aut ætherem?

An acrimonia habenda sit hypothetica. 183. Hactenus de iis humorum acrimoniis, quas, ut in Capitis XI. exordio monuimus, nonnulli censent hypotheticas; quamvis & venena, & miasmata quædam, & contagia intra corpus inuenta, & ipsa vesicantia exterioribus corporis partibus admota (quæ certe omnia & singula etiam in universa humorum massa vires exercent suas) omnem penitus dubitationem de medio tollere videantur. Et revera quis est qui prædominantem acescentiam non videat in pallore virginum ex suppressis menstruis, quæ suppressio non infrequenter ortum habet a nimio usu fructuum, & eorum præcipue, qui acerbi dicuntur: in appetitu rerum quarundam absurdarum, & alcalicæ indolis: in sudore, urina, & excretis aliis acidum, aliquando spirantibus? Quid quod idem confirmant tumores ii, qui *scrophulæ* appellantur, sæpe ab incongruo usu acidorum fructuum profectæ; tum & scabies, quæ interdum ab eodem fonte promanat? Dicemus ne morbos istiusmodi causam habere in primis viis, quemadmodum illi arbitrantur, qui has humorum animalium degeneraciones non

non admittunt? Et quod pertinet ad acrimoniam alcaliscentem ac putrescentem, si ex febre ardentissima, & ex violento nimis corporis motu, a quibus paucarum horarum spatio & urinæ & alvi fæces, aliæque excretiones fœtidissimæ fiunt, & interiora viscera corrupta inveniuntur: si mictus cruentus cum ardore sequitur aliquando cantharidum applicationem ad externas corporis partes: si hydropicorum aquæ eorumque humores manifesta pollent acredine, quæ sæpe solidas partes exedit atque corrumpit: si hæc, inquam, omnia in Clinicorum oculos quotidie incurrunt, dubium non videtur quin omnia hæc & singula universam humorum massam maximam partem afficiant, (a) ac proinde non in solo alimentorum tubo suas vires exercent.

184. Etsi vero hæc atque alia plura, quæ in morborum historiis apud auctores Medicos legi possunt, eas humorum degeneraciones confirmare videantur, de quibus hactenus sermonem habuimus, quo proinde non valde tutum sit asserere neque acida, neque alcalica, neque putrida in animali vivente corpore locum habere posse; nihilo tamen secius ad rem nostram sufficiat illud ponere, quod in dubium nequit revocari; videlicet humores (eos etiam qui motu aliquo aguntur) a diversis ac plurimis causis affectos, dispo-

*Quid ab
adductis
exemplis
conji-
ciendum.*

I 3

ni

(a) In hanc rem legere præstat Cl. Pringlii opus, paullo ante citatum.

ni plus minus ad hanc vel illam degenerati-
nem, etsi absolutam aciditatem, aut alcale-
scentiam, aut putredinem acquirere omnino
non possint. Nunc de ceteris acrimoniæ spe-
ciebus, quas in humanis fluidis frequentius
occurrere docent Medici; & ii etiam, qui
priori non admittunt.

*Qua sit
acrimonia
muriati-
ca, ejus-
que cau-
sa.*

185. Altera itaque species acrimoniæ ani-
malium humores interdum afficit: vocatur a
Pathologis acrimonia muriatica. Sal marinus
in aqua dissolutus falsum liquorem exhibet,
quem communi nomine *muriam* vocant. Quo-
ties igitur hujus salis prædominium in humo-
ribus nostris se se præbet, tunc humores ip-
sos muriatica acrimonia peccare dicunt Medi-
ci. Non alia autem assignari solet hujus a-
crimoniæ causa, quam salis marini, & re-
rum hoc sale conditarum abusus; præci-
pue si potus simul sit parcior, quo proin-
de ingestus sal nequeat satis dissolvi, & per
communia emunctoria dispelli. Istiusmodi
acrimonia Nautæ præsertim laborant; tum
& Virgines illæ, quæ ex depravato appe-
titu marinum salem in alimentum assumunt
magna copia, & avidissime: id quod pariter
apud Nautas necessario usuvenit, qui carni-
bus utuntur salitis, qui in aere vivunt e-
jusdem salis particulis referto, qui demum
frequenter optima aqua, & sufficienti ejus
quantitate destituuntur.

*Qua con-
firmet ex
prædomi-*

186. Hujus salis prædominio acrimoniam
hanc deberi plura sunt quæ confirmant. Nos
pau-

pauca proponemus, ne id de nihilo dixisse videamur. Certum est in planta illa, quæ *Corona solis* appellatur, tum & in plantis aliis, nitrum aut sal marinum, ut alias (n. 173.) diximus, naturaliter inesse: inest autem eo majori copia, quo terra, cui plantæ illæ infixæ hærent, majori pollent aut nitri aut marini salis quantitate. Nitrum vero, quemadmodum ceteri sales, ut ex infusionibus & decoctionibus plantarum post evaporationem loco frigido repositis eliciuntur, ita ex infusis & decoctis partibus animalium similiter suppeditantur, tunc maxime cum animalia illa viventia peculiare eas plantas alimenti loco habuerunt. Demonstratum igitur videtur ab esu earum plantarum sales illos (qui etiam in excretis se se præbent) intra humores animalium in vectos vitæ viribus subactos non fuisse; ac proinde satis constat ab usum, inter cetera, rerum earum quæ salibus abundant, posse in humoribus degeneraciones movere diverso salium ingenio convenientes.

187. Neque tamen existimandum est inde mutari humorum particulas, ut angulosæ fiant (n. 163.) & acutæ: nam degeneratio inde nata peculiaribus inter ingestorum & humorum particulas affinitatibus, ac proinde mixtionibus, probabiliter debetur. Et si quis contendat, phænomena, quæ ex acrimoniis hoc Capite propositis consequuntur, a salibus multo probabilius (eorum videlicet figura) oriri, quæ interstitiis particularum fluidi

*nio salis
eā acrimo-
niam
oriri.*

*Num ha
acrimo-
nia a sa-
lium aut
humorū
figura
pendeat*

da componentium interponuntur; is cogitur demonstrare salium interspersorum figuram non mutari, quam tamen pro diverso crystallizationis, ut dicunt, modo mutari certissimum est. (a)

188.

(a) Sales in animali corpore a vitæ viribus mutari non posse, plurimis experimentis demonstravit inter ceteros Cel. Marggraf loc. cit. (n. 174. nut. b.). Sal marinus, sal Sylvii dictus, qui componitur ex alcali vegetabili & acido marino, inest secundum naturam in buglossa, sceniculo, aliisque plantis; atque ab humoribus animalium, quemadmodum alius quicumque sal, semper elici potest. Sal Sylvii, non secus ac sal marinus, figuram habet cubicam; hæc figura nitro, per artem, impertitur; & nihilominus hi sales omnes sunt indolis inter se diversissimæ: ipsum alcali minérale, quod causticum est, in crystallos cubicas persæpe concrevit. Si ergo eadem accurate figura diversos gignit effectus, phænomena, quæ vel a medicamentis, vel a cibis, vel ab aliis agentibus, sive per os assumptis, sive per aliam viam intra corpus injectis proficiuntur, non poterunt a peculiari aut salium aut particularium humorum figura pendere.

Quod pertinet ad mutationem figuræ in salibus a diverso crystallizationis modo profectam, exempla obvia sunt in alcali volatile; quod dum sublimatur, ut dicunt Chemici, acus refert oblongas; dum vero in fluido dissolvitur ad saturationem, in crystallos abit, quæ aliquando latas & magnas lamellas referunt, aliquando vero pyramides tartaro vitriolato similes. Eadem acus præbet sublimatum corrosivum in aqua solutum; nam aeri expositum, in acus assurgentes, & ad vasis parietes accretas, facessit; qui porro crystallizationis modus plurimis aliis salibus naturæ inter se diversissimæ communis est. Quibus recte consideratis, crystallizatio, quæ mutatis circumstantiis mutatur, attentis phænomenis, fere naturæ lusus dici potest; quo proinde diversæ salium figuræ ad salium ipsorum naturam cognoscendam nihil omnino conferre videntur.

188. Acrimonia hæc pessimum scorbutum *Qui ef-*
 muriaticum afferre solet, & facit membrorum *fectus a-*
 rigiditatem, quasi muscoli (veluti carnes ma- *crimonia*
 rino sale conditæ) siccentur & obdurescant: *muriati-*
 idque probabiliter ex eo, quod marinus sal *ca.*
 aquam trahat avidissime, atque cum ea in
 proprium, ut sic dicam, sinum recepta, soli-
 dum corpus constituat. Hanc autem membro-
 rum rigiditatem præcedere solent pruritus,
 & dolores intolerabiles; qui etiamsi stimulum
 sentientibus partibus illatum significant, nihi-
 lominus violentam contractionem ex muscu-
 laribus partibus non extorquent; tum quod
 forte ab eodem principio salino irritantur
 muscoli membra contrahentes, æque ac illi
 qui membra ipsa distendunt; tum quod in-
 cepta partium siccitas, atque rigiditas, vim
 insitam musculis adimit, eosque proinde red-
 dit ad contractionem ineptos. Præterea dolo-
 ribus ab irritatione natis succedunt partium
 exulcerationes, atque rosiones: præcipue gin-
 givarum ac dentium: vel enim, secundum
 nonnullos, salina spicula in fluidis natantia,
 solidis intermixta, veluti totidem cunei con-
 tinuum solvunt; vel, quod probabilius est,
 salina muria dissolvit gluten partibus interpo-
 situm easque conjungens, ob affinitatem,
 quam habet marinus sal non tam cum eo
 quod aqueum est, quam cum iis, quæ una
 cum aqua terram continent; quemadmodum
 continent solida quæcunque animalium. Hæc
 ipsa affinitas, quæ gluten inter & salem ma-
 rinum

rinum intercedit, causa essa videtur, ob quam in acrimonia muriatica serum sanguinis dissolvatur. seu tenue admodum fiat, & propterea, amissa gelatinosa indole, impar quoque ad nutriendum. Eadem est ratio sitis ingentis, & siccitatis, quæ hanc speciem acrimoniæ comitatur.

Quid acrimonia ammoniacalis.

189. Demum acrimonia ammoniacalis venit considerata, quæ a præstantissimis Pathologis affinis esse creditur acrimoniæ muriaticæ, eosdemque effectus producere. Dicitur ammoniacalis quia in aliquibus humoribus salina basis eadem est, quæ salis ammoniaci vulgaris; qui componitur ex acido marino & alcali volatili. Sed alcali istiusmodi in animali corpore inest, & regni animalis est proprium. Alimentis vescimur maximam partem vegetabilibus, in quibus, præter acida leniora & propria, inesse etiam acidum nitri, & vitrioli, & salis marini, ex Marggraffi periculis notum est. Quæcunque igitur horum acidorum compositio cum alcali volatili, tamquam cum basi, salem præbet, quem dicimus ammoniacalem; cumque hæc compositio seu mixtio in nonnullis laxa sit, idcirco sales istiusmodi, qui *nativi* etiam appellantur, in sua, ut sic dicam, principia resolvuntur facile, seu, ut loquuntur Chymici, decomponuntur; tuncque evoluta alcali volatili nascitur acrimonia alcalescens: quod si nativus sal, nempe ammoniacalis hætenus descriptus, reipsa superfluat, tunc habetur acrimonia

acrimonia ammoniacalis. Me non latet, inter sales nativos merito etiam numerari salem peculiarem, qui in urina inest, compositum ex alcali volatili & acido proprio phosphorico, cujus origo non adhuc satis perspecta est; quique obtinetur, cum urina, sive recens sive putrida, lentæ evaporationi exponitur ad certum quemdam gradum erectæ. Non inficior equidem, hunc etiam salem *nativum* esse: verum hic dicitur aut *sal nativus urinæ*, aut *sal phosphoricus* simpliciter; adeoque non huius salis excessum aut hunc solummodo, sed excessum eorum, quos superius indicavi, acrimoniam ammoniacalem constituere arbitror.

190. Exsuperantia igitur salis nativi in humoribus nostris illa est, quæ constituit acrimoniam ammoniacalem. Tunc autem in his ipsius humoribus salis ejusmodi excessus habetur, cum quacunque de causa retinetur diutius intra corpus id, quod, secundum naturam atque consuetudinem, in integra valetudine excretum, nimiam illius salis congestionem prohiberet: aut cum ad alcalæscentiæ prædominium comprimendum acidis salibus abutimur, vel abutimur alcalicis ubi humores acrimonia peccent acescente; quemadmodum illustris Gaubius in sua Pathologia n. 316. recte admodum monet. Effectus quoque spectat huius acrimoniæ, eos recensere supervacaneum est, quatenus cum iis, quos edit acrimonia muriatica, (n. 188.) apprime conveniunt; cum hoc tantum discrimine, quod in muriatica
Quæ causæ sint acrimoniæ ammoniacalis; tum effectus.
sint

sint vehementiores. Verum de acrimoniis humorum non plura: alia ex dictis intelliguntur, aut ad peculiaria spectant liquida, quorum vitia alibi persequemur. Interea hoc admonere consultum ducimus; videlicet; cum de causis atque effectibus harum degeneratorum in humoribus disseruimus, non illud nobis prius in animum induxisse, ut causas atque effectus omnes singillatim indigitaremus. Ea siquidem spe allicimur nos alloqui Juvenes rerum Physiologicarum peritos; quos proinde non lateat aliarum causarum similitudo & affinitas; & qui porro effectus ex hac vel illa causa in hanc vel illam partem agente debeant exoriri. Ita morborum differentiis cum accidentalibus, tum essentialibus, finem imposuimus. Nunc ad tertiam Pathologiae partem properamus, quæ circa morborum causas versatur.

PATHOLOGIÆ

PARS TERTIA.

CAPUT XIII.

DE

Morborum Causis generatim.

191. **M**ORBUS est aliquid physicum, seu reale ut dicunt, quamvis sub specie corporis sensibilis in oculos non incurrat: Sed quoniam eorum phænomenorum, quæ sensibus apparent, neque tamen sunt corporea, causam ob quam sunt atque apparent, etiamsi foret abscondita, adesse intelligimus; ita etiam morbos, quatenus ii existunt a peculiaribus quibusdam causis proficisci certum est. Nihilominus id propter quod ea, quæ in sensus nostros incurrunt, existunt, & quod a nobis causa dicitur eorum, quæ nos aliqua ratione percellunt, ponit & ipsum causam aliam ob quam existat, & ex qua oriuntur ea, a quibus percellimur. Hac ratione, iterum iterumque ascendendo, ad causas primas perduceremur, quas quidem fate-mur non posse non existere, cujus autem naturæ sint penitus ignoramus.

Nū mor-
bus sit
quid phy-
sicum,
quod a
causa a-
liqua pē-
deat.

*Quid pro
causa su-
matur, &
num in-
de error
contigat.* 192. Ex his, quæ hætenus brevissime pro-

posuimus, clarum perspectumque fit, nos
plerumque effectus dicere causas, & humani
ingenii vires ita esse quibusdam terminis cir-
cumscriptas, ut ultra id, quod sub sensus
cadit, proferri nequeat. Cum autem dicimus
nos effectus appellare causas, nemo existimet
Philosophos idcirco in perpetua rerum igno-
ratione versari: sufficit quippe ad vitæ hu-
manæ usus, ut hujus vel illius effectus cau-
sam cognoscant, etiamsi hujusmodi causa ab
alia causa ortum habeat: omnis enim causarum
& effectuum inde pendentium series, nihil est
aliud quam causarum & effectuum se se mu-
tuo excipientium quædam veluti catena, quæ
continua non esset, quoties annulus annulum
non sustineret. Globulus, in exemplo, qui
proximum appensum sustentat, est quidem
causa connexionis cum secundo globulo, ve-
rum est simul effectus in ratione ad aliam
causam; nempe ad potentiam illam, qua
prior globulus sustinetur. Ita electricitatis
phænomena sunt effectus electricitatis ipsius;
sed ipsa electricitas est phænomenon pendens
a causa aliqua nondum satis explorata. Est
igitur manifestum, a nobis non raro id voca-
ri causa, quod est effectus alterius causæ:
immo, ut in allato globulorum exemplo evi-
dens est, sæpe fit, ut cum ponimus effectum,
simul etiam tacite ejusdem causam ponamus;
nimirum quia duo hæc inter se nexa & ju-
gata sunt. Et revera, qui possum concipere
glo-

globum suspensum sine causa quæ ipsum suspendat? At, inquires, hoc pro arbitrio fieri potest. Ita sane: verum non ex natura rei, sed quod, vi mentis abstrahentis, aut causam aut effectum seorsim contemplamur, aut alterum ab altero sic discriminari solemus, ut causam concipiamus tamquam priorem, effectum autem tamquam posterius succedentem. Rem totam ad morborum exempla traducamus.

193. Inflammatio est morbus, cujus sedes est vel in cellulosa, vel in minimis rubris arteriolis; scilicet quod vel in his vel in illis sanguis peculiariter constitutus congeratur. Si eam spectemus pendentem a sua causa, puta a peculiari sanguinis diathesi, tunc est effectus; si vero in dolorem, in febrem, & in alios effectus, quos edit, animum advertamus, tunc inflammatio erit causa. Cum Medicus inquirat in causam hanc, eamque cognoscit, simul intelligit quid sit inflammatio, quæ inquisitæ causæ effectus est: ut vero causam ab effectu distinguat, hunc vel illam seorsim considerat, vel causam concipit tamquam prius existentem, effectum autem existentem posterius. Ponite, ut causa inflammationis sit peculiaris sanguinis congestio, vel in cellulis, vel in minimis rubris arteriolis; & simul ponitis inflammationem, nempe effectum illius peculiaris congestionis: vel ponite inflammationem; & simul ponitis in rubris arteriolis, vel in cellulis, peculiaris sangu-

Quibus morborum exemplis probetur causæ conceptū esse priorem.

guinis congestionem, videlicet causam inflammationis. Igitur in utroque casu ponitis simul causam & effectum, neque vobis datum erit hæc ab invicem separare, nisi ratione paullo ante allata; nempe vel alteram seorsim considerando, vel ita rem concipiendo, ut causa prius existat, effectus autem posterius.

Quæ ratio eorū, quæ hactenus in hoc Capite proposita sunt.

194. Necessarium duxi pauca hæc præmittere tractationi de morborum causis, utpote quarum investigatio maximi usus est in medicina rite facienda. Fortasse enim sæpe fit, ut Medici nonnulli morborum quorundam causas, quæ ceteroquin vinci possent, ob id præcipue expugnare nequeant, quod illud, unde symptomatum omnium repetendam esse causam recte judicant, sit effectus causæ alterius non satis exploratæ: quam porro causam, probe perspectam, si opportuno tempore, & aptis præsidiis sibi subigendam assumarent, effectum etiam tollerent, quem morbi causam præcipuam esse falso putarunt. Nunc propius ad causas morborum generatim indicandas accedo; in quarum porro tractatione non multum inter se scriptores Medici convenire videntur, cum alii paucas, alii plurimas causarum differentias tradiderint. Nos eas, quæ communius in libris Medicorum occurrunt, strictim persequemur.

Quæ dicuntur morbi causa, generatim.

195. Et primum quidem morborum causæ generatim sumptæ dicuntur illæ, quæ morbum produciunt, sive quod naturalem mutant soli-

solidorum aut fluidorum constitutionem (quæ *neratim* postea mutatio sæpe est unum atque idem cum *conside-* morbo ipso) sive quod conditionem aliquam *rata.* tollant, quæ ad liberum hujus vel illius functionis exercitium requiritur. Fac ex causa aliqua solidum adeo laxum fieri, ut humores percurrentes neque attenuet, neque promoveat, ut par est; & proinde frigidus humor sive intra vasa sive intra cellulas congeratur; jam habebis ideam *Leucophlegmatie*, aut *Hydropis* illius, qui dicitur *Anasarca*; & propterea mutata solidorum fluidorumque constitutio idem cum his morbis omnino erit. Ad motum voluntarium necessaria est nervorum integritas a musculo usque ad cerebrum: si quid nervorum originem comprimat, aut destruat, perit motus omnis voluntarius, vel in parte aliqua tollitur, ubi indicatæ læsiones ad nervum pertineant intra determinatam aliquam eamque muscularem partem distributum; adeoque causa comprimens, vel destruens, tollit conditionem ad voluntarium motum requisitam.

196. Causæ istiusmodi dividuntur primo in *Prior di-* *visio in* *externas*, atque *internas*. *Externæ*, proprie *causas* loquendo, sunt eæ, quæ corpori applicatæ *externas* morbum faciunt: *internæ* autem appellantur *& inter-* *nas.* illæ, quæ sensibus non apparent, & jam prius in corpore insunt, antequam morbum producant. Illæ, nempe *externæ*, in solidis primum partibus vires suas plerumque exercere solent; mox fluidas afficiunt: hæ vero,

videlicet *internæ*, primum humores, deinde partes solidas pervertere consueverunt. Nihilominus, ad *externas* quod attinet, non defunt Medici præstantissimi, qui hoc nomine eas causas omnes appellant, quæ manifestæ sunt, sive eæ extra nos positæ sint, sive intra.

Quid communiter inter causas externas recensetur. 197. Fecit hæc Auctorum quorundam opinio, ut inter *externas* causas res illæ soleant communiter numerari, quæ cum nos partim circumstant, partim nobis insint ex necessitate, si corpus præter naturam non afficiant, dicuntur *naturales*; si vero vires intendant, & corpus lædant, *nonnaturales* appellantur. Hæ autem censentur esse: 1. aer. 2. cibus & potus. 3. motus & quies. 4. somnus & vigilia. 5. excreta & retenta. 6. animi pathemata. Inter has causas, somnum & vigiliam, atque animi pathemata, quatenus non sunt res *externæ*, inter *externas* causas recenseri non posse nonnulli contendunt; dum alii, quia manifestæ sunt, eas in *externarum* numero collocare non dubitant. Has ipsas causas manifestas, tum & alias, quæ corpori applicatæ sensibus patent, adeoque nullius indigent ratiocinii ut percipiantur, has, inquam, causas manifestas alii dixerunt *evidentes*.

2. causarum distinctio in antecedentes & conjunctas. 198. Internæ causæ primum dividuntur a nonnullis in *antecedentes*, & *conjunctas*. *Conjunctæ* rursus dispertiri solent in *conjunctas simpliciter*, & *continentes*: & ambas porro eas vocant,

cant, quibus seorsim positis ponitur morbus; cum hoc tamen discrimine, ut *continente* sublata tollatur quidem morbus; qui non tollitur si *conjuncta simpliciter* auferatur. *Antecedentes* autem (quæ possunt esse etiam *externæ*; unde patet hanc causarum divisionem minus aptam esse) dicuntur illæ, quæ præeunt *conjunctis*, hasque movent ad morbum *gignendum*. Ita diathesis sanguinis phlogistica est causa *antecedens* inflammationis: congestio hujus sanguinis in loco aliquo est causa *conjuncta* inflammationis ipsius. Fortasse autem priores idem sunt cum *remotis*, posteriores autem id quod *continentes*, vel *proximæ*, de quibus paullo post.

199. Altera causarum distinctio, quæ ad allatam (n. 196.) divisionem referri potest, *3. in necessarias* comprehendit & *non necessarias*. *Et non necessarias.* *necessarias.* *Non necessariæ* sunt illæ, quæ fortuito in nos impetunt, & morbum creant; quemadmodum sunt vulnera, contusiones, animalium quorundam ictus, & similia: *necessariæ* autem, quæ vitari aut dispelli semper non possunt, quamvis semper morbum non inferant; veluti sunt peculiare & repentinæ quædam aeris mutationes, animi pathemata, vigiliæ nimix, aliaque hujus census. Ex hac porro divisione perspicuum est, referri priores causas ad *externas* & manifestas (n. 196.); posteriores autem ad sex res nonnaturales (n. 197.). Sumus quippe omnes & singuli ea ratione constituti, ut aere, cibo, potu, somno &

vigilia, motu & quiete plus minus indigeamus; omnibus necesse sit aliqua expellere, aliqua retinere; & demum, ubi omni penitus sensu non destituamur, omnes & singuli animi ægritudinibus identidem simus obnoxii.

4. in prædisponen-
tes, &
occasio-
nales.

200. Quarto loco dividuntur morborum causæ in *prædisponentes*, & *occasionales*. *Prædisponentes* dicuntur Græcis *proegumenæ*; *occasionales* vero *procatarticæ*. *Prædisponentes* vocantur causæ illæ, quæ corpori ita inhærent, ut ipsum aptum reddant ad morbum suscipiendum. Causæ igitur istiusmodi semper internæ sunt; sed non vicissim omnes causæ internæ sunt *prædisponentes*: nam causa morborum *proxima*, quæ morbum constituit, & ipsa interna est. *Occasionales* autem causæ sunt eæ, quæ, corpori prius disposito supervenientes, morbum faciunt, & modo internæ sunt, modo externæ. Neutra igitur sola & per se ægrotationem facit, sed utriusquæ causæ consensus requiritur. Diceres alterutram causam, partem causæ totius integræ; quarum unaquæque etiam si agat (secus improprie diceretur causa) & *prædisponens* quidem agat præcipue, attamen non ea vi ac ratione lædit corpus, ut reipsa ægrotare videatur. Hæc causarum divisio in *prædisponentes*, & *occasionales*, quantum adæquata sit ex eo patet, quod non ii omnes, qui ab iisdem externis causis afficiuntur, in morbos incurrant; tum etiam ex eo manifestum est, quod ii, qui non admodum firma fruuntur

valetudine, & sunt ita dispositi, ut minima de causa ægrotent, accurato vivendi genere morbos antevertant, & tantum recte valeant, quantum fert debilis eorum constitutio.

201. Quæ demum causarum divisio Medicis frequentius usurpatur, ea profecto est, ^{5. in re-} ^{motas;} ^{proximas.} quæ morborum causas discriminat in *remotas*, & *proximas*. Sunt nonnulli qui *remotas* cum prædisponentibus & occasionalibus unum atque idem esse contendunt: propterea quod, uti hæ causæ, quemadmodum paullo ante diximus, nequeunt per se morbum facere, ita non minus *remotæ* id præstant, ut ii tantum, qui sunt prædispositi, in morbos incidant varios pro varietate causæ prædisponentis. Contra alii *remotas* dicunt prædisponentes, si eæ corpori inhæreant; *occasionales* vero appellant si extrinsecus accedant. At, si proprie loqui velimus, *remotæ* causæ eæ dici debent, quæ, sive externæ sive internæ, singulæ seorsim ad morbum producendum concurrunt; conjunctæ morbum faciunt: uno verbo eæ, inter quas & morbum, causas alias intercedere necesse est. Sive *internæ*, dixi, sive *externæ*, quod plethoricus, ut exemplo utar, morbo inflammatorio, ut dicunt, corripì possit, sive ira excandescat, sive motu corporis violento agitetur, & frigori præsertim se ipsum repente exponat. Causa autem *proxima* appellatur illa, quæ totum morbum ita constituit, ut & morbus & causa inter se differre non videantur; nempe cujus præsentia morbus po-

nitur, absentia non ponitur. A nonnullis vocatur *continens* vel *conjuncta*, quasi nempe id omne comprehendat, quod morbum facit, aut sine ipsa morbus non consistat.

*Nū causa
proxima
ex aliis
coalescat.*

202. Proxima causa habetur communiter tamquam summa, seu productum, ut ajunt, causarum omnium remotarum, quæ ad morbum gignendum proprias vires exercuerunt. Ita in inflammatione causa proxima (aliis continens aut conjuncta) est congestio sanguinis peculiariter constituti in loco aliquo: sed congestio hæc ponit eam peculiarem sanguinis constitutionem seu diathesim; tum causam, quæ hanc diathesim intulit; tum demum causam aliam remotam, quæ huic sanguinis constitutioni, tamquam causæ prædisponenti, superveniens, tandem congestionem fecit; adeoque ipsam inflammationem. Ex quibus apparet, non solum causas remotas simul junctas proximam causam constituere, verum id etiam palam fit, quod paullo ante (n. 200.) monuimus; nimirum causam morbi proximam sæpe idem fere esse cum morbo ipso.

*Quid inter tot
causas sit
proprie
causa.*

203. Hactenus de communi divisione causarum; inter quas, omnibus rite pensatis, ea solummodo causæ nomen mereri videtur, quæ *proxima* appellatur, quatenus ea præsentem vel absentem, aut adest morbus, aut abest.

*Unde morborum
diversitas
et similitudo.*

Diversam esse causæ proximæ naturam in morbis aliis atque aliis notum utique est atque perspectum: ubi vero eadem est causa istius-

istiusmodi, morbi sunt inter se similes etiam si aut non easdem occupent partes, aut non iisdem symptomatibus vel ingruant, vel invalescant. Hoc inflammationis exemplo primum evincitur, quæ, in quacunque corporis parte se se præbeat, semper inflammatio est; adeoque eadem semper causa proxima inflammationem fovet; siue affectio hæc fauces & guttur, siue pulmones, siue oculos teneat, & sic porro partes alias in aliis etiam corporibus. Idem in Epidemicis constitutionibus confirmatur: quamvis enim eadem sit causæ morbum facientis natura, quæ in plurimos dominatur; nihilominus phænomena seu symptomata inter se differunt, non solum pro diversitate temperamentorum, & causarum prædisponentium, sed etiam pro ut eadem causa aut in unam, aut in alteram partem, vires suas exserit. Quod sane a Clinicis peritissimis magnopere attenditur, qui proinde cavent ne varia symptomatum indoles ita eos in errorem rapiat, ut morbi causam ab ea differre autument, quæ tunc grassantem constitutionem epidemicam facit ac fovet.

204. Causa morborum proxima raro simplex est. Hoc vero non ideo tantum evenit quod ea ex plurium causarum conjunctione exsurgat, verum etiam quia ejus natura, ut ita dicam, hujusmodi persæpe est, ut variis conditionibus suam debeat originem, quemadmodum in valetudine ex conditionum quarundam concursu functionum exercitium e-

*Quare
causa
proxima
raro sim-
plex di-
catur.*

manat. Plures, in exemplo, conditiones in sano corpore requiruntur, ut alimentorum coctio accurate procedat; & similiter plures simul conditiones morbosæ possunt coctionem diversimode perturbare. Hinc quemadmodum quo plures ex conditionibus (& quidem præcipuis) ad hanc vel illam facultatem exercendam comparatis deficiunt, eo magis functio illa læditur, ita quo morbosæ conditiones numero exsuperant, aut decrescunt, pari modo morbus eandem servat incrementi aut decrementi rationem.

*Quantũ
conferat
cognitio
composi-
tionis &
ingenii
causæ pro-
xima.*

205. Ubi harum conditionum; quæ ad causæ proximæ constitutionem concurrunt, natura paullo attentius perpendatur, ac proinde convenientia conditionum cum phænomenis seu symptomatibus morborum, non difficile est percipere unde in morbis nonnullis tarditas aut promptitudo nascatur, in eo quod spectat ad eorum evolutionem, vel ad tempus quod percurrunt, vel ad incrementum, vel ad statum, vel ad declinationem; ad paroxysmos deinde, ad remissiones, ad periodos. Demum facile est intelligere quí fiat, ut morbi nonnulli imperfecte solvantur, alii perfecte, alii redeant: morbus enim quicunque convenientiam habet cum vi causæ illius, unde processit; quemadmodum habent symptomata, quæ sunt non tam individuorum robori & peculiari temperamento, quam conditionibus, ex quibus causa proxima ortum duxit, accomodata. In his enucleandis præstat paullisper immorari. 206.

206. Evolvitur igitur morbus aut cito aut *Utilitas*
tarde, pro ut conditiones illæ aut subito in *demon-*
corpore nascuntur, aut sensim sensimque. *stratur.*
Brevis est ægrotatio si morbosæ conditiones
causam proximam constituentes nullius quasi
sint momenti, & protinus vanescant ubi mor-
bus fuerit mitis; brevis quoque si ex viribus
intendantur, aut prioribus aliæ superveniant, in
morbis acutis & funestis. His fere contraria
morbum longum constituunt. Eadem prope-
modum est causa incrementi, status, ac decli-
nationis, quorum temporum ratio ex dictis
intelligitur. Ad paroxysmos quod pertinet,
ad remissiones, & periodos, (si licet in re
adeo difficili aliquid conjectari) conditiones
omnes simul præsentēs paroxysmum facere
videntur. Hujus vi, decrescente conditionum
numero aut pernicie, morbus remittit. Et
quia morbosæ conditiones hujusmodi esse pos-
sunt, ut sub certis tantum corporis circum-
stantiis, vel sub præsentia causarum ex ordi-
ne & statuto tempore forinsecus supervenien-
tium, vires suas exserere queant, vel demum
in corpore ipso iterum nasci iterumque ab-
sque causa saltem manifesta; hinc aliqua pe-
riodorum ratio videtur elucere, etsi harum
causa quæ sit indicare, opus difficultatis ple-
num esse fateamur. An huic conjecturæ pon-
dus addit consideratio famis, somni, vigilia-
rum, accessionum in hæctica febre certis ho-
ris revertentium, tum excretionum quarun-
dam, quæ certum temporis intervallum ex-
po-

poscunt, ut absolvantur? Id alii viderint. Solutionem vero morbi perfectam vel imperfectam quis non videt a sublati vel omnino vel ex parte conditionibus illis, de quibus est sermo, reciprocè proficisci?

*Qui mo-
dus aptior
ad cogno-
scendam
causæ pro-
ximæ na-
turam.*

207. Quæ hætenus de morborum causis proposuimus satis ostendunt, quantum ad Medicinam rite administrandam cognitio conferat causæ illius, quæ proxime morbum facit. Qua vero methodo in causæ hujus investigatione a Clinicis procedendum est? Eâ nempe, quæ causam proximam in partes resolvit, videlicet in causas alias, ex quibus proxima originem duxit: si recte nimirum perpendant quantum singulæ causæ ad morbum inferendum seorsim possint, & quantum deinceps valeant cum simul copulantur. Quod porro examen cum absque accurato ratiocinio fieri nequeat, ut causæ ab effectis discriminari possint, & horum convenientia cum ipsa causarum natura penitus innotescat, doctorum judicium fuerit num absque diligentioribus Theoriæ studiis id assequi possimus; ac proinde an sola observatio, etiam accuratissima, ad opus sufficiat.

*In reso-
lutione
causæ pro-
ximæ unde
de inci-
piendum,
& ad
quot Clas-*

208. Hoc, de quo loquimur, causarum omnium examen ad causam proximam percipiendam institutum, debet, ut res optime procedat, a prædisponentibus causis exordiri, deinde ab occasionalibus vel remotis, siue internæ fuerint, siue externæ: & quæ porro causæ omnes, ad perspicuitatem, in classes duas

duas tribui possunt, more illustrium quorundam Auctorum, quarum altera semina comprehendat cujusvis morbi, altera autem id, quod, extus applicatum, nocumentum affert.

*ses causas
se omnes
referri
possint.*

209. Cum semina dicimus morborum quorumcunque, prædisponentes veluti causas intelligimus, adeoque internas: nempe vitia quædam corporibus inhærentia, quæ interdum diu latent, deinceps evolvuntur, quod tunc causa alia superveniat, quæ cum his vitiis, ceu prædisponentibus causis, convenientiam habeat; nempe, ut dicunt, analogiam. Secus, ubi convenientia desit, aut causæ illæ aliquando se se mutuo destruunt, aut morbus non evolvitur.

*Semina
morborum
quæ di-
cantur,
& quan-
do mor-
bos fa-
ciant.*

Ita cibus pinguis, ut aliquo utamur exemplo, si alvum nimis fluentem, videlicet diarrhœam, facit in plethorico, cui alvus prius sicca erat, plethora imminuitur aut vanescit. En quod causa remota superveniens, nempe cibus pinguis, tollit plethoram, videlicet causam prædisponentem ad morbum acutum, aut quemcunque alium graviolem: contra, cibus pinguis, in debilitate naturali viscerum digerentium, morbum intulisset, difficulter, aut certe non brevi tempore, curandum.

*Exempla
quibus
necessitas
alterius
causæ cõ-
firmatur.*

Simili ratione non facile ægrotat plethoricus, cujus animum tristis quidam affectus repente adoriatur; puta mæror, aut tristitia; dum contra morbo aliquo protinus corripereetur, si aut ira excandesceret, aut, ex improvviso, inani quadam & effusa animi exultatione commoveretur. Subitus etiam

ter-

terror, quamvis aliquando Epilepsiam pariat, eos tamen certissime facit Epilepticos, qui ex hæreditate ad Epilepsiam sunt dispositi. Præterea anni tempora, quemadmodum Ver & Autumnus, podagricas affectiones movent in prædispositis; nempe iis qui podagrici humoris semina intus abscondunt, in aliis autem non movent; ut alia plura exempla omittam de vulneribus, etiam cutaneis, plerumque lethalibus in homine, qui Hydrope laboret aut Cacochymia, nullius fere momenti in sanis; & de peste in robustos præsertim crudeliter grassante, in valetudinarios autem, tum & alios chronicis morbis laborantes, non item. Quæ porro omnia satis superque evincunt, convenientiam requiri inter causas prædisponentes, aliasque interdum supervenientes, ut morbus nascatur.

*Quæ sint
externe
applicæ
la.*

210. Hæc de morborum seminibus generatim. Quod spectat ad id quod, extus applicatum, nocumentum affert, non solum hoc venena comprehendit cuti admota quocunque modo, tum vulnera, contusiones, ustiones, animantium venenatorum ictus, vapores, fœtus, balnea, linimenta, vestes, & similia; verum id etiam omne, quod rerum nonnaturalium titulo (n. 197.) apud Medicos venire solet. Hæc omnia, quæ, ut diximus, in sex classes tribuuntur nunc primum præstat perpendere, ut perspicuum fiat quantum & quomodo ad morbos conferant producendos.

CAPUT XIV.

*De Morborum Causis speciatim & primum
de Aere.*

211. CUM de rebus nonnaturalibus; nem- *Qua & quot res dicantur nonnaturalis.*
pe 1. de aere. 2. de cibo & po-
tu. 3. de motu & quiete. 4. de somno &
vigilia. 5. de excretis & retentis. 6. demum
de animi pathematibus nunc primum sermo-
nem instituo, consultum duco hic iterum ad-
monere, me omnia hæc non tam inter remo-
tas, quam inter externas morborum causas
recensere; quamvis probe intelligam, som-
num, vigilias, & animi pathemata, proprie
loquendo, quatenus nos minime circumstant,
ad causas morborum externas nequaquam per-
tinere. Sed frequentior usus apud Pathologiæ *Ad quæ rum causarum classem pertineat.*
magistros obtinuit, ut res nonnaturales dictæ
causas appellaverint morborum externas & re-
motas, quæ proinde morbos excitant solum-
modo in prædispositis. Hanc igitur appella-
tionem ac divisionem nos etiam retinebimus,
ne, secus ac illi rem pertractantes, Adolescen-
tum mentes perturbato ordine confundamus.

212. Primum autem ab aere initium su- *In havi examine qui ordo servabitur.*
memus, quem præcipuam cum valetudinis
tum morborum causam vocavit Hippocrates
(lib. I. de Flatibus); vulgus autem jure me-
ritoque censet frequentissimam; & effectus
priori loco considerabimus aeris nimis calidi;
dein.

deinde de iis agemus, qui sunt aeris nimis frigidi; humidi; sicci; gravis; levis, ut dicunt; vaporibus vel exhalationibus turgentis; vel nimis agitati; ac proinde ventorum effecta explicabimus. Potiora tantum indicare in animo est, quæ si conferantur cum iis quæ de aere docent cum Physici tum Physiologi, non multum erit allaborandum, ut percipiamus quinam sint effectus ex hac vel illa peculiari aeris qualitate pendentes; & quæ fiat; ut, posita hac vel illa qualitate, effectus obtineantur diversis illis qualitatibus respondentes.

*Qui a-
gendi mo-
dus aeris
calidioris.*

213. Calidioris itaque aeris proprietas est animalium solida relaxare, atque hinc vasorum in summa cute hiantium extremitates diducere, aut certe ita disponere, ut percurrentibus fluidis minus resistent; quæ proinde fluida facile iis vasorum extremitatibus effluunt, modo fumi specie, modo autem specie sudoris. Phænomena hæc in corporibus fere omnibus igne calefactis luculenter apparent: quippe vapor humidus ex iis corporibus assurgit, quo adeo laxantur corpora ipsa, ut eorum partes componentes a mutuis contactibus separentur. Id autem a calore in nobis etiam præstari cutis levitas & humiditas confirmat, cum æstivo tempore, tum postquam corpus vel nimio motu, vel igne incaluit. Laxatur igitur solidum, quod propterea tenuioribus liquidis percurrentibus viam pandit faciliorem; & hæc quidem laxitas in toto
etiam

etiam corpore se se præbet, quod certo certius, ob imminutam cohæſionem ſolidorum, minus habet roboris; magis autem deſidia ac inertia torpeſcit. Neque tamen aeris calor in ſolida duntaxat ſuas exercet vires: nam ex eo rareſcunt fluida, fit plethora apparens, intumeſcunt nimis vaſa, quæ ob hanc etiam cauſam laxantur: & quidem eo magis, ſi ſolida ipſa naturali debilitate laborent, aut vaſa nimia humorum copia turgescant.

214. Sed tenues & aquei humores fluiditatem requiſitam conſervant in tota maſſa, & blandam huius indolem. Quotieſcunque igitur *Effectus ſeu morbi inde naſcentes.* ii vi aeris plus æquo calentis diſſtantur, ſuperſtites humores & minus facile fluunt, & vires rubræ partis inflammabilis acuuntur. Fit propterea ut difficilius moveantur per vaſa, & facile in minimis canalibus iter ſuum remorentur, ac ſolida irritent; unde perturbatur circulatio, ſecretio, nutritio. Ex quibus omnibus evidens eſt aerem nimio calore affectum, in corporibus prædiſpoſitis, poſſe & acutas febres putridas excitare, & inflammationes, & convulſiones: ex languente autem ſolidorum robore & fluidorum diſpendio infirmari digeſtionis vires, & propterea appetitum deſicere; alimenta non rite concoqui; Choleras, Diarrhæas atque Dyſenterias moveri: ex fluidorum rareſcentia naſci aliquando hæmorrhagias, vaſorum diſruptiones, atque dilatationes (n. 92.): ex imminuta exterioris aeris elatiſtica facultate pulmones minus expandi,

di, ac proinde respirationem ita perturbari, ut in iis, qui integra fruuntur valetudine, sensus suffocationis instare videatur, dum in prædispositis ipsum *Asthma*, seu anhelatio, ejusque species variæ in promptu sunt.

Qui a-
gendi mo-
dus aeris
frigidio-
ris.

215. Contraria prorsus ratione agit aer frigidior in corpus nostrum. Quæcunque enim causa sit, ex qua efficitur ut sensum frigoris experiamur; nempe sive aura frigorisfera, ut dicunt nonnulli, meatus corporis pervadens; sive quod pars aliqua phlogisti, seu principii illius quod naturalem calorem in nobis facit & conservat, per eosdem meatus seu porulos viam sibi faciat extra corpus, ut nitatur ad æquilibrium se componere; quod rationi magis consonum videtur; id apud omnes in confesso est, ex frigore cum solida tum fluida densiora fieri. Augetur itaque solidorum robur, at simul eorum volumen imminuitur; arctantur oscula vasorum exhalantium, ac proinde minor est perspiratio. Hinc cutis arida est, asperiuscula, & minus rubra quam esse soleat: constrictis quippe vasculis repellitur sanguis a circumferentia ad centrum. Quod autem fluida vi frigoris densiora fiant, satis ostenditur cum ex naturalibus eorundem fluidorum congelationibus, tum ex iis quæ arte parantur. Non ideo tamen existimandum est fluida in animali ac viventi corpore ad tantam densitatem perducì, quantam in liquoribus ope frigoris fieri videmus; quamvis novum minime sit aliquando in vasis omni-

mnibus sanguinem polyposum fuisse iis, qui cum ex frigore nimio interierint, statim dissecti fuerunt. Aeris porro frigiditas, ubi modum non excedat, salubris est. Ob hanc rationem, de his aeris qualitatibus differens, eum semper gradum intelligi volo, qui ultra mediocritatis limites profertur. Facile enim est percipere, ut unum tantum exemplum afferam, inter calorem naturalem, & summum frigus, plurimos esse gradus intermedios; quorum aliqui ita fluida animalium afficiunt, non secus ac solida, ut ea densitatem acquirant, quæ naturalem plus minus superat.

216. Hic agendi modus aeris nimis frigidi plurimum facit ad peculiarium quorundam morborum evolutionem. Nam primum nimia solidorum densitas atque cohæsiō eam tollit flexilitatem, qua ipsa solida a fluidis distenta, ac deinceps restituta, humores atterunt ac propellunt, si de vasis præcipue sermo sit: hæc ipsa porro vasa, propter arctatam diametrum, resistunt nimis cordi sanguinem urgenti; unde liber hujus circuitus prohibetur, brevior fit, atque ita sanguis facile impetit in partes cordi proximiores, utpote quæ vim frigoris proxime non experiuntur. Præterea reliqua solida fere rigescunt, & quasi motum amittunt; ex quo fit ut sensus hebescat in iis, quæ sensui præsunt; & infringatur vis insita in iis, quæ præsunt motui, ubi frigus modum excedat: & demum, actione musculorum

*Effectus;
seu mor-
bi inde
nascentes.*

lorum languente, circulatio non promoveatur. Stagnationes igitur consequuntur, & proinde inflammationes, abscessus, gangrænæ, sphaceli; quibus morbis facilius excitandis multum confert etiam imminuta perspiratio, & aucta fluidorum densitas: in ea siquidem acre noxium retinetur quod expelli deberet; hæc autem diathesim fortasse illam constituit, quæ dicitur inflammatoria, & facit ut humores lentius moveantur, ac proinde nonnullis in locis stagnent, ob natam plethoram relativam (n. 117.). Ibi vero præcipue stagnant humores, ubi minora vasa & pauca, jam a frigore arctata, frigoris ipsius actioni sunt magis obnoxia: quo proinde intelligitur ratio peculiarium earum inflammationum, quæ vel pedes, vel manus, vel nasum, vel aures occupant; uno verbo partes illas, quæ vix aut ne vix quidem vestibis defenduntur, & quæ inflammationes Medicis vocantur *Per-niones*.

*Effectus
ejusdem
aeris in
corpore
valide se
moven-
te.*

217. Effectus hi, alii que hujusmodi, quos a nimia aeris frigiditate pendere diximus, majoribus aut minoribus viribus in corpus nostrum agunt, pro ut hoc vel nimia quiete torpescit, vel motu valido agitur. Dum enim corpus per frigidam atmosphæram earatione movetur, ut frigus molestum sensum non excitet, debet tantus per motum attritus fieri, ut inde nascatur calor eam corpori atmosphæram circumponens, quæ exterioris frigoris vires eludat. Ponamus in exemplo, ut

exte-

exterioris aeris constitutio sit graduum triginta thermometri Fahrenheitiani, in quo congelatio ponitur ad gradus 32: cum naturalis calor nostri corporis sit graduum 90. & ultra ejusdem thermometri, ea caloris quantitas, quæ in corpore animali quiescente ab aere frigido extingueretur, a motu totius corporis progigni debet, immo naturalis augeri, ut frigus percipi non possit. Quæ non erit propterea humorum attenuatio, solidorum attritus, tenuiorum liquorum dispendium? Quid autem hæc possint ad morbos producendos quotidiana observatione docemur: nam ubi etiam inflammationes non inferant, quemadmodum sæpe fit, ex nimia partium jacturar fames adeo sævit, ut homines, superveniente animi deliquio, vel furore, fatis aliquando concedant.

218. E contrario aer nimis frigidus in corporibus otio & quiete diffluentibus nativum calorem imminuit, facit membrorum rigiditatem, & inde natam immobilitatem; retinet fere penitus perspirabile, quod acrem naturam præseferens, & stagnans, propriam acuit indolem. Interim vero humores ceteri lentius moti, neque satis defæcati ob immixtas ex eadem causa secretionem reliquas, facile & ipsi congeruntur, & mite ingenium, tum ob moram tum ob retentos sales, in prævum mutant; unde irritatis solidis fiunt dolores, rebelles rheumaticæ affectiones, exulcerationes partium: atque ita nascitur *Scorbutus*,
In corpore quiescente.

butus, maxime ob id Septentrionalibus Regionibus familiaris. Ad hos autem morbos excitandos ea requiritur corporis constitutio, quæ frigoris actionem diutius ferre possit; id quod propter peculiarem individuorum temperaturam non omnibus evenit ac singulis. Atque hinc ratio peti potest, ob quam sæviente nimis frigore, repulso sanguine ab exterioribus ad interiora, is vel in caput impetat, vel in pectus, & graves moveat capitis affectiones, aut palpitaciones cordis, aut aneurysmata, aut venarum dilatationes, aut pulmonum inflammationes; & has quidem frequentius, quod pulmo, ut notum est, externum aerem alternis hauriat atque emittat. Neque hoc duntaxat viscus sæpe læditur vi frigoris intensioris: aer quippe hac qualitate præditus tenuissimam prius afficit membranam, oris, narium, faucium, laryngis cavernas investientem; quæ etiamsi mucos plus minus densa sit passim obsita, attamen frigidioris aeris vim plerumque ferre nequit sine detrimento; unde raucedines, anginae, coryzae, & alia huiusmodi mala ingruunt, quæ hiemali tempore in otiosos præsertim, & desidiam vitam agentes, passim grassantur. Hæc de aere aut nimis calido aut nimis frigido, nunc de aere humido & sicco.

Qui agendi modus aeris humidi. 219. Aer humidus magnam continet aquæ copiam; proptereaque propriæ vis elasticæ ac ponderis non parum amittit. Ob copiam aquæ minus idoneus est ad aquosos halitus cor-

corporum recipiendos, quæ circumambit; & ob decrementum elasticitatis ac ponderis, minus comprimit animalium corpora. Ab utraque causa laxantur ipsa corpora, quæ proinde & minus perspirant, & intumescunt quaquaversum. Hi sunt potiores agendi modi aeris humidioris; unde postea effectus in corpore nascuntur, quos protinus commemoro.

220. Et primo quidem, dum solida ab aere circumambiente minus comprimuntur, minori vi agunt contra fluida percurrentia; quæ & ipsa minus compressa, indeque rareficientia, fortius agunt in solida continentia, in quibus proinde augetur laxitas. Non igitur atteruntur fluida ut par est, adeoque & frigiditas in corpore nascitur, & languet circuitus, humorumque concoctio & secretio mirifice perturbatur. Quæ mala ex impedita perspiratione generatim proficiscantur diximus paullo ante: dum autem ab aere humido precipue impeditur, ubi acutos febriles morbos non pariat, auget saltem serosam colluviem, quæ solida magis magisque relaxat: sic retinentur cruda, fiunt obstructions, intumescentiæ aquosæ, frigida, non facile vincenda. Hæc in oculos incurrunt eorum, qui loca terræ humiliora, & aquis obsita aut circumfusa, perambulant; quorum incolas memoratis modo affectionibus correptos videre est. Affectiones porro illæ in pertinacissimas intermittentes febres cum subsequente insigni

*Effectus
inde nascentes.*

abdominalium viscerum obstructione, & demum in scorbuticos affectus rebelles persæpe vertuntur, etiam propter putridas & salinas exhalationes, quæ humido illi aeri fere semper intermiscuntur.

Qui effectus ejusdem aeris in pulmone.

221. Hæc præstat aer humidus in corporibus eorum, qui diutius sub aere istiusmodi vitam ducunt: sed pejora etiam mala infert cum pulmonibus hauritur. Ex hoc viscere, ut omnes norunt, redditur aer humidus expirationis tempore, etiam si tempore inspirationis siccissimus foret. Educitur ergo ex pulmone peculiaris humor in statu secundum naturam. At cum humidus aer, aqueis nempe vaporibus saturatus, alias humiditates repellat, hinc inspiratus, præterquamquod minori vi elastica præditus pulmones non satis explicat evolvitque, propriam etiam horum viscerum perspirationem impedit. Quid mirum igitur si is vapor retentus in aqueum humorem densetur, qui stagnando pulmones inferciens, propriamque indolem mutans, & tussis, & peripneumonias nothas, & catarrhos, similesque alias affectiones interdum excitet? Uno verbo, ubicunque serosa colluvies congregatur, morbidas affectiones creat, naturæ, fabricæ, actioni, usui partis aut visceris illius, intra quod congeritur & stagnat, convenientes. Inde reddi facile potest ratio, cur graves auditus, visus hebetudines, aliorum sensuum languor, infirmitas vis insitæ, & proinde torpor in plurimarum functionum exer-

exercitio, hydropes vel particulares vel universales, diarrhœæ aquosæ, urinæ profluvia, & similia corporibus contingant, quæ vim aeris humidi præter consuetudinem & diutius perferunt; præsertim si corpora ea debilia sint, & multo sero naturaliter abundant.

222. Verum humidus aer modo frigidus simul est, modo autem calidus: Si frigidus, effectus edit parum diversos ab iis, quos nunc memoravimus. In eo duntaxat differentia sita esse videtur, quod retento fere penitus perspirabili Sanctorianò, propter vim frigoris, promptiora & fortiora sunt mala paulo ante (n. 220.) enarrata; præsertim ubi in corpus agant naturâ sua infirmum atque iners. Idem de aere humido simul & calido dicendum est: vidimus enim laxari corpus non tam ab aere calido, quam ab humido: sed illud etiam accedit, quod, si in calore perspiratio augetur, dum calori adjungitur humiditas, tanta fit laxitas, ut loco perspirationis sudor habeatur copiosus, quo propterea vires magnopere infringuntur. Promptiores igitur, & magis violenti sunt effectus si humido aeri etiam calor accesserit; humores enim præter modum rarescunt, & solida distendunt; stagnant facilius; inde secedunt in partes, quo minima quæque loca, minimos quoscunque subeunt poros: ita fiunt morbi ex errore loci, ut dicitur, morbosæ effusiones, inflammationes, febres, putredines: ad quas excitandas promovendasque quantum fa-

*Effectus
aeris hu-
midi &
frigidi:
humidi
& cali-
di.*

ciat humiditas calori copulata demonstrant carnes, & vegetabilia ad usum domesticum comparata; quæ flante Austro, seu potius Euronoto, nullo negotio putrescunt. Id autem longa observatione fretus olim docuit Hippocrates, cum dixit aphor. 5. Sect. 3. *Australes venti* (qui humidi sunt & calidi) *auditum hebetantes, caput gravantes, pigri, dissolventes*. Nam hæc & solidorum laxitatem indicant, & rarefcentiam fluidorum; quæ porro omnia ad morbos tandem disponunt modo commemoratos.

*Qui agendi
modus
aeris sic-
ci, ejus-
que effe-
ctus.*

223. Si vero de aere sicco sermo sit, raro aer ad tantam siccitatem perducitur, nostris saltem in Regionibus, ut fiat causa morbi. Nam, si generatim loquamur, salubris est siccus aer, præsertim ubi non sit calidus; quatenus & solida firmat, & perspirationem adjuvat, tum propter solidorum robur, tum quia aptissimus est ad humiditates recipiendas. Nihilo tamen secius, ubi siccitas diutius perseveret, ex nimia perspiratione fiunt languores in toto corpore, crassescunt humores qui in circulum moventur, corpus contabescit, nascitur in fluidis aut diathesis phlogistica (id quod plerumque fit) aut dispositio ad acrimoniam alcaliscentem (n. 178.) & mala suboriuntur, quæ ab hac peculiari humorum indole (n. 179.) diximus proficisci.

*Nam aer
plus mi-
nus gra-
vis nocet*

224. Verum aer, ut omnes norunt, gravis est, & nocere etiam potest gravitate sua; cum nempe est aut plus æquo gravis, aut minus

minus quam esse oportet, quo in casu im-
 proprie *levis* dici solet. Hoc majus vel mi-
 nus aeris pondus indicatur a barometro; &
 certe videtur aer gravior esse suda tempestate
 quam humida. Itaque cum per aerem, quo
 circumfundimur, nos metipsos moveamus, ab
 eo plus minus, pro majori vel minori ejus
 gravitate, comprimimur: cumque compressio
 hæc variis morbis occasionem præbeat, idcirco
 de aeris etiam gravitate ejusque effectis pauca
 a nobis sunt afferenda.

225. Aeris gravitas in genere solida robo-
 rat & fulcit; impedit vitiosam humorum ra-
 rescentiam; hinc attritum fovet inter solida
 ac fluida, & proinde calorem atque fluidita-
 tem, liberam circulationem, secretionem ex-
 cretionesque. Salutaris ergo dici potest aeris
 gravitas, modo tamen non sit nimia. Est au-
 tem admodum difficile excessus mensuram sta-
 tuere. Quamvis enim communiter dici soleat
 corpora ab aere premi ea vi qua comprime-
 rentur, si iis mercurii columna insideret ad
 undetriginta pollices evecta, nihilominus com-
 pressio hæc est admodum varia; propterea
 quod a plurimis causis aeris gravitas muta-
 tur. Hanc mutationem faciunt venti, calor,
 frigus, exhalationes, locorum profunditates,
 atque altitudines. Nam ventorum alii gravi-
 tatem augent, si recta deorsum versum spi-
 rent, imminuunt vero ii, qui sursum agun-
 tur. Calor, aeris rarefactionem infert, quo
 minus est gravis, in aperto loco: frigus, con-
 tra,

*Agenda
 modus
 aeris
 gravis*

*Difficuli-
 tas in as-
 signanda
 gravita-
 te que ni-
 mia sit.*

*Qua æ-
 ris gra-
 vitatem
 mutant*

tra, aerem condensans, gravitatem auget; est enim densitas, ceteris paribus, in ratione ponderum. Exhalationes autem, si in aere suspensæ, & in partes exilissimas disjunctæ, atque divisæ sint, atmosphæræ pondus addunt; dum interim illæ, quæ junctæ sensim dilabuntur, propriæ aeris gravitati plus minus detrahunt. Locis tandem terræ humilioribus altior incumbit aeris columna, minor in locis elatioribus: in iis igitur gravitas per gradus major est, in his autem per gradus est minor.

*Effectus
aeris nimis
gravis.*

226. Si tamen in medium eos tantum effectus asserere volumus, qui ab aeris gravitate pendent morbis occasionem præbere possunt, in iis consistere oportet, qui a nimia aeris gravitate proficiunt. Igitur si gravis aer in genere ea præstat, quæ (n. 224.) proposuimus, cum nimis erit gravis, quemadmodum est in locis terræ profundioribus, nempe in subterraneis cavernis aut fodinis, solida comprimet præter modum, fluida velocius promovebit, quo utraque, videlicet solida & fluida, validius atterentur; inde caloris incrementum; nimia perspiratio, & proinde debilitas, animi deliquia, diathesis, ut dicunt, inflammatoria. At vero pulmoni præsertim insensus est aer istiusmodi; nimis enim comprimit vascula circa cellulas & vesiculas ludentia: ita excurrenti sanguini mora injicitur, quo fit, ut, auctis resistentiis contra sanguinem a corde prorumpentem, impediatur liber

liber ipsius sanguinis excursus, adeoque stases oriantur, congestiones insignes, & funestæ; quatenus aut polyposis concretionibus sanguineis, aut dilatationibus vasorum, aut dirissimis pulmonum inflammationibus ansam præbent.

227. Confirmantur hæc omnia ex observationibus Urinatorum phænomenis. Hi enim, quoties campana conclusi merguntur in mare, quo profundius descendunt difficilius etiam anhelant, quod altius aqua intra campanam assurgat: ita aer inter aquæ superficiem & campanæ apicem consistens, in angustiore locum recipitur, propterea densior graviorque fit, quo illi difficulter admodum respirant, & sanguinem interdum ex ore, naribus, atque auribus fundunt: dirumpitur iis quandoque tympani membrana insigni cum dolore, & brachia obstupefcunt, quasi valido vinculo intercepta forent. Demonstrant certe hæc postrema vim summam aeris nimis comprimentis; atque idem ostendunt ipsæ sanguinis effusiones; nisi forte alicui eas repetere placeat ab imminuta elastica aeris facultate, propter vim vaporum e pulmonibus Urinatoris erumpentium: quod tamen observationibus refragatur, cum in ære compresso ejus vis elastica diutius maneat; immo quo densior est factus, majori vi & momento polleat, sicque corruptioni magis resistat.

Hi effectus confirmantur exemplo Urinatorum.

228. Hæc generatim de effectis aeris nimis gravis: sed, iterum dico, difficile est aerem *Qui a-
gendi mo-
in*

*minus
gravis.* *dens aeris* in communi atmosphæra adeo gravem invenire, ut non salubritatem afferat, sed perniciem. Utinam vero neque perniciem afferret aer ille, qui, minori quam par est gravitate præditus, idcirco *levis* appellatur! Sed noxium esse docent observationes. Levis enim aer minus comprimit corpora, quæ per ipsum moventur: igitur infirmatur eorum robur: humorum motus atque attenuatio non promovetur: ita imminuuntur resistentiæ cordi, quod proinde violenter impetit in partes, intra quas sanguinem propellit; & in quas præterea contenta fluida suas vires exercent ob id etiam, quod aer in iis conclusus se se explicare incipit. Hinc intelligitur qui fiat, ut animalia in vacuo Boyleano toto corpore intumescant; & quare iis interdum sanguis erumpat ex nonnullis locis, præsertim vero ex pulmone: vel saltem intra hoc viscus sanguis congeratur, qui propterea pulmones gravans circuitum prius retardat, tandem omnino interrupt, quo animalium vitam opprimi necesse est.

Confirmatur exemplis. 229. Similia patiuntur homines, qui altissimos montes primum adscendunt, & sanguinis sputo eorum nonnullos ex hac causa correptos fuisse Physiologorum plurimi testantur. *Similia* pati dixi, non eadem: magna siquidem differentia interest aerem inter naturaliter rarum, proindeque minus gravem, & ope artis rarefactum. Animalia enim, quæ in Boylei machina clauduntur, statim sub pri-

primis Antliæ aerem subducentis tractionibus difficultate respirandi incipiunt laborare, intumescere, anhelitu torqueri, etiamsi mercurius parum admodum descenderit in tubo, qui intra recipiens cum ipsis animalibus conclusus fuit. At contra in altissimis montibus, in quibus propter minorem aeris gravitatem mercurius in tubo descendit aliquando ad sexdecim pollices, vivunt homines & commode respirant; si tamen fuerint adsueta; difficulter autem respirant, & phænomenis paullo ante enarratis laborant ii, qui, non assueti, tantam aeris mutationem subito experiuntur. Ad hæc vero phænomena augenda accedit difficultas adscensus, & propterea vehemens corporis exercitium; tum fortassis aeris natura intra horum solida ac fluida latentis: est enim, ut videtur, rationi consonum existimare, assuetos homines & eorum montium incolas ab indicatis phænomenis immunes esse, quod ii rariorem aerem cum alimentis haustum in solidis gerant ac fluidis, qui propterea facile cum exterioris aeris raritate in æquilibrium adducitur.

230. Ceterum ea interioris aeris expansio, *Effectus* quam (n. 228.) commemoravi, cum satis *aeris rarioris,* ostendat exteriorem aerem esse debiliorem, simul etiam declarat qui fiat, ut aer istiusmodi exterior propter rarefactionem debilior, etsi non semper Hemoptysim inferat, certe pulmones nequeat dilatare; unde oritur spirandi difficultas, circulatio aliquantulum impedi-

peditur, stagnat sanguis intra caput, languent propterea, si forte interdum non pereant, vitales præcipue & animales functiones; adeoque fiunt stases, tumores, humorum secessiones, Peripneumoniæ, Apoplexiæ, & aliæ hujusmodi affectiones vix ope medica superandæ. Rarioris autem aeris impotentia in dilatandis pulmonibus enarratos præcipue effectus deberi ex eo etiam manifeste evincitur, quod animalia, quæ aut pulmonibus carent proprie dictis, cujusmodi sunt pisces, aut iis non semper utuntur, quemadmodum amphibiis commune est, in aere ope machinæ rarefacto diutius reliquis animalibus supervivunt.

A quibus fontibus vapores atque exhalationes proficiſcuntur. 231. Post indicata phænomena aeris magis aut minus gravis, ut propositum ordinem sequamur, de vaporibus atque exhalationibus per aera dispersis sermonem instituemus; quorum varietas est admodum ingens, quippe quæ a vario cælo, anni tempestate, peculiari solo quod quisque inhabitat pendere solet. Tria hæc in genere & summatim considerabimus; illud præmonentes, ad felices morborum curationes id maxime pertinere, ut cognitam naturam cæli habeamus, soli, ventorum etiam & aquarum, tum & mutationum omnium, quæ in aere contingunt; & in aere quidem ea loca replente, in quibus ars administratur. Si enim hujusmodi cognitione careamus vix ac ne vix quidem recte medicinam faciemus.

232. Cæli porro nomine intelligimus spatium illud supernum, quod ad perpendicularum dato cuidam loco imminet, & repletum est aere ac vaporibus diversi generis, & certis quibusdam cum latitudinis tum etiam longitudinis gradibus comprehenditur. Spatium hoc in aeris temperatione variare omnibus compertum est; notum est siquidem aliam esse atque aliam locorum humiditatem, siccitatem, calorem, frigus; neque ubique eadem meteora contingere; neque aerem iisdem habitibus abundare. Mutationes istiusmodi nostra hac in Regione, Italia videlicet, maxime sunt evidentes. Ita locis humilioribus aer humidus est; siccus autem, aut certe minori humiditate perfusus, in editioribus locis. Quod pertinet ad vim frigoris aut caloris, Pisis, Neapoli, & in ejus viciniis, hiems est plerumque temperatissima, quemadmodum & toto fere illo Brixiani agri tractu, qui Benaco alluitur, & a Salodio Oppido nomen accepit. E contrario Mediolani, Augustæ Taurinorum, & vicinis locis, hiems asperior est, quam apud nos esse soleat. Si de meteoris sermo sit, nos certe æstiva tempestate coruscationum, tonitruum, fulminum, grandinis, & similium vim experimur; quæ omnia Corcyræi & his affines incolæ ferunt hieme, quemadmodum cunctis fere anni temporibus, immo pluries unius diei curriculo ii, qui loca inhabitant ad Zonam torridam posita, ut plures monent Historici. Igitur ab his agentibus

*Quid cæli nomine
veniat; & quæ
ejus varietates.*

Qui morbi inde nascentes. tibus omnibus & singulis corpora ad morbos varios disponi possunt, qui proportionem respondent aeris mutationibus, nempe frigoris aut caloris; siccitatis aut humiditatis; quos porro morbos paullo ante indicavimus, cum de his aeris qualitatibus sermo fuit.

Quæ mutationes aeris ex anni temporibus: & morbi inde profecti. 233. Easdem prorsus aeris mutationes, & proinde morbos inde exorientes afferunt anni tempora: neque de his mutationibus dubium esse potest quin corpus nostrum maxime afficiant. Hæ autem mutationes faciunt, ut qui morbi hieme grassari solent, fileant plerumque æstivo tempore, & vicissim. Hoc jam indicavit Hippocrates in plurimis aphorismis sectionis tertiæ, tum & in libris Epidemicorum, & diuturna confirmavit observatio. Cum autem magna mutationum pars, quæ in atmosphæra contingunt diversis anni temporibus, ad aeris frigus pertineant vel calorem; densitatem vel raritatem; humiditatem aut siccitatem; idcirco corporeas easque morbidas affectiones, quæ inde proficiuntur, enumerare supervacaneum putamus.

Unde alia vaporum in aere diversitas. 234. His igitur omissis, quæ morborum varietas ex varietate soli, quod quisque inhabitat, consequi possit paullisper consideremus. Solum aut eminet, aut humili loco situm est; adeoque vel in montibus, aut prope ipsos jacet, vel procul ab illis: præterea aut maris, aut vallium, aut fluminum, aut paludum aquis alluitur. Nemo inficias ibit ex his omnibus & singulis vapores elici, qui in æ-

ra attolluntur plus minus in ratione inversa specificæ eorum gravitatis. Sed non ab his tantum aer inquinatur: vegetabilia, animalia cum viventia tum mortua, fodinæ sulfureæ, salinæ, metallicæ, igneæ eruptiones, terræ motus, tum & alia, quæ in aere aut vivunt aut consistunt, & quæ sive in ipsa atmosphæra sive in tellure occurrunt phænomena, non tam aeris temperiem quam indolem mutant principiis peculiaribus, quibus eam inficiunt. Abundat itaque atmosphæra vaporibus variis, pro ut diversa est telluris superficies, cui ipsa atmosphæra imminet; & propterea hæc ipsa superficies aut vaporibus aut halitibus, modo unius naturæ modo alterius, ex parte inquinata est; & eo quidem magis quo & dispersæ particulæ sunt graviores, & solum majori calore fovetur, & ventorum flatibus minus agitur.

235. Plurimis autem cum experimentis tum observationibus vapores istiusmodi in aere inesse demonstratur. Nos pauca afferemus, ne id de nihilo dixisse videamur. Et primum quidem habemus in actis Lipsiens: (Supplem: Tom. I.) apud Nigritas pluviam aliquando decidere, quæ, si in cutim nudam impetat, eam erodit; si in vestes, insecta producit ipsas depascentia; & cujus pluvix guttæ diametrum habent unius pollicis. Ros præterea non ubique Terrarum est ejusdem ingenii, neque iisdem in locis. Æstivo enim tempore flores, plantæ, animalia, id exhalant, propter

*Quid vñ
porum
presen-
tiam cā-
firmet;
quos
ii morbos
producāt.*

pter majorem phlogisti evolutionem, quod hieme, propter aeris frigus, adeoque contrariam rationem, nequeunt exhalare. Ita copiosior est vapor humidus, ubi plures insunt plantæ: cujus rei fidem faciunt lethales putridæ febres, atque malignæ, quibus, si fides Historicis est adhibenda, Europæi fuerunt obnoxii, qui primum Americam incoluerunt; atque ii præsertim, qui loca virentibus plantis & arboribus obsita inhabitaverunt. In chemicis autem periculis ros quarundam Regionum, certis anni temporibus destillatus, vitra fregit præ volatilitate ac vi elastica principiorum, quibus turgebat. In aliis Regionibus destillatus ros colores Iridis exhibuit. Legitur etiam in Trans. Philos. vol. 3. in quibusdam Terræ locis speciem quamdam roris circumferri, qui foetidus est, & butyrum refert aut pinguedinem. Postremis vero hisce temporibus demonstratum est (vid. Com. Acad. Bonon. Tom. V. part. alter. pag. 398.) pedes rubore ac pruritu vexari actione roris; qui præterea variis locis collectus, & fervidis Solis radiis expositus, septima die corruptus, infectis inquinabatur. Quæso autem, an non hæc omnia ostendunt vaporum & exhalationum in aere præsentiam, atque diversitatem?

Num ex- 236. Sed aer præterea metallicis exhalationibus refertus creditur. Definiant Chemicis *metallica,* num acidum minerale vitriolicum vel alterius generis, quod *universale* dixerunt nonnulli, *tum & a-* per

per atmosphæram moveatur, immo cum ipso *lia in æ-*
 aere sit intime mixtum, & acidorum omnium *re insint.*
 basis sit; ea videlicet ratione, ut cum terra,
 Chemicis dicta *vitricabili*, acidum vegetabi-
 le; cum terra *colorante* seu fortasse phlogisto,
 acidum nitrosum; demum cum terra *mercu-*
riali, marinum acidum constituat. Quod e-
 nim ad metallicas attinet particulas per æ-
 rem dispersas, certe Boyleus aerem Marcassi-
 tæ halitibus scatere dixit, quæ in maxima
 Telluris parte occurrunt; & metallicæ exha-
 lationes fodinis nonnullis præcipue imminent
 aeris intermixtæ: inde colicæ quædam affectio- *Qui mor-*
 nes peculiare, phtyses, marasmus, aliæque *bi inde*
 hujus generis invaletudines, iis præsertim fa- *nascantur.*
 miliares, qui plumbo, stanno, mercurio, a-
 liisq; similibus terræ corporibus effodiendis
 operam navant.

237. Differentiam vaporum & exhalatio- *Quid a-*
 num facit etiam locus vel urbanus, vel rusti- *liud fa-*
 cus. Major enim vel minor cum hominum, *ciat va-*
 tum animalium frequentia, majorem vel mi- *porum &*
 norem animalium & putridorum vaporum *exhala-*
 copiam in aerem impellit: inde, si cetera *tionum*
 sint paria, frequentiores morbi & peculiare *diversi-*
 in civitatibus, quam in agris, facilius gras- *tatem.*
 santur; dum contra rusticanus aer, si lacu-
 bus atque paludibus circumfundatur, neque
 ventis ut par est agitetur, ad morbos dispo-
 nit ex humido præsertim aere (n. 220. 221.)
 pendentes. His adde, quod metalla intra ur-
 bes præparantur; quod cadavera intra ipsas

majori copia, non raro ad viventium perniciem, inhumantur; quod ædium frequentia, & persæpe viarum angustia, cum necessariæ munditiei impedimento esse solent, tum simul etiam prohibent, ne per ventorum vim malefici halitus abigantur. Ab his *Morbi qui ex his oriuntur.* fortasse causis enascuntur de repente epidemice quædam constitutiones; & ex putridis vaporibus per aera diffusis (peculiaribus, ut videtur, conditionibus aliis accedentibus) pestem quandoque ipsam subortam fuisse illustres Auctores memoriæ prodiderunt. Præterea inter vapores plurimi aculeis suis bronchiorum fibras contrahunt, alii aeris vim elasticam non parum imminuunt: salini, putridi, & sulfurei id præstant inter alios: atque ita oriuntur respirationis difficultates, & morbi superius (n. 230.) indicati; modo ventorum vi halitus illi non dispellantur.

Ni venti vapores afferant & exhalationes.

238. Neque tamen a ventis hæc semper bona sunt expectanda; nam & ipsi morbis aliquibus occasionem præbent: siquidem præter notissimas, atque admodum sensibiles mutationes, frigiditatis videlicet & caloris, humiditatis & siccitatis, gravitatis & levitatis, ut dicunt, pro ut venti deorsum irruunt, aut ex oppositis locis spirantes altiore aeris columnam alicubi congregant, aut sursum feruntur; præter, inquam, has mutationes, quas in aere faciunt, halitus etiam secum rapiunt inter se longe diversos: cujus rei præcipua est ratio, quod venti non semper ab

ca-

eadem plaga ad nos feruntur; aut quod loca, quæ percurrunt, non sunt omni tempore eadem ratione constituta. Si enim accadat ut Regionēs, a quibus venti oriuntur, aut quas pervolant antequam ad nos perveniant, aqueis, putridis, salinis, alcaliscentibus, sulfureis, metallicis halitibus scateant; dubium non est quin aer, quicumque tandem ventus spiret, eos arripiat, secumque deferat; proptereaque putridis vel scorbuticis affectionibus, vel inflammationibus, vel pulmonum affectibus, vel aliquando etiam contagiosis & pestilentibus morbis ortum tribuat.

Qua natura morborū inde nascentium.

239. Scire igitur oportet quæ sit natura locorum, quæ ventus percurrit, & proinde an mare, an montes, an longus terrarum tractus, vel siccus, vel palustris, vel peculiaribus exhalationibus refertus, ad Boream vel ad Austrum, ad Orientem vel Occidentem Urbis illius ponantur: ita siquidem halituum patebit indoles, quos ventus secum rapiet, atque importabit. Differentiæ istiusmodi a magno Medicinæ Parente non ignoratæ fuerunt, ut patet in libro præcipue, qui inscribitur: *De aere, aquis, & locis*. Cum vero superius indicaverimus quid aer humidus aut siccus, quid calidus aut frigidus in corporibus animalium, secundum variam eorum constitutionem, præstare queat; ita cum venti faciunt, ut, ob alterutram ex his qualitatibus, aer nobis sit infensus, ad morbos illos dispo-

Modus ad vaporiū indolem cognoscendam,

net, quos recensuimus cum de similibus mutationibus, quæ in aere interdum contingunt, locuti sumus.

*Quæ actio
ventorū
in pulmo-
nes.*

240. Agunt itaque venti in corpora nostra qualitatibus paullo ante memoratis, tum & vaporibus, atque exhalationibus, quas secum vehunt: sed non parvi facienda est actio illa, quæ a violento motu ventorum quorundam proficiscitur; & quæ non solum pulmonibus detrimentosa esse solet, verum etiam reliquis corporis partibus. Et primum quidem, si inspiretur aer vento concitatus, tanto magis pulmones comprimit quanto velocius movetur: dum, contra, aer quietus in pulmones agit in ratione ponderis; siquidem ampliato thorace a propriis musculis, intra ipsos pulmones sola fere gravitate aer descendit. Hac ratione intelligitur quare ii, qui adverso vento celeriter acti moventur, aliqua spirandi difficultate laborent: nam quamvis impetus, additus ponderi aeris pulmones subeuntis, videatur posse plenam inspirationem adjuvare; attamen hic idem impetus, dum suas in pectus ejusque musculos vires exercet, facilem impedit sterni & costarum motum, unde respirationis difficultas suboritur. Faciunt hæc, ut pulmones comprimantur plusquam ratio postulat & consuetudo; inde difficilis per ipsos circulatio, & propterea stases, inflammationes, suffocationes, vasorum majorum dilatationes, aliaque hujusmodi mala consequi possunt.

*Morbi in-
de profe-
cti.*

241. Verum non in pulmones tantum ventus agit : sed etiam in ceteras partes corporis, in quas obnitiitur. Eas enim comprimit præter modum ; vasa propterea ferme elidit, & contentos humores compellit in loca minus compressa. Turbatur ideo, vi ventorum, circulationis æquilibras ; & præter stupiditatem, impotentiam ad motum, & stases peculiare in partibus compressis, alios atque alios potest ea vis gignere morbos, majorem vel minorem perniciem afferentes, pro ut major minorve est nobilitas partis illius, in quam repulsi humores vim faciunt. Atque hoc quidem eo facilius contingit, quod maxima vehementer flantium ventorum pars, frigoris sensum in nobis excitat ; propterea quod ii naturalem eamque calidam atmosphæram, quæ corpora nostra circumstat, secum rapiunt ; & quod porro frigus qua ratione, & quantum ad invaletudines varias disponat, superius (n. 215. 216. 217.) adnotavimus.

Quæ actio ventorum in partes corporis ; eorumque effectus.

C A P U T XV.

*De Alimentis**Tamquam morborum causa.*

*Quot mo-
dis alimen-
ta peccare
possint.*

242.

A Limenta, cum solida tum fluida, duplici modo sic peccare possunt, ut morbis producendis ansam præbeant: nempe copia & qualitate: copia non excessum duntaxat comprehendit, verum etiam defectum. Primum de excessu dicemus, afferentes modum, quo excessus agit, ut inde Adolescentibus pateat, quæ morborum species a nimia consequi possit alimentorum, præcipue solidorum, ingestione: quod enim pertinet ad fluida, ubi potus simplex aqua non fuerit, minus ad eorum copiam, quam ad qualitatem, morbosa phænomena sunt referenda.

*Num ex-
cessus as-
signari
queat.*

243.

Cum autem excessum dicimus, satis intelligimus nomen tantummodo a nobis proponi, quod peculiarem atque determinatam eorundem alimentorum quantitatem nequaquam indicat. Hanc mensuræ inæqualitatem facit robur, vel debilitas individuorum; ætas; sexus; corporis exercitatio, aut inertia; Regio plus minus frigida; anni tempus; consuetudo. Est igitur horum omnium habenda ratio, ut de alimentorum excessu rectum iudicium ferre possimus: nam, his attentis, manifestum erit contingere aliquando, ut quod in nonnullis excessus est, in aliis fere

ino-

inopia dici possit. Hanc ob causam generalia quædam solummodo proponemus.

244. Ventriculus, ubi cibus repleatur plusquam par est, præter modum distenditur. Duo ex hac distensione consequuntur; nempe spasmus tunicæ muscularis ab irritante distractione natus; & proinde angustia orificiorum ventriculi. Porro hi duo nimix distensionis effectus induunt naturam atque ingenium causarum, si habeatur ratio phænomenorum inde ingruentium. Nam primo ventriculus spasmo affectus tensas & rigidas tunicas gerit, quo intercurrentia vasa comprimuntur, non tam inter tunicas & tunicas, quam inter has & contenta alimenta. Ita inhibetur secretio humorum eorum, qui alias in cavum ventriculi effluentes alimentorum coctionem plurimum juvant; prohibetur motus peristalticus ventriculi ipsius, & propterea neque rite miscentur alimenta cum inter se tum etiam cum gastricis humoribus, & æquo diutius intra ventriculum manebunt. Ibi vero vel pravam adipiscuntur qualitatem, vel non ita concoquuntur ut fieri debet. Utrovis modo molestas affectiones afferre possunt.

245. Sunt autem affectiones istiusmodi, saltem ex quæ statim ingruunt, sunt, inquam, difficilis respiratio, nausea, vomitus, cardialgia, symptomata ad caput pertinentia, atque similia. Et difficilis respiratio ideo quidem ingruit, quia diaphragma a distento

*Quid
ventri-
culo prius
accidat,
a nimia
ciborum
copia di-
stento.*

*Quæ prio-
ra mala
a ven-
triculo
nimis re-
pleto.*

ven-

ventriculo compressum impedit facilem pectoris, & pulmonum explicationem. Nausea vero, vomitus, & cardialgia, a contentis, nerveam & muscularem ventriculi tunicam irritantibus, ortum ducunt: quæ irritatio, si levis est, nauseam; si fortior, ut in motus ingentes muscularem tunicam adducat, vomitum præsertim facit; quia orificium superius facilius dilatatur quam inferius; si demum fortis irritatio spasmum inferat, eaque præcipue in superius ventriculi orificium suas vires exferat, cardialgicum dolorem movet. Capitis porro affectiones sub nimia ciborum repletionem a distento ventriculo, & inde nata, ut dictum est, spirandi difficultate, proficiuntur. Siquidem retardato sanguine intra pulmonum vasa, anterior cordis ventriculus sanguinem ipsum libere in pulmones non impellit: non ideo prompte evacuantur respondens sinus & auricula, cava descendens, jugulares, sinus cerebri: ita a sanguine retardato, & cerebrum nimium replente, fiunt vertigines, idearum confusiones, aliæve mentis aberrationes,

*Unde in
his cir-
cumstan-
tiis men-
tis erro-
res.*

246. An vero ad hæc postrema phænomena exsuscitanda aliquid etiam poterit molestum, eaque peculiaris, ventriculi impressio, cujus effectus per nervos ad commune sensorium traducatur? Cur non receptæ impressionis occasione mens, ignota prorsus lege, ita commovebitur, ut vel inter objecta rotantia, vel inter tenebras videatur consistere; quo statu-

tuendum sit, perceptionem, & iudicium quod inde consequitur, non proprie ex mentis vicio proficisci, sed cum recepta impressione ex Naturæ instituto conjungi? Cur si externa impressio mentem afficit hac vel illa ratione, & nexus inest aliquis inter receptam impressionem & respondentem mentis mutationem, non idem dicendum erit de impressionibus quæ intra nos fiunt; ut nempe pro varia impressionis ratione, ex determinato quodam nexu, hæc vel illa affectio in mente excitetur?

247. Objiciet fortasse aliquis, non aliud tandem quam tangibilium quarundam qualitatum perceptionem ab iis impressionibus excuscatari posse: contenta siquidem in ventriculo & intestinis hoc unum pondere, stimulo, & motu præstare queunt. Ego vero, aut fallor magnopere, aut non video quanti hæc difficultas momenti sit, dum considero corporum sapidorum & odoratorum vim ejusmodi esse, ut ea non tam tangibilium quarundam qualitatum perceptionem, verum etiam saporis & odoris iudicium de mente extorqueat. Nonne ex peculiari ignota impressione iudicium istiusmodi pendet? Quid ergo vetat quominus præternaturales, ut ajunt, viscerum quorundam affectiones mentem hac vel illa ratione commoveant; quo proinde fiat, ut non solum in mutationibus quæ propter ingesta in tubo accidunt alimentorum, verum etiam in hypochondriacis affectibus, in melancholia, & morbis illis quorum sedes

*Quid
huic cō-
jecturæ
opponi
queat.*

*Et quid
respon-
deri.*

in

in visceribus inest præsertim abdominalibus , ideo mens interdum aberret , quod cum mor-
bosa laborantium viscerum affectione , adeo-
que cum præsentis nervorum ad hæc viscera
spectantium impressione , hæc vel illa idea
necessario copuletur ?

*Qua alia
mala a
repleto ni-
mis ven-
triculo.*

248. Non solum autem mala hætenus me-
morata a nimia ciborum ingestione procedunt.
Interdum enim spasmus , propter vehemen-
tiam , ventriculum ejusque fibras carneas sic
resolvit , ut consequatur hujus visceris para-
lysis. Tunc vero alimenta , nimis quam par
est intra ventriculum retardata , putrescunt &
unde , præter vomitus & cardialgias , tormi-
na , colici dolores aut iliaci , diarrhœæ , dy-
senterix , aliæque similes ingruunt ægritudines ,
quarum difficilis est sanatio . Quod si forte
accidat , ut irritatio a cibis illata nimia co-
pia ingestis , & parum vel nihil mutatis ,
violenter ventriculum contrahat , qui proinde
contenta citissime propellat in intestina non
minus irritata , tunc egeruntur cruda , & na-
scitur *Lienteria* , de qua alibi . Demum si fiat ,
ut nulla ex hætenus enarratis affectionibus
nimiam sequatur alimentorum ingestionem ,
cum tamen rationi consonum videatur existi-
mare , ipsa alimenta non satis subigi , ne-
que proinde chylum elici ex iis satis elabo-
ratum atque perfectum , sane intelligitur ,
sanguinis massam , tunc pravo chylo turgen-
tem , plurimis aliis morbis occasionem præ-
bere posse.

249. Hactenus de affectionibus a ciborum *Ciborum*
 excessu; nunc de iis, quæ sequuntur alimen- *defectus*
 torum inopiam: non quod inopia ipsa per se *sen inop*
 morbum faciat; sed quod quemadmodum ex *pia quid*
 alimentis debita copia assumptis animale cor- *faciat.*
 pus viget atque consistit, ita ex eorum aut
 defectu aut inopia languet, ac tandem dissol-
 vitur. Ut igitur intelligamus quid possit ali-
 mentorum inopia, in memoriam revocemus
 oportet, in mutua solidorum ac fluidorum
 actione plurimas partes deteri, plurimas eli-
 minari extra corpus, non tam sub visibilium
 quam invisibilium excretionum specie. Hic
 attritus, excretionum copia hæc, facit, ut
 quod intra corpus superest, jam natura sua
 in alcalescentem degenerationem pronum, a-
 cre fiat: imminuta quippe sanguinis parte,
 aqueâ magis & blanda, quæ ceterorum ele-
 mentorum vehiculum est, & salium præci-
 pue vim retundit, crassiora per canales de-
 currunt; crassamenti, & propterea phlogisti,
 vires acuuntur propter attritum; quo proin-
 de in partes obnuitur, per quas discurret,
 & urentis caloris sensum quaquaversum dif-
 fundit.

250. Acris hæc humorum indoles nova *Qua af-*
 tantum liquidorum affusione mulceri potest; *fectiones*
 atque hac una duntaxat detrita solida, & a- *morbosa*
 missa liquida reparantur. Sunt igitur ingeren- *inde na-*
 da alimenta, ut blandum præcipue ac retun- *scentes.*
 dens liquidum suppeditetur; secus phænome-
 na, quæ protinus commemoro, in promptu
 sunt.

sunt. Nempe ingratus & male olidus vapor ex ventriculo assurgit, atque ore prorumpit; ferax sensus famis & ventriculi irritatio; urens in omnem partem calor; dolores cardialgici; vomitus inanes, aut bilis acerrimæ; convulsiones; diarrhææ ac dysenterix dissolventes, quas Medici vocant *colliquativas*; animi deliquia; sitis inextinguibilis; ingratus undequaque asperitatis ac siccitatis sensus; vehementes musculorum motus; modo omnimoda virium dejectio; vacillant interdum dentes; non raro febris ingruit acutissima; sæpius autem rabies ac furor mentem occupant, quo, amissa sensuum internorum integritate, nullum est scelus tam nefarium ac truculentum, quod ab hominibus fame vexatis patrari non possit.

Num a-
qua vi
siborum
inopia a-
gat in sin-
gulos.

251. Symptomata vero hæc, tum & alia ejusdem generis, quæ, posita humorum acedine ex defectu alimentorum, nullo negotio intelliguntur, potest unusquisque, servata proportionem, ad eos casus traducere, in quibus humores pravam indolem acquirunt, non propter absolutum alimentorum defectum, sed propter eorundem inopiam; dum scilicet ea ingeruntur minori copia quam hominis natura exigit. Sunt autem phænomena morbosa magis vel minus gravia, pro ut inopia alimentorum magis vel minus diuturna est; pro ut individua debilia sunt vel robusta; exercitata vel inertia; multo vel paucio cibo assueti; majoribus vel minoribus excretionibus ob-

noxia; demum pro ut Regio, aut tempestas, frigida est vel calida. Verum non plura de alimentorum excessu, atque inopia. Superesset modo de phænomenis ex prava eorum qualitate pendentibus sermonem habere: sed quoniam prava alimenta, præter notissima vitia ad alimentorum tubum spectantia, ita in corpus agunt, ut ejus humores peculiari acrimonia inficiant, nos autem de his acrimoniis nonnulla attulerimus; idcirco huic Capiti finem facimus, ut de motu & quiete pauca proponamus.

C A P U T XVI.

De Motu & Quietē.

Tamquam morborum causa.

252. **H**UMANI corporis exercitatio, de qua *Motus & Medicis* in præsens acturi sumus, dupliciter a Medicis considerari solet: videlicet vel *quot modis consideretur.* tamquam remedium, vel tamquam causa apertissima, quæ morbos interdum exsuscitat. Et remedium quidem tunc appellant, cum *motus* (a) est *vehemens, voluntarius, cum anhelitu alterato, vel sanitatis tuendæ, vel habitus boni comparandi gratia factus:* quo in casu motum hunc proprie dicunt *exercitationem*. Est vero ejusmodi exercitatio morborum causa, quæ Medicorum considerationem similiter exposcit, cum ea aut deficit, aut modum excedit.

253.

(a) Mercurial. de Arte Gymnastica Lib. II. Cap. I.

*Quid in
motu mu-
sculis ac-
cidat.*

253. Exercitatio hæc, a qua (ut patet) cum bona tum mala proficiscuntur, a musculis perficitur, qui, ut appensas partes huc illuc trahant, alternis vicibus contrahi & relaxari debent: frequentius porro quam natura ferat in motu nimio; rarius, aut nihil, in motu reciproce imminuto aut deleto. Quo violentius contrahuntur musculorum fibræ eo magis, una cum elementis ipsas componentibus, in contactus ruunt fortiores: laxatæ, seu sibi relictæ, minus, seu debilius cohærent. Primum demonstrat agentium musculorum duritia, & brevitās major quam intumescētia, quæ in eorum ventre conspicitur: alterum, mollitia, longitudo, tumoris decrementum.

*Quot bo-
na motus
afferat.*

254. Ut vero mala, quæ motus affert muscularis vel nimius, vel nullus, vel minor quam valetudinis ratio postulat, elucescant, bona prius brevissime indicabimus, quæ motui debentur; quæque partim *privata*, partim *publica* dici possunt. Inter *privata* numerantur gressus, flexio, artuum extensio, tum variæ eorum ac trunci motiones, quarum opem incommodas positiones antevertimus aut eas jam præsentēs tollimus, tum respirationis instrumenta ita roboramus, ut pulmones sanguini facile excipiendo, emittendoque pares fiant; a voce autem, cantu, loquela, lectione, etiam paullo diutius continuatis, nullum detrimentum capere possimus. Sunt vero *publica* bona, promptior ac liberior circulatio;

atte-

attenuatio humorum; hinc perspiratio facilis; congrua adipis resorptio; optima alimentorum digestio; accurata nutritii succi appositio; denique secretionum libertas ac purities in visceribus præcipue abdominalibus.

255. Quod si hæc sunt bona potiora, quæ ab exercitatione proficiscuntur, jam satis patient hujus exercitationis effectus, cum ea ita Naturæ modum exsuperat, ut nimia sit. Aucto igitur plurimum musculorum motu, humorum velocitas atque attritus incrementum suscipient: inde molesta incalescentia, difficultas anhelitus, cordis palpitatio, pulsatio temporum satis sensibilis, & locorum eorum omnium per quæ majores arteriarum trunci decurrunt: aquosa ac tenuia difflantur; crassamenti & phlogisti vires intenduntur, tum propter attritum, tum ob defectum aquosi liquidi, quod has ipsas vires retundebat; crescit proinde in fluidis cohesio; & eo quidem magis quo motus est violentior, & majus propterea aquearum partium dispendium: humores denique in alcalescentem ac putridam indolem degenerant.

256. Hujusmodi esse nimii motus effectus plura confirmant; pauca vero sed magis communia enumerare sufficiet. In motu corporis violento, eoque paullo diuturniori, perspiratio ac sudor, qui tunc effluit copiosus, graviter olent: quinimmo sudor adeo crassus erumpit, ut sanguineo fere colore subuculam inferciat. Rubent plurimum urinæ, quæ simul

Qui effectus aucti motus.

Qua horum effectuum presentiam confirmant.

ardentes sunt, ac foetidum odorem exhalant. Sitis est intensa. Uno verbo phaenomena ingruentia, praesertim in excretis, eorum fere similia sunt quae in morbis acutissimis observantur. Atque haec porro omnia defectum aquosi liquidi, phlogisti evolutionem, ac proinde alcalicam propemodum humorum indolem satis superque significant.

*Quae ex
his mala
consequantur.*

257. Cum itaque hi sint communiores aucti motus muscularis effectus, videamus modo quae potiora mala ex his consequantur. Et vehementi quidem corporis exercitio succedit lassitudo cum dolore; interdum vasorum majorum dilatatio aut ruptura, atque inde haemorrhagia & earum aegritudinum caterva, quae ex effuso aut retento alicubi sanguine promanant; demum acuta febris & inflammatio quandoque excitatur. Ubi enim humoribus tenacitas inest & acredo, minima vascula rorido fluido aqueo ac blando non alluuntur; cor & solida reliqua violentius irritantur; convulsiones fiunt & stases quae inflammant, & in abscessus atque gangraenas citissime transeunt. Quod si exercitatio non sit adeo violenta, ut ejus effectus somno & quiete sedari non possint, corpus exsiccatur, & ad senium citius properat: praeterquam enim quod minuitur fluidorum ratio, vasa etiam minora a valido motu compressa excæcantur, rigescunt fibræ omnes, humores crassescunt lentiusque propelluntur: quae porro solidorum fluidorumque constitutio cum senectute plus minus conjuncta est.

258. Potiora hæc violenti motus phænomena, eaque morbosa, non ideo significant esse potius quieti indulgendum: quod enim nimium est, semper animalium corpori noxium fuit. Nam, ut moderatus corporis motus utilitates affert paullo superius (n. 254.) commemoratas; ita quies nimia digestionem obest, appetitum dejicit, cruda congerit ac viscida intra alimentorum tubum, atque intra vasa, naturalem calorem imminuit, secretionem excretionemque retardat, aut perturbat, aut prohibet; facit obstructions; impotentiam ad motum; insensitivitatem; pallorem cutis; œdemata; ac demum pravum illum corporis habitum, qui dicitur *Leucophlegmatia*, & qui ad graviores Hydropis species ferre semper disponit.

Qui ef-
fectus
quietis,
& mala
inde na-
scentia.

259. Quæ hæcenus de motu & quiete tamquam morborum causis a nobis allata sunt, satis, ni fallor, ostendunt, certam quamdam motus mensuram requiri, ut morbi ex motu & quiete exsuperante nascituri antevertantur. Motum aliquem ad valetudinem necessarium esse declarat, inter cetera, comparatio inter exercitatos & desides homines instituta. Ut enim priores robore pollent, aeris injuriis resistunt, famem, sitim, labores, & incommodas alias vitæ vicissitudines ferunt sine detrimento; ita posteriores his omnibus & singulis protinus læduntur, & minimis de causis in ægrotudines incurrunt. At quæ melior exercitii species? An eadem omnibus convenit?

Quid ex
his con-
ficiendū.

Quodnam tempus exercitationi est magis opportunum? Ubi ea incepta fuerit est ne paulo diutius in eam insistendum, aut brevi necesse est quieti indulgere? In his versari eorum munus est, qui de *Hygiene*, seu de tuenda valetudine, præcipue differunt.

C A P U T XVII.

*De Vigilia & Somno
Tamquam morborum causa.*

Phenome- 260. na vigi- lia & somni cum quibus phænomenis conveniant. **V**igiliarum excessus in agendi modo parum differt a nimia motus muscularis exercitatione; quemadmodum in propria actione somnus nimius & nimia quies inter se plurimum convenire videntur. Ergo & vigiliæ & somni, cum modum excedunt, similibus fere morbosis phænomenis occasionem præbebunt. Et revera definitur vigilia ille status corporis sani ac viventis, in quo libera est motuum & sensuum cum internorum tum externorum exercitatio. Jam vero exercitium istiusmodi ponit motum in solidis ac fluidis: motus autem sine attritu & partium consumptione esse non potest; & eo quidem majori, quo vigiliæ diutius protrahuntur. Manifestum igitur est vigilias nimias agere in corpus ea fere ratione, qua motus æquo major.

Qua ma- la ex vi- 261. Quotiescunque igitur vigiliis immodicis torquemur, majus est partium tenuiorum di-

dispendium, quas somnus duntaxat reparare ^{giliis ni-} potest; solida nimis deteruntur, & præcipue ^{miis con-} molliora, quæ laxius inter se cohærent; na- ^{sequan-} scitur quaquaversum molestæ siccitatis sensus; acres fiunt humores ac tenaces; turbantur secretiones excretionesque; nutritio prohibetur; magna fit solidorum irritatio; unde convulsiones, dolores capitis urentes, febris, delirium, vertigo, spasticæ contractiones proficiscuntur. Ad hæc commune sensorium, multigena idearum copia defatigatum, iis vel non amplius commovetur, aut, si commovetur paullisper, eæ protinus vanescunt: tandem nascitur irrequieta quædam molestia, quæ interdum *Maniam* prænunciat, non infrequenter diuturniorum vigiliarum finem.

262. Quod vero somni phænomena iis ferre similia sint, quæ a deside vita & nimia ^{Quid so-} quiete promanant, ex ipsius somni definitione perspicuum est. Definitor quippe somnus ^{mnus.} ille status corporis sani ac viventis, qui liberum tollit exercitium sensuum externorum, non infrequenter etiam internorum, nec non motuum quoque a voluntate pendentium, saltem maximam partem. Conditiones adjecimus, propterea quod notum est omnibus, plures inter dormiendum loqui; mentem sibi rerum quarundam species, & interdum accuratius quam in vigilia, repræsentare; comparisonem instituere: juditium de rebus ferre aliquando satis rectum; plura in memoriam revocare, quæ frustra in vigilia revocare ten-

Num in eo sensus & motus omnes quiescāt.

taverat; demum corpus huc illuc revolvi, & quidem, ut videtur, absque animæ conscientia. Nihilo tamen minus fateri oportet, in placido somno & sensus & voluntarios motus ut plurimum omnino quiescere, contra quam in vigilia fit; & propterea videtur nihil aliud esse somnus, quam effectus debilitatis solidorum, & fluidorum inopiæ, ex prægressa vigilia. Solidum quippe debile, nec sufficienti humorum copia perfusum atque distentum, laxatur & concidit: unde manifestum est, somnum fuisse in eum finem a provida Natura animalibus tributum, ut partes vigilando perditas atque infirmatas instauret: fit enim in somno concoctio melior, æquabilior circulatio, secretio omnis magis elaborata & perfecta.

Unde nascatur somnus naturalis.
In quem finem animalibus tributus.
 263. Cavendum tamen est, ne bona istiusmodi certos quosdam limites excedant in variis individuis varios. Ubi enim nimio somno indulgeamus absumit & ipse humorum partes tenuiores, cum maneat etiam in somno perspiratio, stragulorum pondere & ambientis aeris calore interdum aucta; & quæ porro excretio cum propter alimentorum defectum nequeat reparari, idcirco somno paulo diutius protracto videtur imminui. Crafcescit præterea id, quod in aliarum secretionum excretionumque materiam facescere debet; quiescentibus nimium musculis stagnant facile humores in minimis canaliculis, lenti fiunt, facile adhærent, & intra caput præcipue

pue remorantur, ubi & vasa plurima & minima & mollissima ac pulposa insunt: cui sane retardationi non parum fortasse conducit situs corporis supinus, sive horizonti fere omnino parallelus. Ita compressa cerebri pulpa functiones omnes animales remissius agunt; inepta fiunt organa ipsa ad agendum; hebetantur sensus omnes; nascitur universalis fere insensibilitas; quinimmo lethalis quandoque apoplexia, ut non semel observatum fuit.

264. Ceterum excessus in somno & vigilia (id quod, ceteris paribus, in motu etiam & quiete locum habet) non ita certis ac determinatis finibus continetur, ut mensura quædam statui possit, quæ valetudinis integritati generatim conveniat. Enimvero ætas, anni tempus, cœlum, temperamentum, vitæ genus, atque alia, discrimen faciunt non exiguum. Ita pueri, docente Hippocrate, somnos habent longissimos: ut enim multa perdunt tum per motum nimium quo exercentur; tum per organorum vitalium actionem, quæ in ipsis est citatior; tum demum ob corporis incrementum; longus somnus requiritur, qui motus illos sedare valeat, solida instaurare, & humores reparando, eos æquabiliter distribuere. Æstivo tempore, cum ex atmosphæræ calore maximum sit aquosarum partium dispendium, & magna solidorum laxitas, plus dormitur quam hiemali ad partes refarciendas, quæ amissæ fuerunt, &

Num excessus mensura in somno & vigilia assignari queat.

Quæ discrimen faciant.

ad solida nonnihil roboranda. Idem dicendum est de calida cœli constitutione; adeoque incolæ calidiorum Regionum magis somno indulgent, ratione habita ad eos, qui sub temperato aut frigido cœlo vitam ducunt. Demum ob easdem rationes calidi temperamenti homines, & ii qui valido motu exercentur, quia plus consumunt, somnos habent longiores, quam corpora frigida, & nimia quiete diffluentia. Quæ quidem omnia satis ostendunt, difficile esse excedentem vigiliarum & somni mensuram individuïs statuere, ut ab excessu cavere possint. Attamen his attentis, una cum consuetudine, atque consideratione phænomenorum ingruentium, quoties homines in his a proprio instituto recedunt, poterit excessus somni & vigiliæ aliqua ratione determinari, ut inde intelligamus quantum & quomodo excessus hic morborum causa esse queat. Semper tamen in vigiliis excessus dicendus erit integras noctes pervigilare; in somno autem, nonnisi meridiano Sole expergisci.

CAPUT XVIII.

*De Animi Pathematibus
Tamquam morborum causis.*

265. **M**ENS agit in corpus; corpus autem *De reci-*
in mentem. Hoc adeo notum est, *proca*
& quotidianis observationibus ita confirma- *mentis &*
tum, ut nullius peculiaris indigeat explana- *corporis*
tionis. Sed quo mechanico artificio absolvi- *actione*
tur actio hæc reciproca inter duo substantia- *quid no-*
rum genera, quæ natura tantopere discrepant *tum sit.*
inter se? Nos quidem non latet, musculos
omnium fere motuum esse instrumenta; ner-
vos autem cum motuum tum etiam sensuum;
quoniam dissectis, aut compressis nervis mu-
sculorum mentis imperio famulantium, mo-
tus omnis voluntarius extinguatur: verum non
hinc statim patet quomodo voluntas agat in *Quid ve-*
musculos, & qua ratione dum nostrorum sen- *ro igno-*
suum organa ab externis objectis percellun- *tum.*
tur, simul cum motione illa perceptiones
quædam in mente excitentur, a quibus mens
ipsa commoveatur. Plura in hanc rem exco-
gitata fuerunt a Philosophis, quæ quidem o-
mnia sunt inter hypotheses referenda, neque *Numque*
ad cuncta explicanda phænomena satis sunt *proposita*
apta. Immo non raro evenit, ut duorum *fuerunt*
phænomenorum explicare causam aggressi, si *phenome-*
alterum, posita una causa, explicemus, si *nis satis-*
rum eam causam hypotheticam prorsus ever- *faciant.*
tat. Rem exemplo declaro. 266.

Non sa-
tisface-
re con-
firmatur
exemplo.

266. Terrorem ita communiter explicant Medici, ut perturbata mente ab eo quod repente terrorem iniecit, spiritus inordinato ac violento motu irruant in cor, & in musculos alios, unde nascatur palpitatio, spasmus in vasis, quo minima inter hæc violenter contracta sanguinem repellant, & demum fiat concussio seu violenta contractio in musculis omnibus, præterquam in iis quos dicunt *sphincteres*, qui in terrore plerumque resolvuntur. At vero hac etiam hypothese admissa, quo mechanico artificio, aut qua ratione, causa terroris mentem violenter commovet? Qui intelligi potest, ut una eademque causa partes alias contrahat violenter, alias autem resolvat? Et, quod magis est attendendum, resolvat musculos omnium robustissimos, qui in ipsis cadaveribus ita accurate claudunt cavitates, quas ambiunt, ut contenta effundi non sinant? Quærebam ex me ipso, an violenta contractio antagonistarum posset *sphincteres*, quibus innascuntur, superare: sed nodus in scyrpo erat, Cur enim, aiebam, causa contrahens æque non agit in *sphincteres*, qui proinde dilatatorum vim inanem reddant? Neque felicius explicatur qui fiat, quod in terrore aliquando resolvantur ita subito muscoli omnes, ut qui eo corripitur humi præceps concidat, dum interim cor palpitat vehementer.

Quid in-
de conjici
possit.

267. Hæc atque alia plura, quæ in medium afferri possent, me eo adduxerunt, ut
nulli

nulli ex multis hypothesebus in hanc rem excogitatis assentirer; quippe intelligebam problematis solutionem tunc solum haberi posse, cum plane fuerit demonstratum, quomodo mens corpori inhæreat, & quibus legibus unio hæc regatur; quæ duo a Philosophis frustra hætenus investigata fuerunt. In tanta itaque rerum cum obscuritate tum incertitudine, satius esse duxi liberum Auditoribus meis relinquere in ea, quæ magis illis arri- deat, sententia acquiescere; dum ego interim id mihi cum plerisque in animum induxi, videlicet, ut valde probabile esse putem, eam a Creatore legem in conjunctione mentis & corporis sancitam fuisse, qua pro variis corporis affectionibus variæ oriantur cogitationes in mente, & pro variis mentis cogitationibus, determinationibusque, varii motus in corpore consequantur. Malo enim fateri me plura ignorare, quam vano hypotheseum apparatu id tamquam demonstratum assumere, quod adhuc in controversiam venit.

268. Missis igitur hypothesebus omnibus in hanc rem excogitatis, videamus a quibus præcipue animi passionibus humanum corpus præter naturam afficiatur. Hujusmodi autem sunt gaudium, lætitia, mæror, cupido venerea, ira, odium, terror, metus. Harum passionum, quæ animi pathemata audiunt, harum, inquam, passionum vi, humani corporis œconomia ita perturbatur, ut vel in ægritudines incidat, vel ad eas maxime disponatur; etiam-

Qua maxime pathemata sint nobis insensa.

etiam si inter illas nonnullæ numerentur, quæ ad mentem exhilarandam aptæ natæ videantur.

*Quibus
signis cor-
poris per-
turbatio
se se præ-
beat.*

269. Harum autem passionum efficacitate adeo certum est animalem œconomiam perturbatum iri, ut perturbatio ipsa signis quibusdam, cum in facie tum alibi, se se prodatur; quæ difficile admodum est ita accurrate oculare, ut circumstantium oculos non percellant. Et revera rubet facies aut pallet, aut resolvuntur sphincteres, aut corpus tremore concutitur, aut motu insolito agitur, aut fractis repente viribus fere corruit, friget inopinanter aut incalescit, sudor aliquando supervenit, respiratio fit suspiriosa, scintillant nonnumquam oculi aut remittunt, vel lacrymas fundunt renuente etiam voluntate; risu interdum propemodum disrumpimur difficulter cohibendo, vel demum furore protinus ingruente corripimur. Sunt hæc phænomena, quæ sub variis animi passionibus se se dedunt in conspectum: sed alia his adjunguntur, de quibus ex ordine dicere aggredimur.

*Quid
gaudii;
& qui e-
jus effe-
ctus.*

270. Et primo quidem *gaudium*, quod Veteres jucundum animi sensum cum ratione conjunctum appellabant, natum ex idea boni præsentis quo tunc fruimur, grati cujusdam languoris sensum in nobis excitat, & ad cordis sedem præcipue; ita ut hujus visceris motus præ voluptate fere interrumpi videatur. In hac animi affectione, si frontis & oculorum

rum hilaritatem quamdam excipias (oculi enim nimis arguti, ut dicebat Tullius, quemadmodum animo affecti simus, loquuntur) vix signa quædam in facie occurrunt. Ejus igitur vires in partibus exserit præcipue interioribus, & quidem aliquando adeo vehementer, ut subito interimat. Genua & cor sub gaudio dissolvi non male dicebant Veteres, quod nimia voluptas vires omnes potenter infringat; atque ita affectum hunc a lætitia discriminabant.

271. Hanc vero animi affectionem; quam *lætitiā* dicunt, ita solebant describere, ut sit effusa quædam animi exultatio, seu potius animi ipsius elatio sine ratione: quasi nempe opinio recentis boni, ex qua lætitia consequitur, boni opinio revera sit, non reapse boni præsentia. Peculiarium quorundam temperamentorum propriam esse affectionem istiusmodi ex eo præsertim evinci posse videtur, quod exultatio hæc minimis de causis in aliquibus excitetur, alios autem eadem causæ neutiquam commoveant. Quicquid sit, in lætitia certe risus ut plurimum ingruit, hilares oculi & lingua in motus erumpunt frequentiores, facies sæpe rubet, pulsus fit frequens, nascitur in corpore & in motibus quibuscunque insolita quædam agilitas: inde circulatio liberior & citatior, incalescentia, facilior perspiratio; adeoque generatim salutaris dici potest hic affectus, maxime ubi modum non excedat: secus, ad morbos disponit, qui ab

Quid lætitia, e. jusque effectus.

au.

aucta humorum velocitate (n. 153.) consequuntur .

Quid mæror, ejusque effectus. 272. Contra, *mæror* seu *tristitia*, quæ dicitur ægritudo flebilis, orta plerumque ex recordatione rei, quam cum in deliciis habere-
mus præter opinionem amisimus, mæror, inquam, corpus reddit insensile, solidorum robur infringit : hinc motus debilitat omnes, perspirationem imminuit, humores non promovet, qui inertes ac viscidi facile stagnant, partes obstruunt, & morbos diversos excitant pro diversitate partium, in quibus hærent; præterea tristis cogitatio menti diutius obversans vigilias parit, quibus sensim sensimque corpus tabescit, atque consumitur.

Quid venerea cupiditas, ejusque effectus. 273. Neque multum diversa est eorum conditio, qui *venerea cupidine* incenduntur, quæque definiri posse videtur furiosa animi affectio, cujus vi obscænas interdictæ ut plurimum veneris voluptates vehementer appetimus. Tamdiu enim ideis huic affectioni respondentibus commune sensorium divexant, ut aliquando in pertinaces vigilias incurrant, quæ tandem in maniam transeunt; sæpius vero cibos fastidire incipiant, & ex depravata, quæ inde subsequitur, alimentorum coctione morbis torqueri, qui vel febres lentas, vel rebelles affectiones hypochondriacas movent, quæ remediorum quorumcunque vim inanem reddere plerumque solent, atque ita præmature jugulare. Hæc cum utrique sexui sint
com-

communia, muliebris tamen id præterea habet proprium, ut ex mœrore, non secus quam ex libidine, in mensium suppressionem incidat, deinde in *Chlorosim*.

274. Jam vero *ira*, quam dicebant Stoici libidinem puniendi ejus, qui injuria læsisse videatur, & solida & liquida in vehementes motus agit: hinc tantus fit attritus, & partium minimarum dispendium, ut sanguinis oleo exaltato, quemadmodum Nostri loquuntur, ardentes febres, inflammationes, hæmorrhagiæ consequantur. Nihil dico de diarrhœis biliosis, de coctione alimentorum depravata, de passione iliaca, de affectibus spasticis atque epilepticis, de stupore & perturbata imaginatione, aliisque morbidis affectionibus, quæ interdum ex ira proficiscuntur: & quæ porro omnia a motus augmento, vel irritanti humorum qualitate, vel nimio eorum dispendio nascuntur, tamquam a causa potissima.

*Quid
ira, e-
jusque
effectus.*

275. Dissimilia prorsus phænomena odium edere solet, quamvis nihil aliud sit quam ira inveterata, quæ ex habitu externo corporis non percipitur. Siquidem morbosæ affectiones lentius in odio ingruunt, secus ac fit in ira. Facit autem lentitudo hæc, ut odium ad eosdem morbos disponat, qui & tristitiæ & libidinis (n. 273.) sunt proprii. Enim vero, ut in his affectibus, ita in odio, animus una eademque forti & perpetua cogitatione vexatur: immo adeo menti cogitatio in hæ-

*Quid o-
dium, e-
jusque
effectus:*

inhæret memoratis affectionibus respondens , ut eandem nobis etiam insciis in somno foveamus ; sæpe enim fit , ut dormiendo id , cuius amore incendimur , aut possidere aut amittere ; vel id , quod cum dolore perdidimus , iis amittere momentis , aut præter spem recuperare ; vel demum eum , quem odio persequimur , punire nobis videamur .

Quid terror ac metus, & qui horum effectus. 276. Denique *terror*, quo præsens periculum expavescimus, & *metus*, qui est futuri mali nimis sollicita præsensio, affectiones & ipsæ sunt non parum reformidandæ. In terrore enim cor vehementer palpitât, & vi adeo ingenti in vasa impetit, ut hæmorrhagias aliquando intulerit, easque lethales: sensus frigoris repente ingruit; pallet facies; totum corpus concutitur; muscoli interdum resolvuntur, & sphincteres præcipue; fiunt mentis aberrationes, fatuitates, apoplexiæ: quæ porro singula, etsi mortem non semper inferant, corpus tamen disponunt ad spasticas affectiones; naturales excretiones impediunt; solidorum robur multum debilitant; (atque hæc quidem morbosa phænomena ad metum maxime pertinent) unde fiunt pertinaces vigiliæ, lentæ febres, cacochymia, corporis consumptio, & alia similia, quæ nullo artis præsidio dispelli queunt.

Quomodo animi affectiones generati agant. 277. Si ea quæ hætenus attulimus paullisper expendamus, palam erit, animi pathemata generatim solidorum & fluidorum vim ac motum vel intendere, vel imminuere. Non

ar-

arduum igitur erit iis, qui in Physiologia versati sunt, phænomenorum omnium, quæ ex diversis animi affectionibus proficiscuntur (quas non omnes brevitatis causa persequuti sumus) rationem reddere: nempe, posito virium & motus incremento vel decremento, effectus inde nascentes explicare. Id unum, si quid ego judico, quod ab initio proposueram, omnino cognitu est perdifficile, etsi studiosius & accuratius exploretur, videlicet, quo mechanico artificio mentis affectiones nascantur, & natæ qua ratione vim & motum augeant cum in solidis tum in fluidis, aut ratione agant prorsus contraria. Iterum dico, excogitatæ in hanc rem hypotheses problema neutiquam solvunt: pendet enim ejusdem solutio a legibus conjunctionis animam inter & corpus; quas quidem leges penitus ignoramus.

C A P U T XIX.

*De Excretis & Retentis.
Tamquam morborum causa.*

278. **S**I quid in corpore retinetur quod ex- Quid re-
tenta &
excreta
in cor-
pore præ-
sistent.
cerni deberet, excernatur autem quod
esset retinendum, morbi aut nascuntur, aut
certe corpus aptum fit, ut minima causa su-
perveniente ægrotet. De morbis itaque ex
hac causa profectis nunc primum differemus;
id tamen præmonentes, non illud nobis in
O ani-

animum induxisse, ut de omnibus & singulis sermonem habeamus: nimis quippe in longum abiret oratio, si singula persequi vellemus. Qui Physiologiæ studio strenue operam dederunt non ignorant quot sint humorum species, quæ eorum indoles, quibus inserviant usibus, adeoque quantum, iis aut retentis aut excretis præter naturæ ordinem, quantum, inquam, recta animalium corporum constitutio labefiat.

*Qua ma-
la ex ni-
mia san-
guinis e-
vacua-
tione.*

279. Exordium autem a sanguine ducemus, a quo humores omnes separantur; & propterea si periodicæ & salutares hæmorrhagiæ; si accidentales, aut quæ ex consuetudine procurari solent, sanguinis evacuationes valde naturæ modum excedant, excretiones omnes erunt imminutæ; adeoque bona, quæ ab humoribus pendent in hoc vel illo viscere secretis, & in cavum aliquod effusis ad vitæ ac valetudinis constantiam, ea, inquam, bona non erunt numeris omnibus absoluta. Verum sanguis & partium robur conservat, & calorem: & en qui fiat ut hæmorrhagiæ debilitatem afferant, & frigiditatem, tum & quamdam insensitivitatis speciem. Est autem sanguis causa præcipua, quæ vim cordis insitam ad actionem impellit; & propterea copiâ ejus imminutâ languet robur contractionis in corde; fluida lentius promoventur; minus distenduntur arteriæ, minusve atteruntur fluida, quæ proinde lentescunt, & stagnant. Nil mirum propterea si hæmorrhagias exci-
piant

piant *Cachexia*, *Edema*, *Leucopblegmata*; *Hydopes*, ac simul functionum omnium languor.

280. Quod si, contra, hæmorrhagia ^{Qua vero a suppressis evacuationibus sanguineis.} men-
strua purgatio, hæmorrhoidum fluxus, aliæque periodicæ sanguinis evacuationes imminutæ fuerint aut suppressæ; tunc, sublata æquilibrata inter solida & fluida, valetudo periclitabitur. Erunt autem mala ingruentia eorum similia, quæ in Pléthora vera (n. 121.) occurrunt; modo provida Natura, auctâ aliarum excretionum copia, effectus inde nascituros non impediat. Præ ceteris autem retentus hic sanguis aut in viscera impetit, quæ prius labem aliquam tulerunt, aut in partes nobiliores, & præcipue in cerebrum. Inde vertigines, idearum confusiones, affectus soporosi, cordis palpitationes, respirationis difficultas, præcordiorum anxietas, languor totius corporis cum sensu ponderis molesti, motus difficilis præsertim per loca acclivia, appetitus dejectio, tristitia, & alia hujusmodi. Quæ porro morbosa phænomena, etsi communia sint iis omnibus quibus sanguis aliâs periodice fluens retinetur, communissima tamen sexui sequiori, ob menstruorum suppressionem, esse consueverunt; accedentibus præterea convulsionibus, fluxu albo, pallido totius corporis habitu, chlorosi, & similibus.

281. Salivæ usus præcipuus est alimentorum sales dissolvere, ut ii linguae papillas ^{Qua mala ex salivâ non} percellere queant & saporem excitare; maxi-

secreta , me autem conducere ad alimentorum coctio-
aut secreta- nem. Igitur salivâ aut non secreta intra pro-
ta præter prias glandulas , aut præter modum secreta ,
naturâ . quemadmodum nonnullis familiare est , hebe-
 tantur digestionis vires ; depravatur ciborum
 coctio ; chylus ex alimentis emulsus crudus
 est ac tenax ; difficulter in sanguinem muta-
 tur , & proinde in humores alios , qui a san-
 guine separantur . Priora igitur phænomena ,
 quæ pendent a vitiis seu retentionis seu ex-
 cretionis in saliva , ad primas vias præcipue
 pertinent ; unde cruditates , ructus , cibi fasti-
 dium , sensus ponderis ac repletionis , nutri-
 tio imminuta , glandularum meseraicarum ob-
 structio , & similia , sunt ii effectus morborum ,
 qui originem ducunt a saliva aut non separa-
 ta in propriis organis , aut desputa præter con-
 suetudinem . Verum secreta saliva id etiam
 facit , ut corpora nequeant pinguescere ; immo
 interdum nimia ejus excretio corporis maciem
 asserre solet .

Qua ma- 282. Eadem prorsus phænomena accidunt ,
la ex non ubi lymphæ Pancreatis , ex peculiari aliquo
secreta visceris vitio , aut copiosius quam par est ,
lymphæ aut nullo modo secernatur . Siquidem pan-
Pâncrea- creaticus humor dotibus omnibus cum saliva
tis , tum convenit ; quemadmodum etiam in eo quod
et nimia spectat ad ciborum coctionem . Sed præterea
ejus sepa- humor hic bilis acrimoniam retundit ; adeo-
ratione . que , nisi , ut æquum est , separetur , vel si
 omnino non excernatur , neque absoluta ali-
 mentorum coctio obtinebitur , neque bilis a-
 cri-

acrimonia hebetabitur. Bilis propterea violentius irritabit intestina; unde dolores vel colici vel iliaci; diarrhœæ vel dysenterix ingruent; aut saltem ea mala, quæ ex depravata alimentorum coctione sequuntur. Quæ porro mala, seu cruditatis vitia, tunc etiam in promptu erunt, cum lymphæ Pancreatis copiosior fuerit quam ratio postulat. Cum enim bilis ad digestionem plurimum faciat, atque ejusdem præcipuum videatur esse instrumentum, si forte nimium a lymphæ Pancreatis retundatur, alimenta non concoquet, neque bonus chylus ex iis elicietur; languebit intestinatorum motus; ac proinde ea bona deficient, quæ a natura bilis optime constitutæ proficiscuntur.

283. Verum non solum prava bilis constitutio, propter defectum, aut excessum liquoris pancreatici, morbos affert: animale enim corpus tunc etiam patitur, cum bilis, quemadmodum fit aliquando, per vomitum rejicitur, aut cum retinetur intra proprios ductus, neque propterea in duodenum intestinum descendit. Igitur bilis defectus, seu inopia, alimentorum digestionem maxime perturbat, cruditates congregat, alvum siccam facit, appetitum deficit. Eadem mala etiam ex retenta bile promanant; præcipue autem nascitur Icterus, & ea humorum acrimonia (Cap. XI.) quæ propria est alimentorum in spontaneam degenerationem abeuntium: bile enim deficiente, alimenta, in chylum opti-

*Quæ præ-
la ex bi-
lis eva-
cuatio-
ne: tum
ex
ipsa bile
retenta.*

mum neutiquam mutata, propriam indolem maxime retinent.

*Qua ma-
la ex re-
tentis fe-
cibus, &
prius in
corpore
robusto.*

284. Retentæ quoque fæces morbos afferunt magis vel minus graves, pro ut corpus, intra quod retinentur, aut debile est, aut robustum. Alvus in robustis plerumque est sicca, eo quod fibrarum intestinalium vis humidum fere omne ex ingestis veluti emulgeat, & in lactea vasa propellat: exsiccatae propterea fæces lentius per intestinorum tubum moventur: hinc magis magisque exsiccantur; adeoque si fiat, ut per siccitatem nimiam præter naturæ ordinem retineantur, tunc mole & duritate fibras & vasa comprimunt. Ita perturbatur circulatio; cumque ex inferioribus locis nequeat sanguis libere per hæmorrhoidalis venæ truncum adscendere, hujus venæ rami ad rectum intestinum intumescunt, & hæmorrhoides inde nascuntur: quod si fibræ ac nervi intestinorum validius comprimantur, fibræ ipsæ resolutæ ad motum ineptæ fiunt. Hinc sensim venter, propter nimiam contentarum fæcum copiam, aliquando intumescit; cibi fastidium ingruit; repletionis sensus; prava alimentorum coctio; ex quo postea fit, ut siccitas alvi in diarrhœam mutetur; ubi, quemadmodum interdum accidit, ipsa alvi siccitas aut colicum dolorem, aut iliacum non moveat. Ceterum nimia fæcum congestio vasa comprimens intestinorum, cum abdomen nimis repleat, ac proinde diaphragma urgeat & vasa majora intra abdomen contenta, præ-
te-

tereaque secretiones intestinales aut imminuat aut prohibeat, nullo negotio intelligimus quomodo ex his & vertigines, & capitis repletiones proficiantur, tum & affectiones aliæ, quæ ad caput pertinent, aut viscera quæ in cavea thoracis continentur.

295. Sed in contraria etiam corporis constitutione, nempe in debilibus, fæces aliquando consistunt. Cum corpora hæc, parum ex alimentis eliciant, neque tamen, ob fibrarum debilitatem, contenta velociter & libere propellant, ita fieri videmus, ut tarda in debilibus plerumque sit alvus, neque tamen sicca, & maxima interdum fæcum copia in illis accumuletur. Atque hæc porro congestio facit, ut abdomen intumescat, respiratio turbetur, nascatur anxietas, appetitus dejiciatur, & proinde ex his causis debilia corpora ad varias ægrotationes disponantur; maxime autem ad illas, quæ ex humorum cruditate & depravata nutritione proficisci solent. Hæc summatim de retentis fæcibus, adeoque de alvi, ut dicunt, siccitate seu tarditate. De alvo nimis humida, scilicet de nimia fæcum evacuatione, & præcipue de diarrhœa, lienteria, ac similibus, sermo erit in *Symptomatologia*.

286. Quicumque urinam retinet præter consuetudinem (nam de hac quoque dicendum est) adeoque cum molestia, ad morbos disponitur non facile vincendos: quos inter principem locum tenet vesicæ dilatatio, disruptio,

Qua vero in debilibus.

Qua mala ex retenta urina.

aut saltem ea debilitas, quæ vesicæ ipsius herniam facit; ita, infirmato membranarum ipsam componentium robore, vesica urinæ expellendæ impar est, & fit *Ischuria*, seu lotii retentio, nulla remediorum vi superanda. Præterea retenta urina acrior redditur, & sensilem tunicam intimam adeo violenter irritat, ut dolor ingens, ex irritatione natus, nervorum originem vehementer commoveat, & proinde spasmi fiant & convulsiones; dum interim irritata vesica inflammatur, & abscessu aut gangræna tandem corripitur. Fac autem, ex retenta urina, mala hæctenus memorata paullo serius supervenire; attamen impedita in renibus lotii secretionem, propter ureterum & vesicæ plenitudinem, lotium ipsum intra sanguinis massam retentum, eam quaquaversum infercit, & in partes varias impetit cum insigni vitæ discrimine. Facilius autem in cerebrum vires suas exserit ob id fortasse, quod exigua & minutula vasa, quibus coagmentatur, sint omnium mollissima; hinc, si a congesto liquido comprimatur, nascitur apoplexia; sin minus, pro summa qua viscus illud sensitivitate pollet, irritans fluidum convulsiones movet, spasmos, deliria, lethargicas affectiones, atque alia porro similia.

*Quæ ma-
la ex ni-
mia uri-
na excre-
tione.*

287. Vitium, quod urinæ retentioni opponitur, in hujus nimia evacuatione situm est; & ea quidem evacuatione, in qua & vires corporis infirmentur, & corpus ipsum macescere incipiat. Enimvero per cutis poros in-
ha-

halantes tanta interdum fluidorum circumambientium vis in sanguinem infertur, ut insolita urinæ copia interdum excernatur, absque ullo valetudinis detrimento. Nimia urinæ evacuatio, primo loco proposita, dicitur Græcis *Diabethes* vera, ut ea discriminari queat a spuria secundo loco memorata. *Diabethes* igitur vera (quæ ponit aut in vasculosa renum structura peculiarem laxitatem, tamquam causam ejus proximam, aut imminutam humorum cohæSIONem (Cap. VI.) quam alii vocant dissolutionem seu divisibilitatem compositam, aut vitium utrumque) *Diabethes*, inquam, vera vitium est, quod proprie pertinet ad excreta præter naturam. Non est autem simplex eaque nimia urinæ dejectio: laxitas enim tubulorum renalium facit, ut urinæ magna copia profluentes ingestorum naturam plurimum retineant; chyloso sero sint intermixtæ; corpus proinde lenta interdum febre contabescens marcescat; universalis quidam ardoris sensus ægrum divexet; sitis eum excruciet; cutis arida fiat; vires magnopere infirmentur; coctio depravetur; & langueant naturales præcipue atque animales functiones magis quam vitales; quæ, propter totius corporis languorem in dies supervenientem, stimulis sanguinis non bene constituti vix paulo magis percelluntur, adeoque non multum a proprio munere abludere videntur,

288. Nunc de perspiratione dicemus. Perspiratio aucta præter modum, quæ ponit nimium

*Qua ma-
la per-*

*Spiratio-
nis ni-
mie.*

*Et quæ
imminu-
te aut re-
tenta.*

mium tenuium fluidorum dispendium, facit ut ceteri humores crassescant; adeoque morbi oriantur auctæ (n. 106. 107.) cohæſionis: præterea corpus debilitat; atque interdum eo usque, ut lethalis *Syncope* nimix perspirationi succedat. Contra vero perspiratio imminuta propter defectum opportunæ attenuationis retinet id, quod excerni deberet; ac proinde aut plethoram facit veram, & damna quæ ex ipsa (n. 121.) proficiſcuntur; (eo quod perspiratio ceteras naturales excretiones omnes longe superat) aut aquæ rationem in sanguine auget, & morbos exſuscitat ab imminuta humorum cohæſione (n. 108.) pendentes. Quod si materia perspirationis accurate elaborata intra corpus subsistat, ipsum corpus iners reddit, ac propterea minus aptum ad motum, nec non etiam ad sensum, tum ob nervorum compressionem a nimia vasorum distentione ortam, tum etiam quod cutis papillæ ex inopia perspirantis vaporis non ea teneritudine pollent, quæ ad accuratum sensum requiritur. Ceterum perspiratio hæc retenta, ubi vel ad renes traducta urinæ copiam non augeat, vel impetens in intestina alvum non solvat, quemadmodum accidit aliquando, & copiâ, & peculiari naturâ quasi urinosa, inflammationes movet sive in externis partibus, sive in internis, acutas febres producit, partium intumescencias cum dolore, rheumaticas affectiones, & præcipue *Rheumatismum* proprie dictum, aliosque hujus generis morbos.

289. Eadem fere est ratio sudoris nimii, ^{Quæ ma-}
 qui ab iisdem causis nascitur quæ augment per- ^{la sudo-}
 spirationem; nisi quod cum causæ istiusmodi ^{ris nimii,}
 majori nisu agant, & brevi temporis inter- ^{& re-}
 vallo magnam fluidi aquei copiam de corpo- ^{tenti.}
 re eliciant, ita promptiores effectus edunt;
 & eos quidem, qui auctæ humorum cohæsi-
 onis (n. 106. 107.) sunt proprii: dummodo
 tamen sudor eam non habeat indolem, quam
 Medici dicunt *colliquativam*; in qua nempe
 humores propter sublatam necessariam cohæ-
 sionem minima quæque loca subeunt, atque
 iis copiose effunduntur; tunc enim sudor cor-
 pus brevi dissolvit, & mortem infert. Si au-
 tem sudor, qui inter naturales excretiones
 nequit annumerari, superveniente frigore co-
 hibeatur, tunc partes inflammat, ad quas re-
 pulsus traducitur, & ad eosdem morbos di-
 sponit, ad quos prohibita perspiratio dispo-
 nere consuevit.

290. Tandem nimia feminis effusio sum- ^{Quæ ma-}
 mam affert debilitatem, inde motus inertiam, ^{la ex ni-}
 insignes capitis dolores, visus hebetudines, ^{mia se-}
 fatuitates, lentas febres, tabem, eamque præ- ^{minis ef-}
 cipue, quam Clinici *dorsalem* appellant. Ex- ^{fusione.}
 cretio insueta liquoris maxime elaborati; par-
 tium generationi inservientium sensus exqui-
 sitissimus; convulsio, quæ excretionem præce-
 dit & comitatur; vis ingens plerumque, &
 non raro diu permanens, imaginationis vene-
 reæ, qua commune sensorium torquetur;
 hæc, inquam, omnia morbidarum affectio-
 num

num inde nascentium rationem exhibent. Qui desiderant accuratam & numeris omnibus absolutam malorum enumerationem, quæ ex nimia feminis effusione suboriuntur, consulant Celeber. Tissoti opus, cui titulus *Onanisme*.

Qua vero ex retento ipso semine.

Raro accidit ut ex eo humore retento valetudo infirmetur: non desunt tamen exempla de varicibus seu dilatationibus valde dolentibus in funiculo spermatico, & de testium tumore in nostro sexu; quemadmodum de mania uteri seu furore, ut dicunt, in sexu femineo, tum de tumoribus ipsius uteri immedicabilibus. At æque raro contingit, ut hic humor nimia copia aggestus, in iis præcipue qui *salaces* dicuntur, nocturnas pollutiones non moveat, quæ, si frequentiores fuerint, multum debilitant, & lentas febres ac marasimum quandoque inferunt.

Num retenta & excreta eosdem in omnibus morbos excitent.

291. Quæ hætenus proposita sunt de vitiis retentorum atque excretorum, etsi paucis ac leviter attigimus, sufficere videntur ad intelligendum, quantum & quomodo retenta atque excreta animaleconomiam turbare queant, ac proinde humanum corpus disponere ad varias morborum formas. Hæc autem dispositio neque semper locum habet, neque semper eadem est: in morbidis enim affectionibus quæ ab enarratis vitiis ortum ducunt indoles inest diversa, & vis major vel minor pro diverso individuorum temperamento, robore, atque peculiari constitutione seu causa prædisponente interna, pro vario

viſtus genere, natura cauſæ remotæ ſuperue-
nientis, ac ſimilibus. Et revera non raro ac-
cidit, ut nonnulli inſuetas & copioſas evacua-
tiones, aut naturalium quarundam vel ſuppreſ-
ſionem vel imminutionem ferant abſque da-
mno; dum interim alii ab omni eo, quod in
his evacuationibus præter conſuetudinem eſt,
non parum læduntur. Idem prorsus de erro-
ribus circa res alias nonnaturales dicendum eſt.
Facit autem hoc diſcrimen, ut menſura ex-
ceſſus vel defectus in evacuationibus accurate *Corolla-*
ſtatui non poſſit: atque adeo attenta tantum *rium.*
ac repetita obſervatio occurrentium phænome-
norum, quoties naturales evacuationes a conſue-
tudine recedunt, lucis aliquid poteſt affundere.

292. Interea tertiæ Pathologiæ parti finem
impoſuimus; illi nempe quæ circa morborum
cauſas verſatur. Non me præterit in harum
cauſarum cenſu a præſtantiffimis Pathologis
numerari etiam calculos, vermes, tum & id
omne, quod corpori præter rationem aut na-
turæ ordinem exterius admovetur. Verum cum
hæc, a Pathologis leviter indicata, fuſius a
Præcticis pertractentur, utpote agentia, quæ
morbos conſtituunt per ſe, ſive peculiareſ,
quemadmodum dici ſolet; non videtur ab re
Tirones admonere, ut in his etiam illuſtrium
Præcticorum opera conſulant. Ita abſoluto
Tractatu de morborum cauſis cum in genere
tum in ſpecie, a quarta Pathologiæ parte
protinus exordiemur, quæ nempe ſpectat ad
Symptomata morborum.

PATHOLOGICÆ

P A R S IV.

G A P U T XX.

De Symptomatologia generatim.

*Quid sympto-
ma, &
que ejus
indoles.* 293. *S*ymptomatis nomen in morbis semper apud Medicos usuvenit. Definiri posse videtur affectus præter naturam, aut, si placet, phænomenon (nempe aliquid observatione dignum) quod morbis adjungitur, ab iisque proficiscitur. Horum affectuum seu symptomatum indoles in eo sita est, ut ipsa symptomata vel ad aberrationem aliquam functionum earum pertineant, quæ in statu secundum naturam exercentur; vel ad vitia excretorum ac retentorum; vel demum ad qualitatum sensibilibum mutationes; nempe coloris, intumescentiæ, frigiditatis aut caloris, asperitatis aut levitatis, humiditatis aut siccitatis, demum odoris in partibus aut in excretis, attenta harum qualitatum natura, & similia.

*An symptoma &
morbis
sint unū
& idem.* 294. Hæc symptomatum indoles, eorumque cum morbis constans ac perpetua conjunctio, dubium movere potest, num videlicet symptoma & morbus inter se differant, an vero sint unum & idem. Ad hanc dubi-

ta-

tationem tollendam præstat animadvertere, fieri aliquando ut symptoma morbum constituat, etsi pars ipsius morbi frequentius sit. Ita hæmorrhagia, urinæ retentio, diarrhœa vomitus, cephalalgia, aliæque affectiones, interdum sunt morbi per se, interdum vero morbis adiunguntur. Non sunt igitur confundenda symptomata, quæ sunt per se totidem morbi peculiare, cum iis quæ morbos comitantur: secus, ut plura symptomata in uno morbo sæpe coniunguntur, tot essent morbi in eadem ægrotatione seorsim considerati, quot symptomata: & præterea ubi præcipuum inter symptomata vanesceret, morbus ipse esse desineret; quæ porro duo cum rationi tum quotidianæ observationi refragantur. Nam, ut ad rem confirmandam exemplo utamur, febris, dolor, pulsatio, rubor in parte aliqua exteriori, inflammationem simul constituunt, eamque indicant; neque tamen hæc symptomata tamquam totidem morbi, aut inflammationes peculiare habenda sunt. Quod autem pertinet ad symptomatum quorundam absentiam superstiti morbo, res patet in plerisque ægrotationibus, & in inflammatione præcipue, in qua si dolor cessat sine causa manifesta, non ideo statim inflammatio tollitur; immo hæc doloris cessatio solet gangrænam significare.

295. Forte hæc symptomatum modo præsentia modo cessatio, morbo aut ^{Quot} vigente aut ^{sympto-} sublato, ea fuit, quæ Medicos impulit ad ^{matum} sym-

species a Medicis considerantur. symptomata ipsa in peculiare classes disper-
 tienda; cum ii nempe docuerunt alia esse
symptomata morbi; alia *symptomata causæ*; de-
 mum alia esse *symptomata symptomatum*: quæ
 porro omnia sunt inter se distinguenda, ut
 accidentia morbi ad suas proprie causas refe-
 rantur; atque ita præcaveatur confusio, quæ
 in Medicæ artis ministerio solet esse maxime
 periculosa.

*Quid sit sympto-
 ma mor-
 bi.* 296. Est autem *morbi symptoma* ea muta-
 tio, sive in functionibus, sive in excretis, si-
 ve in qualitatibus sensibilibus, quæ proxime
 pendet a morbo, ejusque præsentiam signi-
 ficat. Habet igitur ad morbum eam ratio-
 nem, quam morbus ipse habet ad causam
 suam; quæ cum sæpius ex plurium conditio-
 num concursu (n. 204.) componatur; ita
 fieri potest, ut *symptoma morbi* plurimis &
 ipsum symptomatibus ortum debeat, quæ ab
 iis conditionibus pendeant, a quibus causa ip-
 sa morbi profecta est. Hinc maxime prode-
 rit *morbi symptoma* a ceteris symptomatibus
 distinguere, illudque penitus cognoscere: dum
 etenim morbi præsentiam demonstrat, simul
 etiam nos monet, quæ sit ipsius morbi natu-
 ra; & revera non prius deficit hoc sympto-
 ma, quam morbus ipse deficiat. Exemplum
*Exempla hujus sympto-
 matis.* symptomatis istiusmodi summus perhibuit
 Boerhaavius in febre illa, quæ *ardens* dicitur,
 tum & in Pleuritide. In ea enim febre sum-
 mus fervor est *symptoma morbi*; in Pleuritide
 autem est difficilis respiratio.

297. *Symptoma causæ* ea est mutatio, quæ *Quid sit*
 non a morbo, sed ab ejus causa proxima pro- *sympto-*
 ducitur. Ita, ne recedamus ab exemplis su- *ma cau-*
 perius adductis, febris ardentis causa, si Boe- *sa.*
 rhaavium audimus, est attritus nimius inter
 solida & fluida reciproce, tum & inter par-
 ticulas fluidorum. In hoc attritu rarefcit san-
 guis, vascula urgentur ac distenduntur, ea-
 que præcipue, quæ vix aut ne vix quidem
 circumpositis partibus fulciuntur. Ita vascula
 intra narium cavitates hiantia, in febris hu-
 jus impetu vel disrupta, vel in suis extremi-
 tatibus diducta nimis, sanguinem sæpe fun- *Exempla*
 dunt; atque hæc narium hæmorrhagia in ar- *hujus*
 dente febre erit *symptoma causæ*. In Pleuriti- *sympto-*
 de vero, cujus causa est congestio sanguinis *matris.*
 phlogistici (n. 145.) intra minima pulmonum
 vasa arteriosa ac rubra, aut intra cellulas,
 tussis, quæ Pleuritidem comitatur, erit *sym-*
ptoma causæ; quicquid enim bronchia irritat,
 tussim mover. Ceterum *symptoma causæ* in *Quod sit*
 hoc differt a *symptomate morbi*, quod inter- *discrimē*
 dum vanescit morbo etiam permanente, aut *inter*
 incrementum suscipiente; interdum vero su- *sympto-*
 perest, morbo aut penitus, aut maximam *ma mor-*
 partem devicto: immo *symptoma* istiusmodi *ti &*
 aliquando est adeo vehemens, ut magis æ- *causa.*
 grum urgeat quam morbus ipse, ac proinde
 omnem Medici attentionem exposcat; id quod
 in hæmorrhagia superius indicata, si ea mo-
 dum excedat, est manifestum.

Quid sit
sympto-
ma sym-
ptomatis.

Exempla
hujus
sympto-
matis.

298. Demum *symptoma symptomatis* ea est mutatio, quæ proxime proficiscitur aut a symptomate morbi, aut a symptomate causæ. Ita sitis ingens in febre ardenti, aut capitis dolor, est *symptoma symptomatis*; in Pleuritide autem esse potest Phrenitis, aut delirium simplex, cum ex difficili respiratione sanguis intra cerebrum retardatur. Atque tertia hæc symptomatum species ejus est ingeni, ut sublato symptomate, a quo, tamquam a causa, profluebat, *symptoma symptomatis* evanescat.

Quæ sym-
ptomata
dicantur
epigeno-
mena.

Qui ho-
rum sym-
ptomatum
fontes.

299. Hæc de triplici specie symptomatum, quæ in morbis (ex mente Pathologorum) debent maxime a Medicis considerari, quatenus præcipuam morbi partem constituunt, quemadmodum satis notum est atque exploratum. Verum alia etiam species adjungitur, eaque pertinet ad phænomena quædam peculiariora, quæ aliquando in morbis occurrunt, & a causa aliqua nunc primum nata, sive externa sive interna, proficiscuntur. Vocantur symptomata hæc Græcis *epigenomena*, Latinis dici possunt *supervenientia*. Homo, bona vel mala valetudine utens, variis aeris vicissitudinibus, qualitate & copia alimentorum, vi pathematum animi, tum & eorum omnium, quæ extrinsecus supervenire possunt, plus minus commovetur; immo ægrotans turbatur etiam nonnihil medicamentorum efficacia. Peculiaris præterea individuorum constitutio; atque

atque hinc vis insita musculorum paullo major, ac proinde minimis stimulis in motus ingentes ac diuturniores erumpens, vel torpor & languor vis ejusdem: tenuis & laxa fibrarum compages, aut earum robur & firma cohæsiō: sensus in nervis exquisitus nimis, aut præter naturam obtusus: major aut minor imaginationis vis: epidemici cujusdam morbi indoles si forte per ea tempora grassetur: interna dispositio ad morbos vel hæreditarios, vel congenitos, vel olim acquisitos (quorum reliquæ intra corpus supersunt) hæc, inquam, omnia ac similia conditiones sunt hujusmodi, quæ valde possunt ægrotantium corpus mutare. Hinc fit, ut aliquando nonnullis individuis, vel ab externis agentibus, vel a principio aliquo occasione morbi intus evoluta, aut convulsionēs superveniant, aut stupiditates, aut deliria, aut partium dolores, aut morbi, quibus olim fuerunt obnoxii, ac molestiæ aliæ, quæ idcirco cum indole morbi non satis convenire videntur, quod alii, iisdem morbis affecti, symptomatibus aut affectionibus paullo ante memoratis nequaquam vexentur.

300. Hæc, atque alia ejusdem indolis symptomata, ea sunt, quæ supervenientia dicuntur, & quæ fere semper morbum exasperatum significant: aut enim vim augent prioris morbi, si forte affinitatem habeant cum hujus symptomatibus aut causis unde processit, vel novum morbum indicant priori additum,

*Quid
sympto-
mata in-
dicent
superve-
nientia.*

ubi hæc symptomata ab alia causa ortum ducant quam ab illa, quæ priorem morbum in-
Num Epi- tulit. Ex quibus patet epigenomena non ita
genomena esse cum morbis omnibus & singulis conjun-
cunctis cta, ut sine iis morbus esse non possit. Hinc
morbis a- fortasse distinctio orta est in *symptomata neces-*
dyngan- saria, & non necessaria; quæ porro quid signi-
tur, & ficient ex ipso nomine perspicuum est. Atque
que inde hæc postrema symptomatum distinctio in ne-
orta sit cessaria & non necessaria, in aliis etiam sym-
distinctio. ptomatum speciebus (n. 297. 298.) locum
 habet; non semper enim in ardenti febre, ut
 uno utar exemplo, narium hæmorrhagia con-
 jungitur; quemadmodum non semper in aliis
 febribus aut sitis adest, aut capitis dolor, aut
 aliud simile.

Qui com- 301. Nihilominus inter hæc symptomatum
munis distinctiones atque descriptiones, quas fusius
Clinico- Pathologi persequi solent, fateri oportet, eas
rum mos a plerisque Clinicis non tanti æstimari, ut in
in sym- Medicina facienda, symptomata seorsim consi-
ptomati derent, atque ea discriminent inter se. Re-
conside- ctene, an non, aliorum sit judicium. Interim
ratione. receptus apud ipsos mos est, symptomata om-
 nia simul considerare, ex quorum congerie
 morbus componitur: inter ea vero, quæ sunt
 graviora maxime attendunt, eaque sibi, tam-
 quam principem morbum, averruncanda aut
 lenienda proponunt. Verum qui in arte no-
 stra magis excellunt necessaria symptomata,
 quæ a morbo proxime pendent, a non neces-
 sariis distinguunt, & præterea attente præca-
 vere.

vere solent, ne quædam phænomena in mor-
bis occurrentia, præcipue circa acutorum vi-
gorem, sibi protinus sedanda assumant: per
ea enim tempora, insolita quædam sympto-
mata ingruere ut plurimum consueverunt,
quæ a Boerhaavio (Instit. Rei Medic. n. 934.)
dicuntur *critica*, quatenus imminem criti-
cam evacuationem præcedunt. Forte sympto-
mata istiusmodi critica ea sunt, quæ nonnul-
lis appellantur *vires naturæ medicatrices*; quasi
nempe dicant, Naturam, seu animalem œco-
nomiam, vi morbidæ materiæ violenter irri-
tatam insurgere, & in vehementes motus e-
rumpere, quibus irritantem materiam dis-
pellat.

*Quæ
cautiones
adhiben-
da.*

*Quæsym-
ptomata
critica,
& quo-
modo a
nonnul-
lis appel-
lata.*

302. Antequam huic capiti finem impona-
mus, monere præstat Adolescentes, ex accu-
rata symptomatum consideratione, & philoso-
phico eorum examine rectam medendi ratio-
nem maxime pendere. Ita enim morborum
indoles ac natura cognoscitur, eorumque e-
ventus prænunciari potest una cum mutationi-
bus, quæ in morbi curriculo non raro so-
lent supervenire. Atque hinc patet ipsa sym-
ptomata interdum usurpari & haberi tamquam
signa indicantia morbi naturam, eventum, &
mutationes, quæ in morbis contingunt. Di-
scrimen præcipuum inter symptomata & si-
gna in eo situm est, quod priora consideran-
tur simpliciter tamquam functionum læsiones,
aut vitia excretorum, aut sensibilium quali-
tatum (n. 293.) mutationes; quæ omnia e-

*Quæ uti-
litas cõ-
sidera-
tionis
sympto-
matum.*

*An sym-
ptomata
sint etiã
signa, &
quantum
inter se
differant.*

vadunt signa, sicque symptomata signa appellantur, quoties ex iis aut functionum læsionibus, aut vitiis excretorum, aut sensibilibus qualitatibus mutationibus, demonstratur, ut verbis utar Boerhaavii (loc. cit. n. 875.) *præsentia, natura, status, eventus, tam sanitatis, quam morbi & mortis.*

303. Hæc de symptomatibus generatim; nunc de iisdem singillatim agemus: nempe primum de diversis functionum læsionibus; deinceps de mutatione qualitatibus sensibilibus. Nam quod pertinet ad vitia excretorum & retentorum, quæ & ipsa inter symptomata numerantur, cum hac de re Cap. XIX. verba fecerimus, ea nunc silentio præterimus.

G A P U T XXI.

De Symptomatibus speciatim & primum de Dolor.

Quid sit dolor. 304. **M**Ultis sane morbis adjungitur affectus ille præter naturam, seu symptoma illud, quod vocatur *dolor*; species nempe sensationis, ut dicunt, nervorum & partium earum propria, per quas nervi distribuuntur, & nervi quidem apti, qui possint effectum receptæ ab externis rebus impressionis animæ communicare. Definitur autem a nonnullis distensio fibræ sentientis rupturæ proxima: rectius tamen ab aliis, tristis sensatio, quam ea ratione mens percipit, ut
eam

eam referat ad partem corporis, cui ex causa aliqua, five externa five interna, vis præter naturam infertur.

305. Quæ sit natura hujus sensationis penitus ignoramus. Neque enim quisquam potest aliquid mente concipere quod ad cogitationem peculiarem non pertineat, & dolor sane cogitatio non est. Dum aliquis dolore torquetur, nunquam in eam cogitationem adducitur, ut existimet, aliquid extra ipsum esse posse, quod simile sit sensus doloris: sed neque sedato dolore, inter omnia quæ sensus commovere possunt, aliquid reperire fas est, quod cogitationem in mente excitet doloris similem. Instrumenta duntaxat licet invenire, quæ corpori violentius applicata dolorem movere possunt. Ut ut autem hac de re sentendum sit, certum exploratumque est, tunc solum haberi dolorem, quandocunque partes sentientes, prius recte constitutæ, adeo violententer afficiuntur, ut earum vel nexus, vel tonus, ut dicunt, vel elementorum componentium *symmetria* ab externis vel internis agentibus mutantur, & validam in mente sensationem excitent.

306. Si hæc fiant ab externis causis, quæ nempe sentientes partes distrahant, pungant, discindant, contrahant violententer, comburant, contundant, distorqueant, aut alia ratione lædant, non difficile est mechanicam doloris causam cognoscere; quatenus ea ad vim illatam, ad instrumentorum & agentium quo-

Num natura hujus sensationis innotescat.

Qui dolor causam mechanicam notam habens, qui vero non.

*Quid
conjectā-
dum in
dolore ex
causa i-
gnota.*

rumcunque figuram, vel ad partium compo-
nentium indolem referri debet. At si dolor a
causa interna oriatur, ponere oportet acce-
liquod intra corpus natum vel evolutum,
quod eam afferat partium sentientium consti-
tutionem, quæ in dolore requiritur: aut, ubi
dolor sine acce nascatur intus evoluto, conji-
ciendum videtur a causa aliqua ignota com-
mune sensorium ita fuisse mutatum, velut si
potentia quædam, ad dolorem movendum ido-

*Quid
conjectu-
ram con-
firmet.*

nea, reipsa præsens esset. Medicamenta acra,
venena assumpta, vel clam intra corpus inve-
cta, cibi acrioris naturæ, interiores viscerum
ac partium inflammationes, quæ omnia dolo-
res varios pariunt, satis nos docent ab inter-
nis etiam agentibus doloris sensum excitari.
Deliria autem & insomnia, inter quæ de
præsentī dolore aliquando conquerimur, quam-
vis delirio sedato aut experrectis sensuum no-
strorum fallacia nobis sit manifesta, id con-
firmare videntur, quod de communis senso-
rii mutatione ex causa aliqua ignota paullo
ante proposuimus; ut nihil dicamus de do-
loris acerbitate, quam nonnulli lamentantur
in partibus, quæ multos ante annos fuerunt
amputatæ.

*Qui effe-
ctus do-
loris.*

307. Quicunque autem sit modus, quo per
nervos ad commune sensorium impressionum
externarum effectus traducuntur, damna quæ
a dolore procedunt, tamquam a causa, hu-
jusmodi sunt. Jactatio corporis major vel mi-
nor primum se se prodit, quasi, etiam sine
præ-

præsenti mentis consensione, corpus eum situm quærat, in quo doloris violentia, si fieri potest, nonnihil leniatur: ex hac autem corporis agitatione sequitur labor, lassitudo in toto corpore, & demum impotentia ad motum. Commune sensorium, vi doloris labefactatum, eum statum nequit adipisci, qui ad somnum requiritur & accuratam idearum comparisonem; unde & pervigilium, & delirium, atque interdum etiam furor ac desperatio supervenit. Si enim quicquid sensuum organa violenter commovet somnum impedit ac mentem perturbat; multo magis, ubi commune sensorium præ dolore nimis valide afficiatur, hæc sunt eventura. Præterea in parte quæ dolore angitur, præsertim si ea muscularis fuerit, aut eam muscoli circumsepiant, tremor subrepat, vel violenta agitatio, vel spasmus; irritati namque muscoli alterne contrahuntur violenter & relaxantur, vel diu permanent in contractione; augetur in eam partem humorum affluxus & fit congestio; calor ex attritu, & probabiliter ex evoluto phlogisto, incrementum capit, unde febris sequitur & inflammatio, inde abscessus, gangræna, stupor & resolutio, quæ a congestione & inflammatione oriuntur.

308. Verum non ex dolore quocunque maxima modo memorata proficiuntur; neque enim hæc a molestis quibusdam sensationibus sunt metuenda, quæ ad classem dolorum referri

Nā maxima hæc omnibus conveniunt

*Dolestis
sensatio-
nibus.*

ferri debent, quamvis dolorem proprie dictum non constituent: cujuscumque sunt pruritus, impetigo, scabies, pernio, crustæ, aliaque cutis vitia: hæc enim tunc solum dolorem movent, proprie dictum, cum ipsam cutem inflammant. Ceterum mala graviora aut leviora, quæ ex dolore instant, respondent viribus agentium quæ dolorem excitant; naturæ, actioni, atque usus sui partis dolentis; vehementiæ symptomatum, quæ inde sequuntur; & demum peculiari individuorum constitutioni; cum molliores viri, & feminae præsertim, ex minimis stimulis acriter interdum doleant & convellantur. Atque hæc quidem peculiares individuorum aut partium constitutiones, quas Græci dixerunt *Idiosyncrasias*, etsi maximam partem sint congenitæ, nihilominus etiam ex morbo, aut ex causa alia interdum acquiruntur: accidit quippe aliquando, ut phlegmaticum temperamentum propriam, atque universalem, ut ita dicam, stupiditatem, in acerrimum partis alicujus sensum convertat.

CAPUT XXII.

De Anxietate.

309. **A**Nxietas, quæ aliis etiam Inquieta- *Quid sit*
tio dicitur, vitium est quod ex *anxietas.*

quorundam sententia ad facultatem motricem, ut appellant, omnino pertinet; quatenus corpus sub hac affectione huc illuc immodice jactatur. Rectius autem ad mentem spectare videtur, cum corporis agitatio sit ipsius anxietatis effectus, neque semper cum anxietate conjuncta sit. Definiri propterea potest pre-mens seu sollicita animi ægritudo & quasi de-jectio, ex metu præsentis morbi aut immin-entis (duntaxat enim ut Medici ejusmodi affectionem consideramus) magis vel minus iis molesta qui illa torquentur, cum pro ma-jori vel minori eorum sensibilitate atque di-spositione ad metum, tum pro vi causarum quæ anxietatem attulerunt.

310. Porro sensatio hæc dolori plurimum *Nū cum*
affinis est, immo cum ipso dolore conjuncta; *dolore*
nam si in ea malum imminens expavescimus, *tantum*
multo magis id est reformidandum quod præ- *conjun-*
sens est: hinc æger, præcipue meticulosus, *gatur.*
magnopere perturbatur. Verum non ideo tunc
solum anxietas adest, cum dolore angimur; &
quasi nempe anxietas sine dolore esse non pos-
sit: siquidem sensatio hæc locum etiam habet
ubi ægri dolorem nullum patiuntur. Hoc
quo-

quotidiana confirmat observatio, cum non omnibus morbis dolor adjungatur, & nihilominus in plerisque anxietas se se præbeat.

*Quid
conjiciē-
dam in
anxieta-
te sine
dolore.*

311. Cum itaque hujusmodi animi ægritudo in aliis morbis etiam occurrat præterquam in illis, qui cum dolore copulantur; idcirco, quoties ex corpore male affecto anxiamens redditur, quamvis tunc temporis dolor non instet, molestum tamen aliquid intra corpus hæere conjiciendum est, quod mentem ea ratione afficiat, ut ea præsentis vel imminenti morbi ideam sine maxima perturbatione sustinere non possit. *Maximâ* diximus, utpote quæ corporis jactationem infert, pervigilium, respirationem difficilem ac suspiriosam: quasi nempe mali perceptio non sinat ut cerebrum in eam constitutionem adducatur, quæ ad somnum, adeoque ad musculorum & sensuum omnium quietem, quemadmodum ad pectoris motum facilem atque expeditum, requiritur.

*Quot an-
xietatis
species.*

312. Si igitur propter variam individuum constitutionem contingit, ut in nonnullis vis anxietatis cum morbi viribus conveniat, in aliis vero non conveniat, quod aliqui inter ægrotantes, naturâ timidiores, ex morbo nullius fere momenti angantur premanturque, non absolum erit symptoma istiusmodi in duas species tribuere; nempe in anxietatem veram seu *Idiopathicam*, & in spuriam seu *Sympathicam*. *Idiopathicam* eam dico, cujus causæ omnes vitalium organorum, nempe

pe cordis & pulmonum, actioni, five proxime five remote, impedimenta objiciunt. Spuriā vero seu *Sympathicā* eam voco, cujus causæ, in aliis visceribus aut partibus sedem habentes, nunquam possent anxietatem movere, nisi, ob validam imaginationis vim, aut metum, nimix forent ægrotantium sollicitudines & curæ; dum scilicet alii de recuperanda amissa valetudine omnino desperant (præsertim si iis aliquid præter expectationem eveniat) alii vero, ob peculiare quasdam mentis alienationes, pericula & calamitates sibi fingunt, quæ reipsa neque adsunt, neque iis imminēt.

313. Ad primam ergo speciem pertinent primo quæcunque thoracis læsio five interna five externa, qua vel thorax comprimatur, vel resolvantur muscoli intercostales, & diaphragma, vel spasmō afficiantur: deinde pulmonum infarctus, ex quacunque tandem materia conflentur, quæ five in abscessus, five in tumores alterius naturæ, five in ulcera luxuriatur: spastica contractio in carneis fibris bronchiorum, qua aer libere ingredi nequeat atque egredi: peculiaris aeris constitutio, videlicet aut nimis frigida adeoque aereos canales violentius contrahens, aut nimis calida, aut levis nimium & adeo parum elastica, ut bronchiorum extremitates dilatare impos sit; aut humida nimis & pulmones inferciens; demum acribus principiis inquinata carneas bronchiorum fibras in contractionem adducentibus:

Quæ vitia thoracis ac pulmonis faciunt anxietatem veram.

hæc,

hæc, inquam, omnia & similia primario in pulmones agunt, qui propterea, cum sanguinem libere nequeant recipere atque transmittere, resistantiam cordi opponunt; retardatur hinc sanguis intra majora vasa cordi proxima, & proinde intra alia; quæ retardatio molestiam creat non facile ferendam (quemadmodum unicuique experiri licet si respirationem pro arbitrio cohibeat) quamque molestiam cum æger avertere omni nisu velit, nec tamen possit, in eam tristem sensationem incidit, quæ anxietas vera appellatur.

*Quæ vitiis
cor-
dis
& vaso-
rum cum
eo com-
munican-
tium.*

314. Idem præstant vitia, quæ cor vel proxime vel remote ita afficiunt, ut circuitus sanguinis retardetur, aut cor ipsum nequeat vitalem humorem facile alternis recipere atque propellere. Huc igitur pertinent cordis, auricularum, finuum, venarum, atque articularum principum dilatationes; ulcera harum partium; inflammationes; concretiones osseæ, vel tartareæ; tumores varii generis; hydrops pericardii, & mala hujus census, quæ si forte naturâ suâ lethalia non forent, quemadmodum reipsa sunt, certe lethalia fierent ob id, quod cum ægri molestiam ab his causis natam nequeant ejicere, anguntur animo, respirationem perturbant, unde anxietas ipsa in augmentum agitur, & propterea circulatio semper redditur difficilior.

*Quæ de-
sumpar-
tium quæ*

315. Pertinent hætenus dicta (313. 314.) ad anxietatem veram, quæ proxime vitalia organa male afficit; at simul etiam indicant

qua

qua ratione hæc eadem anxietas excitari pos- *in abdō-*
 sit ab iis etiam causis, quæ viscera in abdo- *mine*
 mine contenta aut comprimunt, aut obstruunt, *continē-*
 aut distendunt, replent, irritant, spasmus di- *tur.*
 vexant; uno verbo remote organorum vita-
 lium actioni impedimento sunt. Nam cum
 ab obstructione, distensione, irritatione, re-
 pletionē, spasmus, motus humorum per ab-
 dominis viscera alicubi retardetur, augetur
 resistantia contra cor non minus quam contra
 diaphragma, propter pravam abdominalium
 viscerum constitutionem; atque ita perturba-
 tur respiratio, & anxietas suboritur. Exem-
 pla horum phænomenorum, eaque sane plura
 & luculentissima, quæcunque fere perhibent
 ventriculi vitia, & affectiones cum hystericæ
 tum hypochondriacæ, quæ plerumque sedem,
 si non primariam, saltem secundariam, in
 visceribus habent abdominalibus. Atque hæc
 de ea vera anxietate, quæ vitalia viscera re-
 mote afficit; quæ quidem cum aliis visceri-
 bus, comparatis ad exercitium functionum re-
 liquarum, tantum habent commercii, ut, ho-
 rum perturbata functione, organa vitalia me-
 chanico artificio nunc explicato in consensum
 trahantur. Modo de ea anxietate, quæ alte-
 ram speciem (n. 312.) constituit, nempe de
spuria seu sympathica.

316. Anxietatem porro hanc, nempe *spu-* *Unde*
riam, ex imaginatione præsertim meticulosa *anxietas*
 ortum habere diximus. Percurramus igitur *spuria.*
 phænomena, quæ in nonnullis occurrunt ægro-
 tan-

tantibus ; ut a causa modo memorata anxietatem , de qua quæstio est , præcipue oriri manifestum fiat . Quicumque ex morbo aliquo decumbit fatis intelligit fieri non posse ut convalescat , nisi id quod morbum facit de corpore ejiciatur . Si fiat igitur , ut morborum humoris excretio retardet , & æger præcipue meticulosus sit , anxietas protinus ingruit ex frustrato desiderio valetudinis cito recuperandæ , atque ex metu interitus præmaturi . Eadem prorsus molestia eos quoque premit , qui affectibus torquentur hypochondriacis , & mulieres partu difficili laborantes ; tum eos etiam invadit , quibus calculus in vesica inest , aut urina non deicitur ; demum illos devexat , quibus aut cataractam deponere , aut os luxatum vel diffractum in pristinam sedem restituere tentant Chirurgi . Nam si accadat ut prioribus alvus nimis adstringatur (de cujus laxitate sunt semper valde solliciti) & fiat ad medicamenta rebellis ; mulieribus , instanti partu , fetus plusquam par est retineatur ; calculosis sub chirurgica operatione dirumpatur calculus intra vesicam , aut ille præ nimia mole , aut cum vesicæ parietibus cohæsione educi nequeat ; urinæ suppressione laborantibus *catheter* seu fistula intra vesicam induci non possit ; demum si contingat ut postremis lens crystallina aut depressioni aut educationi paullo pertinacius resistat ; & ossa vel luxata vel fracta nequeant in pristinum locum restitui , tanta animi agitatio , anxietas adeo violenta

lenta eos torquet, ut fere in animi desperationem adducantur. Similia delirantibus quibusdam fiunt ac melancholicis: illis quidem cum per mentis aberrationem de imaginario aut morbo, aut tristi aliquo infortunio falsò conqueruntur; his vero, cum in tristem aliquam cogitationem pertinacius intenti, ejus effectus præter rationem, & omni fere momento reformidant.

317. Ad hanc ipsam anxietatis speciem ea *Num ad* etiam referri posse videtur, quæ in morbis *hanc an-* quibusdam se se prodit. In febribus arden- *xietatis* tibus, & in aliarum febrium accessionibus, *speciem* sæpe ægri anxietate laborant; anxii etiam *alia re-* sunt ex virium infirmitate; tum paullo ante *ferri* criticas evacuationes: & hoc quidem postre- *queat:* mum notissimo illo Hippocratis (a.) effato confirmatur: *quibus judicatio fit, iis ante ac-* *cessionem nox est gravior.* In febrium autem acutarum accessionibus propter nimiam sanguinis rarefactionem, & pulmonum atque vasorum cum corde communicantium repletionem: in virium languore, maxime post immodicas evacuationes, quia vix tantum virium superest, quæ valeant pectus aliquantisper dilatare, & tanta est sanguinis inopia ut cor ad plenam contractionem vix incitetur: demum paullo ante judicationes, propterea quod tunc temporis morbida materia oberans, & huc illuc impetens, totam animaleconomiam vehementer commovet.

Q

318.

(a.) Aphor. lib. II. n. 13.

*Quæ in-
ter has
anxieta-
tes sit me-
ruenda.*

318. Quæ vero inter has anxietatis species sint metuendæ, supervacaneum est admonere. Enimvero omnibus planum est atque perspetum eam anxietatem esse omnium gravissimam, quæ a causis provenit vitalia organa proxime & paullo diutius obsidentibus: sunt quippe causæ istiusmodi & permanentes, & illius naturæ, ut artis præsidiiis raro admodum dispelli possint; dum contra causæ aliæ quæ in vitalia viscera remote agunt, & spuriam anxietatem constituunt, neque semper infestant, neque omnes illius sunt indolis, ut omnem omnino curationem respuant.

C A P U T XXIII.

De Symptomatibus pertinentibus ad organum Tactus.

*Quando
lædatur
sensus Ta-
ctus; &
quod ejus
organum.*

319. **T**ACTUS sensus; omnium sensuum fortasse princeps, tum quod præ ceteris latius dominatur, tum etiam quod sensus omnes ad externa præsertim organa pertinentes sunt quædam tactus species; hic, inquam, sensus tunc læditur cum vel proxime vel remote ejus organum præter naturam afficitur. At cum organum istiusmodi cutis sit, de cutis affectionibus nonnulla prænotare operæ pretium erit.

*Quot
morbis cu-
tis sit ob-
noxia.*

320. Cutis vero affectiones morbosæ ad tria veluti genera revocari posse videntur: nempe
1. ad coloris, qui cuti naturalis est, muta-
tio-

tionem: 2. ad immutatam ejus lævitatem: 3. demum ad ipsius cutis intumescantiam, seu potius peculiare tumores, eosque parvos, in ea interdum subnascentes.

321. Sed quoniam mutatus color (si maxime inflammationes excipias) tactus sensum non lædit, de quo tantummodo nobis dicere in animo est; & vitia organi tactus, quæ ad asperitatem atque ad parvos tumores in eo nascentes pertinent, ejusmodi viribus pollent, ut tactus sensum vel depravent, vel obtundant ac tollant, vel demum acuant; missis idcirco coloris mutationibus, videamus primo quæ cutim asperam reddant, ac proinde sensum hujus communis velamenti proprium altero ex modis paullo ante indicatis corrumpant.

Quare de mutato colore nihil afferatur.

Quot modis vitia cutis tactum lædant.

322. Ad cutis igitur asperitatem spectant *Pruritus*, *Scabies*, seu Græcis *Pso*ra, *Impetigo*, & *Lepra*. Est autem *Pruritus* molesta sensatio, ut vocant, quæ scabendi cupiditatem excitat, & ab irritanti materia in cutim determinata progignitur. *Scabies* vero est pustulosa cutis affectio, modo sicca, modo humida, magis vel minus pruriens aut dolorem afferens, ab eadem materia sed magis actuosius, quippe quæ cutim erodit, profecta. *Impetigo* (quæ vulgo *volatica*) est cutis asperitas ob multas squammulas parum assurgentes at plurimum pruriginosas, quæ faciem præcipue & collum infestant, ab humore ejusdem indolis derivata. *Lichen* Græcis dicitur,

Qui morbi ad asperitatem pertineant.

tactus lato modo sumptus in universa cute sedet; idcirco satis manifestum est *pruriginem*, *crustas*, *squamas*, quæ vitiis commemoratis adjunguntur, eademque aliqua ratione constituunt, sensum hunc diversimode corrumpere: proptereaque non immerito ejusmodi vitia inter causas symptomatum ad tactus organum pertinentium recenseri.

324. Hæc de cutis asperitate: si vero de *Qua cu-*
 ejus tumoribus loquamur, referri ad horum *tis vitia*
 classem possunt verrucarum genera omnia, *ad ejus*
 quorum tria præcipue numerantur; videlicet *intume-*
Acrochordones, *Myrmecia*, & *Thymia*. Et *Acro-* *scentiam*
chordones quidem verrucæ sunt de cute erum- *referan-*
 ptes, ut plurimum rotundæ, callosæ & ta- *tur.*
 men sæpe dolentes, pendulæ, ac tenui pe-
 dunculo sustentatæ, quæ manus infestant, &
 fabæ magnitudinem, quæ majores sunt, non
 excedunt: hoc vero nomine insignitæ fuerunt,
 quia ad basim, qua cutim spectant, ita sunt
 contractæ & exiles, ut pendere videantur.
Myrmecia ita describuntur, quod sint verrucæ
 non infrequenter nigricantes, lata basi & am-
 plitudinis lupino fere æqualis, in manuum vo-
 lis ac pedum plantis interdum occurrentes:
 ideo autem *Myrmecia* dictæ, quod sensum il-
 lum in cute moveant, qui mordicantis for-
 micæ proprius est. Demum *Thymia* dicuntur
 verrucæ ulcerosæ & scabræ, quæ aliquando
 nonnihil sanguinis effundunt, fabam magnitu-
 dine æquantes, atque sic appellatæ, propterea
 quod colorem habent in superficie similem

floris thymi, plantæ omnibus notissimæ. Nascentur omnes a lento ac simul aliquando irritante humore; quod palam fit ex dolore, qui his cutis vitiis interdum adjungitur. Ceterum quæ rationes fecerunt (n. 321.) ut vitia asperitatis in humano corio inter symptomata organi tactus numerarentur, eadem suadere videntur, affectiones postremo loco recensitas inter eadem symptomata locum aptissimum obtinere; veluti *clavi* & *calli* jure obtinent, qui, cuticulam crassiore reddentes, aut subjectam cutim rudi & inæquali compressione irritant, aut corporum tangibilium impressiones impediunt.

*Quæ alia
sint vitia
cutis, &
quare nō
recensetur.*

325. *Papulæ* ac *pustulæ* modo ex cute plus minus assurgentes, modo autem ipsam duntaxat commaculantes, sensum tactus & ipsæ aliquando diversimode ac præter naturam afficiunt. Idem quoque præstant vulnera, contusiones, tumores varii generis humanum corium obsidentes, animalium nonnullorum ictus, & plantarum etiam quarundam vis venenifera. Sed quoniam vitia priore loco memorata acutiarum febrium symptomata esse solent, quæ devictâ febre vanescunt; idcirco *variolas*, *morbillos*, *miliares pustulas*, *purpuram* &c. non secus ac morbos Chirurgicos, ut appellant, cutim occupantes, & de quibus secundo loco mentio facta est, minime persequemur. Ad alia igitur symptomata, quæ a causis oriuntur, cutim pariter proxime infestantibus, sermone convertemus.

326. Sunt vero causæ istiusmodi frigus, ^{Qua} non fecus ac contrectatio piscis illius, quem ^{causa a-} Latini *Torpedinem* dicunt a torpore quem ^{lia exte-} affert in sensu tactus; Itali vero *Tremola* vo- ^{riores ta-} cant, fortasse ob phænomenon violenti tremo- ^{ctum la-} ris, qui in ejus dorso subinde percipitur, ^{dant; &} quomodo. Nam frigus tantam rigiditatem papillis nerveis inducit, ut ex amissa teneritudine, quæ ad sensum excitandum in nervorum medulla requiritur, & repulso fluido quo alluuntur vasa ipsas papillas magnam partem componentia, insensiles fiant: *Torpedo* vero vix tacta tantum aliquando dorso musculos vibrat, ut ingentem concussionem explorantibus digitis & respondententi artui inferat; ex qua stupor consequitur, quasi nervi nimia hujus concussionis vi contunderentur: nisi velimus, cum Recentioribus nonnullis phænomena *Torpedinis*, & *Anguillæ* tremantis, ad electricitatem horum piscium pertinere.

327. Spectant hætenus dicta ad causas quæ ^{Qua} tactus organum, cutim videlicet, proxime ^{causa in-} afficiunt: sunt vero causæ quædam aliæ interio- ^{teriores} res, ut ita dicam, quæ sensum hunc pluri- ^{tactum} mum labefactant, immo aliquando penitus de- ^{obtu-} lent. Ad has referri debent vitia cerebri & ^{dant, ac} nervorum: observationes quippe medicæ de ^{deleant.} Apoplexia sensum tactus quandoque hebetante, sæpius autem adimente: experimenta in canibus aliisque quadrupedibus instituta, quibus de industria cerebrum compressum fuit: accidentales atque arte factæ nervorum sectio-

nes in vivis animalibus: vincula: gangrænæ: sphaceli: tumores comprimentes, & affinia satis ostendunt, cerebri, ac nervorum pressuras, aut vitia alia, sensum tactus plurimum hebetare, aut quandoque abolere.

*Quæcun-
que tactus
sensum
generati
acuant.*

328. Quod pertinet ad incrementum hujus sensationis, hoc primum cuticulæ tenuitati aut defectui debetur. Alterutro modo sensus tactus aut nimis acutus est, aut vertitur in dolorem. Et revera cuticulæ tenuitatem tactus sensum acuere, manifestum est in recentibus cutis cicatricibus, quæ longo temporis intervallo corporum contactum sine molestia ferre non possunt. Idem prorsus evenire solet iis, qui manus aut pedes calidæ immergunt, easque partes paullo fortius abluunt; præsertim si aquæ calidæ aut sapo aut cinis adjunctus fuerit: ab his enim agentibus attenuatur cuticula, & cutis oleum papillas & cuticulam ipsam obungens averritur, quo papillæ magis nudæ corporum in ipsas incurrentium vi paullo violentius commoventur. Quod autem tactus sensus aliquando in dolorem vertatur, nimia cutis distensio, ejusque irritatio confirmat: adeoque ad causas, quæ tactus sensum augent, pertinent quoque inflammationes, tumorem cutis quasi repente distendentes, ulcera præcipue recentia, vulnera, contusiones, & similia. Neque inter has causas silentio prætereunda sunt vitia illa nimie sensilitatis, quæ interdum in affectionibus hysteriis, hypochondriacis, spasticis ingruere so-

solent. Loquor de horum affectuum paroxysmis, sub quibus, etsi raro, nonnunquam tamen accidit ut ægri, vel ex minimis cutis irritationibus, violenter commoveantur.

CAPUT XXIV.

*De Symptomatibus pertinentibus ad
organum Visus.*

329. **V**idendi facultas, ea ratione læditur *Quot mō-
dis visus
sensus
lædatur.* aliquando, ut vel infirmetur & pereat, vel incrementum suscipiat, vel demum depravetur. Quoniam vero hæc vitia partim a læsione eorum, quæ oculum circumstant, proficiuntur, partim a vitio organorum, quæ oculi bulbum componunt, idcirco de his ordine & singillatim agemus.

330. Primum itaque ossa orbitam componentia aut carie vexari possunt, aut in tophos atque exostoses nonnunquam excrescere. *Quæ vitia orbis
te, &
glandula
lacrymalis.* Lacrymalis glandula potest & ipsa intumescere, obstrui, inflammari, verti in scyrrhum & cancerum: quæ sane vitia aut nervos & musculos irritant, aut bulbum comprimunt. Si irritant, præter dolorem tunc ingruentem, *Quid ex
his se-
quatur.* & effectus, qui ex dolore (n. 307.) prodeunt, contracti muscoli oculum ducunt ad partem ex qua producantur, & fit *Strabismus*: si comprimunt, mutatur oculi figura, perturbatur humorum circuitus, axis visus & lucis radii in opportunum focum non coeunt; adeo-

adeoque primum videndi facultas elanguet, omnia confusa apparent, duplicata, neque in propria eorum distantia.

Quæ vitia palpebrarum, & qui horum effectus. 331. Palpebræ ipsæ interdum inflammantur, intumescunt, suppuratione vexantur, concresecunt insimul, fiunt paralyticæ, spasmō afficiuntur, granulis huc illuc erumpentibus aliquando disseminantur. Porro ex variis hisce vitiis turbatur visus: nam inflammata, suppurata, tumentes, & dolent, & libere moveri nequeunt super oculi bulbum: ideo oculum abluere, lacrymas ad internum angulum determinare, pelluciditatem in cornea servare non possunt, unde visus hebetudo. Si paralytica fiat superior palpebra, perit videndi facultas, quod depressa & resoluta bulbum contegat; idemque accidit si palpebræ insimul concresecant. Quod si fuerint spasmō affectæ, ex resecto bulbo interiores oculi partes vi lucis diutius percelluntur quam par est; adeoque, præter mala inflammationis, & inflammationis ipsius effectus, illud etiam accedit, quod partes oculi interiores assidua luminis actione percitæ quasi occallescent, & progressu temporis videndi facultas omnino tollitur. Granula autem ex palpebrarum corpore erumpentia vitium in sebaceis glandulis significant, quæ obstructæ limimentum non separant lacrymis admiscendum, & lubricando oculo adeo necessarium: præterea sic tumentes inæqualiter propriam levitatem amittunt, adeoque oculum vitiosa

tiōsa aut intumescētia aut asperitate irritant.

332. Ipsæ etiā lacrymæ, cum nimis abundant, aut acres sunt, aut deficiunt, videndi facultatem obtundunt. Nam, ubi nimia quantitate peccant, cum intra lacrymalia puncta, ad interiorem extremitatem utriusque palpebræ locata, & annexos lacrymales tubulos copiosus humor omnis ferri non possit, neque totus per genas protinus descendere, retardatur inter palpebrarum aperturam, & visus ideo turbatur, quod lucis radii ab humore illo refringuntur antequam corneam subeant, contra naturæ leges; ubi humor acer sit, oculum irritat atque inflamat. Atque hæc quidem irritatio, & consequens inflammatio, in lacrymarum etiā defectu locum habet: neque enim abluitur oculus, & humor in minimis vasculis retardatus stimulantem indolem adipiscitur.

333. Hæc eadem visus hebetatio, quæ a lacrymali humore nascitur inter palpebras retardato, contingere etiā potest ex vitio constructionis in limbo cartilagineo alterutrius palpebræ, tum & ex vitio carunculæ lacrymalis: vitio quidem illius limbi, si in palpebrarum conjunctione earum extremitates arcuatæ non apte congruant inter se, atque ita malignius conniveant; vitio autem lacrymalis carunculæ, si ea forte intumescat, & lacrymis viam impediat. Denique ea visus debilitas, quæ a lacrymis oritur inter palpebras retardatis,

Qua vitia lacrymarum, & quid præstent.

Qua vitia tarsi palpebrarum.

Et caruncula lacrymalis.

dati, ibi est frequentior ubi memorata puncta, aut lacrymalis saccus, aut canalis nasalis obstruente humore repleantur; quæ dum fiunt, aut fistula lacrymalis præsens est, aut sensim sensimque subnascitur.

Quæ vitia nervorū. 334. Ad hæc, vitia nervorum omnium qui oculo prospiciunt, & muscutorum qui bulbum movent, videndi facultatem aut debilem faciunt, aut prorsus extinguunt. Si igitur nervi oculorum motibus famulantes, in eorum origine vel progressu, aut compressione, aut alia quacunque ratione propriam integritatem amittant, perit bulbi motus, qui a musculis perficitur eos nervos accipientibus; proptereaque bulbus ipse haud amplius movetur. Idem fit si recti musculi simul omnes æqua vi spasmo afficiantur, & præterea bulbus ducitur introrsum: si obliqui, ducitur extrorsum, & deformiter protuberat. In utroque casu ea duntaxat externa corpora conspici possunt, quæ e directo pupillæ posita sunt. Quod si enarrati musculi convellantur inæqualiter, aut eorum alter, trahitur bulbus ad eam partem, quæ convulso musculo respondet, & fit *Strabismus*, qui tunc etiam locum habet, ubi alter ex iis musculis resolvatur: tunc enim majori vi agit musculus *antagonista*.

Quæ vitia adnatæ. 335. Denique adnata seu conjunctiva, quæ certissime supra corneam ipsam decurrit, præter communia atque obvia inflammationis vitia, quibus est obnoxia, congestiones patitur, cras.

crassitiem nimiam, opacitatem, degeneratio-
nem in vesiculas modo majores, modo mino-
res, easque vel aqueo, vel glutinoso, vel de-
mum putrido humore turgentes; denique in-
terdum ulceribus obsidetur (id quod etiam la-
mellis corneam componentibus familiare est)
atque ita visum miris modis perturbare po-
test. Tantum autem aliquando crassescit adna-
ta, ubi præsertim semilunarem membranam
facit, ut hæc ipsa membrana super corneam
protenfa vitium illud afferat, quod dicitur
unguis, pterygium, sarcosis; quod sane vitium,
etiam carunculæ lacrymalis productioni ali-
quando debetur.

336. Hæc de vitiis, quæ ad partes perti-
nent oculo circumpositas, nec non etiam ad
oculi bulbum: nunc de iis, quæ in contentis
partibus sedem habent: Incipiemus autem ab
humore aqueo, qui aliquando deficit, ali-
quando redundat absque ulla prava qualitate.
Si deficit ex vulnere in corneam inflicto, ci-
to renascitur; si vero deficiat quod vascula,
a quibus ipse secernitur, obstructa sint, ma-
cescit oculus, & videndi facultas amittitur.
Præterea cum ad visus integritatem corneæ
distensio requiratur, ut æque pellucida sit,
& lucis radiis æqualem ac levem superficiem
objiciat, idcirco si aqueus humor deficiat,
crispatur ipsa cornea, & lucis radios inæqua-
li modo & præter naturam refringit; unde
visus magnopere perturbatur. At si aqueus
humor redundet, tunc oculus deformiter pro-
tu-

*Quæ vi-
tia a-
quei hu-
moris.*

*Quid fiat
si defi-
ciat.*

*Quid si
redundet.*

tuberat; quæ quidem deformis protuberantia dicitur *oculus elephantinus*; in quo mutata radiorum refractione, per nimiam aquæ copiam, videndi facultatem non parum lædit. Ceterum humor istiusmodi potest etiam densari, pelluciditatem amittere, putrescere, atque ita visus sensum aut hebetare, aut penitus tollere. Debet enim pellucidus esse, & aquea fluiditate præditus, ut requisitam radiorum refractionem non mutet.

Quæ horum causa præcipue. 337. Ad fluidam autem, atque pellucidam aquei humoris naturam pervertendam multum faciunt inflammationes, cum internæ tum externæ, & imprudens topicorum coagulantium applicatio. Plus autem possunt internæ inflammationes, quæ plerumque oculum pessundant, &, si visum non omnino destruunt,

Quid Hypopion, & Staphyloma. suppuratio tamen subsequens aut facit *Hypopion*, nempe puris congregationem intra oculum, aut uveam dilacerat, quæ mox vitiose excrescit, & oritur morbus ille, qui dicitur *Staphyloma*; cui etiam occasionem præbet quicquid uveam ipsam debilitare aut laxare potest. Ubi suppuratio non fiat, solent internæ oculorum inflammationes sæpissime afferre immobilitatem pupillæ simul cum ejus constrictione, aut ejus dilatatione. Pupilla immobilis & constricta efficit, ut videndi facultas noctu pereat; pereat autem interdiu, si pupilla immobilis fuerit cum dilatatione. Prius vitium dicitur *Hemeralopia*; alterum vero *Nyctalopia*: nonnulli tamen contrarium censent,

& illud propterea *Nyctalopiam* dicunt, hoc vero *Hemeralopiam*: immo *Nyctalaria*, ab ipso etiam Hippocrate, non tam nocturna cæcitas dicta fuit, quam diurna (a).

338.

(a) Si proprias licet cogitationes circa hanc Auctorum discrepantiam afferre, non multum abest ut conijciam, diversam *Nyctaliæ* causam eam fuisse, quæ Auctores ipsos eo adduxit, ut vitium hoc referrent modo ad cæcitatem nocturnam, modo vero ad diurnam. Harum affectionum causæ, si quid ego judico, ad sensum vel nimium vel obtusum ipsius retinæ reduci possunt, non secus ac ad tensionem aut relaxationem uveæ. In retina valde sensili, quæcunque fuerit pupillæ diameter, habebitur cæcitas diurna; nocturna vero ubi retinæ sensus fuerit obtusus. Si tensa fuerit uvea ac proinde pupilla dilatata, sensus autem retinæ naturalis, nullus pariter erit visus diurnus: contra, si laxa fuerit uvea, & proinde pupilla constricta, nullus erit visus nocturnus. Rationem cæcitatæ aut absolutæ aut relativæ, adeoque phænomenorum, de quibus sermo est, intelligunt ii, qui non ignorant nimiam lucem, sive intensione sive copia, in retina vel admodum sensili vel secundum naturam constituta, cæcitatem afferre: in retina autem parum sensili, lucem majorem, seu vividiorum, requiri, ut videndi facultas exerceatur. Hinc fortasse id etiam factum est, ut Cl. Auctores præcipuas horum vitiorum causas non tam inflammationes oculorum interiores censerent, verum etiam hystericas affectiones atque spasticas, sive universales sive ad oculi partes pertinentes; ac demum diuturnam vividioris lucis actionem, & nimiam retinæ sensilitatem, aut naturalem, aut diuturna tenebrarum vi comparatam. Ceterum inquirent Græcæ linguæ periti in nominis rationem; ac propterea quomodo factum sit, ut idem *Nyctaliæ* nomen, non tam nocturnæ quam diurnæ cæcitati fuerit tributum.

Qua vitia 338. Lens vero crystallina, etsi fortassis
Lentis. admodum raro, aliquando tamen inflammatur, marcescit, exsiccatur, obstruitur, mole augetur, dissolvitur in lacteum seu putridum.

Quid Ca- humorem, opaca fit. Opacitas, quæ ex vi-
taracta. tiis hisce omnibus & singulis consequitur, morbum illum constituit, qui, proprie lo-

Qua alia quando, dicitur *Cataracta*. Verum hæc opa-
partes o- citas afficit quandoque membranam tantum
paca fiât. ipsius lentis, quandoque etiam corpus vitreum: quod tamen cum acu deponi nequeat, aut ex oculi cavitate educi, quemadmodum fit in *vera cataracta*; ideo cæcitatem affert

Quid nullo pacto curandam. Quod si vitrei opaci-
Glauc- tas glaucum colorem exhibeat; tunc vitium
ma. istiusmodi proprie appellatur *Glaucoma*, quod nonnulli ad lentis affectionem minus apposite retulerunt.

Quid a- 339. Inter hæc lentis vitia, ea præcipue,
liud len- quæ ad opacitatem pertinent & *cataractam ve-*
ris vitia *ram* constituunt, videndi facultatem non tam
afferant. debilitant, aut tollunt, quam depravant. Opacitas enim non quaquaversum, sed hic illic per lentis substantiam primum subnascens, lucis radios non penitus interrumpit, sed refringit sub diverso angulo, ut propterea cum ceteris radiis pellucida lentis loca pertranseuntibus in eundem locum non conveniant.

Quid pro- Ex hac præternaturali radiorum refractione
prie fit nascitur id quod proprie *visus depravatio* ap-
visus de- pellatur; & quod non aliud significat quam
prævatio. illum visionis errorem, ob quem ea vide-
 mus,

mus, quæ extra nos non sunt. Atque hinc phænomena quædam peculiaria ortum ducunt, quæ cataractam prænuntiant; quemadmodum sunt festuæ, araneæ, fila, muscæ, atque alia corpuscula, quæ per aera volitare nobis videntur. Quocirca intelligitur, quare hæc eadem phænomena, propria etiam sint vitiorum in aqueo humore, in corpore vitreo, in cornea subnascentium; dum scilicet humoribus illis quidpiam extraneum admixtum est ac per eos movetur; in cornea autem, dum opacitas alicubi incipit. Verum quam ob causam festuæ, muscæ, atque alia similia ante oculos observari videantur, etiam sub initio *Amauroseos*, videbimus paullo post.

340. Sed etiam *Myopia*, & *Presbyopia* vitia sunt, in videndi potestate, quæ a peculiari lentis constitutione pendent. In *Myopia* distinguuntur accurate ea duntaxat corpora, quæ proxima sunt; in *Presbyopia* autem, ea quæ sunt remota. Prior affectus in nimia, alter in minori lentis convexitate ponitur. Vis enim lentis magis convexæ radios cogit citissime, debilitas autem lentis planioris facit, ut radii tardius convergant. In primo igitur casu focus cadit cis retinam, in altero autem cadit ultra retinam ipsam. Hinc necesse est corpora adducere proxime ad oculum, aut hunc ad corpora in *Myopia*, atque uti lenticulis vitreis, quæ concavæ sint: remove autem oportet corpora ipsa ab oculo, aut hunc a corporibus in *Presbyopia*, vel lentes adhi-

*Quid
Myopia
ac Pres-
byopia;
& unde
orian-
tur.*

R

bere

bere vitreas, quæ sint convexæ. Utrumque autem vitium, ob easdem rationes, nascitur etiam ex cornea plus minus prominenti, adeoque oculi bulbo vel longiori vel breviori: nempe fit etiam *Myopia* a cornea nimis convexa, *Presbyopia* autem a cornea convexa minus quam ratio postulat.

Qua vitia
retinæ;
& unde
fiant.

341. Ad vitia retinæ propria quod spectat, ea ad nervorum vitia sunt referenda, propterea quod retina nervi optici expansio est. Ergo paralyfi ex causis nervum opticum, aut ipsam retinam, aut cerebrum sive comprimantibus, sive alia ratione destruentibus, huiusmodi membrana obnoxia est. Ab his porro causis paullo validius agentibus tollitur sensus visus, & fit perfecta cæcitas, seu *Amaurosis*. Symptoma autem istiusmodi interdum etiam effectus est inflammatae retinæ, quæ propterea distenta vasa gerens, intumescit inæqualiter, macescit, corrumpitur; interdum nimix lucis repente illabentis in oculos, qui diutius tenebris fuerunt assueti; interdum febris vehementioris retinæ vascula nimium distendentis; interdum denique symptoma hoc a *metastasi* materiæ alicujus morbosæ ex aliqua corporis parte in retinam aut nervum opticum proficiscitur.

Qua *A-*
maurosin
antece-
dant; &
quid de
his con-
jiciendū.

342. Quæcunque autem sint causæ, quæ in retinam, aut nervos opticos, aut horum thalamos agunt, eæ fere semper *Amaurosin*, seu *Guttam serenam*, ut alii dicunt, si non protinus, at successu temporis inferunt. Atque

que hoc quidem vitium, plerumque immedi-
cabile, antecedunt sæpissime memorata phæ-
nomena (n. 339.) festucarum, filorum, mu-
scarum ante oculos obversantium, præcipue
autem scintillarum & fulgorum: cujus rei ra-
tio esse videtur, quod vitium subnascens,
mechanico artificio prorsus ignoto, retinæ su-
perficiem eadem ratione mutat, qua mutaretur,
si aut ea corpuscula, aut eæ scintillæ
reipsa extra oculos volitarent. Ceterum *A-* *Quodnā*
maurosis semper conjuncta est cum constanti *aliud*
pupillæ dilatatione, quæ dilatationis species *vitium*
Græcis dicitur *Mydriasis*. Est igitur signum *cum A-*
Amauroseos pathognomonicon oculi status sano *maurosi*
prorsus similis, cum pupilla constantissime *conjunctum*
dilatata, & omnimoda visus privatione. Ne-
que enim, meo quidem judicio, audiendi sunt,
qui docent in *Amaurosi* pupillæ motum ali-
quem superesse; ipsi enim non veram *Amau-*
rosin, sed levem ejus speciem tantum obser-
vaverunt.

343. Hactenus de symptomatibus visus,
saltem potioribus. Potuissem de *Egylope* pau-
ca addere; tuberculo videlicet eo, qui ple-
rumque in parvum abscessum mutatur, ubi
cito non resolvitur, atque inter oculi angu-
lum internum & nasi radicem erumpit. Po-
tuissem & alia palpebrarum vitia recensere;
cujusmodi sunt scabies, pruritus, seu lippi-
tudo sicca, *Entropion* seu palpebrarum inver-
sio: verum de his aliisque similibus, chirur-
giæ Magistros consulendos esse arbitror, qui

TUTIONES

ea fufius, & pathologico etiam more pertra-
ctarunt.

C A P U T XXV.

De Symptomatibus pertinentibus ad organum Auditus.

*Quot mo-
di audi-
tus ladi
poffit.*

344. **A**uditus organum; quemadmodum organum visus, de quo superiori capite, ita ladi potest, ut ejus functio, nempe auditus ipse, aucta fenfilitate interdum polleat: interdum obtundatur & pereat: de-
mum aliquando depravetur: videlicet ab in-
ternis agentibus ita commoveatur, velut si
soni, quibus percelli videtur, seu quorum
fenfum tunc percipit, reipfa in aere circum-
pofito excitati forent.

*Quid fit
aucta
auditus
fenfilitas.*

345. Aucta fenfilitas auditus ea est organi
conftitutio, propter quam fit, ut leviffimos
etiam fonos vix ferre poffimus, quin dolo-
re, convulfione, aut moleftia alia hujusmodi
protinus afficiamur; vel id praestat, ut a mi-
nimo fono, aliàs fenfationem vix aut ne vix
quidem movente, promptiffime percellamur.

*A qui-
bus pri-
mè cau-
fis audi-
tus acua-
tur.*

346. A caufis autem organum proxime læ-
dentibus fymptoma iftiusmodi originem du-
cere cum ex analogia, tum ex ratione inno-
tefcit. Partes enim omnes fenfientes quoties,
five per inflammationem, five per tractionem
aut intumefcentiam partium vicinarum, five
per aliam caufam, irritantur aut diffundun-
tur,

tur,

tur, eas vividius sentire, seu potius per eas mentem validius commoveri, quotidianæ observationes evidenter demonstrant. Cutis distenta nimis, inflammata, irritata, tactus sensum mutat in dolorem; id quod aliis etiam partibus sensu præditis commune est. Igitur quotiescunque in auditus organo, seu in sensitivis partibus quæ ipsum componunt, similia fiant, procul dubio auditus sensus ita acuetur, ut molestiam creet non facile perferendam; ac propterea inter causas, quæ propriam augment auditus sensilitatem, merito recensentur morbi aurium inflammatorii, ut dicunt Medici, convulsivi, spastici, qui partes aurium sentientes quovis modo irritant; ex quo fit, ut vel organi tremores, qui ad auditum requiruntur, a partibus acute sentientibus absque incommodo ferri non possint; vel a minimis etiam tremoribus sensus excitetur.

347. Neque solum ab enarratis causis auditus organum proxime obsidentibus symptoma istiusmodi provenit; sæpe enim aliis etiam morbis adjungitur; seu aucta auditus sensilitas est effectus aliorum morborum, quemadmodum in affectionibus cum hystericis tum hypochondriacis quandoque videre licet, nec non etiam in Pleuritide præsertim incipiente, in febribus quibusdam acutis, & similibus. Magna Clinicorum pars auctam auditus sensilitatem, quæ in affectionibus postremo loco memoratis se se præbet, a distensione fibra-

*Quæ alia
causa
auditum
acuant.*

*Communi-
nis opi-
nio circa*

harum rum cerebri, aut duræ meningis pendere pu-
causarū tant: ita enim (si recte eorum explicationes
agendi lum affecutus) spiritus violenter minimis de
modum. causis in cerebrum irruunt, tanquam in com-
 mune sensationum omnium receptaculum.

Opinio
altera
conjectā
do propo-
nitur.

348. Nos autem phænomenon auctæ sensi-
 litatis in auditus organo ita commode expli-
 cari posse conjicimus, ut ab aucta videlicet fi-
 brarum carnearum irritabilitate primario pro-
 ficiliatur. Augmentum hujus facultatis, in
 affectionibus paullo ante memoratis, late do-
 minari, patet in motibus inordinatis ac vehe-
 mentibus musculorum omnium, qui motus in
 Pleuritide præsertim, in affectibus spasticis,
 hystericis, & in delirio febrium quarundam
 acutarum occurrunt. Quæ cum ita sint, non
 longe absim ut credam, mallei muscolum,
 qui ad majorem ejus processum pertinet, &
 vocatur *tensor*, spastice contractum ex irrita-
 bilitatis augmento, tympani membranam paul-
 lo violentius tendere; quo ea a debilibus etiam
 sonoris radiis celeriter contremiscat: insolitus
 hic tremor, labyrinthi aquæ communicatus,
 cur non ex nervea pulpa investiente mole-
 stum sensum extorquebit, quo proinde leves
 etiam commotiones a percussis corporibus so-
 noris in aere excitæ, indifferenter ferri om-
 nino non possint? Ceterum, cum hæ sint pri-
 mæ veluti mentis cogitationes, per nos liceat
 unicuique phænomenon, de quo quæstio est,
 aliter explicare.

349. Frequentius tamen in praxi occurrit
 illud

illud auditus symptoma, quod ipsam audien-
di facultatem aut imminuit aut tollit. Multa
possunt alterutrum efficere; nos aliqua dun-
taxat afferemus, tum ne compendii limites
prætergrediamur, tum etiam quod res diffi-
cillima sit partem indicare, in qua eorum
symptomatum plura sedem habeant, tum de-
mum quod, ubi etiam sedes penitus inter-
noscat, nihilominus apta remedia inveniri,
aut inventa affectis locis, quemadmodum ali-
quando par esset, admoventi non possunt.
Quæ igitur potiora symptomata ad triplicem
spectent auris cavitatem; scilicet externam,
mediam, atque intimam; brevissime expone-
mus.

350. Si fiat itaque ut per dissectionem, *Que au-
aut suppurationem, aut gangrænam, auricu- rricula
la externa vel deficiat omnino, vel magnam vitia au-
partem; si ejus figura prava sit vel ab origi- ditum
ne, vel ex morbo aliquo superveniente, pu- ledant.*
ta tumore concham urgente; tandem si eve-
niat, ut ea incongruum situm vel a primor-
diis obtinuerit, vel pariter a tumore aliquo,
cujus vi inferior conchæ cavitas meatui audi-
torio non ita respondeat, quemadmodum sta-
tus secundum naturam exposcit, tunc auricu-
la sonoros radios aut colligere, aut in mea-
tum auditorium determinare, atque inducere
nequaquam poterit, unde auditus hebetudo.

351. Quod si meatus auditorius vel angu- *Que vi-
stus nimis fuerit, vel justo amplior, auditus tia mea-
similiter obtusus erit. In primo casu quia tus au-
ditorii*

*idem pra-
stent.*

pauci sonori radii ipsum subibunt ; in altero autem quia ex nimia copia radiorum sonantium eorumque vi, processu temporis partes occallescent & debili sono non concutientur ; vel quia radii iidem in meatum incidentes , & reflexi ab ipsius amplioris meatus parietibus , non poterunt in focus convenire ; neque proinde quantum decet tympani membranam concutere . Quod si meatus , de quo sermo est , extraneâ materia turgeat ; puta for-
dibus , cerumine , lapillis : aliove corpore , vel intus nato vel intruso , obstructus fuerit , sonori radii tympani membranam non pertingent , atque ita auditus omnis tolletur .

*Quæ mē-
brana
tympani
vitia aur-
ditum ob-
tundant
aut tol-
lant .*

352. Post vitia auriculæ , & meatus auditorii , ea veniunt recensenda , quæ mediam auris cavitatem , seu tympanum obsident . Et primum quidem tympani membrana interdum sic laxatur , ut variis sonoris radiis excipien-
dis nequeat accommodari . Notum quippe est eam in sono sic disponi , ut plus minus in-
trorsum feratur ac sursum a malleo per mus-
culum processus majoris ; atque hoc musculo
laxato in pristinam sedem restitui . Laxatur
autem membrana vel in propria fabrica ex
causis diversis , præsertim vero a nimio hu-
morum aqueorum affluxu , adeoque universali
vel particulari eorundem humorum prædomi-
nio ; vel laxatur ex eo , quod musculus paul-
lo ante indicatus a nervorum vitiis , sive uni-
versalibus sive particularibus , aliquando resol-
vitur . Laxata membrana non tenditur diver-

fimo-

simode ; adeoque cum ad sonos excipiendos impos fiat , auditus vel obtundetur , vel prorsus peribit. Eosdem effectus præstat membrana hæc aut callo indurata , aut ossesfacta , aut sordibus obducta , aut ex ulcere in luxuriantem carnem excreescens , erosa , disrupta , deficiens. Ubi enim occallescat , ossea fiat , in carnem ulcerosam intumescat , tendi apte non poterit , & sonos suffocabit . Ubi vero vel omnino , vel magna ex parte deficiat , soluta ossiculorum cohæsione , hæc tremere non poterunt , neque propterea aquulam labyrinthi agitare , & investientem nerveam membranam commovere , ubi tamen tremens membrana fenestræ rotundæ aquam illam paullo validius non concutiat . Deinde apertâ tympani via , *Quæ via ossiculorum.* exsiccatis membranis & ligamentis ossiculorum ab aere externo tympani caveam subeunte , rigida ea fieri possunt atque immobilia . Tremorem autem ossiculorum tollit etiam eorum aut caries , aut ancylosis , seu articulationum immobilitas , aut luxatio , aut mutæ eorum connexionis dissolutio .

353. Præter ossicula memorata & aliquam *Quæ vitia cavitatis tympani & tubæ Eustachianæ :* mucis portionem , intra tympani caveam nihil Natura posuit , nisi investientem membranam , quæ loco est periostei ; at voluit illud aere repletum esse , qui per Eustachii tubam libere ire atque redire posset , atque ita pro opportunitate renovari , & simul supervacuas tympani humiditates educere . Ergo si membranae convestientes ossicula & tympani cavi-
ta-

tatem inflammentur, suppuratione vexentur, crassescant: si, loco aeris & mucis, serum, aqua, sanguis, ichor, pus, aut alius humor eam cavitationem occupet: si Eustachii tuba tandem obstruatur, atque aeri via præcludatur, auditus simili ratione peribit. Id autem efficitur, seu quod ex iis vel pravis humoribus vel aliis vitiis laxentur, exedantur, destruantur partes, quæ ad auditus organum exstruendum concurrunt; seu quod aer cum ex cavea tympani propter tubæ obstructionem regredi nequeat, intra ipsam caveam rareficens, tympani membranam extrorsum sic urgeat, ut per nimiam laxitatem a sonoris radiis nulla ratione concuti agique in tremorem possit. Eadem prorsus affectio locum habebit, ubi retardatus aer, propter coercentis cavæ humiditatem, propriam vim elasticam amittat. Atque hi sane morbi omnes, etsi raro admodum medelam recipiant, tamen, quantum fieri potest, cognoscendi sunt; ne, dum frustra eorum sanationem molimur, partibus aliis noceamus, aut sanationem polliceamur ubi recuperandæ auditus facultatis spes nulla superfit.

Qua vitia labyrinthi, & partium ipsarum constituentium.

354. Vitiis modo indicatis, certe magnam partem, torqueri potest intima etiam auris cavitas. Hanc, ut docet Anatome, tribus canalibus in semicirculum inflexis Natura instruxit, iisque cochleam in duas cavitates, quas scalas dicunt, divisam, quasi comitem adjunxit; vestibulum, tanquam cavitationem cochleam

chleam inter & canales mediam, adjecit; duobus ostiis, veluti fenestris, perviam fecit; periosteo & nerveis membranis intus sepivit; vasis omnis generis donavit, aqueo humore replevit. Cum autem tot ex partibus constet, iisdemque tenuissimis, facile fieri potest, ut canales, scalæ, vestibulum, & vasa obstruantur; membranæ, quæ fenestras occludunt, aut cavitates interioris succingunt, nimis rigidæ fiant aut laxæ nimis; inflammatione & suppuratione laborent; ulcere aut callo obducantur; pituita, ichore, pure, caveas illas obsidente, comprimantur, aut irritentur; demum nervi, qui per eas membranas disperguntur, sive ex peculiari vitio, sive ex cerebri labe, paralyti corripiantur. Quæ quidem vitia singula, seorsim aut plura simul juncta, impedimento sunt quominus soni excipiantur, & ad commune sensorium receptæ impressionis effectus traduci queant. Atque hæc porro vitia, si ab origine auditus organum laefecerint, non modo surditatem faciunt, sed etiam loquendi facultatem tollunt; at si progrediente ætate ingruant, aliquando contingit, ut surdus, maxime si puer fuerit, vocis, præsertim articulatæ, sonum non percipiens, tandem aliquando loqui dediscat, & mutus fiat.

355. Depravatus demum dicitur auditus sen-^{Quid proprie sit} sus cum sonos percipimus, qui reipsa extra ^{auditus} pos non sunt. Huc igitur pertinent susurri, ^{depravatio.} tinnitus, sibili, & soni similes, qui aliquando

do in nobis excitantur ex tremoribus aurium caveis, officulis, aliisque partibus. Gignuntur autem sæpe sæpius tremores hi ex acutis morbis febrilibus, ex plethora, atque ex omni causa, quæ majorem sanguinis copiam intra caput determinat, vel fibras aurium motrices irritat atque convellit, vel denique aerem tympani cavo contentum diversimode agitare potest. Distenta enim paullo validius vascula per auditus organum repentina pulsant fortius, unde sonus quasi percussæ corporis consequitur: concussis vero officulis per musculorum irritationem, tremor suboritur, unde susurrus vel tinnitus: demum aere intra tympanum per tubam vel subito erumpente, & bombus, vel sensim & per arctatam tubam, & sibilus in promptu est.

356. Mitto eas auditus affectiones recensere, quæ ex variis atmosphæræ qualitatibus, nempe humiditate, calore, siccitate, ac frigore pendent: quarum nonnullæ, ut siccitas & frigus, ob augmentum vis elasticæ, auditus sensui acuendo favent; aliæ vero, quemadmodum humiditas & calor, ob eandem vim elasticam imminutam, ipsi auditui obesse videntur; easque consulto prætereo cum morbosæ non sint, atque aeris mutatione tollantur. Quid vero, in morbis præcipue acutis, variæ auditus perturbationes aut depravationes cum iisdem interdum conjunctæ prælagire soleant, hoc docere Clinicorum officium erit.

CAPUT XXVI.

*De Symptomatibus pertinentibus
ad organum Olfactus.*

357. **O**lfactus organum in eum finem a ^{Quot mo-} Natura fabricatum fuit, ut viam ^{dis olfa-} panderet odoribus atque aeri, tum etiam ut ^{ctus sen-} supervacuum mucum emitteret. Eo præterea ^{sus læd;} spectant præcipua hujus organi vitia, ut odo- ^{possit.} res naribus hausti ductique, magis quam natura ferat commune sensorium percellant; aut nulla ratione vel languidius quam par est; aut aliquando vel sine corporum odoratorum præsentia olfactus organum incitetur; vel in ipsis corporibus odoris non proprius odor sed alienus inesse videatur. In primo casu olfactus erit nimis exquisitus: in secundo delectus, aut imminutus: in postremo autem erit depravatus.

358. Dum autem symptomata enarrare in- ^{Quæ cau-} stituimus, quæ ad olfactus organum perti- ^{sa olfa-} nent, exordiemur ab iis, quæ sensum ipsum ^{ctum a-} nimis (a) acuunt. Hujusmodi vero sunt o- ^{cuant.} mnia

(a) Hic loci nulla incidit mentio de olfactu acutiori in alterutra ex naribus vitio naturalis conformationis. Sunt enim nonnulli qui in altera nare exquisitius olfaciunt, vel quia altera amplior est, propter septum quod nasi caveam principem in æquales partes non

omnia illa, quæ aut mucum verrunt olfactoriæ membranæ superinductum, aut membranam ipsam nervis acutissime sentientibus disseminatam quacunque ratione irritant. Quam ob rem defectus muci oblinientis, proptereaque nervorum olfacientium nuditas; inflammatio & abscessus ipsius membranæ; caries ossium nasum ejusque caveas componentium; ossium ipsorum fracturæ atque intropressiones, ut appellant, causæ sunt ejusmodi quæ olfactus sensum augere possunt, seu ita acuerre, ut vel molestus sit, vel languidissimis odoratorum corporum effluviis commoveatur. Nimia etiam sensilitas vel naturalis, vel morbofa idem præstant. Ad naturalem quod pertinet exempla prostant non infrequentia; cum nonnulli ex debilioribus odoribus in fortes ac sæpe iteratas sternutationes, & aliquando in animi defectiones incurrant. Morbosam vero sensilitatem luculenter ostendere videntur phenomena olfactus nimis exquisiti in hystericis nonnullis, puerperis, viris hypochondriacis, & in morbis quibusdam acutis; quemadmodum in Phrenitide, & in eo morbo sævissimo, cui nomen *Hydrophobia*. Quibus in ægrotationibus sentiendi facultatem in universum auctam esse docemur etiam ex horrore, quem conspectus rerum pellucens parit;

ex

non dirimit, vel quia respondentes sinus sunt capaces. Utrumque vitium (si reipsa *vitium* dici potest) cadaverum sectiones interdum patefaciunt.

ex molestia quam minimus sonus excitat; atque ex phænomenis aliis horum non valde dissimilibus.

359. Spectant hætenus dicta ad eas causas, quæ olfactus sensum acuunt. Cæterum frequentiora sunt vitia illa, in quibus sensus aut hebescit sive obtunditur, aut omnino aboletur. Jam vero causæ, quæ alterutrum præstant, censentur prius illæ, quæ ab organo non rite constituto proficiscuntur. Igitur quemadmodum ossa & cartilagine nasum componunt, ad ejus autem cavernas constituendas sinus *frontales* concurrunt, *ethmoidei*, *maxillares*, *sphenoidei*, & *ossa turbinata*, quæ etiam *spongiosa* dicuntur; ita vitia constructionis in his partibus olfactum vel imminuere possunt, vel delere. Si autem a me quæras cujusmodi sint hæc vitia, dicam esse posse primo tumores in cute pinnas convestiente sive interius sive exterius obortos; qui pinnas ipsas comprimendo, aut narium capacitatem minuendo, viam ad nares interiores angustiorrem reddunt: deinde sinuum quorundam & ossium spongiosorum defectum; tum & illorum angustiam, horum vero molem valde minorem quam par est. Ita enim imminuta superficie organi, odori halitus, minori copia intra nares inspirando traducti, remissius nervorum ope commune sensorium percellunt.

360. Sed etiam morbi quidam peculiare, quibus membrana narium cavitates investiens *Quæ alia causa idem præstent.*

interdum afficitur, valde faciunt ad olfactus vitia procreanda. Ubi igitur ex morbis quibusdam pituitaria membrana exsiccat, languidior fit olfactus, aut penitus tollitur; pereunte videlicet nervorum teneritudine ad sensum excitandum requisita. Eadem fiunt si mucosum fluidum redundet: laxatis quippe nervis, & nimio humore circumfusus, suffocatur in ipso humore vis effluviarum a corporibus odoratis erumpentium, atque ita eorum vi nervorum superficies non mutatur. Hoc in *gravedine* manifestum est, quæ Græcis *Coryza* appellatur, & definiri potest affectio illa, in qua pituitosus humor cum molestia, & cum olfactus dispendio ex naribus ipsis destillat. Perit autem omnino olfactus propter morbos organum destruentes; cuius generis sunt abscessus, gangrænæ, ulcera, quæ aliquando internis naribus superveniunt. Quorum sane morborum vim atque perniciem ii præcipue experiuntur aliquando, qui lue venerea laborant, in qua caries & putredo omnia inficit atque corrumpit, absque ulla spe reparationis, & cum magno olfactus detrimento. His adde *exostoses* & *polypos*, qui intra narium cavernas interdum suboriuntur; quique pro ratione molis olfaciendi facultatem vel tollunt vel imminuunt.

Quot polyporum species, & quomodo olfactum ledant.

361. Quæcunque vero sit *polyporum* species, qui prius in *veros* & *spurios* discriminari possunt, effectus idem est. *Veri* ii dicuntur, qui carneam massam æmulantur, eandemque habent

bent fibrosam & duriusculam compagem quaquaversus. *Spurii*, contra, membranâ fiunt exteriori plus minus crassa, quæ intra proprium sinum pituitosum humorem concludit. Fortasse *veri* sunt ii, quos Hippocrates (a) carnosos dixit, duros, & nasum implentes; *spurii* autem quos pendulos, rotundos, molles appellavit. His duabus speciebus ipse medicinæ Parens tres alias adjunxit; pendulos primum, oblongos, molles: deinde callosos: postremo tandem illos, qui parvorum cancerorum similes sunt. *Polypi* autem cujuscunque sint vel structuræ vel formæ id habent ingenium, ut sensim mole aucti vias primum angustent aut præpediant corporum odoratorum effluviis; deinceps nervos olfactorios urgeant contra parietes cavitatum ossearum, quæ schneideriana, seu pituitaria membrana circumvestiuntur: atque hinc fit ut primum obtundatur, deinde omnino pereat sensus olfactus.

362. Idem efficiunt calculosa, gypsea, atque tartarea concrementa, vermes, & alia similia, quæ interdum nares internas inferciunt. Concretiones enim memoratas intra narium caveas suboriri posse, illi quidem minime ignorant, quibus compertum est, inter elementa solidorum fluidorumque terram etiam numerari, quæ, si proportionem reliqua elementa alicubi superet, ab his secedit vel

Num a-
lia intra
nares ol-
factum
ledere
possint,

S

præ

(a) De morbis. Lib. II.

præ copia excedente, vel propter admixtionem principii alicujus majorem cum aliis particulis affinitatem habentis, & in massulas figuratur. Si denique de vermibus sermo sit internas nares interdum obsidentibus, interdum corrodentibus, cum via pateat ab externis naribus ad interiores & ad sinus respondentes, tum & a ventriculo, œsophago, & pharynge ad internas narium caveas, possunt ii propterea ex prioribus locis in nares ipsas traduci, & in eorum caveis commorari.

A quibus aliis causis olfactus tollatur.

363. Quoniam vero non solum ea, quæ internas nares labefactant, olfactum tollunt, verum & illa, quæ nervis olfactoriis læsionem inferunt; ideo inter causas hujus affectionis merito recensenda veniunt quæcunque intra cranium, nervos, qui olfactui præsunt, aut comprimunt, aut alia ratione destruunt, sive tumores fuerint; sive humores propriis vasis effusi, stagnantes, corrupti; sive demum ulcera processibus mamillaribus seu nervis olfactoriis, aut eorum origini, insidentia; aut quæcunque tandem ceteros etiam sensus depravant, communis sensorii mala; nempe apoplexia, morbi soporosi, epilepsiæ, paralysis; in quibus omnibus plures nervi sæpissime surdi sunt, neque externorum agentium impressionibus commoventur.

Olfactus depravatio quot modis contingat.

364. Ad olfactus tandem depravationem quod pertinet, ea duplici modo aliquando contingit. Vel enim in corporibus odorem alienum percipimus, vel in iis, quæ omni pror-

prorsus odore sunt destituta, odorem invenire videmur. Prius vitium ponit mentis errorem, si omnia intra narium cavernas secundum naturam sint constituta: qui error sane nihili faciendus videtur, si fugax sit, neque morbo alicui consociatus; metuendus vero si ex morbo sive acuto sive chronico pendeat, qui nervorum originem aut proxime aut remote afficiat; neque facile tollendus, nisi primum morbus ille, ex quo profectus est, dispellatur. Alterum vitium, in quo nempe odorem videmur sentire ubi reipsa non est, insidet ipsi organo olfactus, aut ejus viciniis. Si enim humores, qui ex naribus, faucibus, ore, lingua effunduntur, ita in suis qualitatibus mutati sint, ut odorem præ se ferant præter naturæ institutum, tunc omnia, quæ admoventur naribus, eo peculiari odore infecta esse videbuntur. Ulcus illud narium, quod ex pravo odore quem spirat *Ozæna* dicitur, hoc satis superque testatur. Eundem effectum edunt dentes, gingivæ, fauces, trachea, œsophagus, ventriculus; si nempe partes istiusmodi aut carie aut ulcere laborent (ratione habita ad diversam partium naturam) aut demum si intra propriam substantiam putrida foveant atque corrupta: quæ interdum a peculiari humorum intemperie suppeditantur: inde enim vapores ascendentes narium cavernas inquinant, ex quo olfactus depravatio subsequitur. Recte in hanc rem Riverius cum dixit; *cibos & potus atque medicamenta obla-*

ta, putria atque graveolentia videri malum esse, eaque indicare vel ulcus narium, vel partium vicinarum, vel copiam humorum corruptorum in ventriculo, vel denique sanguinis interdum insignem corruptionem.

C A P U T XXVI.

De Symptomatibus pertinentibus ad organum Gustus.

Quomodo. 365. **S**ymptomata, quibus olfactus organum
is sensus
gustus la- interdum afficitur, magnam partem
di possit. spectant etiam ad organum gustus; nempe ad linguam, propter summam quæ intercedit affinitatem inter hæc duo organa; adeoque & ipse gustatus aliquando acuitur; interdum obtunditur aut deletur; frequentius autem depravatur.

Quid gustus auctus. 366. Auctus vero dicitur sensus gustus, quando sapida objecta, ut vocant, quæ aliàs vix gustum excutiebant, nunc sapidiora videntur; aut quando quæ gustus objecta certo quodam gradu linguam percellebant, nunc ipsam acrius irritant. Debilis, contra, dicitur hic sensus cum sapida corpora languidius quam antea afficiunt: quod si hæc ipsa corpora, etiam ea quæ sunt sapidissima, nullum sensum a lingua extorqueant, tunc gustum sublatum esse intelligimus. Denique sensus gustus depravatus est, quoties aut saporem aliquem in corpore insipido aut alienum in sapido percipimus.

§67. Ad causas incrementi gustus quod pertinet (nam ab hoc gustus vitio exordiemur) defectus muci naturalis, qui linguæ ^{Qua caus. sa gustum acuant.} superinducitur; linguæ ipsius inflammatio; papillarum linguæ nuditas; tumores in lingua interdum nascentes; morbi denique spasticæ indolis plurimum faciunt ad gustus incrementum. Nam lingua naturali muco repurgata actius sentit, quod papillæ a sapidis corporum particulis violentius commoveantur: lingua inflammata, aut vulnerata, aut propter tumorem distenta nimis, exquisitiori sensu prædita est, adeoque ab omni eo, quod etiam lenissime ipsam titillat, protinus dolet: & sensus etiam gratissimus in dolorem vertitur quotiescunque velamenta, quæ ad papillas defendendas, & moderandum nimium earum attritum comparata sunt, destructa fuerint. Ita manifestum est quid fiat, ut lingua parvis illis tuberculis obsita, quæ *aphtæ* dicuntur, aut ulceribus cujusvis indolis, saporum præcipue corporum contactum ferre non possit: ægre autem ferat ubi cuticula tenuissima linguam circumplectens majorem etiam tenuitatem adipiscatur; quemadmodum convalescentibus accidit ex morbis quibusdam acutis; decidente enim crusta linguæ dorso innata, omnia quæ linguæ admoventur acriorem sensum extorquent, & falsum maxime videtur id quod marino sale conditum nequaquam fuit. Demum in spasticis affectionibus auge-

tur hic sensus , propter auctam universalem ,
ut ita dicam , sensilitatem .

Qua vero debilitent, tollant, depravent. 368. Illa vero gustus symptomata , quorum proprium est hunc sensum hebetare , delere , aut depravare , raro a peculiari organi labe proxime pendent ; neque enim facile occurrit , quod linguæ papillæ in propria structura sic mutantur , ut aliquod ex enaratis vitiis consequatur . Morbi acuti , præcipue febriles , & morbosæ quædam ventriculi constitutiones id habent ingenium , ut gustus organum altero ex iis modis lædant . Aut enim per calorem , qui febrem comitatur , exsiccatur lingua , & crusta adeo obducitur , ut ciborum sales minime soluti papillis nequeant applicari easque commovere : aut saliva ceterique humores , qui os alluunt , in exsiccatis vasis stagnantes , viscidi vel pravi fiunt , quo sordes varias ipsi linguæ superinducunt .

Qua alia causa interdum præstent. 369. Stomachus etiam male affectus , five ex vitio aliquo in propria ejus fabrica suborto , five ex alimentis corruptis , five demum ex pravis humoribus intra ipsum effusis , plurimum facit ad gustus sensum aut obtundendum , aut depravandum . Nam ex ventriculo ita præter naturam constituto vapores ascendant per œsophagum intra pharyngem atque os , qui , ad modum fermenti , liquida & partes quæ in ore continentur , propria imbuunt qualitate , sicque gustus aut hebes fit , aut depravatur . Nihil autem id magis efficit quam

quam saliva extraneis principiis scatens. Ut enim saliva menstruum illud est, quod alimenterum sales dissolvit, eosque linguæ papillis admovet, ita ubi illa principio aliquo, aut salino muriatico, aut alcalescente, aut putrido infecta fuerit, saporem excitabit principiiis istiusmodi respondentem. Quæ autem causæ salivæ indolem pervertunt, partim in universa humorum massa sedem habent, partim vero in ore & partibus circumpositis. Ad primam igitur classem pertinent diatheses scorbuticæ, veneræ, phtysicæ, biliosæ, aliæque similes; quæ ut secretionem omnes inferciunt, ita salivæ ipsi non parcunt. Ad secundam autem spectant ulcera, aut alterius generis læsiones, linguæ, faucibus, palato, œsophago, internis naribus, dentibus, gingivis, aliisque partibus illatæ; a quibus pravus humor in oris caveam descendit.

370. Hactenus enarrata, sunt ea gustus symptomata, quæ, cognita eorum causa, facilius tolli possunt a Medicis, aut emendari: quæ enim vitia eam habent indolem, ut gustus organum reddant insensibile, & pro causa agnoscunt apoplexiam, paralysem, aut quodcunque aliud vitium cerebri, aut nervorum, qui linguæ prospiciunt, ea inquam vitia admodum difficulter, & sæpe nulla ratione curari possunt.

Quæ alia graviores gustum omnino deleant.

C A P U T XXVIII.

*De Symptomatibus pertinentibus ad
internos sensus.*

*An læsio-
num na-
tura in-
dicari
possit, quæ
faciunt in-
ternorum
sensuum
aberra-
tionem.*

371.

Absoluto sermone de symptomati-
bus ad organa externorum sen-
suum pertinentibus, postulat dicendi ordo,
ut de internorum sensuum vitiis disseramus,
quod interni sensus ab externis ortum duce-
re (n. 14.) videantur. Quæ autem præci-
pue natura læsionis, ubi ea evidens non fue-
rit, in communi sensorio internorum sen-
suum aberrationem faciat, & qua ratione
multiplices causæ agant a quibus aberrationes
pendent, nos ne conjectura quidem assequi
posse fatemur: cum enim aberrationes ad men-
tem pertineant, impossibile est rationem af-
ferre adæquatam, ob quam, posita hac vel il-
la causa, sive in sensus incurrente sive non,
hæc vel illa aberratio statim gignatur.

*Quid sit
Delirium
in genere.*

372.

A delirio exordium capiemus, quod
est mentis alienatio, & appellatur etiam *Desi-
pientia*. Tunc autem aliquem delirare dici-
mus, cum ille proprias ideas ab internis cau-
sis natas ad externas refert, adeoque præsen-
tia judicat ea; quæ reipsa absunt; aut ideas
improprie vel componit, vel disjungit, con-
tra quam fit a ceteris omnibus, qui sani
sunt; & simul sæpissime memoriam amittit
eorum, quæ per externos sensus recepit. In-

do-

doles istiusmodi phænomenorum, quæ in *delirio* occurrunt, ea fortasse in causa fuit, ut *delirium* in genere diceretur depravatum exercitium imaginationis, & memoriæ; seu, secundum alios, mentis quædam quasi paralyfis, propter quam ad ratiocinandum inepta fit.

373. *Delirium* porro aliud est sine febre, Quot sint
Delirii
species. aliud cum febre conjunctum. *Delirium* sine febre in classes tribuitur, quarum gravior ea est, quæ appellatur *Mania*: hanc sequitur *Melancholia*, seu *delirium melancholicum*: mox *Fatuitas*. Hi sunt ex ordine totidem veluti debiliores *Maniæ* gradus; quæ *Mania* non aliud est quam delirium cum furore, & audacia. Quid
Mania
Melancholia. Distinguitur propterea a *Melancholia*, quæ definitur delirium circa objectum unum vel alterum; & discriminatur a *Fatuitate*, Fatuitas. cujus communis definitio est, debilitas aut abolitio operationum intellectus & memoriæ, absque ullo furore & motu corporis inordinato: tandem in eo differt a *Phrenitide*, Phrenitis. quod hic morbus sit delirium cum febre.

374. Rursus *Melancholia* dividi solet in *Melancholiam* simpliciter; in *Lycanthropiam*, & *Cynanthropiam*, Quot sint
Melancholiae
species. aliaque genera, pro ut *Melancholici* in eo sunt errore, ut se vel *Lupos* existiment, vel *Canes*, vel aliud animal; cujus postea mores quosdam & vivendi modum ipsi nituntur aliqua ratione imitari. Ubi ab his erroribus sint immunes, tunc dicuntur simpliciter *Melancholici*, quod aut se *Deos* pu-

putent aut Reges, aut se partem aliquam proprii corporis habere arbitrentur ex varia materia fabrefactam, præterquam ex ossibus & carnibus; aut demum externam causam, quæ in ipsis morbum excitavit, quamvis absentem, præsentem censeant adeo pertinaciter, ut ratio nulla, nulla de proprio errore evidentissima demonstratio, eos ab insana cogitatione removeare possit.

*Quæ cau-
sa Maniæ.* 375. Interim quod pertinet ad *Maniæ* causas ex censentur esse animi pathemata, & præsertim graviores curæ; contentiones ipsius animi in studiis, in meditationibus; pervigilium; ira; tristitia; pavor, mœror paullo diuturnior & gravis; insanus amor, & neglectus præcipue ex parte amariæ; evacuationes quædam suppressæ, ut sunt menses in mulieribus, vel in viris hæmorrhoides, aut aliæ periodicæ excretiones; ulcerum antiquorum intempestiva consolidatio; veneris abusus; febres acutæ; phrenitides; apoplexiæ; epilepsiæ præcedentes; immodicæ quædam evacuationes; venena peculiara assumpta, uti solanum, stramonium, hyosciamum, opium magna dosi; capitis percussiones, & similia. Inter has causas aliæ, ignoto prorsus artificio, cerebri œconomiam perturbant, aliæ vero ob id, quod aut hujus visceris vasa nimium distendunt, aut ipsum comprimunt, aut corpus universum magnopere debilitant, & quasi dicam exsiccant, aut nervorum systema vehementer commovent, aut aliquid pravum in-

intra corpus retinent, quod in cerebrum impetit.

376. Causæ istiusmodi ob peculiare indi-^{Quæ cau-}
viduorum Idiosyncrasias, & minorem agendi^{sa Melan-}
vim, omnibus levioris maniae speciebus sunt^{cholia.}
communes, ac proinde etiam *melancholiæ*,
quæ interdum a subito terrore nascitur, sæ-
pe ex peculiari infortunio, & proinde animi
mœtore. Ceterum inter *melancholiæ* causas
afferuntur etiam ab Auctoribus obstructions
viscerum quorundam abdominalium, & præ-
cipue Lienis; propterea quod dissectis corpo-
ribus hominum melancholia defunctorum, aut
aliis morbis, quos melancholia anteiverit, ea
viscera inventa fuerint aut pravis humoribus
in propria substantia scatere, aut majori mo-
le prædita, aut tumoribus aliisque vitiis la-
borare. Verum non satis constat utrum vi-
tia hæc sint effecta *melancholiæ* potius quam
causæ. Certe ubi nulla in antecessum adfue-
rint phenomena similium affectionum pro-
pria, magis rationi consonum videtur, has
ipsas affectiones effectus potius quam *melan-*
choliæ causas censere.

377. Porro si de *Fatuitate* sermo sit, ubi^{Quæ cau-}
ea non fuerit hæreditaria, soboles plerumque^{sa Fatui-}
est epilepsiæ sæpius invadentis, aut paralytis.
aut morbi acuti prægressi, aut senilis ætatis;
aliquando vero a prava capitis conformatione
ejusve læsione, aut vini & veneris abusu,
aut demum a pituita redundante originem du-
cit.

*Agendi
modus* cit. Et hæ porro causæ omnes (n. 375. 376.
377.) ita agere videntur , ut cerebrum , si-
causarūve proxime sive remote , vel irritent , vel
istiusmo- comprimant , vel in propria structura ita per-
di. vertant , (quicumque tandem sit modus ille
quo pervertitur) ut functiones internorum
sensuum plus minus labefactentur . Sive au-
tem labes sit sublata harmonia inter cerebri
fibras reciproce , ut nonnullis placuit , sive in
laxitate aut nimia earum cohæsione consistat ,
perinde est . Perturbata est videlicet ea in
cerebri fibris constitutio , quæ est apta ad o-
perationum mentis exercitium recte absolven-
dum .

*Quæ cau-
sa Phre-
nitidis .* 378. Causæ delirii cum febre , seu proprie
Phrenitidis , sunt suppressæ narium , aut hæ-
morrhoidum , aut mensium , periodicæ eva-
cuationes , tum & lochiorum in puerperiis ,
imprudens calefacientium usus in morbis acu-
tis , seu ut dicunt , regimen calidum ; incom-
pletæ narium hæmorrhagiæ in acutis ipsis ; per-
vigilium ; lucubrationes immodicæ ; caput nu-
dum & calens frigido aeri intempestive ex-
positum ; ictus , contusiones , & vulnera capi-
ti illata ; uno verbo ea omnia , quæ vehe-
mentem humorum circuitum in caput deter-
minant , & sanguinem peculiari labe inflam-
matoria infectum intra ejus vasa congerunt :
id quod medicæ observationes quotidie evin-
cunt . Nam in acutis febribus , in quibus , ut
omnes norunt , humorum motus velocior est ,
delirium sæpe ingruit : idemque in diaphrag-
ma

matitis inflammationibus evenit, quo in casu delirium appellatur *Paraphrenitis*, quemadmodum & in aliis viscerum ac partium inflammationibus; cum scilicet vitiosus sanguis a venis resorptus in caput impetit, ejusque contenta propria labe inficit.

379. Quæcunque autem sit delirii species, ^{Quæ sint} facile est percipere qui fiat, ut delirium di- ^{acciden-} catur universale, ubi mens circa omnia deli- ^{tales de-} rat; ac propterea quodnam dicatur delirium ^{lirii dif-} particulare, quod fixum, vagum, perpetuum, interruptum: hæc enim ^{ferentia.} adjuncta eas deliriorum differentias designant, quæ dici possunt accidentales.

CAPUT XXIX.

De Symptomatibus pertinentibus ad functiones animales.

380. **E** Numerationem symptomatum, quibus sensus cum externi tum interni afficiuntur, excipit ea quæ symptomata læsi motus comprehendit, forte ob id quod nulla in animali corpore functio sit, quæ ad motum referri non possit. Sensus ipsi, qui tandem omnes ad tactus speciem revocari debent, sensus inquam externi non penitus absque motu excitari posse videntur: neque enim animum possent commovere, nisi exteriorum agentium impressiones in organorum sentientium superficie mutationem aliquam, eam.

eamque physicam, afferrent; quæ sane mutatio absque motu aliquo neque esse, neque concipi potest. De motus igitur vitiis disse-

Quot sint rere incipimus, initium ducentes ab iis affectionibus, in quibus motus vel imminutus est, vel sublatus; ut deinceps ad ea motus

in genere symptomata recensenda deveniamus, quæ hanc facultatem auctam fuisse significant.

Qua sint 381. Vitia autem motus voluntarii in quibus facultas ad motum aut sublata penitus est, aut plus minus debilitata, sive in toto corpore sive in parte aliqua, hæc, inquam, vitia sunt *Apoplexia*, *Paralysis*, *Hemiplegia*, *Vertigo*, *Coma*, *Carus*, *Lethargus*. Quæ vero auctam motus facultatem significant, sunt *E-*

Qua vero *Pilepsia*, *Spasmus*, *Tetanos* ejusque species, nempe *Emprostotonos* & *Opisthotonos*, aliæque convulsionum differentię. De his eo ordine dicemus, ut primum de natura horum symptomatum, & prius quidem de iis, quæ vel ad *apoplexiam* pertinent, vel sunt levioris *apoplexię* species, deinceps de eorum causis sermonem habeamus.

Quid proprie sit A- 382. *Apoplexia* est subita sensuum externorum internorumque, & motuum voluntariorum fere omnium abolitio, superstita pulsu atque respiratione; quæ duo interdum incrementum suscipiunt; cum non raro in *apoplexia* & pulsus fortis sit, & respiratio valida; nempe, si quid ego video, magna & difficili-

Cur in calis. Resolutis quippe musculis retardatur circumpulsus & circulatio per vasa minima; quo fit ut per late-

terales ramos latiores tunc magis repletos sanguis breviori via ad cor traducatur, quod ^{respiratio} ^{interdum} ^{augeatur.} majori sanguinis copia validius irritatum con-
trahitur fortius. Ita replentur magis pulmo-
nes; unde ad sanguinem expediendum, pro-
ptereaque ad molestiam inde natam dispellen-
dam, intercostales & diaphragma proprias vi-
res intendunt, atque ita respiratio magna fit,
& simul difficilis.

383. *Paralysis* est immobilitas musculorum; ^{Quid sit}
quæ adjunctam habet carniū laxitatem. Ea ^{Paraly-}
dicitur *universalis* si musculos omnes afficiat: ^{sis; &}
si motu musculi duntaxat aliqui destituantur, ^{quot ejus}
vocatur simpliciter *paralysis particularis*. At- ^{differe-}
que hæc quidem, si integrum corporis latus ^{tia.}
occupet, nempe sive dexterum sive sinistrum,
Hemiplegia appellatur: si musculi omnes sint
resoluti, qui sub capite sunt, mens autem
constet, & musculi in capite positi se habeant
secundum naturam, dici solet *Paraplegia*. De-
nique *Paralysis* dicitur *exquisita* seu *perfecta*,
si sensus pereat una cum motu; *imperfecta*
vero si altera ex his facultatibus cessante
(quod plerumque de motu accidit) altera
superfit.

384. Hoc autem, si conjecturæ locus esse ^{Conjectura}
possit, ideo fortasse contingit, quod non o- ^{ra de mo-}
mnia nervorum initia hujus vel illius facul- ^{tu inter-}
tatis exercitio inservientium affecta sunt. ^{dum su-}
Conjecturam hanc confirmare videntur obser- ^{perstite;}
vationes de vulneribus cerebri, abscessibus, ^{interdum}
tumoribus. humorum effusionibus intra cranii ^{autem}
ca- ^{sensu.}

cavitatem. Sub altera enim ex his læsionibus non raro functio quædam peculiaris tantummodo læditur : sub altera , aut literarum , aut rerum quarundam peculiarium memoria deleta fuit : sub aliis demum , sensus perit partis alicujus superstitie motu , aut vicissim. Est igitur valde probabile cutaneos nervos in eorum initiis aliquando illæsos esse , alios vero non item , aut contra.

*Proxima
causa A-
poplexia
& Para-
lysis ; ea-
rumque
sedes.*

385. Proxima *apoplexiæ* causa, tum & differentiarum earum quas (n. 383.) memora-
vimus , est sublata integritas , seu naturalis
constitutio cerebri & nervorum , propter cau-
sas quæ cerebrum ipsum comprimunt aut par-
tes a cerebro productas ; ex quibus fit , ut
hæc sensum ac motuum organa , propria mu-
nera exercere nequeant. Propterea quicquid
cerebrum comprimit , *apoplexiam* facit & va-
rias ejus differentias, pro ut aut cerebrum u-
niversum , aut aliqua ejus pars peculiariter
comprimitur. Nam *paralysis particularis* (n.
383.) fit etiam sectione aut compressione
nervorum , aut vitio muscutorum vel arte-
riolarum per nervorum membranas & per
musculos decurrentium : hæc enim omnia in
instrumentis, quæ ad motum & sensum sunt
comparata, naturalem fabricam & constitutio-
nem pervertunt. Si causa hujusmodi compri-
mens , hæreat ad initia spinalis medullæ , fit
Paraplegia ; si vero ad alterum cerebri hemis-
phærium , nascitur resolutio in latere corporis
opposito , seu fit *Hemiplegia*. Hoc demonstra-
runt

runt cadaverum sectiones: verum in his magnopere cavendum est, ne, quemadmodum aliquando contingit, quasdam feri effusiones enarratis locis occurrentes sumamus semper tanquam causas earum affectionum; cum nimirum interdum effectus sint. Videamus modo quæ causæ possint cerebrum ejusque partes comprimere, ac proinde affectiones hactenus expositas procreare.

386. Causæ igitur, quæ cerebri compressioni aut occasionem præbere possunt, aut cerebrum reipsa comprimunt, censentur esse plethora vera, sive ex peculiari corporis habitu nata, sive a suppressis quibuscunque evacuationibus, nempe aut sanguineis periodicis, aut naturalibus consuetis, quemadmodum sunt perspiratio & urina. Ita enim retentus humor aut plethoram facit, aut in cerebrum impetit, ejusque vasa nimium distendit aut dirumpit. Idem prorsus consequitur ex plethora apparente; adeoque vini abusus, ira, motus corporis vehemens, usus nimius rerum calidarum, aer humidus & æstuans, quibus omnibus humores nimium rarescunt: aer frigidissimus, qui, & perspirationem minuens & vasa contrahens, plethoram gignit relativam (n. 117.): tum & studia acriora, tristes animi curæ & contentiones, quæ commune sensorium diu vexant, & faciunt ut sanguinis motus intra caput lentescat, causæ sunt aptæ, quæ *apoplexiam* ejusque varias species inferre possunt. His adde crapulam, quæ &

Quæ his affectionibus occasionem præbeant.

T

hu-

humorum massam auget, & ex distento ventriculo diaphragma sursum impellit, atque ita respirationem perturbat, quo proinde sanguis intra caput retardatur: adde tumores in collo, qui venas comprimunt sanguinem a cerebro revehentes. Et revera ab his agentibus aut distenta nimium vasa cerebri mollissimum hoc viscus valide premunt, aut disrupta humores effundunt intra cranii cavitatem; unde intelligitur quare congestiones quæcunque intra caveam cranii, ossium cranium componentium fracturæ, contusiones, intropressiones, ut dicunt, tumores, abscessus meningum aut cerebri, inter causas *apoplexiæ* instrumentales, quas vocant Medici, opportune recenseantur.

*Qua causa Coma-
tis, Cari,
Lethar-
gi.* 387. Causæ hæcenus memoratæ, sed minori vi agentes, adeoque cerebrum levius afficientes, producunt etiam *Coma*, *Carum*, & *Lethargum*. Comatis duæ ab Auctoribus numerantur species; quarum altera dicitur *Coma vigil*, altera vero *Coma somnolentum* seu *Cataphora*. Prius definitur insuperabilis dispositio ad somnum, a quo sæpe ægri excutuntur mirum in modum perterrefacti, non secus ac si ingens strepitus eos a profundo somno repente excitasset: hoc autem ideo fit, quod insomniis vexantur terrificis. Posterius, nempe *Coma somnolentum*, est somnus profundus, in quem expergefactus æger promptissime relabitur. *Carus* est levis *apoplexiæ* species: nam non solum est profundissimus

*Quid Coma
vigil.*

*Quid Coma
somnolentum.*

Quid Carus.

fo-

somnus, verum in eo & sensus & motus omnis deletur. Hæ affectiones sunt plerumque symptomata febrium quarundam acutarum, potius quam morbi peculiare: & revera acutas febres interdum comitantur; aut certe semper acutam febrem conjunctam habent. Et quoniam sub his affectionibus ægri sæpe delirant; hinc ab Auctoribus nonnullis recensentur hæc symptomata inter classem deliriorum cum febre. Demum *Lethargus*, Latinis *Veternus*, qui definitur obliviosa somnolentia, eaque tranquilla, cum sensuum ac motuum segnitie, febrem & ipse adjunctam habet, sed lentam; quo factum est, ut a frigidis humoribus intra caput congestis pendere censeant artis Magistri.

388. Similiter ex causæ, quæ *apoplexiam* inferre possunt (n. 386.) plurimum valent, si mitius agant, ad faciendam *Vertiginem*.

Symptoma istiusmodi definitur ea imaginationis perturbatio, qua res externæ in gyrum rotari videntur: Græcis vocatur *Dinos*. Quod si tenebræ ante oculos obversentur, & membra vacillent, imo corpus concidat, vocatur

Scotomia, seu *vertigo* caduca. Tunc autem *vertigo* ingruit, ut conjicimus, quando sive ab externis agentibus, sive ab internis, retina percellitur inæqualiter, & celeriter. Ceterum cum hic affectus non solum a causis oriatur iisdem, a quibus nascitur *apoplexia*, sed etiam a vera objectorum rotatione, cuiusmodi sunt celer rotarum circumactus;

Quid Lethargus.

Qua causa Vertiginis.

Quid sit Vertigo, & quot ejus species.

Qua Vertiginis causa proxima.

Qua causa Vertiginis.

*ginis ex-
tortiores.* quarum vortices; earum descensus præceps ex alto loco, aut cursus velox; proprii corporis motus in gyrum celerem; vectio in curru aut navi, & similia; ita inter *vertiginis* causas hæ quoque sunt recensendæ.

*Conjectu-
ra circa
modum
agendi
causarū
istiusmo-
di.* 389. Qua vero ratione causæ istiusmodi agant, res est non facilis explicatu. Si tamen conjecturæ locus aliquis esse possit, non videtur a veritate alienum existimare, ex objectorum rotatione confusionem in videndi facultate subnasci. Confusio hæc metum infert, quasi nempe visus sensu, qui præ reliquis in deliciis est, ex improvviso destituamur; & quasi confusio hæc in eam tristem cogitationem nos adducat, ne forte prolabentes in ea corpora incurramus, quæ celerrime agitata nos secum raperent cum certissimo vitæ periculo. Ex hac tristi cogitatione metus ingruit, qui cum sit futuri mali nimis sollicita præsensio, id habet peculiare, ut tremorem ac debilitatem membrorum afferat: (quemadmodum experimur, si per jocum clausis oculis gradiamur) sicque corpus vacillat, & corruit, nisi statim propinquis nitatur adminiculis.

*Quid sit
Epilepsia.* 390. Nunc de vitiis aucti motus primum dicimus, adeoque priori loco de *Epilepsia*; quæ, si nonnullos audimus, ad vitia pertinere potest motus imminuti, quamvis definiri soleat, & reipsa sit violenta & alterna contractio ac relaxatio musculorum imperio voluntatis famulantium, una cum sensuum inter-

norum atque externorum abolitione. Ideo autem ad motum imminutum *epilepsiam* referunt Auctores quidam, propterea quod motus illi alterni musculorum ac vehementes, a voluntate minime pendent. Cur vero æquo jure *Spasmodum* etiam, *Tetanos*, ejusque differentias ad imminutum motum non referunt? Certe enim in his etiam affectionibus violentus musculorum status voluntarius non est.

391. Causa ejus proxima videtur principium irritans, quod cerebrum nervosque cum eo connexos ad tempus laceffit. Si principium hoc intra capitis caveam evolutum fuerit tunc *Epilepsia* dicitur *Idiopathica*; *Symphatica* vero, si aliunde in cerebrum fuerit traductum. Irritamentum hoc, qualecunque tandem sit & quocunque modo vires suas exserat, cerebri & nervorum œconomiam ita pervertit, ut commune sensorium effectibus receptarum per externos sensus impressionum neutiquam commoveatur, & muscoli voluntarii propter nervorum stimulationem in violentos motus adducantur.

392. Plures autem sunt causæ illæ; quæ ad *epilepsiam* disponunt, illique occasionem præbent. Et primum naturalis irritabilitas major quam ratio ferat, & hinc dispositio ad convulsiones ex minima causa; animi pathemata fortiora, cujusmodi sunt ira ac terror præcipue; labes epileptica hæreditaria; nimia venus; vini abusus, tum & fructuum, fungorum, & rerum acidarum; violentæ men-

Qua causa proxima Epilepsia.

Qua occasiones præbent Epilepsia.

ris exercitationes; halitus minerales foetidi; acres; uteri affectiones diræ in mulieribus, hypochondriorum autem in viris; acres humores & putridi intra cranium effusi, & cerebri irritantes; tum quicquid aut peculiari natura sensilissimas cerebri & nervorum fibras, quas dicunt, extimulare valet, aut sanguinis circuitum intra cerebri vasa perturbare; hæc, inquam, omnia causæ sunt aptissimæ, quæ moveant *epilepsiam*; quatenus aut proxime aut remote naturalem cerebri, & nervorum constitutionem plus minus pervertunt.

*Quæ sint sympto-
mata aucti
& motus.* 393. Ad symptomata aucti motus referuntur etiam *Spasmus*, *Tetanos*, *Emprostotonos*, *Opisthotonos*, *Spasmus Cynicus*, *Risus Sardonicus*, *Strabismus*, *Crampus*, affectiones *Hystericæ*, & *Hypochondriacæ*, tum & aliæ quæcunque convulsiones partium singularium. Et

Quid sit Spasmus quidem est violenta & invita contractio musculorum, qui proinde appensas partes trahunt ad ipsorum musculorum initium, atque hunc statum paullo diutius conservant.

Quid Tetanos est violenta contractio musculorum partes distendentium potius quam flectentium; quo proinde fit ut partes ipsæ rigidæ maneant, distentæ, & immobiles. Si membra aliqua tantum occupet, vocatur *Spasmus paricularis*; si corpus universum, quod propterea rigidum maneat atque distentum in rectam lineam, tunc proprie dicitur *Tetanos*. Si rigidi atque intenti sint muscoli, qui in

an-

antere corpore parte locati sunt, Spasmus appellatur *Emprostotonos*; in quo propterea ^{Quid Emprostotonos.} corpus ad anteriora incurvatur: si intendantur & contrahantur violenter muscoli, qui trunci partem posteriorem tenent, vocatur *Opisthotonos*; in quo truncus ipse in posterio- ^{Quid Opisthotonos.} rem partem inflectitur. *Spasmus Cynicus* ad labra pertinet, quæ ad alteram faciei partem ^{Quid Spasmus Cynicus.} trahuntur: est igitur oris distorsio, quæ cum os canis ringentis aliquo modo æmuletur, ita *Spasmus Cynicus* dicta fuit. Eadem est oris distorsio in *Risu Sardonico*; adeoque aut nihil ^{Quid Risus Sardonius.} differt hoc symptoma a *Spasmo Cynico*, aut, si quæ est differentia, in eo tantum, secundum Auctores, sita est, quod in *Risu Sardonico* ægri etiam delirent. Nomen sumpsit ab effectu plantæ illius, quæ Botanicis dicitur *Sardonica*, vel *Apium risus*, ex cuius esu delirium nascitur una cum ea peculiari oris distorsione. Indicavimus alibi (n. 334.) quid sit *Strabismus*. *Crampus* est peculiaris & dolorifica contractio partis alicujus, præcipue autem pedum aut manuum. Demum in affectionibus hystericis atque hypochondriacis aliqui interdum muscoli, aut eorum plures, alterne contrahuntur violenter & relaxantur; proptereaque ad convulsiones affectus istiusmodi merito referuntur.

394. *Causa proxima* horum symptomatum ^{Quæ causa horum symptomatum proxima.} omnium est aucta vis insita musculorum aut omnium, aut quorundam; pro ut *spasmus* vel *universalis* est, vel *particularis*: & quoniam

niam vis insita excitatur per stimulos aut nervis, aut musculis illatos; hinc quicquid truncos aut ramos nervorum musculis prospicientium, aut musculos ipsos irritare valet præter naturæ ordinem, erit causa remota *spasmi*, ejusque differentiarum.

Qua occasione præbeant affectionibus spasticis.

395. Spasticis igitur affectionibus, quarum natura in augmento motus musculorum sita est, occasionem præbent ea, quæ *epilepsiam* excitare possunt (n. 392.). Et revera ad *spasmodum* ejusque differentias multum faciunt peculiaris fibrarum muscularium structura ab ipsa origine profecta, qua eæ ex minimis causis in violentos motus irrumpant; ortus a Parentibus, qui spasticis affectionibus laboraverint; diatheses Arthriticæ, Rheumaticæ, Ulcerosæ; facilis in iram proclivitas; vini & veneris abusus; metastasis materiæ alicujus acris a quavis corporis parte in alias crassioribus nervis instructas, quorum rami per musculares partes distribuuntur; vulnera nervorum, cerebri, musculorum, aut harum partium irritationes quæcunque; intempestivus validiorum purgantium & emeticorum usus; partium inflammationes & violenti earum dolores; perspirabile, aut sudor frigore repente superveniente repulsus; nimius ac frequens fructuum eorum usus, qui acidi sunt vel austeri; mensium aut hæmorrhoidum suppressio; ulcerum antiquorum inopportuna consolidatio; hæc inquam omnia ac similia, nervis aut carnibus applicata, violentam &

in-

invitam contractionem a musculis extorquent; & violentiorem quidem, ubi sensus in nervis naturâ sua fuerit acrior, & muscularis fibrâ mobilior. Quibus omnibus addendi sunt vehementiores animi affectus, qui, ad modum doloris acrioris, commune sensorium magnopere perturbant, unde nervosum systema, & musculorum fibræ præter modum percelluntur.

C A P U T XXVI.

De Symptomatibus pertinentibus ad functiones vitales & primum ad Respirationem.

396. **R**espiratio, quæ inter vitales functiones merito enumeratur quia ^{Quot sint species læsæ respirationis.} humana præsertim vita sine respiratione esse non potest, duobus modis læditur; nempe vel cessat, vel difficilis evadit: cujus quidem difficultatis tres occurrunt species. Ad cessationem pertinet *Apnœa* & *Catarrhus suffocans*: ad difficultatem vero *Dyspnœa*, *Asthma*, *Orthopnœa*.

397. *Apnœa* est illud respirationis vitium, ^{Quid sit Apnœa.} cujus vi respiratio ipsa fit adeo parva ut subblata videatur; immo reipsa brevi tempore cesset, & mortem afferat promptissime, nisi, postquam ægrum fere interpressit, ad naturalem statum reverti incipiat. Eadem propemodum

Quid Catarrhus suffocans. dum sed tamen perniciosior *Catarrhi suffocantis* indoles est; qui definiri potest subita respirationis interceptio. Discrimen, si quod est, inter hanc affectionem & *Apnœam* illud esse videtur, quod suffocationis, seu sublatae respirationis, causa, *catarrhus* reipsa sit; nempe densus aliquis humor aereas pulmonum vias ex improvviso invadens; cum, contra, *Apnœa*, ut mox videbimus, etiam sine effuso humore suboritur.

Quid Dyspnœa. *Dyspnœa* est inspiratio fatigans cum modestia & dolore. *Asthma* est frequens & molesta inspiratio cum sibilo. Demum *Orthopnœa* est inspiratio stertens, difficilis, anhelosa, quæ dumtaxat erecta cervice absolvi potest.

Cur dicantur vitia inspirationis non autem expirationis. 398. Dicimus *Dyspnœam*, *Asthma*, *Orthopnœam* esse vitia inspirationis non autem respirationis, quæ & inspiratione constat & expiratione, propterea quod tota difficultas atque molestia in his affectionibus inspirationis tempore se se prodit: quandoquidem ad hanc perficiendam requiritur vis integra musculorum costas elevantium, & vis diaphragmatis; exspiratio autem, quæ naturalis est Thoracis status, & vim musculorum vix postulat, non magnam patitur difficultatem.

Quot sint Asthmatis species. 399. *Asthma* dividitur a Clinicis in species duas; nempe in *Asthma* humidum, & siccum. Siccum, quod etiam *convulsivum* nonnullis dicitur, ideo hoc nomine donatur, quod neque tussis humida eum comitetur, neque alia adsint inditia humoris aeras vias occupantis; quem

quemadmodum in *Asthmate* humido evenit, quod prius non cessat quam humor pituitosus, crassus, interdum valde tenax, repetitis tussis ictibus dispellatur. Sæpe tamen siccum in humidum mutatur, quod bronchiorum, seu carnearum fibrarum ipsa bronchia conjungentium spasmus, mucum e peculiaribus sinibus emulgeat, & intra aereos canales effundat.

400. Si de causis quæramus, proxima harum affectionum omnium causa est angustia viarum, quæ aerem intra pulmones alternis hauriunt, & emittunt. Ab ea fit sibilus in *Asthmate*, & stertor in *Orthopnœa*: nemo quippe ignorat aerem velociter per arctas vias irrumpentem aut sibilare, aut strepitum illum edere, qui stertor dicitur. Tantopere autem in *Orthopnœa* viæ illæ coarctatæ sunt, ut ad impedimenta removenda, adeoque ad costas elevandas, necesse sit firmare superiorem trunci partem, ope musculorum caput & collum erigentium, tum etiam scapulas aliorum musculorum actione, quo proinde fiat, ut scaleni muscoli & ferrati majores minoresque, tum & alii qui in costas inferuntur, & in statu secundum naturam collum movent in latus alterutrum, aut scapulas ipsas antrosum ducunt & deorsum (pro ut de scalenis aut de ferratis sermo est) nunc moveant atque elevent costas ipsas, ut fiat inspiratio. En causam ob quam cervicem coguntur erigere qui *Orthopnœa* laborant.

quid humidum.

Qua proxima harum affectionum causa.

Unde necessitas respirandi erecta cervice in *Orthopnœa*.

*Quot cau-
sæ diffici-
lis aut
sublata
respira-
tionis .*

*Qua cau-
sæ respi-
rationis
organa
repente
afficiant .*

401. Causæ autem propter quas aereæ viæ angustiores effici possunt, & reipsa interdum fiunt, plures quidem sunt; at in duas veluti classes tribui possunt: quarum altera eas comprehendat, quæ organa respirantia ceteroquin bene constituta repente afficiunt; altera vero eas, quæ a vitio aliquo iisdem organis insidente proficiscuntur. Ad priorem classem referendi sunt primo pestiferi quidam halitus atque vapores pulmonibus hausti. Hinc explicari facile potest cur homines, qui descendunt profundiores in caveas, quæ diu occlusæ & obseratæ fuerint, impedito respirationis usu, subito pereant. Simili modo necantur animalia, si intra vas, sulfureis, metallicis, aliisque pravis vaporibus repletum, de industria concludantur. Deinde aer rarior non sufficiens ad pulmones dilatandos facit ipse etiam difficilem respirationem; &, si justo rarior fiat, ut forte in fulmine evenit, lethalem *apnæam* statim infert. Hoc videntur confirmare observationes in animalibus fulmine cæsis habitæ. In eorum enim cadaveribus pulmonum cellulæ ac vesiculæ flaccidæ contractæque deprehenduntur, ob eam scilicet causam, quod exteriori aere, quo circumfusa animalia erant, longe rariore per flammam caloremque facto, ex distendi atque inflari non amplius poterant. Idem tandem præstat exquisita paralyxis musculorum qui respirationi inserviunt, tum & ingens eorum spasmus; utraque enim affectio hæc pectoris dilatationem

nem impedit, quemadmodum facit spasmus fibrarum carnearum, quæ bronchiorum cartilaginibus interjiciuntur; unde ratio læsæ respirationis in quibusdam hysteriis aliisque spasticis affectibus nullo negotio intelligitur.

402. Causæ hætenus expositæ respirationis organa non lædunt sensibiliter: sunt autem causæ aliæ, quarum indoles est, pulmones, aut pectoris caveam, aut circumpositas partes, sensibiliter afficere, atque ita respirationem turbare. Inter has causas recensentur abscessus, tumores, concretiones polyposæ, tartareæ, & similia, quæ thoracis caveam obsident: gravia abdominalium viscerum vitia, quæ per intervalla diaphragma urgent violenter in pectus: percussiones, ictus, & vulnera in thorace: costarum fracturæ: læsiones diaphragmatis: laryngis ulcera: tumores ipsius laryngis, aut asperæ arteriæ compressiones: pulmonum vasa, vesiculæ, cellulæ, crassa viscidaque materia obstructæ aut repletæ, tum & purulenta, quæ interdum peculiari sacco, quem *vomicam* dicunt, conclusa, repente erumpit, &, aerea vasa inferciens, suffocat: hydrops pectoris tum & pericardii, quo & pulmones & diaphragma comprimuntur: hæc inquam omnia, aliaque hujus generis agentia, respirationem lædunt: ut nihil profecto dicam de iis difficilis respirationis causis, quæ a prava pectoris conformatione proficiuntur.

*Quæ vero
causa a
vitio or-
ganorum
proficif-
cantur.*

403. Agentia hæc omnia, quemadmodum
evi-

evidenter patet, hujusmodi sunt, ut alia respirationem penitus sistant, alia autem eam difficilem plus minus reddant. Et quoniam illæ causæ suos habent virium gradus majores minoresve, ita & respirationis læsiones, ceteris paribus, illis gradibus proportionem respondebunt. Quinimmo respirationis symptomata (n. 397.) ab una tantum vel altera causa sensim viribus crescente pendere possunt; ita ut eadem causa primum *Dyspnæam*, dein *Astma*, mox *Orthopnæam*, denique *Apnæam* faciat.

C A P U T XXXI.

*De Symptomatibus pertinentibus ad
Cordis & Arteriarum
actionem.*

Quot vi- 404.
tiis præci-
pue cor
vexari
queat.

CONSIDERATIS respirationis symptomatibus ea nunc persequemur, quæ spectant ad cor. Non omnia tamen hujusvisceris vitia pathologico examine scrutari in animo est; quandoquidem cor omni fere morborum genere affici potest, nempe inflammatione, abscessu, ulceribus, tumoribus, nimia dilatatione, mole imminuta, prava collocatione vel figura, osseis vel tartareis concretionibus, aliisque morbis. Nonnulla tantum symptomata recensebimus, eorumque causas præcipuas indicabimus; quæ tamen cum plures sint, ita non omnes, ne longiores simus

mus quam par est, afferemus. Primum autem dicemus de palpitatione, mox de artierum pulsu intermittenti, interrupto seu deficiente; reliquæ enim pulsum differentia ab iis, qui *Semejoticam* tradunt, fusius exponi debent.

405. Palpitatio itaque cordis est adeo valida cordis contractio, ut naturalem longe superet, quasi resistentia insignis cum ipso cordis impetu decertans vincenda esset. Qui ea laborant molestum quendam systoles sensum experiuntur, quo omnia quæ in thorace consistunt tremere violenter videantur & concuti. Immo tanta vi aliquibus cor palpitasse novimus, ut ex violenta ejus contractione respondentes costas propria sede disjectas, nempe extrorsum propulgas, immo interdum confractas sensim fuisse, Auctores varii testatum faciant, & cadaverum dissectiones confirmaverint.

406. Habet igitur hæc affectio naturam spasmī: & cum ea sit communis cum ceteris musculis cordis proprietas, ut stimulis irritatum violenter contrahatur, liquet causas hujus symptomatis, nempe palpitationis, eas esse omnes, quæ vel proxime vel remote cordi ipsi stimulum addunt. Proxime cum dicimus, id omne intelligimus, quod in ipso corde aut partibus ad ipsum petrinentibus sedem habet, ipsumque laceffit, absque eo quod stimulus aliunde cordi ipsi accedat. Nam cum materia irritans ex aliis corporis

Quid sit palpitatione, & quibus phænomenis se se prabeat.

Quam naturam palpitationis: ejusque causa ad quos classes reduci possint.

locis ad cor traducitur, tunc palpitatione cordis considerari potest tanquam ipsi cordi extranea, nempe nata a causis ipsum cor remote afficientibus.

Que causa palpitacionem cordis proxime faciant. 407. Causæ autem quæ cor proxime irritantes palpitationem faciunt, sunt cordis præcipue dilataciones, inflammationes, ulcera, humorum congestiones, aneurysmata, vermes, calculi, concretiones ossæ, tartareæ, cartilagineæ, hydropes peculiare & similia, quæ aut in corde, aut ejus auriculis, aut majorum vasorum basi, aut circumposito pericardio aliquando insunt: in his enim omnibus & singulis irritans indoles est manifesta, sive in partium quarundam figura, sive in sanguine retardato intra cor, quemadmodum in hujus visceris dilatationibus contingit, aut circa cor ipsum, sive demum in humoribus præter naturam constitutis. Hæc autem omnia tanto violentiorem palpitationem facient, eamque proinde magis molestam, quanto magis vis cordis insita, seu irritabilitas naturalis, major erit: tunc enim ex minimis etiam stimulis cor palpitabit; ac propterea inter causas palpitationis, a nuperis Auctoribus, cordis irritabilitas major quam natura ferat merito recensetur.

Que vero faciant remote. 408. Si vero a me quæras quæ causæ possint cor remote ac simul violenter irritare, atque ita palpitationem ipsius cordis afferre, eas, dico, plures esse. Indoles nimirum sanguinis phlogistica; cruor nimis densus atque

re-

redundans, humorum acredo, eaque aut totam massam inquinans, aut sensim & per intervalla a peculiari aliquo loco toti sanguini suppeditata; adeoque diatheses scorbuticæ, venereæ, arthriticæ, podagricæ, ulcerosæ, cancrøsæ, veneficæ, purulentæ, aliæve, si quæ sunt, possunt cordis palpitationem movere. Nam indoles sanguinis phlogistica, sua qualitate cor irritat; idem facit sanguis spissus proprio ejus pondere ac vi majori, qua in cordis carnes impetit easque percellit; demum copia ejus nimia aut cor nimis replet, quod proinde magis irritatum violenter contrahitur; aut receptum per venas copiosum sanguinem nequit uno ictu in communicantes arterias projicere. Atque ita cum cor non rite evacuetur, manente parte stimuli quæ cor non penitus contrahit, & momento post superveniente eadem sanguinis naturaliter irritantis quantitate, cordis contractio est violenta, & præterea sæpe inæqualis: ex quibus etiam intelligitur quare impedimenta nonnulla in arteriis, auriculis, venisque majoribus, cordis palpitationem adjunctam habeant. Quod pertinet ad irritantes humores, qui ad cor traducuntur, omnibus manifestum esse arbitramur qua ratione ii palpitationem in corde excitare possint.

409. Verum aliæ etiam affectiones, cordis *Quæ alia* palpitationem remote inferunt. Inter hæc numerantur primum hystericæ aut hypochondriacæ accessiones vehementiores; impedimen- *causa pal-
pitationem
remote ex-
citent.*

ta in extremis arteriolis ; ira ; terror ; exercitationes nimiae cum corporis tum mentis , & *Cur pal-* *pitatio in-* *terdum* *ingruat in* *accessione* *hysterica* . Ideo autem palpitatio aliter quando ingruit in paroxysmo hysterico , aut quia ex musculorum concussione violenta sanguis citius promovetur ad cor , aut quia ex concussio diaphragmate & perturbata respiratione , ipsa quoque circulatio in vasis cordi

In paroxysmo hysterico *hypochondriaco* . Eadem est ratio palpitationis in accessione hypochondriaca ; in qua , si corporis muscoli alternatim non convellantur , & nihilominus adfit palpitatio , tunc ipsam oriri credendum est vel a sanguine inaequaliter irruente per cavam inferiorem in cor propter viscerum abdominalium obstructions , aut propter abdominis concussionem ; vel a natura sive densa sive irritanti sanguinis ipsius ; quemadmodum innuere videtur scorbutica affectio illa , quae saepe contumacis morbi hypochondriaci soboles est .

In obstructione minimarum arteriarum . Impedimenta porro in minoribus arteriolis liberum sanguinis circuitum prohibent per vascula extrema ; atque hinc aut retardatur sanguis in truncis , qui cordi nimis resistens facit ut hoc viscus non omnem sanguinem dispellat ; aut sanguis ipse per lateralia vasa majora magnâ copia & breviori temporis intervallo in cor revertitur ; quod a majori sanguinis copia validius irritatum palpitat .

In ira ac terrore . Neque secus fit in ira , ac terrore ; in quibus aut ex perturbata respiratione oritur palpitatio , aut ex sanguine citius & majori

quan-

quantitate traducto in cor , sive ob validam musculorum contractionem , ut in ira , sive a subita & vehementi musculorum & arteriarum concussione , quemadmodum accidit in terrore . Denique hinc patet quare ingruat palpitatione ex nimio corporis motu : quod enim pertinet ad animi contentiones diuturnas *In diuturnis animi contentio-* & venerem immodicam , cum causæ istiusmodi partim spirituosas partibus corpus ex *nibus & venere im-* hauriant , partim solidum infirment , facile est intelligere quæ fiat ut vel acritates *modica.* cor irritantes in humoribus subnascantur , vel sanguis per laxa vasa lente motus cordi resistentias obijciat ; ac propterea satis patet quomodo agentia istiusmodi , aliaque ejusdem indolis , ad cordis palpitationem excitandam plurimum possint . Nunc ad arteriarum symptomata sermonem convertimus .

410. Pulsant arteriæ cum urgentur a sanguine allidente ad earum parietes , atque adeo ampliores sectionem nanciscuntur . Ad hoc requiritur primum , ut cor opportunis *Quæ conditiones ad pulsum naturalem requirantur.* viribus polleat : secundo , ut sanguis propulsus , ea copia & densitate præditus sit , quo in arterias obnitens , eas distendere possit : tertio demum , ut arteriarum parietes sint flexiles , adeoque viribus cedant impellentibus , deinde se se restituant , & receptum fluidum antrorsum urgeant , ut excipiendo novo fluido , momento post supervenienti , sint pares . Si altera ex his conditionibus deficiat , tollitur in arteriis ea re-

gularis motuum successio, quæ digitis explorantibus percipitur; & quæ dum perstat, æqualis est, aliasque habet dotes, quæ bonum pulsum constituunt; vitalium functionum integritatem indicat. Sub defectu alterius ex memoratis conditionibus variæ pulsuum differentię præsto sunt; nos quemadmodum polliciti sumus, intermissionem, interruptionemque sive defectum considerabimus; & primum de intermissione dicemus.

*Quid sit
pulsus in-
termit-
tens.*

Tunc autem pulsus dicitur intermittens, cum integrum saltem tempus ab arteriæ diastole emetiendum, sine diastole ipsa transigitur.

*Causa pul-
sus inter-
mittentis
ad quos
generare
ferri possit.* 411. Causæ igitur pulsus intermittentis ad duo veluti genera referri possunt: nempe ad eas quæ faciunt, ut cor certis tempusculis alterne contrahi & relaxari nequeat; & ad eas quæ impediunt quominus sanguis in cor influat, aut ex eo erumpat. Sunt igitur causæ prioris generis maximam partem

*Ad pri-
mum ge-
nus quæ
causa per-
tineant.* eæ, quæ faciunt (n. 407. 408. 409.) cordis palpitationem. Nam certe primum id omne, quod cor paullo violentius irritat, ut veluti spasmò corripiatur, id potest etiam efficere, ut contractio tantum temporis permaneat, quantum cor, in statu secundum naturam, contractionem absolvit atque dilationem. Si cor protinus post contractionem non relaxatur, sanguinem non recipit intra ventriculos, neque proinde impellit intra

intra arterias ; quæ non distentæ non pulsant eo temporis momento , quo prius pulsare consueverunt : atque hoc illud est , quod pulsum intermittentem constituit ; quotiescunque tamen integrum saltem consuetæ dilatationis tempus sine dilatatione decurrat , quemadmodum paullo ante diximus : ubi enim integrum hoc tempus non decurrat , pulsus non intermittens , sed tantum inæqualis dicendus est.

413. Causæ autem posterioris generis, quæ nempe impedimento esse possunt quominus sanguis in cor influat , aut e corde erumpat , sunt primum illæ omnes , quæ ad basim majorum venarum , cavæ scilicet & pulmonalis , vel etiam intra cor ipsum ejusque auriculas sedem habent. Igitur venarum prope cor , sinuum , auricularum , cordis ipsius dilatationes morbosæ ; concrementa varia intra harum partium substantiam sensim nata ; rigiditas nimia fibrarum carnearum, quæ has partes componunt, & alia hujus census, quæ vim harum partium insitam , & proinde naturalem contractionem inde profectam infirmare possunt , impediunt quominus sanguis cordis ventriculos debito tempore subeat , vel hoc præstet copia tam exigua , quæ dilatandis arteriis est impar . Simili ratione cordis aneurysma , quod languorem ponit in fibris componentibus , adeoque imbecillitatem propriæ actionis , intermittentem pulsum facit , quod cordis caro stimulis sangui-

*Quæ vero
ad alterum
genus.*

nis prompte non obediat . Ita arteriæ majores prope cor vel aneurysmaticæ , vel osseæ , vel nimio sanguine turgentes , vel fere vacuæ & concidentes , cum nequeant omni momento a cordis impulsione dilatari , causæ sunt pulsus intermittentis , adeoque defectus unius saltem diastoles : quæ porro diastoles paullo post , resistentiis illis a corde superatis aut sponte paulisper cedentibus , explorantibus digitis percipietur . Atque hæc summam sunt ea , quæ pulsum faciunt intermittentem : supervacaneum enim est causas omnes speciatim recensere ; cum ex iis , quæ de respirationis vitiis & cordis palpitatione dicta sunt , ceteræ quoque causæ facillime cognoscantur .

Quibus in affectionibus pulsus interruptus patitur, seu deficiat . 413. Brevissime igitur de pulsu interrupto seu deficiente in præsens dicemus . Interrumpitur autem arteriarum pulsus , seu deletur , in animi defectu . Hujus potro defectus quatuor numerantur species , videlicet 1. *Leipothymia* , 2. *Leipopsychia* : 3. *Syncope* : 4. *Asphyxia* , in quibus pulsus ad majus vel minus intervallum temporis interrumpitur .

Quid sit Leipothymia . Prior species , nempe *Leipothymia* , ea est in qua & sensus perturbantur , & vires adeo deficient , ut corpus nequeat se ipsum sustinere : altera species quæ vocatur *Leipopsychia* , est illa in qua , cum majori virium

Quid Leipopsychia . debilitate , sensus cum interni tum externi evidentius turbantur ; idest magis quam in *Leipo-*

Leipothymia, quæ censetur levior gradus defectus animi: tertia species, ut diximus, appellatur *Syncope*, & quarta dicitur *Asphyxia*. *Quid Syncope.*
 In ea præter phænomena *Leipopsychiæ*, corpus etiam friget, & gelido sudore perfunditur: in hac vero, nempe in *Asphyxia*, respiratio *Quid Asphyxia.*
 ipsa supprimitur & cordis motus, adeoque pulsus omnino cessat; hic autem affectus statim interimit, nisi sponte & protinus remittat. Hi affectus ab iis causis proficiuntur, quæ pulsum faciunt intermittentem (n. 411. 412.) sed majori vi agentibus: quibus vehementiores animi ægritudines, & graviores sanguinis jacturæ annumerari etiam debent.

C A P U T XXXII.

De Symptomatibus pertinentibus ad Functiones Naturales, & prius quidem ad primas digestionis vias.

414. **N**aturales functiones, quibus nostri corporis conservationem debemus, variis modis læduntur; & hæc por- *Quot modis appetitus lædatur.*
 ro læsiones sunt totidem symptomata, quæ nunc describere primum aggredimur, causas etiam præcipuas indicaturi, a quibus ea symptomata emanant. Exordiemur autem ab iis symptomatibus, quæ maxime videntur ventriculi propria, & ad

eum præcipue ventriculi sensum pertinent , qui *Appetitus* vocatur ; quique deletur aut imminuitur , vel augetur , vel depravatur .

*Qua sint symptoma-
ta appeti-
tus immi-
nuti aut
deleti.* 415. Imminuitur aliquando appetitus sensus , & affectio hæc dicitur Græco nomine *Dysorexia* : si penitus deletur , vocatur *Anorexia* : quod si ipsa ciborum quorumcunque præsentia horrorem moveat & nauseam , hæc affectio *Apositia* appellatur . Interdum autem appetitus incrementum suscipit , & eam affectionem tunc constituit , quam Medici dicunt , *Bulimon* , seu famem bovinam ;

*Qua appeti-
tus aucti-* & *Orexin cynodem* vel *Cynorexiam* , seu famem caninam . In *Bulimo* sæpe simul adest animi defectus : in fame canina , seu *Cynorexia* , vomitus ingestorum : quod si vomitus non ingruat , sed mutata ingesta cito per sedes dejiciantur , fame iterum sæviente , tunc affectio hujusmodi vocatur *Fames Lupina* , Denique si appetitus augmentum cum ea mentis aberratione conjunctum sit , ut iis vesci appetamus , quæ absurda sunt & nutrire non possunt , tunc symptoma istiusmodi , quod appetitus depravatio est , appella-

*Qua vero
depravati.* tur *Cissa* , aut *Citta* , aut *Malacia* , aut *Pica* ; quamvis , si proprie loquamur , in *Malacia* , res appetantur unius tantum indolis , contra quam in *Cissa* , aut *Pica* evenit , in quibus appetitus est varius .

*Quæ causæ
appetitum* 416. Ad causas quod attinet imminuti appeti-

petitus, eæ censentur congestiones humo^{imminu}
rum inertium, viscidorum, ac proinde len-^{ant vel}
tescentium, intra ventriculum: diathesis^{tollant.}
cancrofa aut ulcerosa humorum ventriculi
propter tumores hujus ingenii vel in pro-
pria ejus substantia latentes, vel alia corpo-
ris loca occupantes: inertia motus peristalti-
ci, & succorum digerentium: suppressæ e-
vacuationes quædam naturales, aut periodi-
cæ, quæ universam humorum massam de-
pravant: animi pathemata & contentiones:
venus immodica: nimix evacuationes: vita
sedentaria atque iners: mentis aberrationes,
quæ molestas sensationes avertunt: demum
chronicæ affectiones, quæ solidum infir-
mant, & vim fluidorum. Ab his causis
omnibus & singulis retunduntur naturales eæ
irritationes, quæ famis sensum movent;
quemadmodum etiam imminui possunt ab au-
cto motu & sensu ipsius ventriculi, sive ob
inflammationem, sive ob peculiarem spas-
mum, propter quæ irritatus ventriculus ani-
mum monet, ut sibi ab iis caveat, quæ in-
gesta, sub augmento motus vel sensus aut non
retinerentur sine molestia, aut per vomitum
dispellerentur.

417. Auctus appetitus e contrario causas^{Quæ appe-}
habet in diuturna alimentorum abstinencia,^{tum vi-}
quo humores omnes, ac præcipue ventriculi,^{tiose an-}
pravam naturam adepti stomachum ipsum ir-^{geant.}
ritant, qui in paullo majorem motum in-
citatus proprios nerveos parietes confricat.

Adde

Adde insolitum eum corporis motum, qui perspirationem multum auget: similiter quamcumque subitam evacuationem, quæ, deficiente nutritione & languentibus viribus, necessitatem afferat reparationis. Adde etiam vermes in primis viis hærentes, cum ingesti alimenti subtractione, tum blanda irritatione, famis sensum augentes. Idem præterea præstat aucta sensilitas, tum & irritabilitas propria ventriculi: prima, quod ex levissimis stimulis ventriculi sensus incitetur; altera, quod, contracto nimium ventriculo ipso, aut rugæ paullo violentius invicem atterantur, aut contenta intra ventriculum cito ejus cavitate elabantur. Hinc permirum non est si in epilepticis, in hypochondriacis, in hysteriis & prægnantibus mulieribus, sensus famis aliquando magnopere increseat: in his enim constitutionibus morbosæ altera vel utraque ex memoratis facultatibus corporis animalis incrementum accepit.

Quæ vero 418. Causæ hæcenus indicatæ (n. 416. *ipsum ap.* 417.) interdum etiam appetitum, seu potius *petitum* famis sensum, depravant. Hæc tamen depravatio non tam abusui fructuum eorum, qui dicuntur acidi & austeri, tum & mensium suppressioni præcipue in virginibus, quam peculiaribus quibusdam mentis aberrationibus persæpe debetur. Non facile est autem explicare quomodo ex mentis aberratione appetitus depravatio consequatur: cum enim de
men-

mentis in corpus actione sermo est, circa actionem substantiæ penitus ignotæ versamur. Quicquid sit, mentis aberratio ex eo manifesta esse videtur, quod præter naturam, immo præter rationem, omnino videatur absurda quædam avide appetere, quæ esui apta non sunt: neque enim carbones, cera, calcis fragmenta, terreæ molecule, fila, & alia etiam absurdiora, quæ a feminis præsertim nonnullis in deliciis habentur, & delicatioribus cibis præponi solent, in materiam nutritioni idoneam ullo tempore mutari possunt. Dum hæc contingunt dicere consueverunt Clinici, acidum intra ventriculum & primas vias hære; hinc naturæ incitamento impelli feminas ad alcalica ingerenda, quæ acidi, quasi corrodentis, vim retundant; & revera non raro fit, ut usu alcalicorum hæc appetitus depravatio tollatur.

419. Inter symptomata, seu læsiones functionum naturalium, recensetur etiam sitis, *Quæ sedes sitis ejusque causæ.* quæ tunc homines torquet cum fauces, lingua, œsophagus, atque ventriculus, debita humorum copia non alluuntur, aut viscido ac tenaci perfunduntur humore, aut peculiari aliqua acrimonia irritantur. Quamobrem manifestum est immodicas evacuationes, præsertim aqueas; humorum densitatem nimiam; minimorum canalium, qui per tubum alimentorum disseminantur, aut obstructionem aut exsiccationem; aquei humoris effusionem intra communes cavitates aut cellulas corporis,

ris, quemadmodum fit in variis hydropis speciebus; quasdam demum humorum acrimonias, de quibus peculiari capite diximus; hæc, inquam, omnia & similia, causas esse molestæ illius sensationis, quæ sitis appellatur.

*Quæ cau-
sa masti-
cationem
lædant.*

420. Cum vero ad cibos sive solidos sive fluidos ingerendos necesse sit, ut partes illæ perfecte valeant, vigeantque, quarum ope eos mandimus & glutimus, instrumenta autem harum functionum interdum lædantur; idcirco de symptomatibus ad masticationem & deglutitionem spectantibus pauca dicenda sunt. Pluribus itaque modis perturbari potest utraque functio, quia utraque a pluribus instrumentis exercetur. Vitia oris quæcunque, linguæ, dentium, maxillarum, tum & cerebri, masticationem lædunt: nam ulcera oris & linguæ; defectus linguæ ipsius & dentium; labiorum fissuræ; maxillæ inferioris luxatio aut fractura; sectio aut destructio musculorum, qui motui linguæ, labiorum, maxillarum, ossis hyoidei famulantur; obstructio glandularum, quæ salivam secernunt; hæc omnia nocent masticationi. Idem quoque faciunt cerebri vitia, quæ apoplexiam aut paralyfim sive universalem, sive particularem inferunt; spasmi particulares, ut sunt risus sardonius, & spasmus cynicus; & demum inflammationes, abscessus, & vulnera partium, quæ ad masticationem concurrunt.

421. Plurimæ porro harum causarum aut ^{Quæ vero lædant deglutitionem.} in palato pendulo hærentes, aut in uvula, aut pharynge, aut in larynge, aut in lingua, aut in osse hyoideo, aut in œsophago, aut in superiori stomachi orificio lædunt deglutitionem. Partium enim harum vulnera, inflammationes, tumores, ulcera, paralyfis, convulsio, dolor, & similia, deglutitionis instrumenta ad proprii muneris exercitium inepta reddunt: his omnibus addere oportet ipsarum partium siccitatem, vertebrarum colli luxationem aut fracturam, proximæ aortæ aneurysmata, quibus pharynx comprimitur, & veluti distorquetur; ac demum cartilagineam naturam in superiori ventriculi orificio, quæ peristalticum œsophagi motum interrumpit.

422. Alimenta vero in ventriculum recepta debent concoqui, ut omnibus notum est; & coctio, seu peculiaris ventriculi actio, ^{Quot modis alimentorum coctio lædatur.} quatuor præsertim modis vitari potest. Aut enim ea omnino impeditur; aut est difficilis; aut est tarda plusquam ratio postulat; aut demum huiusmodi est, ut alimenta corrumpantur potius, quam eam mutationem subeant, quæ *Coctio* dicitur. Prius læsæ coctionis symptoma vocatur Græcis *Apepsia*; alterum *Dyspepsia*; tertium *Bradypepsia*; quartum denique *Diaphthora*.

423. Quod attinet ad causas horum symptomatum, eæ nihil aliud sunt profecto quam ^{Quæ causæ lædant alimentorum coctionem.} perturbatio seu defectus causarum earum, quæ simul junctæ naturalem alimentorum coctionem.

ctionem perficiunt; quæque, ut nemo non novit, censentur esse calor, motus, aer cum intra ventriculum tum intra cibos conclusus, demum succi digerentes, qui dicuntur *gastici*, quos inter saliva non infimum locum obtinet. Cum igitur in Physiologiæ elementis docuerimus, quantum & quomodo causæ istiusmodi ad coctionem faciant, & cujus debeant esse ingenii, seu quantarum virium, ut alimenta recte subigant, hinc recessus a statu secundum naturam in causis istiusmodi poterit alterum ex memoratis (n. 422.) vitiiis afferre. In genere horum symptomatum causæ eæ sunt, quas (n. 416.) indicavimus; eæ videlicet, quæ appetitum aut imminuunt, aut tollunt; præsertim vero indoles vapida succorum digerentium; vel eorum defectus; natura viscida ac tenax eorum quæ ingeruntur; ac demum quicquid putridum intra ventriculum effunditur.

Quæ alia symptoma- 424. Alia etiam symptomata læsam ven-
ta ad læ- *triculi actionem significant: enim vero Sing-*
sam ven- *gultus, Ructus, Nausea, Vomitus, sympto-*
triculi a- *mata sunt, quæ ad læsam ventriculi functio-*
tionem *nem spectant. Definatur autem Singultus mo-*
pertine- *mentaria convulsio, quæ stomachum, dia-*
ant. *phragma, œsophagum, & glottidem uno eo-*

Quid sit *demque tempore aggreditur, aut saltem suc-*
Singultus. *cessionem adeo celeri, ut successio ipsa animad-*
verti non possit. Ex hac porro convulsione
fit, ut, brevissima ac simul velocissima inspi-
ratione peracta, aer aut ad glottidem aut ad

fau-

fauces impetu allidat sic, ut sonus pariter momentarius excutiat.

425. Partes quæ in Singultu convelluntur *Qua ejus*
 infimul junctas esse docet Anatome: notum *causa.*
 est enim ventriculo continua esse intestina,
 quorum interior præsertim tunica partibus
 paullo ante indicatis communis est, & quo-
 rum vasa cum plurimis abdominis visceribus
 communicant: demum patet horum abdomi-
 naliū viscerum plura humores præparare;
 qui secundum naturam intra intestinorum ca-
 vitatem effunduntur. Non mirabimur igitur
 qui fiat, ut irritatio quæcunque, sive proxi-
 me sive remote, ventriculo, diaphragmati,
 œsophago, laryngi illata, singultum movere
 queat, & proinde affectio hæc plurimis in-
 terdum ægritudinibus sit adjuncta. Et revera
 grandiores ciborum boli, iique præsertim non
 bene subacti, proindeque asperi; grandiores
 pariter sorbitiones, quæ pharyngem & œso-
 phagum nimis distrahant, quandoque Singul-
 tum movent. Idem præstant ventriculi di-
 stensio nimia ab ingestorum copia; vis ali-
 mentorum acrium, & præcipuæ medicamen-
 torum valide purgantium; acris humorum
 natura per quamcunque viam intra ventricu-
 lum illabentium; spasticæ affectiones; in-
 flammationes viscerum abdominis, aut pul-
 monum, aut diaphragmatis; risus immodi-
 cus, tum & frequens tussis ac molesta, quæ
 duo diaphragma concutiunt vehementer; co-
 starum earum fractura, quibus diaphragma

annectitur; hujus visceris vulnera, aut læsiones aliæ; evacuationes immodicæ, quæ nervorum systema magnopere perturbant, atque hinc vehementes animi affectiones, & nervorum vitia. Hæc autem omnia, quæ Singultum movent, non eadem ratione movent; modo enim Singultus facile vanescit; modo magna cum difficultate; immo quandoque ejus est naturæ, ut inter lethalia signa recensatur.

Quid sit ructus, & quot ejus species. 426. Post Singultum de *Ructu* dicemus, qui definitur subita aeris e ventriculo per os erumpentis explosio cum sonitu. Ructuum alii *naturales* dici possunt, alii vero, *præternaturales*. Priores post assumpta alimenta ut plurimum sine molestia exploduntur, neque propterea inter morbosa symptomata recenseri possunt. Contra, posteriores molesti sunt; & vel difficulter erumpunt, unde intumescit ventriculus cum dolore; vel aciditatem, putredinem, nidorem olent, ac propterea aut vitiatam alimentorum coctionem, aut pravorum succorum congestionem significant.

Qua eorum causa. 427. Si igitur ructuum natura in aeris per os explosione sita est, ructus facient ea omnia, quæ ventriculum nimis distendunt, aut comprimunt, aut irritant; quo contentum aerem per superius orificium impetu dispellat. Huic autem ventriculi constitutioni, quæ ad ructus explodendos requiritur, occasionem præbent causæ illæ, quas protinus commemoro-

moro . Ingesta cruda & copioso aere turgentia , quemadmodum sunt cerealia omnia ; fructus illi , qui dicuntur *Horæi* , cum austeritum acidi ; quicquid aliud facile fermentescit , aut ad putredinem pronum est ; quorum porro agentium vis in ventriculum est satis manifesta . Ceterum tristitia præsertim animi pathemata ; spasticæ affectiones atque hypochondriacæ ; morbi intestinorum ac partium , quæ infimo ventre continentur , in ventriculum suas aliquando vires ea ratione exercent , ut ructum pariant . Id autem efficitur , vel quia istiusmodi ægritudines languorem partibus omnibus inferunt , adeoque etiam ventriculo , qui propterea ad cibos concoquendos fit ineptus ; unde postea ructus vel a vitiata ciborum coctione ortum ducunt , vel a ventriculi debilitate , qui aerem cum ingestis nequit inferius determinare ; id quod etiam propter ventriculi immobilitatem in spasticis quibusdam affectibus evenire potest ; vel quia partes occupant cum ventriculo continuas ; vel quia proprium humorum ventriculi circuitum propter vasorum communiones pervertunt ; vel demum quia ventriculus in his morbofis constitutionibus aut violenter comprimitur , aut irritatur . Ab his causis omnibus & singulis ructus oriri possunt : cum enim libera sit aeris communicatio cum in ventriculo tum in intestinis contenti , ita , ubi vis ejus elastica augetur in illis , nec viam legit inferiorem , irrumpit aer ipse in

ventriculum , & inde ope ructuum expellitur .

*Quid sit
Vomitus ,
& quæ
ejus cau-
sa .*

428. Inter symptomata læsæ functionis ventriculi numeratur etiam *Vomitus* , qui dicitur molesta ac violenta rejectio per os eorum , quæ ventriculo continentur , aut intra ipsum ex vicinis visceribus confluunt . Oportet igitur , in vomitu , fibrarum ventriculi motum inverti , ut ea superius dispellat , quæ inferius delicere solet . Fabrica autem muscularis , glandulosa , cellularis , vasculosa , & nervea ipsius ventriculi ; ejus actio & vis , quæ a plurimarum partium integritate pendet ; connexio cum aliis visceribus ; exquisita ejus sensilitas ; hæc porro omnia faciunt , ut vix aut ne vix quidem dici possit quot de causis vomitus cieri queat . Ne igitur modum excedamus , has causas omnes eas esse dicimus , maximam partem , quæ appetitum imminuunt , augent , depravant (n. 416. 417. 418.) ; quæ coctionem alimentorum impediunt , perturbant , retardant (n. 423.) ; quæ organa urinaria (præterquam vesicam) tum & alia viscera in abdomine contenta divexant ; quæ demum Singultum faciunt , aut ructum (425. 426.) præsertim si hæ violentius agant ; quibus causis omnibus addere oportet irritationes faucium , narium internacum , pharyngis , atque œsophagi : has enim irritationes vomitum facere omnibus perspicuum est .

429. Vomitioni affinis est *Nausea*, quæ *Quid sit Nausea, & a quibus causis oriatur.* plerumque vomitum antecedit; interdum autem sola etiam ingruit. Definitur inanis vomendi conatus, cum anxietate, & affluxu humoris tenuis ac pellucidi intra os. Videtur igitur esse levis ventriculi spastica contractio, quæ motum fovet ipsius ventriculi inversum; ab iisdem causis nata quæ vomitum faciunt, sed minori vi agentibus, sive quod reipsa minus irritent, sive quod individua nonnulla ventriculum ita habeant constitutum, ut, vel nulla ratione, vel admodum difficulter, proprium ac naturalem motum invertat. Cum autem sub nausea humores intra os redundent, atque affectio hæc sensum exhibeat globi fauces obsidentis; propterea causa nausea proxima in convulsione œsophagi aut pharyngis videtur statuenda; etiamsi quæ causa huic convulsioni occasionem præbet intra ventriculum consistat. Ita quippe intelligitur cur ex violenta pharyngis aut œsophagi contractione tanta fiat ex muciferis fontibus, aliisque, humorum expulsio; & cur globus suffocans fauces obstruere videatur; & demum cur nausea interdum inferatur a quibusdam sive alimentis sive medicamentis vix ore assumptis, adeoque prius quam stomacho excepta fuerint. Diximus hujus affectionis causas easdem esse cum iis, quæ vomitum faciunt: nihilominus ad eam plurimum etiam concurrunt præsentia aut memoria sive alimentorum quæ olim nauseam & vomitum

excitarunt, siue rei alicujus fœdæ ac putridæ; corporum circumstantium rotatio; velox motus in curru aut navi, quo objecta omnia motu agi celerrimo, & retro aut ante fugere videntur: hæc enim omnia primum in communi sensorio, deinde in œsophago & ventriculo eam afferunt mutationem, quocunque modo id præstent, quæ ad nauseam aut vomitum requiritur.

C A P U T XXXIII.

De Symptomatibus pertinentibus ad secundas præcipue digestionis vias.

Quæ sint secunda digestionis via, & quæ earum symptomata. 430. **S**ECUNDAS digestionis vias eas appellamus, quæ intestinorum nomine comprehenduntur. Præcipua autem symptomata, quæ intestinorum sunt propria, & quæ indicanda constituimus una cum eorum causis potioribus, sunt *Cholera*, *Lienteria*, *Affectio Celiaca* seu *Fluxus Celiacus*, ut alii dicunt, *Diarrhœa*, *Dysenteria*, *Colicus Dolor*, & *Tassio Iliaca*. De his ordinè dicemus.

Quid sit Cholera, ejusque causa proxima. 431. *Cholera* est affectio composita ex vomitu & alvi fluxu; est enim ingens ventriculi & intestinorum agitatio, quæ facit, ut quicquid in iis continetur, aut intra eorum cavitatem influit, sursum simul atque deorsum violenter expellatur. Est igitur *Cholerae* causa proxima violentus & inordinatus horum

sum viscerum motus, qui propterea inter motus spasticos ab Auctoribus merito recensetur. *Inordinatus* dicitur, non solum propter vim atque celeritatem huic ipsi adjunctam, verum ob id maxime quod antiperistalticus præter consuetudinem peristalticum motum exsuperat.

432. Cum vero auctus motus in partibus, quæ musculatibus tunicis sunt intertextæ, ponat irritationem, cui occasionem præbet non modo quidquid pungit, erodit, dilacerat; verum etiam omne id, quod ipsas fibras carneas & sentientes paullo violentius distrahit: hinc ad *Cholera* movendam facit quicquid acre, acidum, austerum, alcalicum, biliosum, putridum, præter naturam intra ventriculi & intestinorum cavitatem descendit; siue alimentum fuerit, siue medicamentum, siue humor pravæ naturæ; isque vel a peculiari eorum viscerum labe suppeditatus, vel a vitio viscerum aliorum aut partium, quæ proxime aut remote, nempe per circulationis vias, cum ventriculo communicant aut intestinis. Hinc prava alimenta, aut etiam non prava sed immodicâ copia assumpta; fructus *horæi* vel magna quantitate ingesti, vel vitio aliquo infecti, & præsertim sub fermentatione plus minus inchoata; uvæ; earum succus; cerevisia; spiritus aut liquores fermentescentes; cerealium abusus; alimenta parum cocta; farinosa; quæ omnia magnam continent aeris vim; aer nimis calidus bilem

*Qua sint
cholera
causa oc-
casiona-
les.*

ferme corrumpens, adeoque intestina valide irritans & stomachum, ob duodeni viciniam; demum purgantia quædam validiora, tum & venena nonnulla, causæ sunt aptissimæ quæ *Choleram* faciant.

Quid Lienteria ejusque causa proxima. 433. *Lienteria* est ea cum ventriculi tum intestinorum affectio, in qua alimenta solida neque cocta neque corrupta, adeoque parum vel nihil mutata, per sedes celerrime deiciuntur. Ejus causa proxima communiter censetur laxitas pylori, & vapida succorum digerentium natura, quibus fiat, ut alimenta propriam formam servantia solis respirationis viribus propellantur. Nos vero, cum ad promptissimam alimentorum expulsionem animus advertimus, causam *Lienteriæ* proximam dicimus nimiam cum ventriculi tum intestinorum irritabilitatem, qua nequeunt ingesta quantum par est retardari, ut concoquantur. Posita enim sola pylori laxitate, fortasse hypothetica, & vapida succorum digerentium indole, non satis videtur explicari posse qua ratione fiat, ut ingesta citissime eliminantur. Naturalis quippe respiratio, sub his etiam circumstantiis, ad celerrimam dejectionem promovendam non apta fortasse est; cum neque respiratio anhelosa & valida id præstet, quemadmodum quotidianæ ostendunt observationes; neque laxitas ipsius ventriculi, quæ comitari deberet pylori laxitatem, phænomeno satisfaciatur celeritatis, qua ingesta alimenta in hoc morbo per sedes deiciuntur. Laxus quip-

quippe ventriculus alimenta cito per pylorum propellere nequit. Et revera illa etiam phænomena, quæ interdum *Lienteriam* præcedunt, eam sententiam, quam modo proposuimus, confirmare videntur: nam sæpe *Cynorexia*, seu fames canina, solet ipsam *Lienteriam* anteire.

434. Huic affectioni occasionem præbent ^{Quæ cau-} causæ illæ, quas nunc commemoro: nempe ^{sa occasio-} ex omnes, quæ ventriculi & intestinorum ^{nales} irritabilitatem augere possunt. Sunt autem ^{Lienteria.} morbi prægressi indolis spasticæ aut convulsivæ; vis medicamentorum purgantium acriorum, tum & alimentorum ejusdem ingenii; acris humorum natura, qui intra ventriculi cavum effusi, ipsum ad violentam & promptissimam contractionem sollicitant; accuratum nimis vivendi genus, unde insolita quæcunque ingesta aliquando ventriculum in motus impellunt, qui sunt præter naturam. Hæc omnia eo violentius agunt in ventriculum, & propterea *Lienteriam* producant, si anni tempus æstivum fuerit, ætas junior, sexus femininus, naturalis mobilitas paullo major: enim vero in his omnibus circumstantiis solidum ad summam mobilitatem est maxime dispositum, quoniam magis est irritabile.

435. Parum differt a *Lienteria* symptoma illud, quod dicitur *Affectio Celiaca*, quæ a ^{Quid sit} nonnullis propterea vocatur *Semilienteria*, ^{Affectio} *Celiaca*, ^{ejusque} Discrimen ex definitione patet: enimvero de- ^{causa} finitur *Fluxus Celiacus* symptoma illud, in ^{proxima.}

in quo excrementa alvi, plerumque liquida, albo seu chyloso humori sunt intermixta. In eo igitur situm est discrimen; quod in *Affectione Celiaca*, contra quam fit in *Lienteria*, ventriculi vires, tum & aliarum causarum digerentium, videntur integræ: neque enim chylus dejici posset ubi ex vires essent infirmæ, propterea quod chylus ipse ex alimentis nequaquam eliceretur. Censetur igitur proxima *Fluxus Celiacus* causa non alia quam impedita chyli seu resorptio, seu impulsio in vasa lactea.

Qua causa fluxus celiacus occasio- nales.

436. Jam vero hujus affectionis causæ sunt illæ omnes, quæ chyli resorptioni & progressui per lactea vasa objiciuntur. Morbi propterea omnes, qui solidum valde infirmant, huc debent revocari: item obstructions glandularum mesenterii, tum & villorum intestinalium, qui sunt lacteorum radices: imminuta lacteorum, tum & intestinorum, irritabilitas: qua languente, intestina, non satis contracta, chylum in lactea non impellunt, lactea autem ipsa receptum chylum non promovent: respirationis vires multum fractæ: tumores ad lactea vasa majora, ad cisternam, ad thoracicum ductum accumbentes: demum morbi, & affectiones propriæ intestinorum, quæ & motus languorem afferunt, & vasorum absorbentium obstructionem, aliaque his similia.

Quid sit Diarrhæa æn- que

437. Quæcunque alvi dejectio liquida, & frequentior, quam esse solet in statu secundum

dum naturam, atque ex consuetudine, ap-^{causa}
 pellatur generali quodam vocabulo *Diarrhœa*: ^{proxima.}
 cujus proinde proxima causa motus peristalti-
 ci incrementum est. Dicimus quancunque li-
 quidam dejectionem hoc nomine donatam ef-
 fe, propterea quod five bilis, five mucus,
 five pinguedo, five aqua, five quid putri-
 dum copiose aut frequenter per alvum dei-
 ciatur, *Diarrhœa* dicitur; quamvis nonnulli
 ad peculiarem humoris excreti naturam indi-^{Quot spe-}
 candam, dicere soleant *Diarrhœam biliosam*, ^{cies Diar-}
mucosam, *pinguedinosam*, *aqueam* vel *serosam*,
putridam &c. Cum autem in intestina magna
 humorum copia naturaliter influat, & ma-
 gna humorum pars, quæ intra intestinorum
 cavitatem effunditur, per vasa inhalantia san-
 guini reddatur; idcirco ad diarrhœam necessa-
 ria est aut major humoris cujusque redundan-
 tia intra intestina, aut five obstructio fi-
 ve inertia vasorum inhalantium; quæ proin-
 de proprio officio vel omnino vacent, vel
 quadantenus.

438. Igitur potus copiosi, five calidi five ^{Quæ cau-}
 frigidi, ubi ii non protinus ad renes tradu-^{sa occa-}
 cti, vel ad cutis vascula, in similem urinæ ^{sionales}
 vel sudoris copiam facessant: defectus aquea-
 rum excretionum, & præcipue insensibilis
 perspirationis: morbi chronici, qui aut so-
 lidum valde infirmant, & proinde etiam ro-
 bur intestinorum; quæ laxata copiosis humo-
 ribus excipiendis fiunt maxime idonea; aut
 multum imminuunt naturalem humorum co-
 hæ-

hæfionem , qui propterea per exhalantia intestinorum vasa facile effluunt : acritates humorum quæcunque a partibus corporis per circulationis vias ad intestina traductæ : acria alimenta aut medicamenta : corruptio ciborum intra ventriculum : nimia horum ingestio : inflammationes , ulcera , abscessus , pustulæ seu *Aphthæ* , ut dicunt , intestinorum : morbi spastici : difficilis dentium eruptio : ira : nimia humorum exagitatio , & proinde calor nimius , atque hinc acutæ & ardentes febres : cibi duri , crassi , difficulter digerendi : abusus fructuum , rerum fermentantium , spirituum ardentium : obstructions mesenterii , aliaque hujus census ; hæc , inquam , omnia *Diarrhæam* movere possunt .

Quid sit
Dysenteria
ejusque causa
proxima .

439. A *Diarrhæa* non valde distat *Dysenteria* , quæ definitur *Diarrhæa* cum dolore ; & habet propterea causam proximam cum *diarrhæa* ipsa communem . Est igitur *Dysenteria* liquida alvi dejectio , sed simul putrida ; in qua graveolentia , & corrupta , & mucus intestinorum ad nervorum tutamen datus , & carunculæ , & sanguis interdum una cum his dejectionibus admixta sunt . Illius mucæ absentia facit , ut ex intestinorum quasi dicam nuditate , tanta fiat a contentis irritatio , eaque præsertim in recto intestino , qua excitetur molesta illa affectio , quæ *Tenesmus* dicitur , & definitur irritum plerumque deiciendi desiderium . Neque tamen existimandum est *Tenesmum* sine *Dysenteria* esse non pos-

posse: interdum quippe rectum intestinum ab acri aliquo irritatum (& præcipue ab omni eo, quod aut ejus mucum verrit, aut hujus separationem impedit) vel a corpore sive distendente sive comprimente, *Tenesmo* laborat. Nam ex irritatione valida contractum violenter, veluti in globum effingitur, qui fallacem sensum corporis exitum molientis mentitur: id quod pariter fit si extraneo aliquo corpore ipsum intestinum urgeatur. Hinc liquet quomodo causæ illæ, quæ *Diar-* *Causa dy-*
rheam faciunt, paullo violentius agentes fa- *senteria*
 ciant etiam *Dysenteriam*; & qua ratione ver- *ac Tenes-*
 mes illi, qui dicuntur *Ascarides*, recto inte- *ni occa-*
 stino inhærentes; ejusdem intestini inflam- *sionales*
 matio; vasa hæmorrhoidalia multum disten-
 ta; calculus vesicæ; fetus caput in parturien-
 te muliere rectum intestinum comprimens;
 esse possint immo sint quandoque causæ, quæ
 valeant *Tenesmum* excitare.

440. Quicumque intestinorum dolor com- *Quid sit*
 muni quodam nomine *Colicus* dicitur a non- *Dolor co-*
 nullis: quamvis, proprie loquendo, *Colicus* *licus, e-*
dolor dici debeat ille, cujus sedes est in in- *jusque*
 testino *Colo*. Ejus autem causa proxima di- *causa*
 stensio est aut irritatio ipsius intestini. Quid
 sit dolor alibi diximus (n. 247.): materia-
 lis autem, ut loquuntur, doloris causa in ge-
 nere, & proinde *Colici* etiam doloris, cre-
 ditur id omne, quod compungere, discinde-
 re, distendere, uno verbo irritare potest sen-
 tentes intestini *Coli* fibras. Inde *Colica* affe-
 ctio

*Qua coli-
ci doloris
species.*

ctio a Medicis plerisque dicitur vel *flatulenta*, vel *convulsiva*, vel *humoralis*, vel *inflammatoria*, pro ut ea vel a retentis flatibus, vel a spasmo, vel a putridis humoribus, vel, a retardatis fæcibus, vel demum ab ipsius *Coli* inflammatione originem ducit: quæ porro nomina, certe magnam partem barbara, propter consuetudinem retinemus.

*Qua coli-
ci dolo-
res causa
occasiona-
les.*

441. Hujus affectionis causæ plures sunt: nos recensebimus communiores. Esse autem solent abusus fructuum eorum, qui *horæi* dicuntur; vel eorum alimentorum, quæ farinosa sunt, non fermentata neque cocta; in quibus omnibus magna inest aeris vis. Abusus pariter earum rerum, quæ copioso glutine turgent; vini & spirituum fermentantium aut fermentatorum potus nimius; sedentaria vita atque iners, quæ pravos humores ac fæces congregat in intestinis; vermes intestinorum ipsorum; bilis, aut ex ira, aut ex nimio calore, ut ex alia causa, acrior facta; aliaque similia, quæ aut inertium & crudorum humorum congestionibus occasionem præbent; aut peculiaribus suis qualitatibus intestina irritant; aut demum, velut fit in morbis spasticis, intestinorum irritabilitatem & sensum adeo augent, ut ea ex naturalibus etiam stimulis convellantur nimis, aut præter modum commoveantur.

*Quid sit
Affectio
iliaca, e-
jusque*

442. Superest modo ut de *Iliaca passione* pauca subjungamus. Est autem hoc symptoma, quod Græcis dicitur *Ileos*, aliis, nomine

ne neque latino neque barbaro satis noto, ^{causa} *Volvulus*, vulgo demum *Miserere mei*, est, ^{proxima.} inquam, hoc symptoma affectio illa, in qua ea per os reiciuntur, quæ per alvum excerni deberent: nam quicquid vel cibi, vel potus, vel medicamenti titulo assumptum fuit, evomitur cum impetu, non secus ac chylus, bilis, humores quicunque intestinorum, fæces, clysteres. Ex quibus omnibus satis constat affectionem hanc a vomitu differere solo intensioris gradu; & causam ejus proximam esse auctum motum intestinorum inversum, seu, ut ajunt, retrogradum, quo scilicet fit, ut ea superius erumpant cum impetu, quæ alias inferius blande promoveri solent.

443. Igitur quicquid intestina paullo vio- <sup>Qua cau-
sa occasio-
nales i,
liaca
passionis.</sup> lentius irritat, & simul efficit, ut motus peristalticus elangueat, antiperistalticus autem incrementum suscipiat, erit diræ hujus affectionis causa. Itaque, si de causis loquimur, ut ita dicam, interioribus, inflammationes intestinorum præsertim tenuium; eorum compressiones; herniæ; tumores ipsorum intestinorum, aut partium intestinis accumbentium, possunt *Iliacam Affectionem* inferre: hæc enim omnia dum distensione, pressione, congestione, peristalticum motum interrumpunt, naturalibus stimulis permanentibus, aut novis supervenientibus, intestinum divexatur, quod propterea in motus violentos atque retrogrados adducitur.

*Quæ alia
iliaca af-
fectionis
causa oc-
casiona-
les.*

444. Verum inter causas *Ilicæ Passionis* ; quæ dici possent exteriores ; numerantur etiam emetica aut purgantia paullo violentiora : fungorum efus : sudor aut perspirabile repente vanescens : fructuum abusus : ira : violentum nimis corporis exercitium : tum quicquid putridum aut irritans sive per os assumptum , sive ex aliqua corporis parte per circulationis vias intra intestinorum cavitatem influens , ipsa intestina exstimulare potest . Propterea ad harum causarum classem debent referri cetera ea , fere omnia , quæ Vomitum (n. 428.) Nauseam (n. 429.) & Chole-ram (n. 432.) interdum movent.

*An intus-
susceptio
sit causa
affectionis
iliacæ.*

445. Ob hanc rationem , seu propter hunc agendi modum , etiam intestinorum intussusceptio seu indigitatio , quemadmodum dicunt Medici , inter causas *Ilicæ Affectionis* a plerisque recensetur : dum enim intestini pars aliqua intra propriam civitatem adjacentem recipitur , velut fit cum *chirotheca* , seu manica , manibus inversa educitur , cujus digiti in propriam cavitatem non exigua parte re-torti manent atque inversi , dum , inquam , hoc fit , certe nata inde compressio , aut congestio , aut inflammatio , & potest peristalticum motum interrumpere , & intestinorum tubum eo loco irritare . Verum cum non raro occurrant in cadaveribus peculiare intestinorum indigitationes , neque tamen *Ilicæ Passio* anteiverit : & cum præterea in animalibus de industria dissectis accidentales quædam

dam indigitationes proprio intestinorum motu vanescant; idcirco non semper, ubi aliæ causæ *Ilei* evidentiores deficient, indigitationem accusare debemus: Nihilominus indigitatio paullo diutius permanens potest *Iliacam* *Passionem* afferre; atque hanc ipsam indigitationem, causam esse præcipuam *Affectionis Iliacæ* endemicæ in *Jamaicæ* incolis, *Bartholinus* testatur.

446. Cum vero nuper vulgatum fuerit tunc ^{Num a so-} solum ab indigitatione *iliacam* *passionem* ^{la intussu-} ex oriri cum pars intestini inferior in superio- ^{sceptione} rem recipitur, operæ pretium erit opinionem ^{partis in-} hanc, quam ex observationibus natam fuisse ^{ferioris} dicunt, ad examen brevissime revocare. Non ^{hac affe-} contendimus igitur, ut ex hæcenus propositis ^{ctio na-} manifestum est, quin *intussusceptio* diræ huius affectionis causa aliquando esse possit. At cum non raro viderimus, hunc intestinorum statum morbum, cui *volvulus* nomen, non intulisse: & cum intestinorum tenuium tubus sensim diametro arctetur quo magis ad finem properat, hinc neque semper indigitatio etiam præsens *ileum* morbum excitare valet, neque, si id præstat, hoc ideo fit quia pars intestini inferior intrat in superiorem: propterea nimirum quia major esse debet compressio & strangulatio cum pars intestini superior in inferiorem recipitur, quæ angustior est.

CAPUT XXXIV.

*De Symptomatibus pertinentibus ad
vias Urinæ .*

*Quot sym- 447. Q*uatuor præcipue symptomata uri-
ptomata *na* viis infidentia solent a Patho-
ad urinæ *gis* pertractari . Sunt autem *Ischuria* , *Dysu-*
vias per *ria* , *Stranguria* , & *Diabetes* . De hac postre-
lineant . *ma* renum affectione alibi (n. 287.) a no-
bis dictum fuit , proptereaue nunc de reli-
Quid sit quis ex ordine sermonem habebimus . *Ischu-*
Ischuria. *ria* igitur definitur omnimoda urinæ reten-
tio . *Dysuria* est affectio illa , in qua urina
difficulter excernitur , plerumque etiam cum
dolore ; & aliquando imminentem *Ischuriam*
prænuntiat , quatenus illi prægredi solet .
Strangu- Quod si urina cum ardore exeat & gutta-
ria . tim , tunc affectio hæc vocatur *Stranguria* .
Non absurde dici posset vesicæ *tenesmus* : ut
enim *tenesmus* , qui proprie pertinet ad re-
ctam intestinum , est irritum plerumque dei-
ciendi desiderium ; ita in *Stranguria* conatus
mingendi sæpe ægrum fallit .

Quot sint 448. *Ischuria* dividi solet in veram ac spu-
Ischuria *riam* . Ea conjuncta semper est cum dolore :
species . hæc autem sine dolore est . Hoc ideo fit ,
quod vera , causam habet in vesica aut par-
tibus cum vesica proxime cohærentibus : spu-
ria vero pendet a renum vitio . Igitur in
Ischuria vera retinetur urina intra vesicam ;

in

in spuria, urina in renibus non separatur.

449. Dicemus primum de causis, quæ faciunt *Ischuriam* spuriam, quæ cum a renum vitio proficiscatur, idcirco quicquid com-
Quæ faciunt Ischuriam spuriam.

primit, obstruit, spasmus afficit renum vasa, erit causa *Ischuriæ* spuria. Huc propterea revocantur tartareæ concretiones; copiosæ arenulæ; calculi; mucî congestio; inflammatio renum ipsorum; tumores vel renum proprii, vel partium vicinarum; demum sanguis ipse paulum grummosus renalibus vasculis impactus: hæc enim omnia liberum humorum iter per

vasa renum intercipiunt. His autem agentibus anam præbent spastica & convulsivæ affectiones; calculosa labes hæreditaria; abusus fructuum eorum, qui dicuntur acido austeri;
Quæ his occasionem præbeant.

farinosa, præcipue non fermentata; potus nimis liquorum fermentatorum, aut reipsa fermentescentium; plethora universalis, & ea sanguinis diathesis, quæ dicitur phlogistica; hæc enim renum vasa aut constringunt nimis, aut obstruunt, aut comprimunt. Demum ad causas hujus affectionis pertinent etiam percussiones ad lumbos atque alia similia, quæ renum structuram & robur ita infirmant, ut ruber sanguis in secretorios renum tubulos urgeatur.

450. Causæ *Ischuriæ* veræ una cum iis recenseri debent, a quibus *Dysuria* & *Stranguria* ortum habent; propterea quod harum affectionum omnium causæ sunt communes. Immo cum gradu tantum differre videantur
Ad quod classes referri possint causæ, quæ faciunt

Ischuriâ affectiones istiusmodi, idcirco eadem causæ
veram, quæ violentius agentes *Ischuriam veram* mo-
Dysuriâ vent, si minus valide agant *Dysuriam* faciunt
& Stran- aut *Stranguriam*. Harum vero trium affectio-
guriam. num causæ ad quatuor Classes referri possunt.
 Prior est earum, quæ sedem habent in vesicæ
 substantia: secunda earum, quæ spectant ad
 retenta intra vesicam: tertia earum, quarum
 sedes est in partibus cum vesica cohærentibus:
 quarta demum classis eas causas complectitur,
 quæ urinam retinent ex vitio urethræ.

Causæ
pertinen-
tes ad pri-
mâ clas-
sem.

451. Ad primam classem pertinent inflam-
 mationes ipsius vesicæ; internæ exulceratio-
 nes; & præcipue ad ejus collum, nimia con-
 tractio, a stimulo quocunque nata, earum
 fibrarum carnearum, quæ pseudo-spincterem
 musculum constituunt; & propterea affectio-
 nes etiam spasticæ & convulsivæ; distensio
 nimia ipsius vesicæ ex urina diutius quam
 par est retenta, quo paralytica fiat tunica
 ejus carnea, adeoque impos ad contractio-
 nem; demum ob eandem causam paralyxis
 ipsius vesicæ a vitio cerebri aut nervorum or-
 ta, quemadmodum in apoplexia, in paraly-
 si, in morbis soporosis, in fractura verte-
 brarum aut dorsi aut lumborum, aliquando
 contingit.

Ad se-
cundam

452. Retenta intra vesicam, quæ consti-
 tuunt secundam causarum classem (n. 450.)
 sunt calculi, pus, sanguis, mucus supervaca-
 neus, carnosæ excrescentiæ, & demum acre-
 do nimia retenti lotii. Priora omnia urethræ
 ostio

ostio apposita impediunt urinæ iter; & urinæ acredo facit, ut vesicæ collum violenter contrahatur.

453. Vitia porro partium, quæ vesicæ sunt *Ad tertiam.* proximæ, & *Ischuriam* veram faciunt, ac propterea referri debent ad tertiam causarum (n. 450.) classem, sunt graviditas; corpora extranea, aut fæces duræ, quæ intra rectum intestinum aliquando consistunt; uteri inflammatio & procidentia; hæmorrhoides plurimum tumentes; tumores ad vesicæ collum, ad prostaticam, ad seminales vesiculas, ad vicinia. Hæc quippe omnia, vesicam ejusque collum prementia, impedimento sunt ne urina reddatur.

454. Spectant demum ad quartam classem *Ad quartam.* ulcera urethræ; calculi in urethræ canali im-
 pacti; carnes intra hunc succrescentes, quæ plerumque soboles sunt gonorrhœæ virulentæ aut præsentis aut toleratæ, & *carunculae* nonnullis dicuntur: nam agentia istiusmodi urethræ cavitatem partim obstruunt, partim spasmus excitant, ob exquisitum urethræ sensum, aptissima sunt ad urinæ suppressionem.

455. Ex hætenus constitutis (n. 451. 452. 453. 454.) manifestum est horum symptomatum causas plerumque intra corpus consistere; & præterea tum morbos diversos, tum plura ex iis agentibus, quæ (n. 440.) commemoravimus, iisdem symptomatibus occasionem præbere posse.

CAPUT XXXV.

*De Symptomatibus pertinentibus ad læsionem
sensibilium qualitatuum.*

*Quid sen-
sibilium
qualita-
tum no-
mine in-
telligen-
dum sit.*

456. **C**UM dicimus *qualitates sensibiles* ; partium calorem intelligimus , odorem peculiarem , colorem , duritiam , magnitudinem , superficiem , & similia ; quorum aliqua non tam solidis partibus conveniunt , quam fluidis , & præcipue excretis . Nemini ignotum est in morbis quibusdam calorem augeri vel imminui ; fluida , & præsertim excreta , in suis qualitatibus ita mutari , ut vel colorem alium præseferant , vel gravem odorem spirent ; partes quasdam in proprio ac naturali colore perverti , alias obdurescere aut in propria structura laxari , alias grandescere , decrescere alias , demum alias propriam asperam superficiem in levem mutare , aut contra . De mutatione igitur harum qualitatuum , quæ inter symptomata merito recensentur , nonnulla leviter attingemus .

*Unde ca-
loris in-
crementū
oriatur .*

457. Caloris augmentum agnoscit pro causis violentum humorum motum per vasa , tum & validam ipsorum vasorum vim , quo , dilatata quantum par est , æquis viribus resiliant , & contentum fluidum promoveant atque atterant . Ad hoc autem opus est ut fluida , in propria crassi , opportuna densitate

non

non careant, & copia non deficient; secus vasorum latera, non satis compulsa, minori vi resilirent: hinc imminuta esset velocitas atque attritus, & proinde caloris incrementum non haberetur. Multum autem ad id facit copia olei in sanguine, adeoque partis illius quæ rubra dicitur, quæque & ferrum habet admixtum, & phlogisti sedes est præcipua: hac enim prædominante, quæ facile rarefcit minimis de causis, naturalis calor incrementum suscipit. Quæ vero huic caloris augmento occasionem tribuant, præter violentum corporis motum & febres, a nobis alibi (n. 178.) dictum fuit. Contrariæ conditiones & causæ naturalem calorem plus minus imminuunt.

458. Perspirabile, fudor, urina, anima, Unde præ
sputum, demum excreta quæcunque si male ^{usus odor.} oleant, pravus odor ab humoribus stagnantibus & corruptis pendet, tamquam a suis peculiaribus causis. Igitur quicquid olea acueri potest, sicque phlogiston & alcali volatile evolvere; quemadmodum sunt inedia, motus nimius, calor excedens, aut acris humor si-
ve intra sanguinis massam, & primum in alimentorum tubum, in vectus, si-ve in ipsa humorum massa ex causa aliqua evolutus, aptum erit ad naturam fluidorum sic mutandam, ut ea prævum spirent odorem.

459. Corporis etiam superficies, quæ in Unde co-
oculos incurrit, sic mutatur aliquando in cu- ^{loris mu-}
te, ^{tatio.}

te, in labiis, in lingua, in faucibus, in oculis, ut naturali amisso colore, vel pallidum, vel flavum, vel viridem, vel lividum, vel rubrum, vel atrum adipiscatur. Hæc mutatio coloris aut pendet a singulari crassitie in minimis superficiebus humorum per harum partium vasa decurrentium, quæ porro superficies vel eos peculiare radios ab illabente luce separant reflectuntque, vel lucem ipsam incidentem vibrant diversimode; aut coloris mutatio ita determinatæ phlogisti quantitati debetur, ut cum nullus esse color videatur ubi nullum est phlogiston, ita color ipse intensior sit seu vividior in ratione quantitatis ipsius phlogisti. Quicquid sit, superficies illæ, quæ pallidum colorem exhibent, fiunt a serosa colluvie, a frigore, & ab iis omnibus, quæ aut seri copiam in sanguine augere possunt, aut a minimis cutis vasculis sanguinem repellere: quæ porro flavum inferunt colorem, ab acrimonia biliosa promanant: quæ rubrum, a sanguinis copia & præsertim rubræ partis prædominio: quæ viridem, lividum, atrum, tum a peiori bilis qualitate, tum a sugillationibus, igne, gangrenis & similibus. Atque hæc porro omnia id non parum videntur confirmare, videlicet; calorem per gradus intensiorem, a majori phlogisti copia proficisci.

460. Symptomata, quæ pertinent ad partium duritiam, laxitatem, augmentum, decre-

crementum , & superficiei mutationem , ad morbos auctæ cohæſionis in ſolidis , vel imminutæ (Cap. IV:), tum & ad morbos organicos (Cap. V.) merito referuntur . Eorum propterea tractationem conſulto prætermittimus , ne , quod in proverbio eſt , cramen recoquere videamur .

F I N I S .

7

